

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

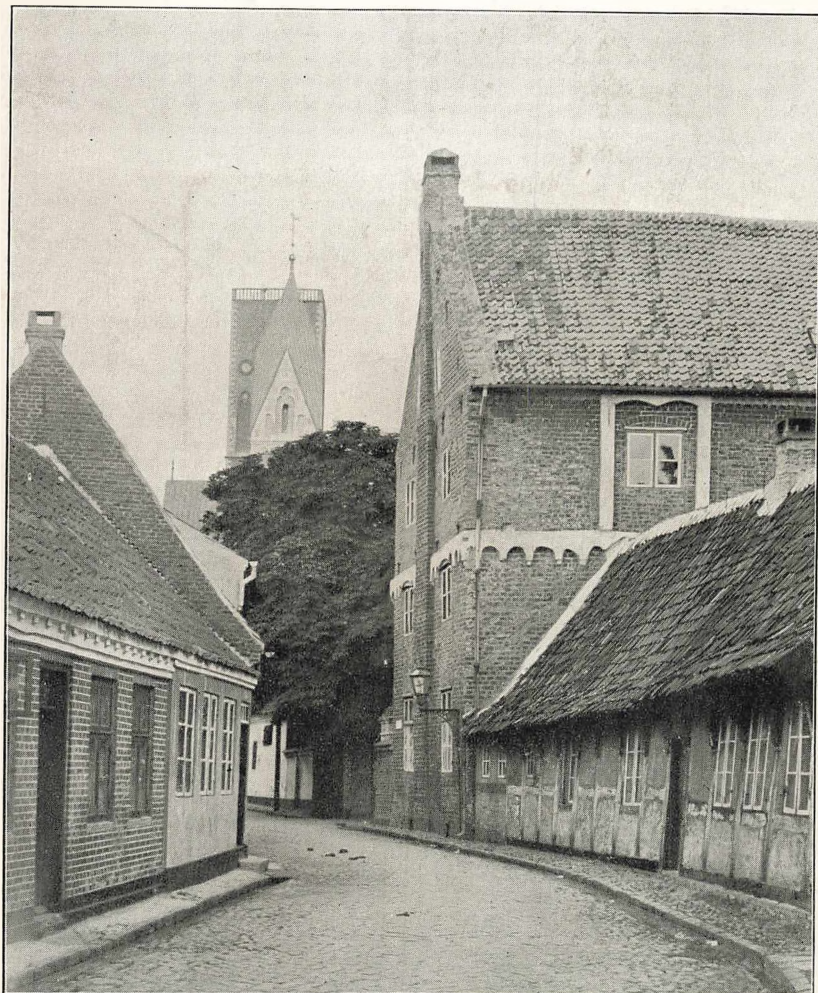
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

RIBE BYS HISTORIE

1660 — 1730

NYT NORDISK FORLAG · ARNOLD BUSCK
KJØBENHAVN MCMXXIX

RIBE BYS HISTORIE

1660—1730

HUGO MATTHIESSEN
OTTO SMITH · VICTOR HERMANSEN

RIBE BYS HISTORIE

1660—1730

*BYGGET HOVEDSAGELIG PAA SAMLINGER AF
J. KINCH, V. BLOCH OG C. N. TERMANSEN*

NYT NORDISK FORLAG · ARNOLD BUSCK
KJØBENHAVN MCMXXIX

INDHOLD

	Side
FORORD	7
EN BY I FORFALD. Ved HUGO MATTHIESSEN	9—140
Indledning	11
Byens Styrelse	18
Skattetryk og Forfald	41
Kommunale Bekymringer	65
Fra det daglige Liv	87
Vandringer i Ribe	117
NÆRINGSLIVET. Ved OTTO SMITH	141—272
Handel	143
Havnen	176
Toldere og Syndere	187
Haandværkere og Laug	195
Ribes Militær og Borgervæbning	236
Ribe Byjorder	247
KIRKER, SKOLE- OG FATTIGVÆSEN.	
Ved VICTOR HERMANSEN	273—358
Domkirken	275
Domkapitlet	297
Latinskolen	314
Den danske Skole	330
Sct. Katharina Kirke	334
Hospitalet	342
Fattigvæsen	347
Kilder og Bevissteder	359
Embedslistes	380
Register	383

FORORD

Ved sin Død 1888 efterlod Ribes højt fortjente Historiker *J. Kinch* sig et meget betydeligt Materiale til en Fortsættelse af Byens Historie efter 1660. Dette værdifulde, flittigt indsamlede Stof, som opbevaredes paa Latinskolen og i mange Aar henlaa unyttet, vakte efterhaanden et levende Ønske om at se Byens Historie ført videre, og 1901 satte Redaktør *C. Willemoës* sig som Opgave at virke for en Fortsættelse af det afbrudte Arbejde. Tanken mødte Velvilje, men Vanskelighederne meldte sig, og først 1913 lykkedes det ham at bevæge Lektor *V. Bloch* og Byarkivar *C. N. Termansen* til at afrunde og supplere det af *Kinch* indsamlede Raamateriale, en Opgave disse Mænd gennem en lang Aarrække trofast har varetaget med en enestaaende Uegen nytte, Udholdenhed og Flid. Medens *V. Bloch* lige til sin Død 1925 fortsatte sin Syslen med Latinskolens Historie og det rent personalhistoriske Stof — en Del deraf foreligger nu trykt i »Fra Ribe Amt« 1928 og 1929 — tilvejebragte *C. N. Termansen* en saa fyldig Samling Uddrag af Byens Regnskaber, at Excerpterne næsten har Karakter af Afskrifter, og bragte ved sin store Lokalkendskab Klarhed over en Mængde vanskelige Punkter vedrørende Stadens Jorder. Ingen af disse flittige Samlere ønskede dog at tage Bearbejdelsen af det store, stadigt voksende Stof op, og Redaktør *C. Willemoës* henvendte sig derfor 1918 til Dr. phil. *Johs. Lindbæk*, som lovede at paatage sig denne Opgave. Døden hindrede ham dog i at gaa i Gång dermed, og først 1923 overdroges det undertegnede at gennemgaa det hele uordnede Materiale med Bearbejdelse og Offentliggørelse for Øje. Saaledes som Opgaven blev os stillet, maatte den i mange Henseender være utilfredsstillende, hvor alsidigt Stoffet end forelaa, og kun med store Betænkeligheder paatog vi os et Arbejde, der i saa høj en

Grad var bundet og betinget af et givet Grundlag. De enkelte utrykte Hovedrækker, som endnu manglede, blev gennemgaaede, og da vi skønnede, at Stofmængden var tilstrækkelig bred og fast, fordelte vi Opgaven saaledes, at hver af os tog Ansvar for sit afgrænsede Omraade af Emnet. Medens Udarbejdelsen langsomt skred fremad, sikrede Redaktør Willemoës det økonomiske Grundlag for Offentliggørelse ikke alene af foreliggende Bind, men ogsaa eventuelt følgende, ved Tilskud fra *den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Carlsen-Langes Legatstiftelse paa Gammelkjøgegaard, Ribe Byraad, Spare- og Laanekassen for Ribe By og Omegn, samt Undervisningsministeriet.*

Naar vi med Tak til disse Institutioner og Redaktør Willemoës for hans levende Energi og Interesse hermed forelægger »Ribe Bys Historie 1660—1730«, gør vi det i fuld Erkendelse af, at Æren for dette Værk i første Række tilkommer *J. Kinch, V. Bloch og C. N. Termansen.*

København. 1 Oktober 1929.

HUGO MATTHIESSEN. OTTO SMITH. VICTOR HERMANSEN.

HUGO MATTHIESSEN
EN BY I FORFALD

INDLEDNING

Da Freden endelig 1660 udraabtes over Landet og den frygtelige Svenskekrig var forbi, stod Ribe By, fattig, forgældet og ruineret, paa Tærskelen til en ny Tid.

Skønt dens politiske og merkantile Storhedsdage laa Aarhundreder tilbage og de geografiske og økonomiske Forudsætninger for dens middelalderlige Blomstring forlængst var ophørt at eksistere, havde dens Borgerskab dog hidtil — støttet af gammel Rigdom og Driftighed — stadig været i Stand til at hævde Byen en smuk og fremragende Plads mellem Danmarks Stæder. Det 17. Aarhundredes Krige omstyrtede alt; thi de Saar, de slog, var ikke af den Natur, at Aarene lidt efter lidt kunde læge dem; de lammede skæbnesvangert Byens hidtil saa faste økonomiske Position, og da Borgerskabet langsomt havde overvundet de rent ydre Følger af Krigen, viste det sig i hele sin uhyggelige Rækkevidde, at Forholdene havde ændret sig, Handelen brudt nye Baner og unge Konkurrenter erobret de Markeder, Ribe Købmændene i de trange Aar havde været nødt til at slippe af Hænde.

Da drejede Skæbnens Hjul sig for den ældgamle By derude mod Vest, i ustandselig Tilbagegang førtes den ind i en haabløs Kamp for at bevare en Plads og Betydning, som for stedse var tabt, — og Ribes Historie efter 1660 er derfor et Stykke af en Tragedie, en vemodig Fortælling om en By, der forstum var den vigtigste Handelsplads i Riget, men nu i sin falmede Dragt af svunden Storhed uundgaeligt sank ned i Smaastadskaar.

Var Byen end fattig, fornægtede det sig dog ikke, at den var af Adel, præget af Aarhundreders Traditioner, rigt

udstyret i mange Retninger og berømt viden om, og trods alt formaaede den derfor endnu i lange Tider værdigt at bære sin Lod og tappert byde den uafvendelige Skæbne Trods.

Men det første afgørende Fald var en Kendsgerning, Udviklingen lod sig ikke tvinge tilbage, og efter 1660 maa Ribes Historie ses paa Baggrund af en Blomstring, som for stedse var slut.

Kejserkrigen og de to følgende Svenskekrige havde slaaet haardt, idet Beløbet af de ekstraordinære Brand-skatte, Kontributioner og Rekvisitioner, Byen havde maattet udrede i disse ulykkelige Aar, androg omkring 27,000 Rdr. Utalte Summer var derimod Borgernes private Tab, paaført dem ved Røveri og Tyveri, ved Indkvarteringer, Vareleverancer og Afbræk i borgerlig Næring, og den svækkede Skatteevne taler bedre end mange Ord, om hvor dybt og hovedkuls Faldet var, idet Skatteansættelsen eller »Skatskillingen«, der dannede Basis for Beregning af Paalægene, fra 1656 til Oktober 1659 markerer en Synken fra 263 til 175 Mark, fra 1659 til 1667 yderligere en Dalen fra 175 til omtrent 82, fra 1667 til 1680 til 40 — og 1735 til 13 Mark 3 Skilling.¹ Skatte-restancernes haabløse Størrelse, ved Slutningen af 1659 ikke mindre end 8863 Rdr., kaster et grelt Strejflys ind over Borgerskabets Kaar.²

Indbyggertallets stadige, foruroligende Svind bar Vidne om, at den Sygdom, som tærede paa den gamle By, ikke var af overfladisk eller forbigaaende Karakter. 1591 synes Tallet at have ligget omkring 4500, 1641 var det formindsket til ca. 3500; allerede da var Tilbagegangen altsaa i Fart,³ men først efter 1660 vokser den med rivende Hast, idet Byen 1672 kun husede 1939 Sjæle. Forsøgene paa atter at komme op mislykkedes fuldstændigt, og for et Tidsrum af næsten 200 Aar var Ribes Skæbne beseglet. 1769 talte den alt i alt 1827 Indbyggere.⁴

Efter Krigen saa Byen slemt mishandlet ud, store Dele af den laa næsten i Ruiner, og med Forfærdelse blev Ma-

gistraten klar over Omfanget af de Opgaver, som laa for, om Staden blot saa nogenlunde skulde bringes i Stand i det rent Ydre.

Et i Begyndelsen af 1661 afholdt Syn blottede saaledes Brøstfældigheden paa de kommunale Ejendomme i hele dens triste Udstrækning. Sønderport og -bro vilde det ikke være muligt at reparere under 400 Dr. Vandflod havde undermineret Dæmningen paa Strækningen mellem Stampemøllen og Lustrup, og til dens Istandsættelse

Prospekt af Ribe. Efter Kobberstik i Daniel Meisners »Sciographia Cosmica«, 1678.

maatte der ofres mindst 4000 Dr. Teglgården havde Krigen ruineret, saa den ikke kunde opbygges for under 1500 Dr., Skibbroens Reparation vilde andrage 2000 Dr., Broerne mellem Byen og dens Mark 100, Møllebroerne paa Ribe Gader 300, og den af Højvande bortrevne Nybro udenfor Nørreport udkrævede 500, saaledes at Kommunens materielle Brøst, som absolut maatte afhjælpes, alene i Penge ansloges til en Sum af 8800 Dr.⁵

Paa Baggrund af dette mørke Billede, som Magistraten dog maaske med velberaad Hu har malet saa sort som muligt, kunde den fortrykte By kan hænde haabe at gøre Indtryk i København og bane Vejen for det Bønsskrift, man den 20. November samme Aar satte i Pennen til den enevældige Konge.

»Mange Borgere og Købmænd udi Ribe« — hedder det heri — »ere udi den sidste dér grasserende Sygdom bortdøde, og en Part af dennem, som ere blevne tilbage, drager af Byen og begiver sig paa Landet at bo, fordi der nu ingen synderlig Næring, Handel eller Vandel er, og en Part er tilsinds ogsaa at begive sig paa andre Steder, saa fremt Byen ingen Hjælp kan erlange.« Derfor beder man Majestæten om at ophøje Ribe til Stabelstad ved Vester-søen i Jylland, saa Staden atter kan komme paa Fode. Vil Kongen ikke strække sig saa vidt at give dem denne Ret, anraaber man ham om, at han i alle Fald vil tillade Byen Ind- og Udskibning til og fra fremmede Steder i Vester-søen; — »thi uden Byens totale Ruin kan den ikke hente hendes Nødtørft fra Frederiksodde eller andre Steder ved Østersøen«.

I Kongens Raad toges Spørgsmaalet op til Drøftelse, men da Forholdene var saaledes, at Ribe ikke fandtes »bekvem til at fortificeres«, ansaa Regeringen den ikke egnet til at være Stabelstad ved Vesterhavet, og Byens Ønske herom afvistes derfor. Derimod mente man det rigtigt, at saa gammel en Stad som Ribe fik Ret til Ind- og Udskibning.⁶

Magistraten havde i sin Henvendelse til Kongen let — og ligesom i Forbigaaende — strejft et Forhold, som yderligere bidrog til at besværliggøre Byens Opkomst, og som uden Tvivl har virket med til at fremkalde dette Bøn-skrift; thi Fredericias Anlæggelse og stærke Fremvækst følte med Rette som en stor Fare.

Forhen havde Ribe fra gammel Tid været begunstiget frem for alle andre Købstæder i Jylland, udstyret gennem Aarhundreder med en Rigdom af Privilegier og Forrettigheder og i visse Perioder Genstand for Regeringens særlige Interesse. Nu havde en ny Rival meldt sig, og den 9. November 1661 — altsaa 11 Dage før Ribe Magistrat udfærdigede Bøn-skriftet til Frederik den Tredje — havde denne netop benaadet sin egen By, Fredericia, med Rettigheder som kongelig Stabelstad.⁷

Saaledes taler al Sandsynlighed for, at det har været Budskabet herom, der ramte Ribe som et Tordenslag og

straks kaldte den frem. Men Forholdene havde forandret sig — og den gamle By fandt Døren lukket.

Ethvert Haab om at generobre, hvad Staden i Tidernes Løb havde mistet, maatte i Virkeligheden skrinlægges, da Frederik den Tredje grundlagde Frederiksodde — eller Fredericia som den senere kaldtes — som udpeget til en stor Fremtid begunstigedes og støttedes paa alle Maader og den første Menneskealder frem for alle andre Stæder var Genstand for Regeringens særlige Bevaagenhed. At de store Haab, man knyttede til den nye »Jyllands By«, et efter et led Skibbrud og Resultaterne ingenlunde kom til at staa i noget rimeligt Forhold til den Sum af Arbejde, Kraft og Penge, man satte ind, bliver en Sag for sig og ændrer intet i det for Ribe saa triste Faktum, at Statsmagten af alle Kræfter søgte indenfor selve Stiftets Grænser at fremelske en ny Stabelstad, hvor Landsdelens Storhandel skulde samles.⁸

I Aarhundreder havde Ribe været Danmarks Port imod Vest; ogsaa dette var nu ophørt, og naar Christian den Femte som Kronprins 1661 og Prins Jørgen syv Aar senere tog over Ribe for ved Yderbjerrum at gaa ombord og tiltræde deres Udenlandsrejse, var det vel sidste Gang, at Byens traditionelle Betydning som Udfartssted mod den store Verden officielt anerkendtes. Ved denne Lejlighed udbetalte Kommunen 2 Mark 10 Skilling til Bøssekrudt til en Halvhage at give Salut med, da »Prins Georgie rejste fra Byen til Yderbjerrum«,⁹ — det lyder næsten som en Salve over Graven, hvori Ribes Søherlighed blev stedt til Hvile; thi andre Veje førte nu mod Vest, og Konger og Stormænd søgte ikke mere ad denne Rute ud eller ind i deres Rige.¹⁰

Sandet fyldte Aaløbet, Skibbroen blev øde, og mere og mere mistede de Ribe Købmænd Mod, Kapital og Energi til i stor Stil at vove deres Gods paa Havet og tage Kampen op med Vesterhavsoernes driftige Skippere, som løftede en Del af den Arv, den gamle Købstad saa sig nødt til at slippe.

»De ses i Flokke-tal de butte Hollands Maeter
paa Ribergade gaa, som med hinanden praeter,«

siger Byens Poet Mads Pedersen Rostock i 1680erne; thi endnu i Slutningen af det 17. Aarhundrede og et Stykke op i det 18. kom Nederlænderne hyppigt til Staden for at indkøbe Øksne. Talrige Skibe ankrede da op ude paa Reden for at indtage deres Last, Ribe-Borgerne selv havde endnu ikke fuldstændigt glemt den gamle Vej over Havet, og det Hus i »Gammel Skippergade« i Amsterdam, hvor »den Stad Ribe«'s Vaaben prangede i Udhængskiltet, kunde vel ogsaa paa denne Tid nu og da gøre Regning paa Gæster fra den jydsk Havneby, hvis Mærke gav det Navn.¹¹

Langt ud i Havet langs Sejlløbene, som mellem Fanø og Manø førte mellem Revler og Grunde ud til Dybet, viste Kaber og forankrede Søtønder — mærkede med Ribes Navn — stadig Vejen ind til den Stad, hvor Storhandelen fordem søgte frem.

Det vil af det følgende fremgaa, hvorledes ikke alene Skibsfarten, men ogsaa den vidtudstrakte Landhandel, Ribe i Kraft af sine Privilegier havde opretholdt siden Middelalderen, lidt efter lidt sygnede hen. Forhen havde Byen spændt sine Net langt ud over Jylland, hvor dens Købmænd dominerede alle Markeder og Opkøbere var i Virksomhed overalt. Ogsaa her mistede Ribe-Borgerne i denne Periode mere og mere Terrain i Kampen mod de talrige Konkurrenter.

»Naar nærsom Riber-Folk de trinde Daler slaar
paa Bordet for Dig ud, Din rette Plov da gaar,«

hedder det endnu 1687 i Elias Naurs »Ære- og Takke-Digt« til Staden Holstebro, og Mindet om gamle Dage klinger igen i disse Strofer, hvori pengestærke Ribere møder frem. Allerede nu hørte dette Billede dog nærmest Fortiden til, og i den følgende Menneskealder snævredes Byens Handelsomraade og Opland mere og mere ind.

I al denne Modgang havde Ribe dog trods alt en Redningsplanke, som formaaede nogenlunde at holde den

oppe, selvom Tab og Skuffelser ramte den i rigt Maal. Sine Enge og Agre havde den jo stadig i Behold.

»For Canaens Føde Du ej heller Mangel haver;
thi Dine Malkekøer paa Lyngepind ej gnaver,
det blomster-blandet Græs for deres Mule staar,
saa snart de lidet ud af Dine Porte gaar.«¹²

Fra gammel Tid regnedes det store, frodige Marskland for en Kilde til Velstand, og ikke mindst nu, da de onde Tider bankede paa Døren, maatte Byen sande, at den i sine udstrakte Byjorder havde et økonomisk Rygstød af den største Betydning.

Og endelig formaade den ærværdige Bispestad endnu et helt Aarhundrede igennem paa et enkelt Omraade at løfte sig højt over alle andre Byer i Provinsen og hævde en fornem Plads; thi stadig stod der Glans over Ribes Navn, som Poesi og Lærdom bragte til at straae midt i Stadens Fattigdom og Forfald. Uanfægtet af Smaastadskaarene blomstrede Aandslivet frodigt. I Bispegaard og Præstebolig, i Skole og Embedsmandshjem, i de gamle Slægter, som endnu havde Kultur og Velstand i Behold, foldede det sig ud, mange Forfattere, hvis Skrifter nu er falmende og glemte, omtaltes da med Ære i det hele Land, og med Mænd som Falster, Brorson og Ambrosius Stub kunde Ribe i første Halvdel af 18. Aarhundrede med Rette regnes for et lille Parnas.

BYENS STYRELSE

Man har med god Grund gjort opmærksom paa et bestemt Forhold, som blev af stor Betydning for Forløbet af den Krise, der lamslog Byen, og dennes ledende Mænd var ogsaa fuldt ud klar over de skæbnesvangre Følger, Pestepidemien 1659 førte med sig.

Denne frygtelige Hjem søgelse, som sluttede sig til de mange andre Ulykker, hvormed Borgerskabet blev ramt, mejede i det tætbefolkede Ribe ned med forfærdelig Voldsomhed. Pesten kom med en Krigsepidemis hele ubændige Kraft. Døden gik fra Dør til Dør fra det ene prunkende Gavlhus til det andet og førte sit Bytte med sig. Alt i alt skal ca. 900 Mennesker være faldne som Offer for dens Rasen, og af disse hørte ikke mindre end 99 til Staden mest fremtrædende Borgere. Af de 2 Borgmestre bortrev Soten den ene, af de 8 Raadmænd døde de 6. Byfogeden, Byskriveren og en Del af Byens 24 Mænd bukkede under saa at sige paa en Gang.¹

Betænker man Betydningen af dette pludselige Indhug i den sluttede Kreds, som administrativt og økonomisk bar Staden oppe, bliver det indlysende, at det haardt prøvede Samfund havde dobbelt svært ved atter at komme paa ret Køl i de vanskelige Aaringer, som fulgte efter. Rædselstiden 1659 havde bortryddet en Sum af borgerlig Dygtighed, Handlekraft og Erfaring, som var uundværlig for Byen netop nu, da det gjaldt om at tage alle Kræfter i Brug. I den mest kritiske Situation i Ribes Historie maatte nye Mænd gaa til Rors. —

Fra gammel Tid bestod Stadens Øvrighed af 2 Borgmestre og indtil 8 Raadmænd. Tallet paa disse svingede

dog ret stærkt og indskrænkedes efterhaanden meget betydeligt. Denne Magistrat udgik af Storkøbmændenes Kreds, og tæt sammenknyttede ved Slægt- og Svogerskab dannede dens velstaaende Medlemmer et aristokratisk Element, som efter Evne søgte at fastholde Magten og med stor Myndighed raadede over Kommunens Anliggender.

I dette Forhold skete der efter 1660 en kendelig Forandring, idet Kongens Indflydelse efter Enevældens Indførelse forøgedes stærkt, Magistratens Magtfuldkommenhed beklippedes, og dens Medlemmer turde kun i Kraft af kongelig Konfirmation indtage deres Sæde.

1667 indførtes den fornemme Præsident-Titel for Byens Førsteborgmester, en Ære han maatte dele med sin Embedsbroder i Fredericia, og som — trods Stadens Tilbagegang og Forfald — var at betragte som en Anerkendelse af det ærværdige Ribes Rang og Betydning. En Borgmester bibeholdtes dog vedblivende ved Siden af Præsidenten, medens Raadmændenes Antal reduceredes. Ca. 1670 var der endnu 5 i Funktion, men efter Forordningen af 28. Januar 1682 nøjedes man med 3. En af Raadets Midte sørgede som »Raadstueprokurator« for, at dets Beslutninger førtes ud i Livet.

1660 havde Kongen truffet den Bestemmelse, at Borgmestrene fik deres Gang og Sæde næst Sognepræsterne, saaledes at ældste Borgmester skulde gaa efter ældste Præst, anden Borgmester efter anden Præst — og derefter hver anden Raadmand og hver anden Præst eller gejstlig Person.² Og samme Aar fritog Majestæten Borgmestrene for Indkvartering, Kontribution og anden borgerlig Tynge — Konsumtion og Told dog undtaget — paa Grund af den store Besværing og Næringsforsømmelse, deres Embede voldte dem, en kgl. Gunstbevisning, som naturligvis vakte Misfornøjelse og Strid i Byen og derfor senere indskrænkedes mere og mere.³

Selvom Antallet paa Magistratens Medlemmer var blevet stærkt reduceret, hændte det dog nu og da, at man supplerede sig med en Vice-Borgmester eller Vice-Raad-

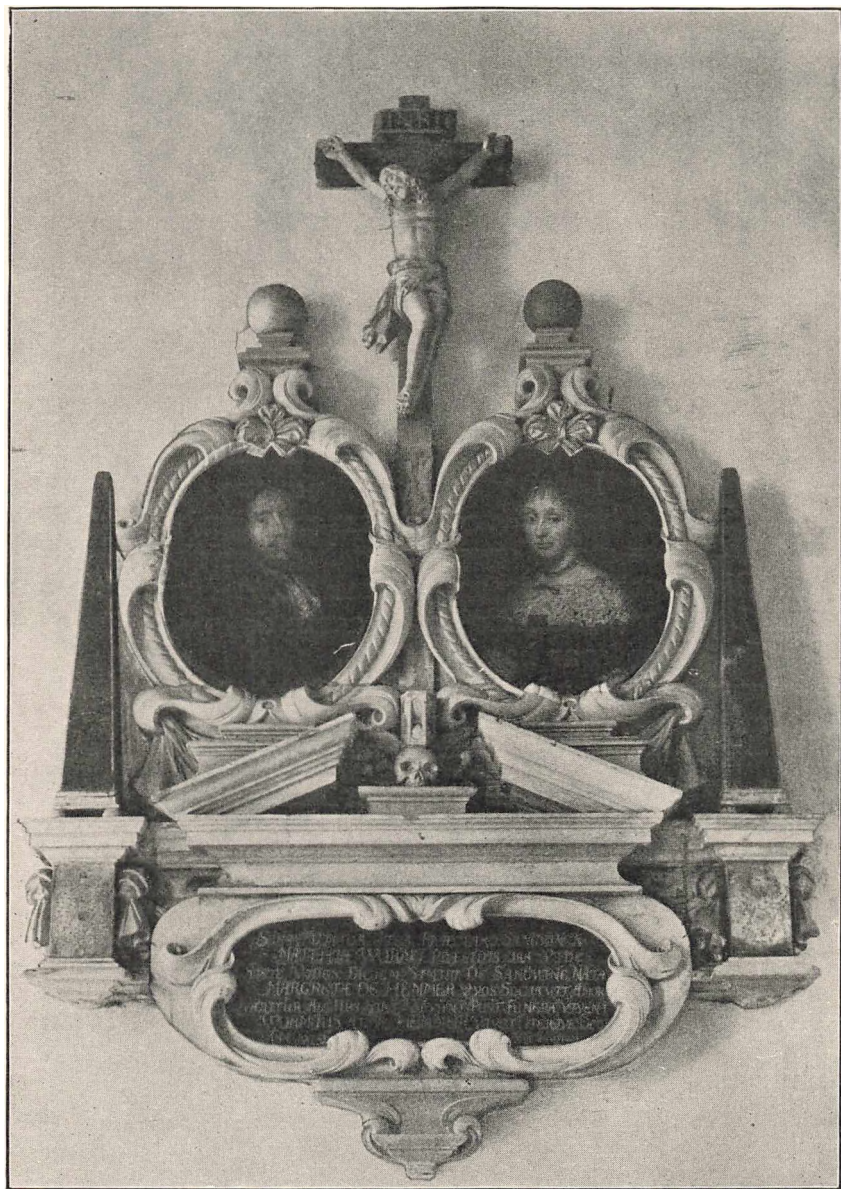
mand uden Indkomster, men med Tilsagn om den første ordinære Plads, som blev ledig. Ad denne Vej kunde Byens Styrelse paa billig Maade knytte friske Kræfter til sig, og 1681 fik Jens Lauridsen Baggesen saaledes uden Løn Sæde i Raadet, medens Peder Bang 1701 udnævntes til Vice-Borgmester.⁴

Nu som før var Byens Forfatning dog udpræget aristokratisk, idet det saa at sige udelukkende var de store Købmænd, som fik Adgang til Magistraten; stadig var det den samme snævre Klike, som lagde Beslag paa Raadmændstolene, og kun rent undtagelsesvis regnedes Stadens privilegerede Apoteker et Par Gange for værdig til at optages i Byens Styrelse. Baade Tobias Franck og efter ham Joh. Joach. Neuman udnævntes saaledes til Raadmænd.

Som Repræsentanter for Ribes gamle Patriciat og Pengearistokrati sad blandt andre i sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede ikke mindre end 3 af »de Baggesønners Blod og Stamme« — Byens rigeste Mand Bagge Baggesen, Jens Lauridsen og Peder Lauridsen — inde med Raadmændsværdigheden, — og jævnsides Magistraten virkede et Udvalg paa 24 Mand, der var valgt blandt Borgerskabet under dettes Medvirken og som Menigmands Talsmænd udgjorde det mere demokratiske Element i Byens Forfatning.

Da Førsteborgmester Carsten Tønnesen, som havde ført Forsædet i Magistraten 1657—67, afgik ved Døden sidstnævnte Aar, beskikkede Kongen en Præsident udefra — og den Mand, Valget traf, var *Mathias Olesen Worm*.

Han fødtes i København 1636 som Søn af den berømte Læge, Samler og Oldgransker Ole Worm. Opvokset »fra sin Barnsben af blandt Studeringer og lærde Folk« blev han 1654 Student og tiltraadte 3 Aar senere en lang Udenlandsrejse, som gik over Holland, England, Frankrig og Italien og strakte sig over næsten 11 Aar. Veluddannet og kundskabsrig blev han derpaa allerede 1667 udnævnt til Præsident i Ribe, hvor han Aaret efter ægtede Carsten Tønnesens Enke Margrethe de Hemmer og hurtigt skabte sig en solid Position.⁵

Epitafium over Præsident Mathias Worm og Margrethe de Hemmer
i Ribe Domkirke.

Gennem 33 Aar styrede Mathias Worm Ribe By med Myndighed og Klogskab og varetog med megen Dygtighed dens Interesser. Overlegent forstod han at holde de urolige Hoveder i Ave, og selvom det ikke kunde undgaas, at det nu og da kom til stormende Optrin i Raadssalen, prægedes Magistratens Forhandlinger dog i det store og hele af en Fordragelighed, Orden og Ro, som var noget af et Særsyn i Datidens danske Købstæder; thi naar Krybben er tom, bides Hestene, — og rundt om i Landets Byer gik Bølgerne stundom højt i de tunge og trykkede Aar efter Svenskekrigenes Ophør.

Mangen Gang var Præsidentens Arbejde naturligvis surt og besværligt nok, og paa sine ældre Dage havde han hele sin Myndighed behov for at hævde sin Stilling, da han indblandes i Raadmændenes Strid med Borgmester Casper Christoffer Castensen, hvem man beskyldte for at spinde Rænker med Borgerskabet bag Øvrighedens Ryg. Disse Rivninger forbitrede Worms sidste Embedstid og gjorde ham træt, men han havde ogsaa da en lang Række af flittige Arbejdsaar bag sig.

I denne travle, udadvendte Virksomhed forsødede et lille, af Samtiden meget paaskønnet Digtertalent ham Tilværelsen og vandt ham Venner, særlig paa allerhøjeste Sted, idet han med Forkærlighed stemte sin Lyre til Kongernes Pris ved forskellige festlige Lejligheder. Et moralsk-satirisk Digt, »Hofmands Spejl og Ris til hver Mands Rumpe«, skyldes dog ogsaa hans Muse.⁶

Han boede paa Nederdammen skraas overfor Midtmøllen — nuværende Matrikel-Nummer 474 a — i en anselig Gaard, som tidligere havde tilhørt Borgmester Carsten Tønnesen. Denne havde skænket Domkirken en Malmlysearm og til Vedligeholdelse af Voksløysene deri 1655 paalagt Ejendommen en Hæftelse, i Henhold til hvilken baade Mathias Worm og de følgende Ejere aarlig maatte udrede 10 Rdr.⁷

Rundt om i Stuerne i denne Gaard havde Worm ladet anbringe forskellige Smaavers, som giver et lille Indblik i

Manden selv; thi her kunde man blandt andet læse Fyndord som disse:

»Samvittighed bedst veed,
 hvad Ondt og Godt er skeed.«
 »Hvad gielder? Du ey kand
 behages alle Mand.«

»Misundt Brød
 er meget sød.«⁸

Naar han træt og oprevet af Kævl og Strid vendte hjem fra Raadhuset, skulde disse Sentenser tjene til at bringe hans Sind i Ligevægt, men travlt optaget som han var af det praktiske Liv, maatte han med et resigneret Suk se sine Studier forsømte og Biblioteket smuldre hen; thi helt mistrøstigt lød det Vers, han her havde ladet opsætte:

»Her er en fattig Plads, en ringe Skriver-Stue;
 thi Rotter vide her de lærde Mænd at kue:
 Plutarchus, Cicero og Seneca opædt,
 de gjøre Hylderne for megen Byrde let.«

Kun Benradene af enkelte lærde Skrifter laa tilbage, mange andre maatte nu søges paa Amtstuen, og han sluttede Versene med disse Linjer:

»Staa nu, min søde Rest, som Rotter haver sparet
 og til min Alderdom, Du fromme Møl bevaret,
 vær mig en liden Trøst, forlad mig, at jeg ej
 til din Forfremmelse har funden bedre Vej.«⁹

Fra sin Gaard paa Nederdammens Vestside kunde Mathias Worm se langt ud over det flade Marskland til Horizonten over Havet, hvor Stormene kom og gik. Og helt uinteressert i, hvad der her gik for sig ude paa de farlige Kyster, var han ingenlunde, idet han 1686 havde forpagtet al Vragret paa Riber Stifts Forstrande for 4 Aar mod en aarlig Afgift paa 312 Rdr. Som en Paaskønnelse af hans

Virksomhed som Præsident, et Embede han da havde beklædt i 19 Aar uden Løn, opnaaede han dog senere at faa denne Rettighed tildelt helt gratis.¹⁰

1695 androg han Magistraten om, at Sønder- og Nørre-Kjær, som han i 9 Aar havde haft i Leje af Byen, maatte overlades ham uden Afgift, saa længe han sad i sin Bestilling, idet han paaberaabte sig den Umage, han havde og fremtidig vilde faa med Byens Sager, et Arbejde, som i Virkeligheden var større, end nogen maaske vilde mene. Som Medlemmerne selv vidste, nød Præsidenten kun lidet af Staden for sin Virksomhed, og hidtil havde han tilmed maattet betale mange af sine Embedsrejser af sin egen Pung, saaledes nu sidst da han havde opholdt sig over 14 Dage i København for at opnaa kongelig Kvittans for Ribes Regnskaber for 20 Aar. Den samlede Magistrat og de 24 Mænd fandt da ogsaa denne hans Begæring billig og tilstod ham den med god Vilje, idet man udtrykkelig gjorde gældende, at Mathias Worm gennem de mange Aars Møje og Besvær for Byens Bedste havde udvirket langt mere til dens Fordel.¹¹

Som et Tegn paa Kongens Paaskønnelse var Præsidenten 1681 blevet beskikket til Assessor i Højesteret og 1694 udnævnt til Justitsraad, og da Stiftamtmand Hans Schack den Yngre faa Maaneder efter sin Embedstiltrædelse drog paa Orlov til Hovedstaden, blev det i Oktober 1697 betroet Mathias Worm at varetage hans Forretninger saa længe.¹²

Da han begyndte at føle Alderens Tryk og led under den indre Kiv, som med Borgmester Castensen havde vundet Indpas i Magistraten, nedlagde han i Aaret 1700 sin Værdighed som Præsident for Ribe By og havde den Glæde at se sin unge Søn *Casten Worm* den 13. Februar samme Aar indtage hans Sæde. Selv blev han boende i Staden Resten af sine Dage og døde her 1707. Hans Lig stedtes til Hvile i Domkirken, og ved hans Baare hed det i Mindetalen om ham, at »kunde Ribe By her tale, hvor skulde den ikke have ønsket ham, om det havde været muligt, et evigt Liv her«. ¹³

Hans Enke Margrethe de Hemmer overlevede ham til 1723, i Skiftet efter hende vurderedes Gaarden paa Norderdammen til 550 Rdr., og Arvingerne fik en anselig Sum paa 13,846 Rdr. til Deling.¹⁴ Af Sønnerne blev den ældste, Ole Worm, Lector i Aarhus, den anden Præsident i Ribe, Stifsønnen Christoffer de Hemmer var Dr. med. og Stadsfysikus i Ribe, og Datteren Susanna Catharina ægtede Sognepræsten til Domkirken Søren Seerup.

Casten Worms Gaard paa Torvet, nu »Hotel Dagmar«. Efter gammelt Fotografi.

Kun 24 Aar gammel overtog *Casten Worm* sin Faders Embede,¹⁵ som han uafbrudt røgtede i 50 Aar, indtil sin Død 1750. I mange Stykker slægtede han Faderen paa, idet han — digterisk begavet ligesom denne — i sine ledige Timer dyrkede Muserne og blandt andet skal have forfattet et Digt til Forherligelse af Kong Frederik den Fjerdens Bedrifter. Sjælden fortrolig med fransk Aand og Kultur indlagde han sig Fortjeneste ved i Aarene 1718—27 at omplante den berømte franske Digter Boileaus 11 Satirer til danske Vers.¹⁶ For at bøde paa Lønnens Ringhed tillodes det ham 1703, at han — ligesom tidligere hans

Fader — uden nogen Afgift maatte nyde Afgrøden af Engene Sønder- og Nørre-Kjær,¹⁷ og samme Aar købte han af Raadmand Peder Lauridsen Baggesen den gamle, grundmurede Hjørnegaard mellem Torvet og Storegade — nuværende »Hotel Dagmar«¹⁸ — hvor han indrettede sig bekvemt i det rummelige Hus og med Iver opelskede den store, smukke Have, som bredte sig bag Bygningerne.

Han levede paa standsmæssig Fod, kørte i egen Karosse og holdt baade Tjener, Kusk og 3 Tjenestepiger.¹⁹ Hans gæstfri Hjem var et Midtpunkt i Byens aandelige Liv, en Kreds af Ribes mest begavede Mænd samledes ofte ved hans Bord, hvor aandfuld Skæmt og lærde Samtaler krydrede det udsøgte Maaltid, og Christian Falster, som ved Venskab var knyttet til ham, har fra Selskaberne i dette forfinede og velstaaende Hjem hentet Idéen til adskillige af sine Discursur.²⁰

Casten Worms første Ægteskab med Catharina Nielsdatter Endorph — Enke efter Amtsinspektør over Haderslevhus Amt Johan Müller — opløstes allerede 1705 ved hendes tidlige Død,²¹ hvorpaa han ægtede Christiane Marie Foss. Mand og Hustru fulgte efter et langt Samliv hinanden i Døden, idet de begge bortkaldtes i November 1750 med kun 2 Dages Mellemliv.

En fint kultiveret Mand som Casten Worm var naturligvis i Stand til værdigt at repræsentere Byen, men som praktisk Embedsmand mødte han i sin lange Funktionstid mange Vanskeligheder, og under de trange Aar, som fulgte for By og Borgerskab, følte sikkert nu og da Savnet af en kraftigere Haand. Stundom brød de indre Stridigheder ud i lys Lue, og i visse Perioder blev Indgrebene fra Stiftamtmandens Side ret generende.

I det hele taget hæmmedes Præsidentens og Magistratens Bevægelsesfrihed til Tider stærkt af den i Staden residerende Stiftamtmand, der som Statsmagtens myndige Repræsentant vaagede over Byens Styrelse og af og til viste udpræget Tilbøjelighed til at se Magistraten paa Fingrene og blande sig i dens Sager.

Med Enevældens Indførelse fik Købstædernes Selvstændighed et haardt Knæk, idet deres Frihed indsnævredes mere og mere af det omsiggribende Centralstyre. Alle Vegne skærpedes Stiftamtmandenes Kontrol, og intet Steds i Riget følte dette stærkere end netop i Ribe Stift. Dette hang sammen med, at Befalingsmændene her fremfor de fleste andre havde Forbindelse med Hoffet og den nye Hofadel og i intimt Samarbejde med Centralregeringen nidkært førte Tilsyn med Byerne og deres Forvaltning.²²

Selvom denne Indblanding naturligvis ofte virkede som en Klods om Benet, kunde det paa den anden Side dog ogsaa i visse Tilfælde være en Fordel for en By som Ribe, at den indenfor sine Porte husede en højtstaaende, formaaende Embedsmand, som havde Kongens Øre og mangel Gang var i Stand til at opnaa Gunstbevisninger for Staden. Uden Tvivl har det saaledes i mere end én vanskelig Situation været til Gavn for den, at saa indflydelsesrig en Mand som selve Rigens Feltherre *Hans Schack* til Møgeltønder — som allerede 1658 havde faaet Riberhus i Len og var bleven udnævnt til Stiftsbefalingsmand — 1661 fik Forleningen fornyet paa Livstid og indtil 1674 stod i Spidsen for Amt og Stift.²³

Ved visse Lejligheder vides det i alt Fald med Vished, at han overfor den enevældige Konge har lagt sit Lod i Vægtskaalen til Fordel for den tungt prøvede By, hvortil baade han og hans Slægt følte sig særlig knyttet, efter at han 1662—64 havde købt Johaniternes gamle Hus, Korsbrødregaarden, til Bolig. Da Slottets Forfald gjorde ham husvild, sikrede han sig denne anselige Ejendom, som han lod smukt istandsætte, og som med sine solide Bygninger og store Have var den højest takserede i Byen.

1674 afløstes han som Stiftamtmand af sin Søn *Otto Didrich Schack* til Gisselfeldt, Møgeltønder og Gram, der baade i April 1679 og Juli 1680 nød den Ære at have Christian den Femte som Gæst under sit Tag paa Korsbrødregaard.²⁴ Magistraten har utvivlsomt mangel Gang følt sig trykket over at have saa fornemme Folk tæt inde

paa Livet, og naar Vilhelm Brochman, som havde fulgt og tjent Hans Schack i 12 Aar og siden virkede som Amtsskriver, 1677 ophøjedes til Borgmester i Ribe,²⁵ har Hensynet til den grevelige Slægt efter al Sandsynlighed virket kraftigt med.

1683 efterfulgtes Otto Didrich Schack af Overhofmarskal *Frans Eberhard von Speckhan*, der, født i Königsberg, i flere Aar havde kæmpet under Frankrigs Faner i den store Turennes Armé og derpaa var traadt i den danske Konges Tjeneste.²⁶ Ogsaa han residerede paa Korsbrødregaard, og Ejerinden, Enkegrevinde Schack havde derfor 1687 forespurgt Kongen, om Regeringen ikke kunde tænke sig at købe Ejendommen til Amtshus, »efterdi dog ingen bekvemmere dér paa Stedet dertil findes«. Dette var dog blevet afvist,²⁷ og endnu i 100 Aar var Gaarden stadig i den grevelige Schackske Besiddelse. Speckhan førte standsmæssigt Hus, idet der til hans, hans Frues og deres 5 Børns Opvartning — foruden Informator og Haandskriver — udkrævedes en Stab af Tyende paa 12 Personer, 1 Kammertjener, 1 Kok, 1 Kusk, 1 Staldknægt, 2 Lakajer, 1 Dreng og 5 Piger,²⁸ og ogsaa han formaede saaledes værdigt at modtage Majestæten i sit Hjem, da denne i September 1689 passerede Ribe.²⁹

Efter von Speckhans Død 1697 kom der atter et Medlem af den Schackske Slægt i Spidsen for Stiftet, idet *Hans Schack*, Greve til Schackenborg, Herre til Gram og Brinke, som allerede 1683 havde faaet Ventebrev paa Riberhus Len, udnævntes til Stiftamtmand. I lange Perioder var han dog borte fra Byen, saa Embedet maatte bestyres af andre, og 1711 overtoges det af *Henrik Ernst Calnein*, der tidligere havde været Overhofmester ved det ridderlige Akademi i København.

1721 skænkede Frederik den Fjerde ham Riberhus Ladegaard i Forstaden udenfor Nørreport, en Ejendom Calnein lod helt ombygge, men synes at have haft vanskeligt ved økonomisk at magte, og da han 1725 fratraadte sit Embede, afløstes han af *Christian Carl Gabel*. Denne grand seigneur, Ejer af Brammingegaard, Giesegaard,

Ringsted Kloster og Spanager, en begavet Verdensmand, navnkundig som Sejrherr i Søslaget ved Femern 1715, maatte nu finde sig i at ombytte Hof og Hovedstad med

Feltherren Hans Schack. Stiftsbefalingsmand over Ribe Stift.
Efter Maleri paa Giesegaard.

det afsides Ribe, hvor han forblev til sin Død 1748. Han købte Bagge Baggesens Gaard paa det vestre Hjørne af Overmøllestrømmen og Mellemdammen, men skænkede den bort og boede selv enten paa Korsbrødregaard eller Brammingegaard. For Ribe By kom han paa mange Maa-

der til at spille en Rolle, men Størstedelen af hans Virksomhed hører det følgende Tidsafsnit til.

Et Blik paa denne Række af fornemme Stiftamtmand giver et Indtryk af, hvorledes alle disse Personer hørte de nye Slægter til og følte sig nøje knyttede til Hoffet og Regeringen i København, og ved talrige Lejligheder fik Magistraten baade i Ribe selv og i Stiftets andre Købstæder i Aarenes Løb at mærke, at de havde en Herre over sig. I 1680erne hændte det saaledes Gang paa Gang, at Stiftamtmanden i egen Person gav Møde paa Raadhuset for at overvære og deltage i Revisionen af Skatteligningerne, og til stor Fortrydelse for Byens Øvrighed blandede Calnein sig til Tider ret nærgaaende i Stadens Forvaltning. 1715 mødte han saaledes frem i Magistraten og stillede Krav om, at alle kommunale Sager skulde afgøres i alle dens Medlemmers Nærværelse og med alles Samtykke, at der skulde bringes Orden i Raadstuens Breve og Protokoller, at der skulde overleveres ham en Fortegnelse over Indkomsterne af Byens Jorder, at man skulde aflægge Regnskab for, hvorledes »Gildens« Boder var havnede under Magistraten, og adskilligt andet.³⁰

Den Slendrian, som havde grebet om sig i hele den kommunale Administration, og hvis Følger virkede dobbelt uheldigt under de vanskelige Forhold, mens den store nordiske Krig stod paa, berettigede denne Indblanding, men som rimeligt var, satte den ondt Blod og gjorde Magistraten opsætsig. Stiftamtmanden havde imidlertid taget sit Parti og ønskede Papirerne paa Bordet for at tilvejebringe bedre Orden, og med Kongen i Ryggen var han naturligvis den stærkeste. Da der nedsattes en Revisions-Kommission til Undersøgelse af Kommunens Sager, maatte Præsidenten give efter og 1718 gøre Skridt til et Eftersyn af Byens Papirer.³¹

Trængtes Magistraten saaledes efterhaanden mere og mere ovenfra, blev den dog ogsaa lidt efter lidt udsat for et stærkt og vedholdende Tryk fra neden. Som ovenfor nævnt repræsenterede de 24 Mænd selve det brede Borgerkab, men medens Magistraten hidtil havde arbejdet i god

Forstaaelse med dette mere demokratiske Organ, kom det i 1660erne til en skarp Konflikt.

Allerede 1656 var der udgaaet kongelig Befaling om, at særlig udnævnte *Takserborgere* skulde forestaa Skattnes Ligning, men uden Hensyn hertil vedblev Raadet og de 24 Mænd stadig at varetage dette Hverv, og først da de to Parter tørnede voldsomt sammen, sprængtes Samarbejdet, og Vejen til det nye gjordes farbar.

I Aaret 1663 hændte der nemlig følgende. Førsteborgmesteren Carsten Tønnesen havde i al Stilhed bearbejdet de 24 Mænd en for en og bevæget dem til at skrive under paa, at han ikke skulde sættes i Skat, og at man var veltilfreds med den Skattefrihed, Kongen havde benaadet Borgmestrene med. Man gik ud fra, at dette Skridt var sket med Raadmændenes Vidende og Vilje, men da det kom for Dagen, at dette ingenlunde var Tilfældet, følte man sig taget ved Næsen — og et sandt Uvejrbød løst.

De narrede 24 Mænd optændtes af Forargelse og Vrede, og da de følte at have Borgerskabet i Ryggen, tog de Mod til sig og gik over til Angreb. Meget bestemt rejste de Krav om, at det underskrevne Dokument, Borgmester Carsten Tønnesen under falske Forudsætninger havde lokket fra dem, ufortøvet skulde gives dem tilbage, saa de kunde ødelægge det, — og hvis dette blev nægtet, erklærede de 24 »ej mere at ville indgaa eller samtykke nogen Skat paa Riber By at lægge«.

Man gjorde med andre Ord Obstruktion og bragte derved — som Forholdene laa — Raadet i den pinligste Forlegenhed. Flere Gange prøvede Magistraten paa at tale de genstridige tilrette, blandt andet i December Maaned, da man i Anledning af en Højesteretsdom, som havde kendt Byen skyldig til Betaling af en betydelig Gæld til nogle Flensborgere, absolut maatte søge Udveje til at skaffe Penge. I denne Situation stod de 24 Mænd stærkt, og alle som én erklærede de, at de ikke vilde bevilge nogen Skat eller garantere Magistraten nogen Erstatning fra Borgerskabets Side, hvis den selv lagde den nødvendige Sum ud.³²

Skatte-Maskineriet var gaaet i Baglaas, og da Raadet i sin Vaande søgte at forestille de 24 Ligningens Nødvendighed, holdt disse Ryggen stiv og fralagde sig ethvert Ansvar, »hvis i sin Tid nogen Vederværdighed Byen skulde paa-komme« i Anledning af de ekstraordinære Skridt, Magistraten kunde tænkes at ville tage.

Borgmester Carsten Tønnesen, som var Skyld i det hele Oprør, klagede nu til Kongen, og denne udstedte da den 19. Februar 1664 Ordre om, at Skatten for Fremtiden skulde lignes af 16 *Takserborgere*, af hvilke Borgerskabet skulde udse de 8, de 24 Mænd de andre 8.³³

Selvom de 24 Mænd her syntes at være komne tilkort, fremturede de dog i deres Modstand, og da en Del af dem nægtede at møde paa Raadhuset trods Indkaldelse, vedtoges det, at de skulde betale en Bøde paa 3 Mark, hver Gang de udeblev, og det halve, hvis de kom for sent eller fjernede sig for tidligt.³⁴

Deres Oprør havde imidlertid banet Vej for Indførelsen af det særlige Ligningsorgan paa 16 Mand, Kongen forgæves havde søgt at gennemføre for 8 Aar siden, — men selv nu gik det ingeniunde af uden Gnidning.

De 16 Takserborgere tog straks Stilling til Kernepunktet i Striden og erklærede 1665, at da Borgmestrene ikke kunde fremvise fyldestgørende Hjemmel for deres paa-staaede Skattefrihed, havde de paalignet dem deres Andel i Skatten — og samme Aar skaffede et Kongebrev Klarhed over, at Borgmestrene var pligtige at deltage i Udredningen af Matrikelskatterne.³⁵ Selvom de 16 Mænd paa dette Punkt kunde regne med Bifald hos Borgerskabet, kunde de ingeniunde smigre sig med nogen særlig varm Modtagelse fra dettes Side, idet Byens Befolkning stadig foretrak at lade de 24 Mænd beholde deres gamle Indflydelse paa Skatteligningen. Da menige Borgere i Begyndelsen af Aar 1667 efter Tilsigelse gav Møde paa Raadhuset for at deltage i Valget af Takserborgerne, erklærede de derfor, at man hellere saa, at Borgmestre og Raad i Forening med de 24 Mænd vedblivende tog Ligningen i deres Haand. Byens Øvrighed bøjedede sig da for dette Ønske og gik ind

paa at opretholde den ældre Ordning under Forudsætning af »kongelig Majestæts Behag«;³⁶ thi blandt Borgerskabet raadede der almindelig Uvilje mod de 16 Mænds Maade at paaligne Skatterne, og da de nægtede at ændre noget i

Stiftamtmand Otto Didrik Schaack.
Efter Maleri paa Schackenborg.

Ansættelserne, tog Magistraten selv Affære og besørgede de fornødne Rettelser.

Paa Baggrund af disse Rivninger var det, at Præsident Mathias Worm paa Byens Vegne i København ansøgte Kongen om, at Ribe maatte beholde den gamle Ordning og alt forblive paa dette Omraade, »som det haver været

fra Arilds Tid«. Men Regeringen vilde intet vide heraf, 1668 indskærpede et Kongebud paany Indførelsen af 16 Takserborgere, og fra Nytaar 1669 vendte disse atter tilbage.³⁷

Efterhaanden reduceredes deres Antal dog noget, og 1699 mistede Magistraten al Indflydelse paa deres Valg, idet den stridbare Borgmester Casper Christoffer Castensen, som netop da laa i Haarene paa sine Embedsbrødre paa Grund af sine demokratiske Tendenser, ved »sin strenge Animositet« fik tvunget igennem, at af Takserborgerne, hvis Tal da var 12, skulde de 6 vælges af Borgerskabet selv og ikke — som Forholdene havde medført — af Magistraten.³⁸ 1704 var Antallet kun 8, af hvilke de 24 Mænd udtog de 4, Borgerskabet de andre 4, og 1719 synes man at have nøjedes med at vælge 4 Takserborgere.³⁹

Fra Aar til Aar var Skatteligningerne og Indkvarteringen et stadigt Stridspunkt, og under Trykket af de mange Vanskeligheder, som var forbundet med at klemme Pengene ud af det forarmede og modstræbende Borgerskab, følte Magistraten sig urolig og nervøs. Des voldsommere blussede dens Vrede derfor op, da en af dens egen Midte — Borgmesteren selv — gik i Ledtog med de menige Borgere og ved alle Lejligheder optraadte som Demokratiets Talsmand.

Casper Christoffer Castensen, der 1687 udnævntes til Borgmester i den afdøde Vilh. Brochmans Sted, var en magtsyg og stædig Natur. I en Aarrække var han Forpagter af Ribe Ladegaard,⁴⁰ og han boede i den gamle Bindingsværksgaard paa det søndre Hjørne af Sortebrødre-gade og Kølholtslippe, som 1732 kom i Lægen Dr. Ancker Anckersens Eje. Længe gik denne Gaard, hvis Sidefløj mod Slippen endnu er bevaret i gammel Stand, under Navnet »Borgmester Castensens Gaard«, og i hans Dage smykkedes Stuerne af gudelige Betragtninger og moralske Sentenser paa Latin.⁴¹

I en halv Snes Aar arbejdede Borgmesteren i Fred og Fordragelighed sammen med Præsident og Raad, men

1698 indtraadte der et voldsomt Brud. Mathias Worm havde været paa Rejse i 6 Uger, og da han atter overtog Forretningerne, fandt han til sin Ærgrelse, at adskilligt var blevet forsømt eller mindre godt besørget i den Tid, han havde været hindret i at varetage Byens Sager. Særlig vakte Indkvarteringsens Ordning hans Mishag, og han rettede derfor stærke Bebrejdelser mod Borgmester Castensen, hvem han udpegede som ansvarlig for Forsømmelserne.⁴²

Denne var i Anledning af sine demokratiske Tilbøjeligheder kommet i aaben Konflikt med Raadmændene, saaledes at de to stridende Parter af al Magt intrigerede mod hinanden, og Mathias Worm søgte forgæves at mane til Fred og Forlig, idet han foreholdt dem det usømmelige i, at Magistratens Medlemmer »kibledes« indbyrdes. Samtidig lod han en skarp Bemærkning falde om, at et Medlem af Byens Styrelse ikke burde betage sine Embedsbrødre deres Myndighed eller ved nye Paafund drage »den gemene Mands« Yndest til sig. Han rørte her ved Kernepunktet i Konflikten, Borgmesterens Forsøg paa bag Raadmændenes Ryg at alliere sig med Borgerskabet og vinde dettes Støtte, og da der rettedes kraftige Beskyldninger mod ham for i Indkvarterings-Sagen at have holdt mange og usædvanlige Forsamlinger i sit Hus, ansaa Borgmesteren denne Sigtelse for hemmelige Anslag mod den lovlige Øvrighed for ærekrænkende i aller højeste Grad. Baade han og Raadmændene stod stejlt overfor hinanden, og efterat ogsaa Stiftamtmanden forgæves havde søgt at mægle, kom det til Proces.

Sagen førtes frem for Byretten, og da Borgmesteren fremturede i sin Uforsonlighed, drev han Præsidenten og Raadmændene tættere sammen, og Processen gik videre til Højesteret. I Juni Maaned 1700 faldt dennes Dom, og i Henhold til denne samledes Magistraten den 3. Februar 1701 paa Raadhuset, hvor de 2 Raadmænd, Niels Hansen og Jens Lauridsen Baggesen, tilbagekaldte deres Beskyldninger mod Borgmesteren og erklærede sig villige til hver at betale ham 50 Rdr. i Procesomkostninger. Casper

Christoffer Castensen modtog begge Dele og forlod Salen i Vrede, hvorpaa man — ligeledes i Henhold til Højsteretsdommen — udslettede alle de i Protokollerne indførte Bemærkninger om denne pinlige Sag. En halv Snes Dage efter gav Stiftamtmand Hans Schack Møde paa Raadhuset, hvor det endelig lykkedes ham at forlige Præsidenten og Borgmesteren, samtidig med at begge Parters Udtalelser mod hinanden annulleredes.⁴³

Denne bitre Strid, som i flere Aar lammede Magistratens Virksomhed, har muligvis været en af Grundene til, at Mathias Worm, træt af sin Embedsgerning, nedlagde Præsidentværdigheden, som overførtes til hans unge Søn Casten Worm, der førte Forsædet i Magistraten, da der endelig sluttedes Fred.

Uden større Brydninger — fraset en ret skarp Kompetence-Strid mellem Præsidenten og Byfogeden — arbejdede Regeringsmaskineriet i den lille By nu videre i en Række Aar, Formerne havde atter fæstnet sig, men de enkelte Organer virkede kun tungt og trægt, og under den store nordiske Krig bredte Slendrian og Forfald sig til alle Administrationens Grene.

Da greb Stiftamtmand Calnein ind og stødte — som ovenfor omtalt — i den Anledning kraftigt sammen med Casten Worm, der forgæves søgte at hindre en paa Calneins Foranledning 1715 nedsat Undersøgelseskommision i dens Arbejde. Denne Modstand mod Kravet om at lægge alle Papirer paa Bordet vakte — som Stiftamtmanden sagde — Mistanke mod Magistratens Administration af Byens Sager, og Præsidentens stærke Ord imod ham burde ikke taales; »thi om saadant skulde have Fremgang, vilde det give andre Stæders Magistrater et ondt Eksempel og videre foraarsage en og anden skadelig Konsekvens«. I sin Strid med Byfogden havde Casten Worm delvis haft Held med sig, men da han nu dristede sig til at bekæmpe Stiftamtmandens Kompetence, trak han naturligvis det korteste Straa.

Under Indtrykket af Byens stadig voksende Ruin havde Calnein ønsket at skaffe sig Klarhed over en Række Punk-

ter i dens Forvaltning og forlangte derfor alle Regnskaber, Kvitteringer, Protokoller og Adkomstbreve fremlagt, saa Forholdene kunde blive undersøgt til Bunds. Saaledes krævede han en Redegørelse for Indtægterne af Byens

Stiftamtmand Chr. Carl Gabel.
Efter Maleri af Denner paa Frederiksborg.

Jorder, samt Oplysning om, hvorvidt der var aflagt Regnskab for disse Summer for de 24 Mænd. Han efterlyste en Jordebog, han ønskede Besked om Administrationen af »Gildens« Boder, som truede med at styrte sammen, og om de Fattiges Midler i det hele taget.

Det var klart for alle, at Magistraten i Aarevis havde forsømt en Række af de vigtigste Opgaver, og Stiftamtmanden fremdrog ubarmhjerligt det ene Eksempel efter det andet. Aaen ved Skibbroen, Byens Havn, var nu saa opfyldt med Sand, at »fast ikke en Baad kan flyde derover,« medens der for en Snes Aar siden kunde gaa store Jagter ind til Staden, ja 40 Aar tilbage Smakker paa 4—500 Tønder. Nu var ikke engang Baade paa 10 Tønder i Stand til at bane sig Vej, og Stenkajen langs Havneløbet var nedfalden og i jammerlig Forfatning — uden at nogen tænkte paa at bringe den i Orden.

De fuldstændige Regnskaber for det nye Raadhus, samt for Materialer og Grund af det gamle, kunde det ligeledes interessere Stiftamtmanden at faa at se. Og hvorledes havde det sig egentlig med Nedbrydningen af Huse og Gaarde i Byen? Dette var jo udtrykkeligt forbudt uden givne Tilladelse fra Magistraten, og da man stadig blev ved med at brække Bygninger ned, maatte der altsaa foreligge skriftlig Bemyndigelse for Magistraten, som kunde stilles til Raadighed for Undersøgelseskommissionen.

Det lod sig ikke nægte, at Calnein her havde faaet Tag i adskillige svage Sider af Magistratens Styrelse, og til dens Forbitrelse fortsatte han ufortrøden sine Angreb.

Han krævede Oplysninger om Lejeindtægterne af Byens Markjorder og Enge og Magistratens Forhold til Store og Lille Kobro, som den nu i mange Aar havde brugt som Pant, spurgte om Vedligeholdelse af Diger og Damskifter — og rettede til Slut et skarpt Udfald mod Bystyrets fuldstændige Svigten paa mange Punkter. Opgaver, som var af den allerstørste Vigtighed, havde Magistraten saaledes helt vanrøgtet til Skade for Borgerskabet; thi der førtes ingen Kontrol med Brødets Vægt, saaledes at det fordyredes for Folk, uden at Øvrigheden tog sig deraf, der fandtes ingen Takst paa Kødet eller Tilsyn med, at Slagtere og Bryggere var leveringsdygtige, Brandvæsenet var forsømt, og til Fare og Fortræd for de Rejsende undlod man at vedligeholde Afmærkningen af Vejlerne over Engene udenfor Byen.

Calnein fik i alle sine Krav Medhold hos Kongen, og Præsidenten maatte lade Generalfiskal og Commissarier faa Adgang til alle de Oplysninger, som fandtes i Byens Arkiv.⁴⁴

Nederlaget var fuldstændigt, og selvom Magistraten naturligtvis paa en Række af de omhandlede Punkter kunde gøre Rede og Rigtighed, da Akterne lagdes frem, kunde det ikke fragaas, at den havde udvist stor Forsømmelighed, og at Uorden og Sløjhed i mange Aar yderligere havde gjort Byens Kaar besværlige. Undersøgelseskommissionens Arbejde havde saaledes ikke været uden Nytte; det bragte mere Orden tilveje i Kommunens Sager og satte Arbejdstempoet kendeligt op.

En gammel Institution faldt straks som Offer for Magistratens opblussende Energi, idet de 24 Mænd fjernedes fra Skuepladsen. Dette Organ, som forhen havde indlagt sig visse Fortjenester og gjort god Fyldest, var i Aarenes Løb fortørret fuldstændigt, saa det nu i Virkeligheden kun var et sørgeligt Genfærd af sig selv. Flokken var i fuld Opløsning, nogle af Medlemmerne var døde og borte, uden at Pladserne var blevne besatte, andre svækkede af Alderdom, skrøbelige og syge, atter andre forarmede og uden Interesse for det hele, — og da Magistraten nu erkendte, hvor ringe en Hjælp den havde haft af denne Forsamling, af hvilken i Almindelighed kun 4—5 Medlemmer gav Møde, ryddede man 1719 de 24 Mænd ud af Stadens Forfatning og erstattede dem med 16. En ny Aand skulde besjæle disse, og for at forebygge, at nogen viste Forsømmelighed i Tjenesten, fastsattes der Bøder for Udeblivelse, idet det samtidig blev overdraget det yngste Medlem at holde Mandtal og paa en Tavle i Raadstuen optegne Navnene paa dem, som savnedes, naar Mødet begyndte.⁴⁵

Denne Ordning approberedes af Stiftamtmanden, og de nys udnævnte 16 Mænd lagde straks Haand paa Arbejdet. Paa Magistratens Forslag udvalgte de 6 Mand af deres Midte til at gennemgaa »Gildens« ureviderede Regnskaber for 1708, og da man i Maj Maaned 1719 blev bange for Epidemi blandt Kreaturerne, greb de 16 øjeblikkelig ind

og gjorde opmærksom paa Nødvendigheden af at afskaffe Gæssene.⁴⁶ Det tidligere fuldkomne Dødvande afløstes af et stærkere Initiativ, og i det hele taget viste de nye 16 Mænd sig langt virksommere og tilkaldtes oftere end forhen de 24.

Stiftamtmand Calnein havde ved sin kraftige Indgriben rusket Magistraten vaagen og atter for en Tid sat Hjulene i Gang. Men det bar ikke fremad, Stilstand og Fattigdom laa som en Mare over den gamle By, og bag den rolige Overflade voksede Bitterheden og Misfornøjelsen sig stærk.

SKATTETRYK OG FORFALD

For den haardt medtagne, kæmpende By virkede de evindelige Skatter som et aabent Saar, der aldrig fik Tid til at læges, men stadig tærede paa Samfundets Kræfter. Jævnside den aarlige Byskat trak det ene Paa-læg efter det andet Pengene fra Staden, fra Kvartal til Kvartal, fra Aar til Aar, meldte de sig med deres Krav — Matrikelskat, Kobbetskat, Saltskat, Prinsessestyr, Kvar-talsskat til Militzen og mange flere — og bidrog deres til at undergrave Velstanden og jage Borgerne fra Byen.

Restancer hobede sig paa Restancer. Gang paa Gang søgte man ved at udmale Ribes elendige Forfatning hos Kongen at opnaa en Smule Lettelse, og selvom det af og til lykkedes at udvirke et lille Afslag, hvilede Trykket dog haardt og uafrysteligt paa Borgerskabet, hvis Antal og Skatteevne var i rivende Nedgang.

1662—63 maatte Ribe i Matrikelskat udrede ikke mindre end 3178 Rdr., i Aarene 1663—67 10,388 Rdr., 1667—68 2800 Rdr., 1668—70 5600 Rdr. og 1670—71 2800 Rdr.¹ Intet Under, om Borgerne knurrede og krampagtigt holdt over Pungen, saa Tvangsforanstaltninger maatte sættes i Værk og Ryttere fra Nabobyerne indlægges i Kvarter hos de genstridige, indtil de krøb til Korset og betalte. Atter og atter blev de Ribe Borgere plagede med disse »Dragonader«, og de modvillige maatte ikke blot udrede den resterende Skat, men ogsaa afholde Udgiften ved »Eksekverrytternes« Indkvartering. Yderligere havde Øvrigheden Udpantning og Arrest i Stadens »Skatkammer« i Baghaanden, om de andre Tvangsmidler skulde glippe.²

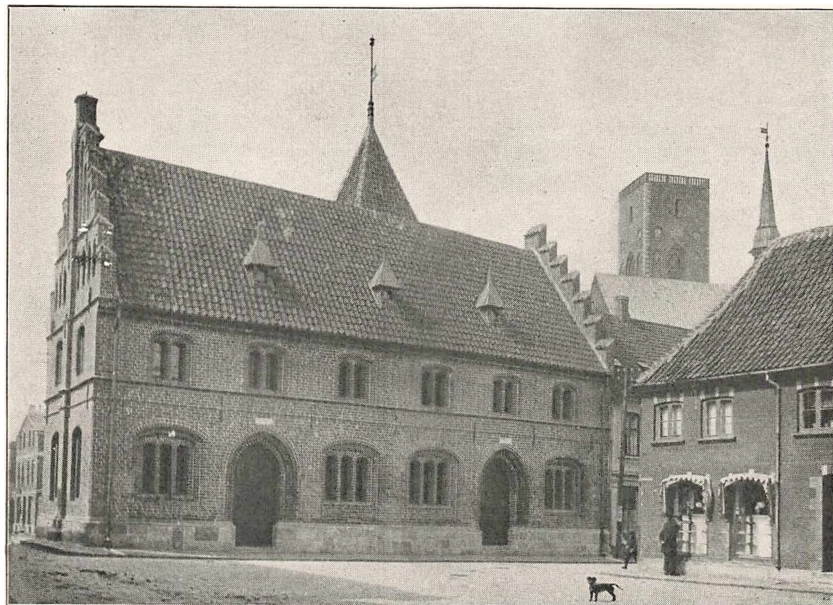
Tryk avlede imidlertid Modtryk. 1666 var det saaledes kommet Majestæten for Øren, at naar Restancerne fra Ribe voksede saa stærkt, skyldtes det blandt andet, at Magistraten brugte det Kneb at indlægge Eksekutionsrytterne i Værtshusene og afholde Udgifterne derved af selve Skatten. Det var naturligvis ikke Mening, og Regeringen sørgede omgaaende for, at denne praktiske Udvej blev forsvarligt stoppet, idet Kongen samtidig truende stillede i Udsigt, at hvis de manglende Beløb ikke straks indsendtes eller der for Fremtiden kom Restancer, skulde Rytterne først og fremmest indlægges i Borgmestrenes Huse og paa deres Bekostning.³

Under det stadige Slid for at trække Pengene fra Folk var det saa vist kun en Retfærdighedssag, naar Kommunen 1666 bevilgede samtlige Stadstjenere et Par Sko hver »for deres Umage, de haver haft med Byens Restancer at indfordre«. 1665 satte Kæmnerkassen sig for en Udgift af 37 Rdr. ved at sende Jørgen Frandsen Guldsmed til København, da Rigens Feltherre, Stiftamtmand Hans Schack havde lovet at hjælpe ham hos Kongen til en Lettelse for Staden, og det lykkedes virkelig denne Gang at opnaa et Afslag paa 500 Rdr.⁵ Opmuntret herved gjorde man 1667 et nyt Forsøg paa at blødgøre Majestæten. Raadmand Jørgen Hansen Ostindiefarer drog til Hovedstaden medtagende en Bezoar til 50 Rdr. Bezoar var en Stenart, som var fyldt af mærkelige Egenskaber og dannedes i Indvolle hos Gederne i Orienten, og Jørgen Hansen, som i 16 Aar havde været paa Langfart i Ostindien, havde muligvis hjembragt denne kostelige Raritet fra sin Udenlandsfærd. I Betragtning af Kong Frederik den Tredjes glødende Iver efter at forøge sit Kunstkammer med nye Sjældenheder kunde det nok tænkes, at en Gave af denne Art fremfor noget andet vilde gøre Indtryk. Kongen modtog ogsaa Gaven, der overrakte ham »for Skattens Forlindring at erlange«, men den forventede Imødekommenhed blev der intet af, og slukøret vendte Raadmanden tilbage til sin By med tomme Hænder. Her ramtes han ovenikøbet af den Ærgrelse, at da han præsenterede Magistra-

ten sin Regning, lidt over 167 Rdr. — deriblandt 50 for Bezoaren — nægtede man helt at betale den under Forgivende af, at ingen havde bedt ham om at paatage sig denne Mission.⁶

Aaret efter sendtes Præsidenten derimod officielt til København »paa den forarmede Bys Vegne om Hjælp og Formildelse hos den høje Øvrighed«.⁷

Ribe Raadhus.

Under den skaanske Krig pressedes Skatteskruen haardere endnu, idet »Krigsstyr« yderligere kom til. 1677 var den paa 3200 Rdr.; 1678 ansattes Kop- og Kvægskatten til 1095 Rdr., og hertil føjedes desuden en Skat paa Rente- penge, hvis Beløb ikke anføres, samt en i 2 Terminer indkrævet Krigsskat, af hvilken alene sidste Halvdel løb op til 1658 Rdr.⁸

Som rimeligt var, gav Byen sig ynkeligt, og 1675 paa- stod den saaledes, at den i Løbet af faa Aar var bleven saa forringet, »at den næppe kan kendes at være den

samme By«, hvorfor man indstændigt anraabte om, at den aarlige Baadsmandsudskrivning, der ramte haardest og kostede over 1000 Rdr. om Aaret, frem for alt maatte nedsættes.⁹

1672 var Skatteydernes Antal 458 Personer, 1735 kun 278¹⁰, eller med andre Ord i uhyggelig, stadig fortsat Nedgang, medens Skatterne i lang Tid hverken mindskedes i Tal eller i Omfang.

Kop- og Kvægskatten androg 1683 ialt 709 Rdr., men Aaret efter et Beløb paa 1372, idet Satserne var hævet betydeligt. Under en senere Revision havde Rentekammeret med Undren lagt Mærke til, at en Mængde Personer var forsvundne af Ribe Kopskat-Register 1683, og 8 Mænd maatte da paa Tro og Love afgive en Erklæring om, hvorledes dette hang sammen; thi det var dem fuldt vitterligt, at 14 Personer var dragne af By og 11 bortrømte paa Grund af Fattigdom, 49 var gamle Folk, der intet ejede, 8 uden fast Bopæl eller Borgerskab, 21 Soldater, Ryttere eller Baadsmænd eller saadannes Koner, 15 Tiggere og 11 døde, saaledes at denne Afgang paa 129 Individider havde sin naturlige Aarsag.¹¹

Kopskatten, som hvert Aar meldte sig, sugede kraftigt til sig. 1686 beløb den sig til 1136, 1687 til 758, 1688 til 902, 1689 til 835 + 816, 1690 til 726, 1690—91 til 742 og 1692 til 1076 Rdr., en Ildstedskat iberegnet, en Sum som dog reduceredes med 220 Rdr. Og hertil kom alle de andre Kontributioner, Udredning af Baadsmænd til Flaaden, Udstyrelse af Bartskeerer med deres Kister og meget andet.

Midt mellem alt dette rantes Ribe 1691 af en Fortifikationsskat paa 1500 Rdr., som Magistraten forgæves søgte at afværge i Forvisning om, hvor tungt det vilde falde at presse disse Summer ud, — »da det mærkeligen ses, at Byen aftager, og da Skatteyderne maaske inden Terminernes Forløb have forladt Byen eller i andre Maader ere afgaaede«. Kongen, som indsaa det rigtige heri, lod sig da til Slut bevæge til at give et Afslag paa $\frac{1}{10}$ af Beløbet, der særlig skulde komme de fattige tilgode.

Ved Siden af disse Skatter laa Indkvarteringen og Konsumtionen som en knugende Vægt over Staden.

Den første var en Kilde til evindelig Kiv og Misfornøjelse, og man søgte paa alle mulige Maader at blive den kvit. I ramme Alvor foreslog Lauget saaledes 1695 Magistraten at prøve paa at redde Byen for Soldater ved at paavirke Krigskollegiet. Og da man var klar over, at ynkelige Ord intet vilde frugte, »medmindre en god Ven udi København, som derover haver at raade, bliver betænkt med nogen Villighed for derved havende Møje«, stillede man 200 Rdr. til Disposition i dette vakre Øjemed. Desværre unddrager det sig vor Viden, hvorledes disse Penge blev anvendt eller om de overhovedet bragtes i Ilden, men for Indkvartering slap Ribe i alle Fald ikke.¹²

Ved en Række Forordninger 1671 og de følgende Aar var *Konsumtionen* blevet genindført i Riget og sat i System. Fra først af synes Købstæderne at have betragtet den med en vis Velvilje, idet man nærede Forventning om, at denne Skatteform vilde vise sig lempeligere. Heri tog man dog grundigt fejl. Med Konsumtionen var man i Virkeligheden kommen af Asken i Ilden; thi den nye Skat, som slog ned paa Forbruget, gjorde — som det viste sig — et langt dybere Greb i Godtfolks Lommer og følte langt mere irriterende.

Den svaredes af Levnedsmidler og Drikkevarer, som førtes til Byen, af formalet Korn, af Kvæg, af Vognmændene, af Folkeholdet og gennem »Kopulationspenge« af Brylluper, — og dens Effektivitet var betinget af den mest nærgaaende Kontrol. Borgernes Huse, Lofter og Magasiner gennemrodedes af ivrige Cisebetjente og Toldere, Byerne afstængtes og spærredes inde med Stakitter og Hegn paa alle Hjørner og Kanter, og ved Portene og paa Torvet, hvor Acciseboderne tog Stade, var Posekiggere travlt paa Færde med at ransage alt.

Saa nærgaaende var man, at selv Præsidentens Indkøb til sit private Forbrug 1672 blev kritisk revideret i København, fordi man studsede over dets beskedne Omfang.

Mathias Worm hævdede derimod kraftigt, at da han ingen Løn fik af Majestæten, afgang en stor Del af hans Husholdning af »Borgerskabets Discretion«. Han mente sig i Stand til at klare sig med 10 Lod Brød og 1 Pot Øl om Dagen, medens Kollegiet fandt det gaadefuldt, hvorledes det kunde gaa til, at han og hans Familie paa 6 Personer kunde leve af de i Regnskabet anførte 3 Tdr. 6 Skp. Rug og 6 Tdr. Malt. Endnu mere forbavsedes man over, at Forbruget af Slagtefæ kun var opført med 1 Lam, medens der i Porttold ikke var betalt for mere end 2 Harer, 3 Par Agerhøns, 50 Læs Hø, 2 Par Høns, 3 Par Kyllinger, 10 Læs Klyne og en Snes Koste. Efter dette at dømme synes den Riber Præsident unægtelig at have forstaaet at begrænse sine Indkøb til et Minimum.¹³

Konsumtionen var bortforpagtet, beregnet til at indbringe en saare betydelig Sum aarlig, og 1688 udvidedes den yderligere til at omfatte de saakaldte »4 Species«, nemlig Vin, Brændevin, Salt og Tobak.¹⁴

Samme Aar var den for Ribes Vedkommende ansat til 5100 Rdr., 1696 nedsattes Beløbet fra 4800 til 4000 Rdr. om Aaret,¹⁵ men følte dog vedblivende som en utaaelig Byrde, og da Generalprokurøren i Maj Maaned 1693 gæstede Byen for at undersøge Forholdene og forespurgte det forsamlede Borgerskab om Stadens Styrelse, udtalte alle som en, at man i enhver Henseende var tilfreds med Magistraten og kun havde at klage over den store Told og Konsumtionsafgift.¹⁶

1698 paatog Magistraten sig selv at tage Haand om den og dens Oppebørsel i Porte og Møller efter de gamle Regler,¹⁷ men Forsøget faldt meget uheldigt ud. Rentekammeret udtalte sin Misfornøjelse med Resultatet, som langt fra svarede til, hvad man havde ventet, idet Ribe allerede efter 3 Aars Forløb stod i Restance paa Konsumtions-Summen med 1372 Rdr. Man beskyldte i den Anledning Byens Øvrighed for Forsømmelighed, en Anklage Magistraten heftigt afviste, idet den blandt andet undskyldte sig med den herskende Dyrtid.¹⁸ Led og ked af alt dette Besvær havde man allerede i Aaret 1700 faaet nok og an-

drog Kongen om, at Konsumtionen for Fremtiden maatte blive bortforpagtet igen; hvilket ogsaa skete.¹⁹

For Folk var det naturligtvis i høj Grad fristende at knibe udenom disse forhadte Afgifter, hvor det lod sig gøre, og i saa Henseende nærede man ingen Skrupler. Forsøg paa Smugleri, falske Opgivelser og lignende Kneb var saa at sige en Hverdags-Sag. Mangen Gang følte Borgerne sig baade forfulgte og forurettede, og til Tider kom det til stormende Scener paa Raadstuen.

Rasende forbitret beskyldte Raadmand Niels Pedersen Terpager saaledes 1675 Præsident Mathias Worm for at have »præsenteret sit vrede Ansigt tæt ind til ham« og ladet forblommede Ord falde om »Kongens Tyv« og »en Strikke om Halsen«. Hertil bemærkede Worm, at han — i sin Nidkærhed for Majestætens Interesse, og fordi Ribe By var saa meget udraabt for Tyveri og Underslæb med Kongens Rettighed — kun i al Almindelighed havde udtrykt Ønsket om, at »hver en Kongens Tyv havde en Strikke om deres Hals«. Naar Præsidenten samtidig bidende tilføjede, at det muligvis var nogle ældre Mellemværender med Toldvæsenet, Terpager 1665 havde haft, som var Skyld i, at han følte sig personlig truffen, var det naturligvis en Ytring, der yderligere bidrog til at bringe Raadmanden i Harnisk.²⁰

Samme Aar tog Terpager overfor Præsidenten og den øvrige Magistrat hidsigt paa Veje mod Accisemesteren Willum Knudsen, hvem han beskyldte for paa ulovlig Maade at have oppebaaret Afgifter af ham.²¹

Mest rettede Uviljen sig mod Konsumtionsforpagterne, naar disse var Udlændinge, saaledes de to Franskmænd Pierre Peaumeau og Paul Choppie, som 1703 forpagtede Afgiften af en Række jydsk Byer, deriblandt Ribe, hvor man ved skrappe Inkquisition og Tvangsforanstaltninger søgte at skaffe sig Sikkerhed for, at Summerne kom ind.²²

1682 havde Regeringen ophævet den hidtidige Matrikel- og Grundskat i Købstæderne og i Stedet indført en Skat efter en fast *Grundtakst*. Basis for denne var en omhyggelig Vurdering af alle Bygninger og Grunde i Byen, saa-

ledes at de ansattes til $\frac{1}{8}$ af, hvad de med Billighed mentes at kunne takseres til med Hensyn til deres Beliggenhed for Handel og Vandel.

For Ribe Bys Vedkommende beløb den 1682 forfattede Grundtakst sig efter endt Vurdering til 5331 Rdr. 5 Mark 14 Skilling, svarende til en virkelig Værdi af 8 Gange denne Sum, og i Henhold hertil skulde der aarlig svares 5 Procent af Taksten, samt yderligere $\frac{1}{2}$ Procent af udlejede Huse — eller med andre Ord en Skat paa ialt 266 Rdr. 3 M. 9 Skill. om Aaret. Samtidig udgik der Ordre om, at de ubebyggede Grunde skulde bebygges inden $\frac{1}{2}$ Aar eller fortages enten til Kommunen eller til den, som vilde paatage sig at rejse Bygninger derpaa.²³

Naar Skatterne under store Bryderier paalignedes Borgerskabet i Ribe, var den Særstilling, Vandmøllerne indtog, en stadig Kilde til Ærgrelse. Alle tre laa langs Hovedgaden i Byen, de 2 indenfor Portene, den tredje, Ydermøllen, klods op ad Nørreport, — men fra gammel Tid havde det været Regel, at de skattede til Riberhus.

At Slotsmøllen — Overmøllen som den ogsaa kaldtes — gjorde det, kunde være rimeligt nok, da den tilhørte Kronen, men de to andre, som var i Privateje, fandt Magistraten med Ret og Rimelighed burde svare til Kommunen. Hver Gang man imidlertid forsøgte at skabe en ny Praksis, blev man naturligvis standset; saaledes greb Feltherren, Stiftamtmand Hans Schack 1665 ind og lod Amtsskrivere, den senere Borgmester Vilhelm Brochman forespørge, med hvad Ret Byen tillod sig at sætte Møllerne i Skat, da de dog udtrykkeligt stod indførte i Slottets Jordebog. Magistraten søgte dog saa godt som muligt at forfægte sit Standpunkt, idet man paastod, at de to af Møllerne maatte regnes under Byens Takst, fordi de laa under dens Jurisdiktion, og fordi de ejedes af Borgere, som sad med Hus og Jord, havde Heste og Fæ paa Byens Forte og købte Ilding og andet paa dens Gader.²⁴

Mening stod saaledes haardt imod Mening, men Magistraten var ikke til Sinds godvilligt at slippe Skatteobjektet af Hænde, og 1680 hævdede den atter, at Midt- og Yder-

møllen var bygte paa Byens Grund og alle Dage havde taget Del i dens Skatter, idet Amtet ikke bidrog andet til dem end Strømmen alene.²⁶ Først 10 Aar senere kom det

Domkirken, set fra Vest. Efter gammelt Fotografi.

endelig til en Afgørelse, idet Regeringen 1690 fastslog, at de Ribe Vandmøller skulde skatte til Amtet, hvortil de af Arild havde svaret Jordskyld, og for Fremtiden skulde de derfor være fri for Byens Grundtakst og andre Paalæg.²⁶

Magistratens Forsøg paa at erobre dem for Byen var saaledes fuldstændig strandet. —

Ved Siden af Skatterne var der fra gammel Tid en ret generende Forpligtelse, som paahvilede Borgerskabet, idet det lejlighedsvis maatte udlaane Bordtøj, Linned og Køkkenudstyr i stort Omfang, hver Gang de kongelige Herskaber og deres Følge opholdt sig i Nærheden og holdt Hof. Mangen Gang tidligere havde de Ribe Borgere maattet tømme Kister og Skabe og sende deres Indhold til Koldinghus, og selv efter Enevældens Indførelse kunde det endnu af og til hænde, at man maatte tage sin Tilflugt til velstaaende Borgeres Indbo.

I Anledning af hans Majestæts og hans prinselige Naades Ankomst beordredes saaledes 1667 en Del Sengeklæder, Lysestager og Tintøj sendt fra Ribe til Kolding,²⁷ og 1. Juli 1681 bad Overhofmarskal von Speckhan Præsidenten om inden næste Dags Aften at lade Fade og Tallerkener af Tin, et Dusin Sølvskeer, Bordduge, Servietter og meget mere føre til samme By til Brug for Kongen. Omgaaende fik man afsendt en Del, men med Linned kneb det, dels fordi Tiden var knap, dels fordi man for Øjeblikket ikke turde blotte sig, da man hver Time ventede Dronningen med Suite til Ribe. Overhofmarskallen havde til Gengæld lovet at berømme Byens Tjenstvillighed overfor Kongen, og dette har sikkert strammet Borgerne op, saaledes at der nogle Dage efter kunde overføres en Sending Linned til Koldinghus.²⁸

Alt dette voldte Besvær, ikke mindst, naar de udlaante Sager atter vendte hjem og det viste sig, at noget var forbyttet eller bortkommet. Sligt affødte Erstatningskrav og Kævlerier, og denne Gang gik det ikke bedre, idet der savnedes en Del af Messing- og Tintøjet, Drejelsdugene og Servietterne, og vrede Ejermænd mødte frem med Krav om Godtgørelse.²⁹

For i hvert Fald delvis at komme uden om disse Udlaan fra private Personer, lod man derfor 1685 efter Stiftamtmandens Ønske alt Raadhusets Tintøj omsmelte og forbedre, saa det var i værdig Stand til at gøre Tjeneste,

naar Kongen havde Brug for det, og Godtfolk kunde slippe fri.³⁰

Ogsaa ved andre Lejligheder kunde de kongelige Personer imidlertid paaføre Borgerskabet Besvær og Udgift, — nemlig ved at dø. Saa drøede den store Stormklokke fra Domkirkens Taarn Dag paa Dag i Timevis ud over Staden baade paa Kommunens Regning og paa Borgernes egen Bekostning.

Da Christian den Femte havde lukket sine Øjne 1699, maatte 6 Mænd paa Magistratens Bud 2 Gange daglig ringe med Stormklokken fra den 1. September til den 15. Oktober eller ialt 45 Dage. Hver Dag trak en Rigsdaler ud af Kæmnerkassen, det blev 45 i det hele, foruden Smøreolie. Men derpaa var det Borgerskabets Tur at tage fat med sin Sørgeringning, hvormed man fortsatte i 25 Dage fra 16. Oktober til 9. November. Saa tav Klokken endelig stille, og man maatte gaa i Gang med en Omhængning af den efter de udstandne Anstrengelser.³¹

— Efter en trøstesløs Række af Aar med tyngende ekstraordinære Skattepaalæg syntes det endelig i 1690'erne at lysne en Smule, og — med en kort Afbrydelse i Aaret 1700 — varede denne Lettelse af Trykket ved lige til Krigsudbruddet 1709, saa adskillige af de haardt medtagne Købstæder bragtes en Kende paa ret Køl igen.

I nogen Grad gjaldt det ogsaa om Ribe, men Udplyndringen havde — i Forbindelse med de mange andre nedbrydende Kræfter, som var i Gang, — været over den hensygnende Bys Evne, og langsomt sank den uhjælpeligt Trin for Trin ned mellem Jyllands Stæder, blandt hvilke den fordem havde staaet i første Række.

Med den store nordiske Krig tog Skatteudskrivningerne Fart paany.

1710 lagdes der Skat paa Parykker, Sæt og Fontanger, saaledes at enhver, der tillod sig den Luksus at stadse sig op paa denne Vis, maatte betale for den Overflødighed, hvormed Hovedet prangede, og samtidig ramte Afgifter ogsaa Folkehold og Karosser. Alt i alt indbragte Paryk-skatten her 330 Rdr.; thi Ribe fulgte naturligvis som alle

andre Byer Parolen fra den store Verden, saa det var kun enkelte gammeldags Folk — som Borgmester Castensen og den lærde Magister Peder Terpger — der trodsede Modens Luner. Mere magert var Udbyttet af Karosserne, idet der i hele Ribe kun fandtes 3 af den Slags herskabelige Køretøjer.

Alvorligere end denne Luksuskat, som nøjedes med at slaa ned paa Forfængelighedens Attributer, følte en 1711 udskreven Krigsskat paa 1230 Rdr., og denne ledsagedes tilmed samme Aar af en Kop- og Hesteskate paa ikke mindre end 2049 Rdr. Skattelisten opregnede i den Anledning en sørgelig Skare paa 229 selvstændige Personer, som var saa fattige, at de intet formaaede at udrede, og Forholdene nødvendiggjorde en Række Nedsættelser.

Saaledes fulgte Skatterne Slag i Slag Aar for Aar den hele Krigsperiode igennem, Restancerne løb stærkt op,³² og Indkvarteringen trykkede til Tider haardt. Da der 1712 viste sig nogen »mistænkelig Sygelighed« i Staden, gjorde Magistraten stor Blæst af Sagen for at udnytte den almindelige Skræk for Pesten til at opnaa Fritagelse for Indkvartering. Men Svagheden viste sig imidlertid at være uden Betydning, og Byens Forsøg paa at fiske i rørte Vande gav intet Resultat.³³

Foruden Pest var der paa denne Tid en anden Fjende, som truende nærmede sig Ribe, idet den svenske Hær under Magnus Stenbocks Kommando efter Sejren ved Gadebusch 1712 rykkede frem gennem Holsten og overskred Ejderen. Faren for Krig kom dermed tættere ind paa Livet af den lille By, der havde døjet saa stærkt under de sidste, og i Januar 1713 opskræmmedes Borgerskabet af en truende Ordre fra den svenske General om Udredning af store Brandskatter, 20,000 Rdr., bl. a. 80 Rdr. af hver Plov. Overlæst med Krigsskatter, som Byen i Forvejen var, kom den i stærkt Røre ved disse Krav, og Magistraten lod øjeblikkelig en Skrivelse afgaa til Kongen, hvori den forklarede ham Stadens haabløse Stilling i Tilfælde af, at Fjenden vendte sine Vaaben imod den. Frederik den Fjerde havde jo for nylig været i Ribe og

saaledes selv haft Lejlighed til at forvise sig om, at den var ude af Stand til at sætte sig til Modværge.³⁴

Stenbock fik dog ingen Penge af Byen, i Maj Maaned maatte han kapitulere i Tønning Fæstning, og siden hen fandt de Ribe Borgere en vis Tilfredsstillelse ved at udmale, hvorledes de, da der var Fare paa Færde, havde ligget »i Gabet for det hele Land« og taalt »al Trusel uden at lade os afskrække til Fjenden nogen Udgift«.³⁵

Efter den store Krigs Afslutning slappedes Skatteskruen igen, men ved forskellige Lejligheder mødte Regeringen dog af og til frem med ekstraordinære Krav. Da Viborg By var gaaet op i Luer, paalignedes der saaledes 1727 Ribe Borgerne en Hjælp paa 220 Rdr. til Genopbyggelse af de ruinerede Kirker og offentlige Bygninger, og da Rentekammeret — i Anledning af den frygtelige Brandkatastrofe i København det følgende Aar — rettede en Opfordring til Stiftamtmand Gabel om at indsamle frivillige Gaver til Hovedstadens Genrejsning, tegnede Byens Borgere sig for ialt 1929 Rdr., af hvilke Gabel dog selv havde ydet et Bidrag paa 1000 Rdr.

Regeringen havde stillet Fælden behændigt op, og Ribe Borgerne gik intetanende i den; thi da de smukt og rundeligt efter Byens Forhold af egen Drift havde ydet deres Skærv, lod Regeringen en Maaned senere Tæppet gaa op for 2. Akt af Komediens. Frivilligheden havde udspillet sin Rolle og erstattedes af Paalæget af en 3-aarig Brand-skat til Genopbygningen af Københavns afbrændte Kirker og publike Bygninger, for Ribe Bys Vedkommende 640 Rdr. aarlig.

Under alt dette var Byen og dens Skatteevne imidlertid afmagret uhyggeligt.

1679 havde »Skatskillingen« — Grundlaget for Skatteansættelsen og saaledes en god Maalestok for Velstandsniveauet i Staden — andraget lidt over 40 Mark, et Beløb, som relativt set var ret antageligt, men naturligvis betegnede et hovedkulds Fald fra de 263 Mark, Ribe 1656 havde været i Stand til at præstere. 1684 mønstrede man endnu 460 Skatteydere, men 10 Aar senere var »Skatskillingen«

svundet ind til 20 Mark, idet Skatteydernes Tal var dalet til 253, og 1704 kunde 257 Skatteydere kun tilvejebringe en Ansættelse paa 15 Mark 4 Skilling.

Og Nedgangen blev ved. Rykker man atter 10 Aar frem i Tid, viser det sig, at der til 239 Personer svarede en »Skatskillig« paa 11 Mark. Senere hen i Aarhundredet steg denne ganske vist atter en Smule, saa den kom til at ligge mellem 14 og 16, medens Skatteydernes Skare holdt sig saa nogenlunde omkring 270 Personer, men Tallenes Tale er klar og viser med al ønskelig Tydelighed, — at allerede før Udgangen af 1600'erne var det store Omslag fuldbyrdet. I Løbet af $\frac{1}{2}$ Hundredaar var Ribe fra en af Landets bedste og driftigste Byer sunket ned til en Smaastad.

Endnu i Aaret 1691 — da Fortifikationskatten paa-bødes — indordnedes Ribe som Nr. 3 blandt de nørrejd-ske Købstæder, idet Aalborg gik foran med 3000 Rdr., Aarhus takseredes til 2000 og Ribe til 1500.³⁶ Ved Ansæt-telse til »Krigsstyr« 1717 var Ribe med et Beløb paa 3298 gledet agter ud i den Grad, at den nu kun kunde faa Plad-sen som Nr. 7, idet ikke alene de to ovenfor nævnte Byer, men ogsaa Viborg, Randers, Horsens og Fredericia i Vel-stand og Betydning var sejlet den gamle Handelsstad forbi, — og Konsumtionsansættelsen afspejler et nøje tilsvarende Billede.³⁷

Det er naturligvis i vore Dage overordentlig vanskeligt at danne sig et rigtigt Begreb om, hvor kraftigt svundne Tidens Skattetryk har virket i Sammenligning med Nu-tidens. For en By som Ribe kan der dog næppe være Tvivl om, at den stadige Pengeafpresning, som efter Krigens Aareladning hindrede Opsamling af ny Kapital og jog Borgerne fra Staden, skæbnesvangert har virket med til at fremskynde Faldet.

Et Blik paa Byen vil være nok til at bekræfte Rigtig-heden af de Oplysninger, Tallene giver, og aabenbare Til-standen i hele dens Trøstesløshed; thi alle Vegne mødte man det samme bedrøvelige Billede af en gammel, vel-bygget Købstad i Forfald.

Nedrevne gamle Huse.

Huse forsvandt, uden at nye kom i Stedet, Gader og Stræder, hvor der før havde ligget Gaard ved Gaard, forvandlede til Veje, og Haver og Vænger erobrede langsomt Tomterne, hvor Bygninger havde staaet. 1661 holdtes der Syn over 5 Boliger ved store Abildgaard i Kongens Have, som blev øde i Kejserkrigen og siden ej havde været beboet,³⁸ og de Ufredstider, som fulgte efter, satte paa samme Vis uhyggelige Spor rundt om i Byen.

Tomheden bredte sig. Hele Kvarterer — især i den sydlige og vestlige Del af Staden — var dødsmerkede, og som triste Benrade, blottede for Indmad og Liv, sank Hus efter Hus i Ruiner; Ejermændene var borte, ingen tog sig af dem. 1661 jamrede man over, at $\frac{3}{4}$ af Byen var lagt øde i de bedrøvelige Krigs- og Sygdomstider, saa næppe den 4. Part var ved Magt,³⁹ — og denne Klage var i Virkeligheden vel underbygget, idet der samme Aar under Takseringen af Ribe viste sig at være ialt 602 Huse, og af disse omtales de 93 udtrykkeligt som øde. Af 1. Fjerdings Huse, tilsammen 151, var det saaledes Tilfældet med 21, af Sct. Hans Fjerdings 181 Huse med de 34, af Sct. Clemens Fjerdings 164 anføres der 22 og af sidste Fjerdings 106 Huse 16 som øde.⁴⁰

Fattigdommen og Nedgangen var saa foruroligende, at Øvrigheden med Bekymring saa Fremtiden i Møde. I April 1665 gjorde Magistraten Forsøg paa at holde igen ved at nedlægge Forbud mod, at nogen brød sit Gadehus ned uden at opføre et nyt paa Stedet,⁴¹ men Ondet havde for dyb en Rod til at udryddes saa let. Tre Aar senere, da Forfaldet fortsattes og de mange øde Tomter laa hen som Skarnhobe til Skam for Byen, medens Byggematerialer i stor Stil slæbtes andet Steds hen, maatte Magistraten søge om Undsætning hos Regeringen, og der udgik da nogle kongelige Befalinger om, at Borgerhuse ikke uden Tilladelse maatte nedbrydes, og at de øde Grunde skulde lukkes inde med Plankeværk eller forbrydes til Staden.⁴²

Om dette har hjulpet stort, turde være et Spørgsmaal, men i alle Tilfælde fik Øvrigheden nu Midler i Hænde

til at skride kraftigere ind, og Gang paa Gang toges der i den følgende Tid Syn og Vurdering over faldefærdige Bygninger, hvis Værdi ansattes til et Minimum. Et Hus paa Hjørnet af Badstuegade og Sortebrødrestræde vurderedes saaledes 1677 til — siger og skriver — 20 Slettedaler,⁴³ og Aaret efter fik Konge og By sig tildømt en Række øde Grunde og Hussteder, deriblandt et, som havde tilhørt salig Thomas Jensen i Haarlem og laa mellem »Bisgaardsgade« og Puggaardstræde.⁴⁴

Et Hus ved Graven omtales 1682 som nedfaldet for Størstedelen,⁴⁵ og en 10 Fag lang Bygning i Hundegade — »de Meilvang Pigers Hus« — hvis Beboere var uddøde, takseredes 1693 af 6 Mænd, som i den Anledning beværstedes med Øl, Piber og Tobak. Bygningen selv jævnedes med Jorden, Byen beholdt Materialerne, og Tomten plankedes ind,⁴⁶ og det var ikke alene i de mindre Gader, at forladte, herreløse Ejendomme laa som Skumpelskud i Husrækken, selv paa Hovedstrøget mødte man dette Billede; thi 1670 toges der Syn over en øde Bygning paa Stenbogades Hjørne, der var i saa elendig Forfatning, at al Indmad, Loftter, Skillerum og deslige, totalt var forsvundet, medens en vældig Dyngge af Skarn, beregnet til 250 Læs, opfyldte hele Gaardspladsen.⁴⁷

Flugten fra den forarmede By begyndte for Alvor at sætte Spor. 1690 klagede Magistraten saaledes ynkeligt over, at flere velstaaende Skatteydere var afgaaet ved Døden, og at Smaaborgere i al Hemmelighed undveg til Fredericia og Byerne i Hertugdømmerne, saaledes at »Husene snart i halve Gader stode ledige og forfaldt«.⁴⁸

Følgen af dette Svind var naturligvis, at Grundskatten ikke kunde inddrives efter den fastsatte Takst og Restancerne hobede sig op fra det ene Aar til det andet. Rentekammeret rørte derfor paa sig og befalede 1692, at øde Grunde og Jorder, hvortil ingen Ejer fandtes, skulde tildømmes Kongen til Dækning af Skatterne, og Ejerne af 32 Huse og Jorder stævnedes til Tinge.⁴⁹ Magistraten maatte derfor samme Aar af hver Fjerding af Byen udvælge 3 Mænd, som Gade for Gade skulde gennemgaa

Husene og deres Ejerforhold, og Resultatet af de 12 Mænds Undersøgelse var, at af de 122 Ildsteder, hvoraf der 1677 ikke var svaret Skat, betalte 81 Beboere overhovedet ingen Leje, men boede husfrit mod at føre Tilsyn med, at Bygningerne ikke splittedes for alle Vinde af Tyvehænder. De fleste af disse Folk var desuden nu bortdøde eller flyttede fra Byen.⁵⁰

Efterspørgselen efter ledige Huse var saa ringe, at de slet ingen Købere kunde faa, naar de opraabtes ved Auktion, og Øvrigheden saa sig derfor nødt til at give sin Tilladelse til, at de mest forfaldne maatte nedbrydes. Dog blev det naturligtvis sat som en ufravigelig Betingelse, at Materialerne skulde blive i Byen og anvendes dér, samt at der paa de store Bygningers Tomt skulde opføres andre, selv om de blev mindre, og at Grunden under alle Omstændigheder indhegnedes forsvarligt med et Plankeværk.⁵¹

Trods alt viste det sig dog, at driftige Folk i stor Udstrækning bortførte Tømmer og Sten. Nye Forbud og Trusler om haard Straf maatte derfor til, og Portnerne i Byens to Porte fik strenge Paalæg om nøje at passe paa, at intet fra de nedbrudte Huse listedes ud af Staden.⁵²

Den Sot, som hulede Marven ud paa den før saa frodige By, bredte sig som en Lammelse og mærkedes næsten paa alle Omraader. Regeringen havde saaledes 1698 ansat Ribe til en Konsumtion af 4000 Rdr. og givet Løfte om, at Staden selv maatte beholde Halvdelen af det eventuelle Overskud. Det lød meget optimistisk, men Virkeligheden tegnede sig helt anderledes, idet der kun indkom 3808 Rdr., og bedrøveligt anraabte Magistraten nu Kongen om, at de manglende 192 Rdr. maatte eftergives, samt at man for Fremtiden vilde fare frem med mindre Haardhed i en Tid, hvor Borgerskabet mindskedes mer og mer, — saa det ene Hus efter det andet, ja næsten hele Gader nedfaldt.⁵³

Selv om Bystyret i sin Kamp for at ryste Skatteaaget af sig tog sin Tilflugt til stærke Ord, lod det sig ikke nægte, at Billedet var vemodigt. Forfaldets Vækst var en Kends-

gerning, og Nedgangen fortsattes stadig; lidt efter lidt svandt Borgerskabet ind, og de Papirforanstaltninger, man tyede til, formaaede ikke at dæmme op for Bevægelsen. Med bange Anelser saa Naboerne Muren af Omeis's øde Hus paa Mellemdammen 1712 styrte ned i Overmøllestrømmen,⁵⁴ de tomme Huller i Husrækkerne

Slotsgraven ved Riberhus.

gabede mere og mere, og uanfægtet af alle Forbud forsvandt Materialerne af de sløjfede Gaarde sporløst fra Byen.

Da greb Magistraten 1716 atter kraftigt ind for at drive en Pæl gennem dette Uvæsen. Tre Aar forinden havde Bytinget dømt Elisabet Kraglund, salig Dr. Omeis's Enke, til atter at opføre et Hus i Stedet for det paa Mellemdammen nedbrudte.⁵⁵

Nu indskærpedes det, at herefterdags maatte Bygninger kun sløjfes efter lovligt afholdt Syn og Tilladelse fra Øv-

righeden. Ingen Murer eller Tømmermand maatte — uden Forevisning af en saadan — gaa i Arbejde med at brække noget Hus ned, og under Trusel om Bestillingens Fortabelse paalagdes det paany Portnerne i Stadens Porte at vaage over, at Byggematerialerne ikke slap ud af Byen. Hvo som sad disse Befalinger overhørig, skulde — foruden anden Straf — have forbrudt de til Ejendommen liggende Enge.⁵⁶

Ind i det 18. Aarhundrede synes den store Krise dog saa nogenlunde at være overstaaet. Forholdene trak sig lidt efter lidt i Lave, den stærkt formindskede Befolkning fandt sig tilrette med de Bygninger, den behøvede, og de overflødige forsvandt og erobredes af Haver. 1722 købte Stiftamtmand Calnein saaledes for 12 Rdr. af Magistraten et øde, forfaldent Hus i Præstegade, som ingen i samfulde 20 Aar havde taget sig af. Dog forpligtede han sig naturligvis til at indplanke Grunden og sørge for, at Materialerne fra den afbrudte Bygning ikke førtes bort fra Byen.⁵⁷

Men stadig gik det vel saaledes — som Magistraten 1735 klagede over — at mangan Mand var ivrig nok til at købe Hus, blot for at faa fat paa de tilliggende Enge paa Stadens Jorder, og at det siden hen tydeligt lagde sig for Dagen, at de nye Ejere ikke brød sig en Smule om — »enten Huset falder eller staar«.⁵⁸

— I dette Mandefald af Bygninger gik naturligvis ogsaa en Del af Byens rige, middelalderlige Bo til Grunde. Ganske vist havde Ribe i Løbet af det 16. Aarhundrede, da den endnu var et frodigt blomstrende Købmandssamfund, sat en væsentlig Part deraf over Styr; Byen havde dengang endnu Kræfter til at fordøje de store Arealer, den katholske Kirke maatte slippe, og borgerlig Bebyggelse bredte sig over Størstedelen af de Tomter, hvor Kirker og Klostre havde ligget.

Endnu var der dog anselige Rester i Behold. Udenfor Nørreport tæt Vest for Saltegade mødte man saaledes den gamle, brøstfældige *Sct. Peders Sognekirke*. Som Guds-hus havde den udspillet sin Rolle med Reformationens

Indførelse, men Bygningen trodsede endnu Tiden, og Gravpladsen uden om benyttedes af og til, f. Eks. under Pesten 1659, da Kirken omdannedes til et kummerligt Sygehus. Pestlig jordedes i Mængde paa dens Kirkegaard, og endnu 1660 blev der — paa Borgmester Carsten Tønnesens Befaling — nedkastet 3 Døde ved Sct. Peder, hvor Vægterne foretog Nedgravningen.⁵⁹

Paa den Tid var Kirken endnu ved Magt; 1667 lod man dens Vejrføj istandsætte,⁶⁰ og det tomme Hus synes i en Aarrække at have gjort Tjeneste som Materialskur for Kommunen. Først 1673 slog endelig dens Time. Klosterkirken Sct. Katharina, som var fattig og medtaget, trængte højlig til Reparation, og da Kongen erfarede, at den gamle Sct. Peder, — »som i nogle forfaldne Mure, Tagstene og Bjælker skal bestaa og til ingen Ting er bekvem« — passende kunde ofres, befalede han, at den skulde nedbrydes og Materialerne anvendes paa Klosterkirken.⁶¹

Det er denne Christian den Femtes »Gavmildhed« imod Ribe, Falster senere besynger, idet han omtaler:

— — det »Bygnings-Skrog, Sct. Peders Kirke kaldet, som uden Byen stod, hvis Legem var forfaldet, han allernaadigst gav med Bielke, Steen og Muur Cathrinæ Kirke til Forbedrings Sundheds-Cuur.«⁶²

Lidt efter lidt fuldbyrdedes da den ærværdige Ruins totale Udslettelse. 1687 kørte man 20 Læs Grus derfra, 1692 plyndredes den for sin Vindfløj, som fik Stade paa Toppen af Nørreport, og Aaret efter hentedes der fra Bygningen 96 Læs Grus, som fandt Anvendelse ved Udbedringen af Nybroens Dæmning.⁶³ Først 1698 skal den endelige Nedrivning dog have fundet Sted, og stadig i de følgende Aar bjergede man nu og da nogle Læs Murgrus af den hærgede Tomt.⁶⁴

I den vestlige Udkant af Staden laa der lige til Aaret 1671 en anselig Bygning af Grundmur med Gavle i Nord og Syd, — den sidste Rest af *Graabrødrenes gamle Kloster*. Christen Henriksen Lange, som var Ejer af disse Grunde, afhændede dem 1668 med Graabrødregaarden

og 6 Boder til Hans Hansen Roager eller Raager, idet Sælgeren dog udtrykkeligt fra denne Handel unddrog selve det ovenomtalte store Stenhus, som Hans Nielsen paa Endrupholm købte til Nedrivning. Umiddelbart efter tog han fat paa at sløjfe denne Klosterfløj for at kunne anvende Materialerne til Istandsættelse af Kirkerne i Varde Syssel — atter et af de mange Eksempler paa, hvorledes man slæbte Sten og Tømmer fra de nedlagte Huse andet Steds hen — men Ødelæggelsens Vederstyggelighed bredte sig vidt omkring paa de af Hans Roager erhvervede Grunde, som fyldtes med Dynger af Affald, Murgrus og Sten i Hundredvis af Læs. Forbitret herover anlagde Roager, som ifølge sit Skøde ogsaa var retmæssig Ejer af Tomten af Stenhuset, naar dette var ryddet, Sag imod Hans Nielsen og opnaaede at faa denne dømt til fuldstændigt at rense Grunden. De sidste Spor af Franciskanerklostret var dermed forsvundne.⁶⁵

Ogsaa i det modsatte Hjørne af Byen gik et uden Tvivl middelalderligt Stenhus i disse Aar sin sikre Undergang i Møde. Det havde Plads i Badstuegade Nord for Sct. Katharine Kirke, og alt taler for, at det har været Stadens *gamle Mønt*, et forhutlet og medtaget Monument fra Ribes straalende Dage.⁶⁶ Baade det og et Nabohus henlaa 1675 i saa uhjælpelig en Forfatning, at det ikke lod sig gøre at sætte dem i Stand, og de og Grunden, der strakte sig mod Syd til Kirkegaardsmuren, imod Øst til Nibs Aa, vurderedes ialt kun til 120 Slettedaler. Herreløse som de var, tildømtes de Byen, og denne solgte dem 1682 for 75 Slettedaler til Vilhelm Brockman, der antagelig har jævnet dem med Jorden.⁶⁷

Svenskekrigen var som en Orkan gaaet hen over *Riberhus*. Brøstfældigt og svækket af Ælde havde det vel allerede været i mange Aar, Krigen gav det Banesaaret, og nu henstod det tomt og uhyggeligt som en ubeboelig Ruin.⁶⁸ Stiftamtmanden havde opslaaet sin Residens paa Korsbrødregaard, og øde og forladt fik det mindeværdige Slot Lov til at falde i Ruiner. Bjergsomme Borgere hjalp troligt med ved om Natten at snige sig over Gravene og

ulovligt rapse til sig af det rige Forraad af Byggematerialer, saa Amtmanden 1684 blev nødt til at skride alvorligt ind mod de Overgreb, som ustandseligt gik i Svang.⁶⁹

Samme Aar udgik der Befaling til Delefoged Jens Hansen med flere om at holde Syn over Tømmeret i det øde Slot og vurdere, hvad det maatte være værd, Forbudet mod Tyverierne af Sten og Træ genindskærpedes 1685, og hen imod Slutningen af Aaret begyndte man saa smaat paa Nedbrydningen. Værgen til Sct. Katharine fik nemlig paa sin Kirkes Vegne Tilladelse til mod Betaling at hente Tagsten fra den gamle Borg, medens der til Brug for Kirken paa Manø nedbrødes 10,000 Munkesten, 100 Lægter, 8 Sparrer à 13 Alens Længde og 4 Bjælker, hver sine 16 Alen lang.⁷⁰

Umiddelbart før dette voldsomme Indgreb sattes i Værk, var der den 15. December fra Rentekammeret udgaaet Ordre om Bygningernes Nedrivning. Dødsdommen over det historiske Riberhus var en Kendsgerning, og Amtsskriveren fik Befaling til saa billigt som muligt at bryde Murene ned og tage Materialerne i Forvaring.⁷¹

Det store Kompleks af Bygninger, som i Aarhundreder havde vaaget over Byen, var dog selv i sin Nedværdigelse for anseligt til at spredes for alle Vinde i saa kort en Tid. Murmasserne gjorde stadig Modstand, men smuldrede dog lidt efter lidt bort under de stadige Angreb. 1687 fik Værgerne for Klosterkirken paany udleveret 20,000 Mursten af Ruinerne, og i April 1692 blev der paa Stiftamtmandens Begæring udset 6 Mænd, som atter skulde udarbejde en Vurdering af det nedbrudte Slot.⁷²

Dets Ødelæggelse skar mangan gammel Ripenser i Hjertet, og meget misfornøjet udbryder Mads Pedersen Rostock 1688 i sit Digt om Ribe:

— — — — »Men ak!

det gjør mig ondt at see det smukke Slot
saa ødelagt, som før har bøden Fjenden Spot,
thi »nu det faste Slot er til en Steenhob blevet,
jeg derfor og derom ey gider mere skrefvet.«

Efterhaanden blev der bart paa det store, grønne Voldsted Vest for Staden, men Brønden laa længe tilbage i god Behold, og Rester af røde Mure ragede lange Tider frem over Græstuerne. I sidste Halvdel af 1700'erne var der stadig Spor af det ene af Hjørnetaarnene,⁷³ og endnu et Stykke ind i det 19. Aarhundrede kunde Tomten gøre Nytte som Stenbrud. 1832 hentede Kommunen sig saaledes her de fornødne tilhugne Granitsten ikke alene til Skibbroens Fortov, men ogsaa til den nye Bro over Vejen ved Sønderport.⁷⁴

Slottets Undergang var næsten som et Symbol. Kronen var falden af det fordum saa mægtige Ribe, dets Størhedsdage uigenkaldeligt forbi. »Ridderaldren er længst forsvunden, og saa er Ribe Slot« — siger Steen Steensen Blicher 1839 — »Gravene ere rørtakte Moradser og Voldene og Tomten Faaredrivt«.⁷⁵

KOMMUNALE BEKYMRINGER

Det var i Sandhed en vanskelig Opgave, som efter 1660 stillede de Mænd, der skulde forsøge at bringe Kommunens Ejendomme og Pengesager i Orden; thi Byen var stærkt belastet med Gæld til inden- og udenbys Folk, de offentlige Bygninger, Broer og Dæmninger haardt medtagne og det fattige Borgerskab stadig udsat for haardhændet Skatteudplyndring fra Regeringens Side, saa Stadens egne Krav maatte reduceres betydeligt.

Ikke desmindre lykkedes det ved et taalmodigt Arbejde lidt efter lidt i Løbet af en Menneskealder atter at afbøde den værste Brøst og bringe Byens Finanser saa nogenlunde i Orden. Men dette Resultat naaedes kun ved en gennemført Sparsommelighed, og i Førstningen var Vilkaarene saa strenge, at det mangen Gang kneb at faa Byens Embedsmænd betalt. Efter en 5-aarig Tjenestetid ventede Byfogeden Carsten Sørensen endnu 1666 stadig paa sin Lønning og maatte lade sig nøje med Løfte om Frihed for Skat,¹ — og med saa pinagtig en Smaalighed vendte man Mønten, at Byen end ikke undsaa sig for at besvære sig højlydt over at skulle hjælpe nogle fattige Præste-Enker med Husleje.²

I alt væsentligt var Kommunens Penge- og Regnskabsvæsen ordnet paa samme Maade som i den foregaaende Periode. 2 *Kæmner*, en til Nørreports og en til Sønderports Distrikt, delte Byen og Forretningerne imellem sig og førte hver sit Regnskab. De modtog Hvervet som et borgerligt Ombud for et enkelt Aar ad Gangen, men da det var mest praktisk af mange Grunde, fungerede de samme

Personer som Regel en Aarrække i Træk. Det paahvilede dem — hver indenfor sit Omraade af Byen — at iværksætte alle nødvendige offentlige Arbejder, som faldt for, opkræve forskellige Oppebørsler, sørge for forsvarlige Bytyre og føre nøje Regnskab over de Penge, som gik gennem deres Hænder.

Ofte var deres Hverv besværligt og brydsomt nok, idet et Utal af Smaating rundt om i Byen skulde passes baade ved Veje og Markjorder, Broer, Damme og kommunale Indretninger af forskellig Slags. Hvert Øjeblik var der større eller mindre Istandsættelser eller Lapperier ikke alene paa de mange Embedsboliger, Byen ejede, og som beboedes af Præsterne, Bytjenerne, Stadsmusikanten, Organisten, Hyrderne, Portnerne, Mestermanen og Rakkeren, men ogsaa paa Hovedvagten, Bommen ved Haven, Kranen, Galgen, Kagen, Fængslerne, Brandredskab og meget andet. Materialer skulde indkøbes, Smaaregninger og Arbejdsløn udbetales, og stundom — naar Storm og Højvande greb voldsomt ind — kunde Udgifterne til Broer, Sluser og Dæmninger pludselig ryge i Vejret, saaledes at Regnskabernes Omfang skiftede stærkt.³

Det var naturligtvis ingenlunde let at finde duelige Folk til Bestillingen, og 1687 gjorde Magistraten den triste Erfaring, at det for de 2 Kæmnere hidtil havde været det vigtigste at skille sig fra deres Hverv — »det snarest og mageligste de kunde, ej tagende Byens Interesse i Agt, som det sig burde«. Man vedtog derfor, at der for Fremtiden kun skulde fungere 1 Kæmner til begge Porte, og Valget traf Jacob Terkelsen. En Tid lang gik det nu nogenlunde, men saa begyndte der atter at lyde Klager over manglende Tilsyn og voksende Brøstfædighed rundt om i Byen til Fortræd baade for Fremmede og Borgerskabet selv, og da alle Formaninger prellede af og Jacob Terkelsen ikke formaaede alene at magte Embedet, kom dette atter i Hænderne paa 2 Mænd.⁴ Christen Andersen Sneider, som fra 1699—1722 flittigt varetog Bestillingen, fungerede dog ogsaa i den følgende Tid i nogle Aar som »Kæmner til begge Porte«.

Side om Side med Kæmnerne var *Byens Delefoged* i Virksomhed. Hans Forretninger var mangeartede, idet det paahvilede ham at oppebære Indtægterne af Sagefald, af Græs- og Stadepenge paa Markederne, af Udleje af nogle

Stenbogade med Raadhuset. Efter Tegning af Magnus Petersen 1871.

Agerstykker i Galgemarken, af Græsningen paa Holmene, af Møddingstederne udenfor Sønderport og Norden for Byen, samt endelig af Tønde- og Kabepengene. For disse sidste skulde hele det store og ret bekostelige Apparat med Sejlløbenes Afmærkning ude i Havet holdes vedlige, medens de øvrige Midler brugtes til Holmene, til Lønning

af Holmevogter og Markmand og til Opsyn under Markederne. Delefogeden havde Kontrol med alle Stadens Jorder, Enge og Damskifter, han skulde passe paa, at ingen Fremmed dristede sig til at lade sit Kvæg gaa paa Byens Forte, at ingen huggede i Ribe Kær, gravede Sadder og Tørv eller ruskede Lyng paa Marken, — og naar de travle Markedsdage oprandt, havde han fuldt op at gøre med at indkræve Stadeafgifterne og overvaage Gæsterne. 10 Rdr. om Aaret var den hele Løn for alt dette Bryderi.⁵

Mod en aarlig Godtgørelse paa 18 Sldr. beklædte endelig *Pengemesteren* det vigtige Hverv som Kommunens Hovedkasserer og førte dens Regnskab.

Under ham sorterede Lejen af Byens Markjorder, By-skattens Oppebørsel, Optrævning af Borgerskabspenge, Bropenge og adskilligt andet. Hans Kasse skulde til Gengæld bestrive Afdrag og Renter af Byens Gæld, udrede Lønningerne til Præsterne og Stadens forskellige Bestillingsmænd, afholde Udgifterne til Rejser, Sendebud i Byens Ærinde, til Skrivemateriel, Bøger og Papir til Raadhuset og lignende, — samt forstrække Kæmnerne med de nødvendige Forskud.⁶

Hvor stærkt nedpint Kommunens Budget var i de trange Aar umiddelbart efter Krigen, fremgaar klart af hans Regnskaber, idet Pengemesterens samlede Indtægter paa Byens Vegne 1665 ikke beløb sig til mere end 310 Rdr., medens Udgiften androg 347, og Omsætningens jævne Vækst i den følgende Tid afspejler paa samme Maade den langsomme, gradvise Genrejsning, idet Indtægtssiden 1674 naaede op paa 1198 Rdr. med et Overskud paa 74 — og 1698 steg til 2001 Rdr.

Til Kommunens fornemste Aktiver hørte naturligvis først og fremmest Lejen af Byjorderne, der hvert Aar paa Sct. Peders Dag bortforpantedes ved Auktion, og hertil kom en Række mindre Indtægter som Lejeafgift af Stampemøllen og Teglgården, Borgerskabspenge, Vejer- og Kranpenge og Byens Andel i Accisen. En ikke uvæsentlig, men til Tider ret upaalidelig Post var desuden de saa-

kaldte »Bropenge«, som Pengemesteren opkrævede af de Tusinder af Stude, som vandrede gennem Ribe paa Vej til Holsten eller Holland.

Denne stadige Karavane af Øksne foraarsagede naturligvis et føleligt Slid paa Møllebroerne, som de passerede paa deres March gennem Byen, idet de slæbende Klove flængede Brodækslerne i Stykker og aarligt udsatte Kæmnerkassen for Udgifter til Reparationer, Som en rimelig Hjælp til Bestridelsen af disse evindelige Istandsættelser gjorde Staden Krav paa en beskeden Afgift af hver Stud eller Hest, som passerede Ribe, nemlig 2 Skilling af fremmede og 1 af det saakaldte »Friheds-Kvæg«, hvorved man forstod Stude fra Ribes nærmere Omegn indtil Egnene om Kongeaaen. Naar Uddrivningen tog Fart for Alvor, kunde disse Bropenge løbe betydeligt op. 1716 da man naaede et Tal paa over 16,000 Staldøksne og 186 Heste, kunde Pengemesteren saaledes føre Byen en Sum af 327 Rdr. til Indtægt, og højst ubehageligt var det derfor, naar denne Kilde uventet stoppede op af en eller anden Grund, enten fordi de hollandske Opkøbere udeblev eller Kvægpest hærgede i Landet. 1718 hændte det saaledes, da Hollænderne helt svigtede, at de udførte Øksnes Tal dalede til 637 — og Bropengene som Følge deraf skrumpede ind til stakkels 15 Rdr. Indtægten af »Frihedskvæget«, 62 Heste og 1236 Stk. Hornkvæg, bødede dog noget herpaa, saaledes at Summen ialt androg 28 Rdr. — men Nedgangen paa ikke mindre end 300 Rdr. var sikker og følelig nok.⁷

Naar Byens finansielle Forfatning mod Aarhundredets Slutning syntes relativ god, var det dog i Virkeligheden lidt af et Blændværk, idet den tilsyneladende respektable Status var opnaaet ved, at man i en hel Række Aar uden videre havde undladt at udrede Renterne af en anselig udenbys Gæld, som hidtil havde trykket haardt. De smaa Overskud, man havde oparbejdet, var derfor af flygtig Karakter; thi en Opgørets Dag var — før eller siden — i Vente. Men man havde i alle Tilfælde opnaaet et lille Pusterum til saa nogenlunde at komme paa Fode.

Allerede Torstenson-Fejden havde rokket Byens Pengevæsen i dets Grundvold, saaledes at Magistraten for at komme ud over Vanskelighederne 1653 havde set sig nødt til at optage et Par store udenbys Laan, nemlig 2000 Rdr. hos nogle Borgere i Flensborg.⁸

Da Byens Forhold i den følgende Tid saa langt fra at bedres tværtimod forværredes, prøvede man paa at ryste denne Gældspost af Nakken, men Kreditorerne søgte naturligvis Rettens Vej, og 1663 faldt der ved Højesteret en Dom, ifølge hvilken Ribe til førstkommende Helligtrekonger skulde tilbagebetale det ene 1000 Rdr. med Renter, medens det andet Tusind maatte blive staaende mod aarlig Renteydelse. Paa Grundlag af denne Dom sluttedes der da — ved en af Hans Schack ledet Mægling — et Forlig mellem Byens Øvrighed og den ene Gruppe af de flensborgske Kreditorer, hvorved man enedes om at ansætte Renter og Omkostninger til 1500 Rdr., som skulde betales 1665.

Da den fattige Kommune imidlertid var komplet ude af Stand til at stille disse Beløb paa Benene, og da man ikke turde ty til nye Paalæg, haardt anspændt som Borgerskabet i Forvejen var, saa Magistraten ingen anden Udvej, end selv at staa inde for Betalingen. Til Gengæld gav Kongen den Tilladelse til at sælge af Byens Jorder for derved at skaffe Midler til Veje.⁹

Man udbød derfor Engen »Store Kobro« til Salg, men forgæves. Forknytheden og Pengemangelen var saa stor, at ingen Køber meldte sig, og Enden paa Sagen blev derfor, at Magistraten 1671 selv til eget Brug overtog denne Eng for de udlagte Penge, der nu med Renter og Rentesrenter ialt var løbet op til 2020 Rdr. Dog forbeholdtes der udtrykkeligt Byen Tilbagekøbsret til »Store Kobro«.¹⁰

Tabet af denne Ejendom, som for lange Tider undroges Kommunens Besiddelse, satte dog i Aarenes Løb ondt Blod, men der var ingen Vej uden om, og det voldte Besvær nok at bestride Forrentningen af de 1000 Rdr., som stadig paahvilede Byen af Flensborg-Gælden.

En Tid lang lykkedes det dog punktligt at skrabe Pengene sammen hvert Aar og faa dem betalt, men efterhaanden begyndte man at knibe ud, og da det klædte Regnskabet særdeles godt, blev man ved dermed trods Kreditorernes Nødraab, indtil disse endelig paany søgte Bistand hos Domstolene. Netop da Ribes Økonomi paa Papi-ret var kommen til at se ret pyntelig ud, idet Regnskabet oven i Købet viste en lille opsparat Beholdning, væltede det hele Korthus 1698 omkuld, idet en ny Højesteretsdom greb forstyrrende ind og paalagde Byen at betale Flensborg-Kreditorerne deres Renter, der for de 10 Aar — fra 1689—1698 — var løbet op til ialt 562 Rdr. 3 Mark.¹¹

Under Indtrykket af denne Dom besluttede man sig endelig til hurtigst muligt at gøre sig fri af den generende udenbys Gæld, og hos den rige Raadmand Jens Lauridsen Baggensens Enke, Susanne Pedersdatter Vedel, rejste man i den Anledning — mod Pant i »Store Kobro« — det nødvendige Beløb, 1200 Rdr.,¹² et Laan, som satte Magistraten i Stand til at opsigte Gælden til Flensborgerne — det Hackiske Testamente — til Udbetaling Helligtrekongers Dag 1703.¹³

Pengene blev betalt til fastsat Tid, men Gælden i sig selv var dog dermed ingenlunde fjernet, kun flyttet, — og det ældre Tab af »Store Kobro« sad som en Pæl i Kødet paa det Riber Borgerskab, hvis voksende Misfornøjelse voldsomt kom til Udbrud i den følgende Periode.

Under Trykket af den store nordiske Krig vegeterede Byen videre med Regnskaber, som var afpassede efter Tidernes Fattigdom og kun holdtes nede paa beskedne Summer, fordi man lagde Hænderne i Skødet og — efter Stiftamtmand Calneins Paastand — forsømte en Mængde vigtige kommunale Anliggender i den Grad, at han fandt sig foranlediget til kraftigt at gribe ind.

Den paa hans Initiativ nedsatte Revisions-Kommission, som skulde skaffe Klarhed over, hvorledes det virkelige Forhold var, arbejdede gennem mange Aar med Regnskaberne, og først 1725 naaede man endelig til Bunds og fik

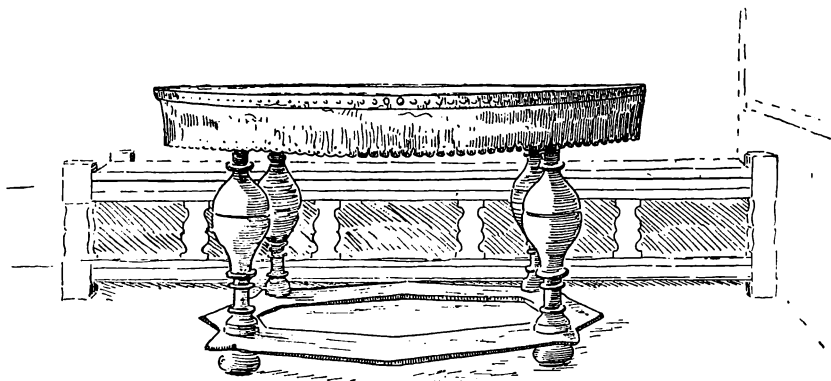
Rede paa en Mængde Mangler og Restancer, uafgjorte Mellemværender med tidligere Pengemestre og Kæmmere, ubetalte Fordringer og meget andet, som strakte sig indtil 25 Aar tilbage i Tiden.¹⁴

Efter denne Oprydning viste Pengemesterens Regnskab 1726 en Udgiftside paa 1640 Sldr. 11 Skill. mod en Indtægt paa 1236 Sldr. 2 Mark 7 Skilling, saaledes at der fremkom et Underskud paa 403 Sldr. 2 Mark 4 Skilling — og det følgende Aar var dette yderligere vokset til 490 Sldr.¹⁵

Byens Pengemester i disse Aar var en kapitalstærk Mand, Kommerceraad Christen Siegfred Eenholm, som varetog dette Hverv fra 1724—30. Ved sit Ægteskab med Peder Jensen Baggensens Enke, Sofie Dorothea Bruun, havde han 1723 bragt sine private Finanser i god Orden, — og naar Chr. Falster indleder sin Discurs »Om gamle Kærlingers Giftermaal« med Beretningen om, hvorledes »en alderstegen og grim, men formuende Enke havde indgaaet Ægteskab med den skønne Alexis, som hellere vilde have en Medgift med en Hustru paa Købet end omvendt«, var det den almindelige Mening i Ribe, at denne skrappe Satire sigtede til C. S. Eenholm og hans aldrende Brud.¹⁶ Sikkert er det, at Pengemesteren var en holden Mand, som købte Herregaarden Brejninggaard ved Ringkøbing og senere blev Justitsraad, og i Ribe var han en af de største Grundejere, idet ikke mindre end 27 Ejendomme, sat til en samlet Grundtakst af over 400 Rdr., 1728 var paa hans Hænder.¹⁷ I de trange Aar, da Regnskabet stadig viste Underbalance, var det i mange Henseender en Fordel for Kommunen, at dets Pengevæsen varetoges af en Velhaver, der selv var i Stand til at yde Forskud og Laan.

Efter 1727 tog de aarlige Underskud da ogsaa lidt efter lidt af, og samtidig naaede Ribe en længe attraaet kongelig Tilladelse til at oprette et Lotteri, for at man ad den Vej kunde faa Bugt med noget af Gælden og Midler i Hænde til en Istandsættelse af de forfaldne kommunale Ejendomme. Oprindelig var Planen til dette Lotteri ret anselig, idet man tænkte sig 10,000 Lodder i 4 Træknin-

ger, men dette Format gjorde dog Byens Øvrighed ængstelig, og man ansøgte derfor om at faa det indskrænket til det halve eller en Tredjedel. Ogsaa dette blev bevilget, og i stærk reduceret Omfang sattes Lotteriet i Værk, samtidig med at Kommunen fik Tilladelse til at bortsælge en Del af Raadstuens gamle, unyttige Inventar og den ulyksalige Stampemølle, som kun havde bragt Udgift.¹⁸ Alt i alt blev dog ogsaa disse Foranstaltninger til Byens Op-hjælpning kun en Skuffelse, selv om de Smaasummer,

Det gamle Bord paa Raadhuset.

som ad den Vej tilførtes den slunkne Kasse, bidrog sit til at afstive det vaklende Regnskab.¹⁹ —

— De Udgifter, som tyngede Stadens Økonomi, fordeler sig i alt væsentligt i 2 Hovedgrupper, som regelmæssigt Aar for Aar meldte sig med uafviselige Krav. Den ene af disse var Lønningen af Byens Tjenere og Bestillingsmænd, den anden Vedligeholdelsen af alle Kommunens faste Ejendomme, Broer, Dæmninger, Gader og Bygninger, — og i første Række blandt disse sidste var *Raadhuset* mod Slutningen af det 17. Aarhundrede en stadig Kilde til Udgift og Fortrædelighed.

Dette ældgamle Stenhus, som 1394 indkøbtes af Magistraten, laa paa Grønnegades Østside, kun ved en enkelt Ejendom skilt fra Hjørnестedet ved Torvet, — og Tra-

ditionen fortalte, hvorledes den ærværdige Bygning oprindelig havde tilhørt Købmændene fra Groeningen, som i Ribes Storhedsdage brugte den som Forsamlingssal og Oplagsrum for deres Varer. Stort og anseligt som Huset var, havde det trods sin Ælde i Aarhundreder gjort god Fyldest, og prægtigt tog det sig ud, bestaaende af 3 sammenbyggede Huse, der laa tæt Side om Side med takkede Gavle mod Gaden. De 2 sydligste var opført af Grundmur i 3 Etagers Højde, og hertil sluttede sig et lavere, kun 1 Stokværk højt mod Nord, hvori Byens Vinkælder en Tid havde Plads. Medens det mellemste Gavlhus brugtes til Raadskammer, hvor Borgemestre og Raadmænd drøftede Stadens Bedste, var den store Raadhussal — Byens Fest- og Bryllupslokale — indrettet i det søndre, som baade mod Gade og Gaard prangede med Svaler af Tømmerværk.²⁰

Hvor solidt bygget dette Raadhus end var, begyndte Alderen dog efterhaanden at gøre sig gældende, manglende Vedligeholdelse havde fremskyndet Forfaldet, og mod Aarhundredets Udgang var Bygningerne i en saadan Tilstand, at de saa at sige uafbrudt maatte være under Haandværkerhænder og kostede Kommunen adskillige Penge. Særlig de med Bly udforede Render af Træ, som laa mellem Gavlhusene, voldte evindelige Bryderier, da de Gang paa Gang maatte fornyes og ryddes for Snedriver, som plejede at lejre sig i Kløften mellem Tagene.²¹

Umiddelbart Sønden for Raadhuset — med direkte Adgang fra Storegade ad Tingslippen — laa *Tinggaarden* med Byens Tinghus, der 1703 omtales som en Bygning med Knægte, og en med Teglsten hængt Port stod i Skellet mellem dem. Ved paa Maven at krybe ind under denne Port kunde Skarns Drengs skaffe sig Adgang til Retfærdighedens Enemærker, og da dette naturligvis ikke kunde taales, lod man 1691 Stenbroen forhøje, saa den ulovlige Passage lukkedes.²²

I Kældrene under Raadhuset hørte »Finkeburet« og de andre Fangehuller hjemme, og føleligst gjorde Bygningsens Brøstfældighed sig gældende her, hvor de hægtede

Delinkventer — trods Bolt og Jærn — ofte brød ud. 1666 klagede Stadsbudene og deres Koner, som boede paa Raadhuset, oven i Købet over, at nogle frække Individier ved Nattetide havde lukket dem inde i deres Stuer — og derpaa med Magt aabnet Fængselet for den Manddraber, som havde slaaet en Vægter ihjel.²³ En Person, som foruden andre Skælmsstykker havde knust Ruderne hos Niels Terpager, undveg 1679 to Gange fra »Finkeburet«, og 1685 bestemtes det endelig at opføre et nyt Fangehus ved Hjælp af Materialer fra det nedbrudte Slot.²⁴

Hvad enten dette kom til Udførelse eller ej, bedredes Forholdene ingenlunde; Fængslerne vedblev at være lige upaalidelige og umenneskelige for de Stakler, som prisgaves Fugtighed og Frost. 3 »Tartarer«, som 1704 hensad i Raadhuskælderen for Tyveri, viste man derfor den Mildhed — »formedelst Vinterens Haardhed« — at hente dem op fra det usle Hul og sætte dem i Forvaring hos Praktkerfogeden, der i den Anledning bjergede sig et Læs Tørv, samt Ekstrabetaling for Vagt.²⁵

Efterhaanden blev Øvrigheden dog betænkelig, og efter at der i Løbet af kort Tid var undveget flere grove Forbrydere, Tyve og Manddrabere, besegledes Raadhusets Skæbne;²⁶ thi ogsaa »Velvishederne« selv var lede og kede af de forfaldne Lokaler, og da Bygningen i sin Fornedrelse skæmmede By og Gade, udvirkede man 1707 kongelig Tilladelse til at jævne den med Jorden og finde sig en anden.²⁷

Valget traf »Stenset«, Hjørnet af Stenbo- og Sønderportsgade, der 1709 erhvervedes til Raadhus for Ribe By og gør Tjeneste som saadant den Dag i Dag. Oprindeligt havde det været 2 middelalderlige Stenhuse, som ca. 1528 sammenbyggedes med fælles Façade, og medens Ejendommen i den følgende Tid gik fra Haand til Haand, var den stundom samlet, stundom delt. Ca. 1617—18 kom den i Dr. Christen Bordings Besiddelse, og Arvingerne afhændede den 1673 til Raadmand Niels Pedersen Terpager. Hans Datter Anna, Enke efter Niels Knudsen, solgte den nu til Byen for 365 Rdr.²⁸

Næppe var Dødsdommen over det gamle Raadhus fældet, før Magistraten traf Foranstaltninger til at faa Tag over Hovedet, indtil man fik det nye ordnet, og med Kongens Billigelse lejede man derfor indtil videre for 20 Rdr. aarlig »Bagge Baggesens Gaard« paa det sydvestlige Hjørne af Mellemdammen, det anselige Hus Mogens Grave i sin Tid havde bygget ud mod Skibbroaaen.²⁹ Med Byens Kæmnere sluttedes der Akkord om Nedbrydningen af Grønnegade Raadhuset for 180 Rdr., og Arbejdet gik rask fra Haanden. Det minderige Hus udslettedes fuldstændigt, og Materialerne, der udnyttedes til det yderste, kom i høj Grad Byen til Gode. Bjælker rammedes ned i Broer og Dæmninger, Sten og Tømmer fandt Anvendelse i Kommunens mange Bygninger, og Vægtene og Bysvende havde i lang Tid fuldt op at gøre med at rense og sortere Munkestenene.³⁰

Under Ledelse af Kæmneren Christen Andersen Snekker tog man derpaa fat paa Istandsættelsen af det nye Raadhus i Stenbogade og gennemførte den med saa stor en Økonomi, at den samlede Udgift ialt kun løb op til lidt over 194 Rdr.³¹

I Oktober 1709 var alt bragt i Orden — paa Magistratens Befaling indkøbte man i December hos Seign. Jørgen Stub for 4 Rdr. et rundt Bord med Læderbetræk, uden Tvivl det samme som endnu er i Brug paa Raadhuset³² — og den 11. Oktober foregik Bygningens højtidelige Indvielse paa Kong Frederik den Fjerdes Fødselsdag, ved hvilken Fest Borgmesteren Peder Bang blandt andet holdt en versificeret Tale paa Dansk.³³

De gamle, faldefærdige Bindingsværkslænger, som strakte sig ned langs Sønderportsgade, nedbrødes 1727 og erstattedes af nye, — og ved en offentlig Auktion det følgende Aar skilte man sig af med en Del af Raadhusets gamle Tintøj og Møbler.³⁴

— Blandt de kommunale Bygværker, som spillede den vigtigste Rolle for Borgerne og i Aarenes Løb tærede stærkest paa Kæmnerkassen, fremhævede Byen altid selv med et Suk de mange *Broer*, den frem for alle andre Køb-

stæder havde at holde vedlige, — nemlig *Sønderbro, Overmøllebro, Midtmøllebro, Ydermøllebro, Nybro* over Langvedelaaen Nord for Forstaden, samt paa Dæmningen Sonden for Ribe ved Landevejen til Haderslev den saakaldte *Skaaninger-Bro*, der indtog en Særstilling, hvorm der siden vil blive givet Oplysning.

Ribe Nørreport før 1843. Efter Radering af Roed.

Disse for Samfærdselen uundværlige og stærkt benyttede Broer mishandlede regelmæssigt af Strøm, Isgang og Stormflod, og mellem Aar og Dag var de udsatte for et vedholdende Slid af de Tusinder af Kreaturer og Heste, baade inden- og udenbys, som i Flokke vandrede over dem. 1666 var de komne i en saadan Forfatning, at Borgmestre og Raad for at skaffe Penge til Veje fandt det nødvendigt at paalægge Skatteyderne, hvis Kvæg 4 Gange daglig blev drevet over Broerne, en Afgift af hvert Hoved³⁵

— og de ovenfor omtalte Bropenge, Byen gennem Penge-
mesteren oppebar, gav til Tider ret klækkelige Bidrag.

Disse Indtægter var der rigelig Brug for, idet Broerne
Gang paa Gang maatte ombygges — den ved Midtmølle
saaledes 1683 — og efter at Stormfloden 1696 havde
hjem søgt Ribe, viste Brøstfældigheden baade paa Sønder-
bro og de 3 Møllebroer sig at være saa truende, at de stod
i Fare for at styrte sammen.³⁶ I Aaret 1725 saa man sig
nødt til at ofre en gennemgribende Ombygning af Over-
møllebroen, og man byggede nu solidt, idet Pillerne, som
bar den, opførtes af Grundmur, hvilende paa et Slyng-
værk af Pæle.³⁷

Mest bekostelig var dog Vedligeholdelsen af Dæmning
og Bro over Aa og Enge Norden for Staden. Landevejen
mod dette Verdenshjørne drog fra Nørreport ud gennem
Saltgade og drejede saa mod Øst for at komme over Tved
Aa ad det ældgamle Overgangssted ved Langvedel. Her
førte *Nybroen* over Strømmen 3—400 Alen Øst for nu-
værende »Hvide Bro«, og ad den 12—1400 Alen lange
Vejele gik Passagen videre Nord ud over Engene, hinsides
hvilke Adelvejen delte sig i to, den ene mod Varde, den
anden mod Kolding.³⁸

Ved Vintertide laa Engdraget for det meste — fyldt
med Vand — hen som en blank Flade, der fuldstændigt
skjulte Vejele, og for at holde de Rejsende paa ret Bane
havde Byen derfor ladet den afmærke med lange Pæle,
langs hvilke Vognene kunde køre. Varsomt maatte man
nærme sig Ribe, hvad enten man kom til Vands eller
Lands; thi ligesom Byen markerede sine Sejldyb ude i
Havet for at advare Sømanden mod de farlige Grunde,
gjorde Forholdene det ogsaa nødvendigt, at de Veje, som
fra Syd og Nord førte til Staden, afmærkedes forsvarligt,
at rejsende Folk ikke skulde komme i Fortræd i Engenes
Morads.

I mange Aar bestred Kæmnerkassen troligt Udgifterne
ved Fornylelsen af disse Afviser-Pæle, som jævnlige skyl-
ledes bort af Stormfloden. 1676 nedgravedes der saaledes
ved Vejele Nord og Syd for Byen 17 nye Pæle, som

»baade bekendte og ubekendte kunde vide at se og køre efter, naar som helst der er stor Vandflod, at Skade og Ulykke kunde forhindres«. ³⁹

Efter Magistratens Ordre plantede man i Januar 1699 13 Pæle over Vittebjerg-Engen Syd for Byen til Afvisning over Vandet, og 1717 stilledes 6 nye »Flodpæle« paa Post langs Landevejen over Engene mellem Nybro og Galgen. ⁴⁰ Til Øvrighedens store Ærgrelse undsaa Folk sig dog ikke ved uden videre at bortstjæle de anbragte »Visere«, ⁴¹ saaledes at Højvande og Tyvefingre i Forening gjorde det besværligt for Byen at bestride Vedligeholdelsen af hele dette Afvisersystem, der lidt efter lidt gik i Forfald.

I det lange Synderegister, Stiftamtmand Calnein fremsatte mod Ribe Magistrat, undlod han naturligvis ikke at anholde denne Forsømmelse, idet han højtideligt krævede Præsident, Borgmester og Raad til Ansvar for — »de Sjæle, som formedelst samme Pæles Mangel i høje Vande nu paa nogle Aars Tid ere ombragte«. ⁴²

Naar Bølgerne skyllede hen over Engene og skjulte de mange, lurende Grøfter og Huller, kunde det til Tider gælde Livet for vejfarende Folk, og højst ubehageligt var det i alle Tilfælde at køre igennem det iskolde Vand, der ofte gik over Vognfadingen. En Præst, som i Oktober 1718 kom dragende til Ribe, noterer f. Eks. i sin Dagbog, at han »fast svømmede ind i Byen«, og da det i Staden indkvarterede Grenaderkompagni skulde afmarchere i Oktober 1697, spærrede Storm og Flod Passagen, saa Kæmneren maatte leje Baade til at overføre Mandskabet. ⁴³ Sandelig ikke uden Grund sagde et gammelt Ordsprog hos Peder Syv: — »Taalsvognen brast aldrig, uden engang i Langvedel for Ribe«.

Selv naar Engene var tørre, slap de Rejsende — i hvert Fald endnu i Slutningen af det 17. Aarhundrede — ingenlunde for at køre gennem Vandet ad Vadestedet i Tved Aa *ved Siden af Nybroen*; thi saa øm var man over denne, at den — for ikke at slides — kun maatte passeres, naar Højvande gjorde det umuligt at age over den opsvulmede Aa. Ellers var Broen afspærret med en Bom. ⁴⁴

Paa sin udsatte Post var Nybroen et jævnligt Offer for Bølgerne og dyr at holde vedlige. Med en Bekostning af 486 Rdr. fornyedes den 1687, i hvilken Anledning en Mængde Tømmer indkøbtes i Skovegnene Østerpaa⁴⁵ — og under den store Stormflod 1720 bortskylledes Broen, saa den paany maatte bygges.

Den anselige *Havnebo*, som lukkede for Havneindløbet ved Skibbroens vestre Ende, var paa samme Maade en stadig Kilde til Udgift, og i ikke mindre Grad gjaldt dette *Stampemøllen*, som i Sandhed kunde kaldes Kommunens Smertensbarn.

Denne 1581 opførte, 1602 ombyggede og flyttede Mølle kostede i Tidens Løb Byen anselige Summer. 1652 løb dens Istandsættelse op til 1400 Sldr., og hver Gang Stormfloderne kom over Ribe, gik det ud over denne Bygning. 1681 ofrede man ialt 729 Rdr. paa at bringe den i Orden, og den Lejeindtægt af Feldberederne, man kunde gøre Regning paa, stod ikke i Forhold til de Udgifter, den forvoldte mellem Aar og Dag.⁴⁶ 1720 splintredes den i den store Flod, og 1728 fik Magistraten Tilladelse til at afhænde den hærgede Bygning, der ingen Lejeindtægt gav. Men indtil videre meldte der sig dog ingen Køber.

Medens de middelalderlige Mure og Grave, som fordem havde omsluttet Ribe, for længe siden var forsvundne og Vandløb og Enge ene om at værne Byen, stod der dog endnu 2 svære *Byporte* som et Minde om Fortiden troeligt paa Vagt ved Indkørslerne til den gamle Stad.

Nørreport, som spærrede Nederdammens Munding, løftede sig malerisk mellem Bindingsværkshusene i Gaden, 2 Stokværk høj og kronet af en bred, kamtakket Gavl med gothiske Savsnit og Blindinger. Gennem det spidsbuede Portgab gik Færdselen til og fra Byen gennem den trange, halvmørke Hvælving, og paa Loftet oven over denne residerede Portneren, hvis Hverv det var at lukke og aabne Aften og Morgen og holde et vaagent Øje med, hvem der passerede Stadens Tærskel. Vejret og Tiden i Forening havde rusket kraftigt i det sejge gamle Bygværk, Stormen flængede i Taget, Frost og Fugt mørnede Mu-

Fra Kapellanboligen i Præstegade.

rene, og hvert Øjeblik var der et eller andet, som paa Kæmnerkassens Bekostning skulde flyes og bringes i Stand. Med faa Aars Mellemrum underkastedes Porten større eller mindre Reparationer, og 1713 synes den atter at have maattet give Afkald paa den Vejrfloj, den 1692 havde arvet efter den sløjfede Sct. Peders Kirke.⁴⁷

Medens man nogenlunde ved Besked om Nørreports Udseende, da Bygningen fik Lov at staa paa sin Plads til 1843, har man ikke nær saa klar en Forestilling om dens Kollega i Byens modsatte Ende. Utvivlsomt har dog ogsaa *Sønderport* — baade i Alder og Ydre — i alt væsenligt været af lignende Karakter, idet den omtales som et gammelt, grundmuret Hus, hvis tykke Mure lidt efter lidt bukede under for den voksende Brøstfældighed. 1684 styrtede en Del forvitret Murværk saaledes ned fra det øverste af Bygningen og knuste Taget paa det lille Portnerhus, som krøb sammen i dens Skygge, og til Udbedring af Portens østre Side hentede man 1692 en Del Murstene fra Slottets Ruiner.⁴⁸ Af Fattigdom prisgav man fuldstændigt Taarnets knejsende Overdel, Forfaldet greb mere og mere om sig, og man fremskyndede tilmed dette yderligere ved — til Brug paa Portnerens Hus — at pille løse Stene ud af Murværket.⁴⁹ Da man endelig 1716 tog fat paa en Ombygning, svandt Porten ind til en Skygge af sig selv, store Dele af de øvre Partier — antagelig de gothiske Gavle — fjernedes fuldstændigt og erstattedes med et Tag, og ikke mindre end 288 Læs Murgrus kørtes ved denne Lejlighed bort fra den mishandlede Port for at gøres nyttige som Fyld paa Damvejen ude ved Korseng.⁵⁰

Fra ældre Tid var Kommunen Ejer af en *Teglgaard* med Ovn, som laa i Inderbjerrum. Men da den ruineredes fuldstændigt i Krigsaarene, vedtog Magistraten og de 24 Mænd 1666 at nedlægge den og nedbryde Bygningerne for at redde saa meget som muligt af Materialerne.⁵¹ 1674 skete det imidlertid, at Anders Jørgensen meldte sig som Fæster af Byens Teglgaard med tilliggende Mark og forpligtede sig til at genopbygge den med Beboelseshus,

Teglovn og Tegllade. Til Gengæld forlangte han at faa den i Forpagtning paa Livstid — med Fortrinsret for hans Arvinger efter ham — mod en Afgift af 6 Rdr. det første og 12 for hvert af de følgende Aar.⁵² Magistraten gik ind herpaa, og Teglværket kom saaledes atter i Drift.

Blandt de øvrige kommunale Ejendomme kan — foruden *Kran* og *Vejerhus*, som var forenede i én Bygning af Bindingsværk paa Skibbroen — nævnes *Hovedvagten* paa Torvet, *Acciseboderne*, *Slagterboden* ved Domkirkens Ringmur samme Sted, et lille Hus som genopførtes 1715 efter i en Aarrække at have været nedlagt,⁵³ samt de mange Boder rundt om i Byen, hvor »Stadens Tjenere« fandt Husly. Medens Bysvendene fra gammel Tid havde Bolig paa Raadhuset i Grønnegade, Portnerne i og ved de to Porte, Bøddel og Natmand i det gamle »Bøddeli« i Strædet Norden for Domkirken, var Byens øvrige Tjenere, Hyrderne, Spillemanden og Organisten fordelt i Smaahuse, som for det meste var i ussel Forfatning og mellem Aar og Dag kostede Kæmnerkassen adskilligt at holde vedlige. Ogsaa *Præsteboligerne* paahvilede det Byen at istandsætte, en Forpligtelse, som til Tider virkede ret tyngende, da Husene var gamle og affældige. 1680 maatte Kommunen saaledes med ikke ringe Bekostning restaurere Domkirkekapellanens Residens i Præstegade, det knægtbyggede, 2 Stokværk høje Bindingsværkshus, som er bevaret den Dag i Dag og i sit Dørtræ bærer Byens reliefskaarne Vaaben samt Opførelsesaaret 1576.⁵⁴

— Ved Siden af Udgifterne til alle disse Bygninger gjorde naturligvis Udbetalingen af de aarlige *Lønninger* til Præsterne og alle Stadens Tjenere et solidt Greb i Pengemesterens Kasse. Indenfor den omhandlede Periode var baade Personernes Antal og Summernes Omfang saa nogenlunde ensartede fra Aar til Aar og fordelte sig saaledes i 1720'erne paa følgende Maade:

Sognepræsten ved Domkirken modtog aarlig af Byen 13 Slettedaler 2 Mark, medens hans Embedsbroder ved Sct. Katharine Kirke oppebar 23 Sldr. 1 Mark, Domkirkens Kapellan 100, Klosterkirkens 75, Froprædikenspræsten 15

Sldr. Dernæst kom Byens Tjenere med Byfogeden i Spidsen, som lønnedes med 36 Sldr., Byskriveren med 30, Delefogeden i sin Egenskab af Accise- og Kranmester med 45, Pengemesteren med 18, Organisten med 20, Stadsmusikanten med 15, Bomslutteren ved Havnebommen med 7, Portnerne hver med 6, Nørreports desuden med et Vederlag paa 3, Trommeslageren med 2, Byens tvende Tjenere eller Stadsbude hver med 26, Skarpretteren med 15, samt yderligere et Honorar for Renholdelse af Torv og Skibbro paa 4, Vægterne hver med 18 — tidligere kun 11 — samt 1 Sldr. i Skopenge, — og hertil sluttede sig en Række Smaagratialer af forskellig Slags. Alt i alt løb disse Udgiftposter op til en Sum af over 540 Slettedaler eller 360 Rdr., — en aarlig Byrde, som næsten sprængte Byens Budget.

I denne Skare af Bestillingsmænd indtog de 2 *Stadsbude* eller *Bytjenere* en beskeden, men ret vigtig Stilling, idet de var nøje knyttede til Øvrigheden, for hvilken de besørgede alle løbende Forretninger. Opsynet med Fængslerne var betroet dem, en Mængde Politihverv, Opkrævning og Udpantning af Skatter og meget andet, ligesom de maatte tage Haand i Hanke rundt om ved Kommunens Arbejder og besørge Ringningen med Stormklokken ved alle Højtider. I Lighed med Byens Mestermænd — til hvem jeg skal vende tilbage i anden Sammenhæng — mente Bysvendene sig som Øvrighedens Tjenere berettigede til at indbyde en Række fornemme Folk til Faddere, hver Gang deres Børn skulde kristnes.

Da Iver Jensen Stadsbud saaledes 1663 skulde have en Søn i Kirke, blev der indskrevet ikke færre end 23 Faddere, blandt hvilke dog kun Medikus Dr. Ludvig Pouch, Byskriver Hieronymus Trellund og Borgmester Jesper Hansens Hustru hørte til Toppen af Borgerskabet. 1670 kunde et andet Stadsbud kaste Glans over sit Barns Daab med Bistand af 21 Faddere, hvoriblandt selve Biskoppen og de 2 Hovedpræster, men al denne Pral syntes dog nu at have kulmineret, Byens Honoratiores begyndte at holde sig tilbage, — og da en af Stadens Tjenere 4 Aar senere

fejrede sin Datters Daab, maatte han lade sig nøje med 14 Faddere af jævne Sort.⁵⁵

Side om Side med Stadsbudene fungerede *Vægterne*. Endnu i 1660'erne var deres Tal ligesom tidligere 4, men efterhaanden dalede det til 3, 2, ja en Tid lang tilmed kun 1. Knap aflagte som disse Bestillingsmænd var, maatte de om Dagen gøre Tjeneste ved allehaande Smaaarbejder, hvor der var Udsigt til en Smule Ekstrafortjeneste. Stundom brugtes de som Dødgravere og Ligbærere, naar Fattigfolk skulde i Jorden — 1674 oppebar de f. Eks. 4 Mark for at kaste Graven til Mestermændens Kone, 1672 et tilsvarende Beløb for at bære Rakkerens Lig til dets Hvilested⁵⁶ — og stadig var de paa Arbejde for Kommunen, snart ved det ene, snart ved det andet. 1669 tjente Christian Vægter sig saaledes 1 Mark, — »for han skulde sidde bagved den gale Kvinde«, som kørtes af By.⁵⁷

Væbnede med Horn og Morgenstjerne patrouillerede Vægterne om Natten i de mørke Gader og forkyndte ved Raab og Sang de svindende Timer. Hornet blev 1681 forfærdiget paa Byens Bekostning.⁵⁸ Naar Grassatgængerne, blussende af Drik, drog gennem Staden med dragne Kaarder i Hænderne, fandt Natteroens Vogtere det dog som Regel raadeligst at holde sig i ærbødig Afstand fra Krigsskuepladsen, og deres Rolle i de voldsomme Scener, som af og til udspillede paa Ribe Gader, synes i alle Tilfælde for det meste at have været ringe.

Da Spektakelmagerne derfor i stigende Grad tog Herredømmet i den natlige By og det voldte Besvær at finde samvittighedsfulde og duelige Vægttere, enedes Magistrat og Borgerskab i Juli 1704 om, at indtil saadanne skaffedes tilveje, skulde Godtfolk selv efter Omgang vaage i Gaderne 4 Mand hver Nat, 1 af hver Fjerding. Samtidig fik de faste Vægttere en tiltrængt Formaning om at gøre deres Skyldighed baade med Raaben og andet.⁵⁹

Man var saaledes for en Tid vendt tilbage til den gode, gamle Ordning, ifølge hvilken Borgerne selv vogtede deres By, naar Mørket faldt paa, men det varede ikke længe, og de 2 Vægttere blev atter ene om at holde Vagt i Staden,

som i Aarenes Løb artede sig mere og mere stiltfærdigt og fredsommeligt.⁶⁰

Medens Natvægterne naturligvis først og fremmest var interesserede i, at der herskede Ro og Orden i den slumrende By, var der en anden af Kommunens Tjenere, som ofte følte sig fristet til mod klingende Mønt voldsomt at gribe ind i Idyllen, nemlig *Stadsmusikanten*.

Han lønnedes af Byen med 10 Rdr. om Aaret, samt Fribolig i »Musikantens Hus«, der dog efterhaanden blev saa forfaldent, at det næsten blev ubeboeligt. Musikken i begge Kirker var betroet ham, og naar Bryllupper og festlige Lag lagde Beslag paa hans Kunst, skulde han honoreres efter en fast Takst. 1682 vurderedes hans Medvirken ved et Raadhus-Bryllup saaledes til 8 Slettedaler, ved et Bryllup i Hjemmet til 5, samt Ekstrabetaling for Dansemusiken.⁶¹ Han havde Eneret paa at opvarte By og Amt med Musik og maatte forpligte sig til foruden en Dreng at holde 2 dygtige Svende. Hver Jule- og Nytaarsaften havde han Tilladelse til at gaa om hos Borgerskabet,⁶² men trods alt kneb det dog haardt for ham at bjerge Føden, og han jamrede stadig over, at ulovlige Spillemand Gang paa Gang gjorde ham Indpas.⁶³

Naar Natravne med Penge paa Lommen mødte op for hans Dør og opfordrede ham til at skaffe den fornødne Musik til Grassatgangen gennem Gaderne, bukkede han derfor mangan Gang under for Fristelsen, glemte alle Forbud og Formaninger og lod Tonerne klinge i den sovende By.

FRA DET DAGLIGE LIV

Naar Mørket faldt paa og Taagerne fra Havet rullede som en Bølge frem over de vaade Enge, laa Ribe afstængt og fjernt — ligesom fortabt i det ensomme, udstrakte Landskab. Stundom hørte man Havet drøne ude fra Vest og truende nærme sig mere og mere, alle Enge laa under Vand, alle Veje og Dæmninger var spærrede. Da lukkede Naturen Byen inde, og selv stængte den forsvarligt sine Porte, laasede den store Bom over Havneløbet — og gav sig Gud i Vold.

»Naar Solen daler ned bagved de Vester Bjerge og man i Mørk og Mulm for Søvn sig ej kan væрге, Retfærdighedsens Soel lad da din Englevagt sig lejre ved min Seng, at jeg maa hvile sagt.«

Saaledes stod der f. Eks. at læse paa Væggen i et Sovekammer i Vibeke salig Laurids Friis's Hus ved Nørreporten.¹

Gemt under de tunge Dynner i Senge og Alkover har Godtfolk, som ikke kunde falde i Søvn, ligget og lyttet til de mange Lyde, som skar gennem Natten. Blæsten puslede om Gavle og Skodder, Allikerne skreg nu og da fra Domkirkens Taarn, og som en stadig melodisk Syngen brusede Vandet fra Møllesluserne. Over Byen gik der i Mørket et ustandseligt Sus af Tusinder af trækkende Fugle. Deres klagende Stemmer fyldte Natten med Stemning, og af og til hørte man ude fra Engene forholdsvis tæt ind under Stadens Porte *Ulvenes* uhyggelige Tuden og Vogternes Skud.

1692 udleveredes der saaledes $\frac{1}{2}$ Pund Krudt »at skyde med om Natten for Ulven«. Samme Aar dræbte dette Udyr et Kvæghovede ude paa Holmene, og i Holmevogterens Kontrakt paalagdes det ham udtrykkeligt at yde Erstatning, hvis der ved Forsømmelighed fra hans Side voldtes Skade af Ulvene.²

Særlig ved Efteraars- og Vintertide kunde det hælde, at man inde i Ribe langt borte i Natten hørte en underlig dump Lyd, som vakte Uro og bange Anelser; thi alle i Byen vidste kun altfor vel, hvad den hule Rullen betød. — Det var Stormen og Havet, som kom.

I Lægen Dr. med. Christoffer de Hemmers skønne Have, hvorfra der aabnede sig et Kig ud over Aaløb og Landskab, havde Ejeren blandt andet ladet anbringe følgende Indskrift:

»See hvor Neptunus her kan kysse Cererem
og favner Jordens Skjød og fører Føde hjem«. ³

Det er Ribes Sommeridyl, som prises, de grønne, saftige Enge, som fyldte Borgernes Sind med Glæde, og det blinkende Aaløb, som stævnede mod Havet, fra hvilket saa megen Velstand forud var tilført Byen.

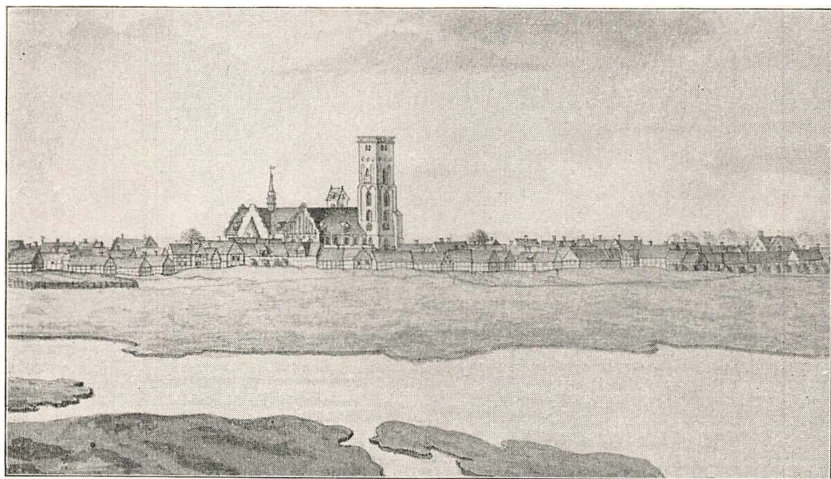
»Du ligger smukt og vel, ret som en Ægge-blom,
med Vand og græsrig Eng beprydet trinden om«,

synger Mads Pedersen Rostock til dens Pris, men han glemmer dog ikke at minde om, at det samme lave Marskland desværre mangan Gang paa Grund af Havets Nærhed blev en Kilde til Uro og Tab; thi

»naar vreden Æolus af Flodehjørnet bruser,
da boltrer Bølger frem som højerygged' Huse,
da fyldes Aaen op med Vand af Havets Vom,
og du i største Hast berendes runden om«.

Faa Steder har som Ribe døjet under Stormflodernes Rasen. Lavt og udsat som den laa i kun en Milsvejs Afstand fra Vesterhavet, led den fra Aar til Aar ustandseligt der under, naar Bølgerne væltede ind over Engene og

Landet til de tre Sider forvandlede til en fraadende Sø. Fra gammel Tid var Havet en hyppig Gæst i dens Gader, ja selv i Domkirken, paa det højeste Sted i Staden, kunde Floden til Tider staa alenhøjt over Gulvet, og mange af Borgerne, som boede Skibbro og Engene næst, maatte med faa Aars Mellemrum, stundom tilmed oftere endnu, finde sig i, at Bølgerne brød ind i deres Stuer. Først Ribedigets Opførelse i Begyndelsen af dette Aarhundrede

Ribe i 1750'erne. Efter Frederik V's Atlas.

satte endelig Bom for »Vestersaltes« Angreb, men den Dag i Dag véd mangen Ribe-Borger endnu at fortælle om, hvorledes deres By, afskaaret af Vand næsten paa alle Sider, laa som en Ø mellem Bølgerne.

Ogsaa i Perioden 1660—1730 lod den urolige Nabo mod Vest af og til høre fra sig, naar Vestenvinden blæste op til Storm. Da rystede Husene i dens Ryk, mangen Bindingsværksgaard knagede i sin gamle Krop, Tagstenene røg af Tagene, og Murtavlene pressesedes ud af Væggene. I Kæmnernes Regnskaber kan man følge Stormens Hærgen, — og med Stormen fra Vest kom Havet.

Skete det paa de Aarstider, da Kvæget i Hundredvis gjorde sig til gode paa Holme og Enge, blev der stor Ud-

rykning for at bjerge Høvederne, inden Søerne tog dem, men som Regel var det i de mørke Maaneder, at »Vester-salte« rykkede frem.

Dobbelt uhyggeligt følte derfor den truende Frem-march, og naar Vandene atter sank, saa Borgerne ud over et forpjusket Land, fyldt af Dynd, Grene, Vraggods og Drivtømmer af splintrede Dæmninger og Broer, Sluseværker og Veje; mangt et Hus i Yderkanten af Staden var forringet og ødelagt af Saltvandet, og mangen Have, hvorom man nænsomt havde hæget, forgiftet for lange Tider.

De Manø-Boere plejede omhyggeligt at give Agt paa Himmellegerne for at faa Rede paa, hvad Aaret vilde bringe Vester fra; thi dersom Nyet lod sig se paa Sct. Povls Dag og det samtidig faldt i med Vestenvinde og Højvande, da svor de — »højt og dyrt, at det samme vil ske, naar Højjerringen skal gaa for sig«. ⁴

Selv om dette just ikke altid indtraf, var det i hvert Fald sikkert, at Stormflod i større eller mindre Omfang næsten hvert Aar hjemsøgte Ribe, rivende med sig Kvæg og Hø af Engene og ødelæggende Huse, Broer og Dæmninger. Kæmnerregnskaberne giver god Besked om Angrebene Hyppighed og den Byrde, de Gang paa Gang væltede over paa Borgerskabets Skuldre; saaledes havde det været fra Arilds Tid, og Ribe var vant dertil.

Værre var det, naar Højvandet sprang frem som en Stormflod i stort Format, en Naturkatastrofe, som ubændigt brød ind over Staden og tilføjede den Tab, der var saa følelige, at det kneb med at faa dem dækket. Fortrolig med sin Skæbne som Byen var, traf den naturligvis i Tide sine Forberedelser for at afbøde Slaget saa meget som muligt, og Dynger af store Kampesten laa saaledes parat i Tinggaarden og andet Steds, saa man straks, naar Faren meldte sig, kunde køre dem ud paa Byens Broer og belaste dem forsvarligt for at hindre Dækslerne i at drive af med Floden.

Et betydeligt Højvande stod 1682 ind over Ribe, hvor det f. Eks. naaede en Højde af 1½ Alen eller mere over

Hospitalets Gaard og ødelagde Kongens Magasinhø, som var oplagret der.⁵ 1696 toges der Syn over den Skade, Vandfloden den 18.—21. Januar samme Aar havde anrettet paa Broer, Møller og Dæmninger. Alt Overmøllens Underværk var bortskyllet, saa Nibsaa flød frit gennem Byen, store Stykker af dens Bredder var revne med af Strømmen, og Husene der ved truede med at skride ud.⁶

Atter 1701 Kl. 2 om Natten den 16.—17. Oktober brød Bølgerne ind over Ribe med en Vælde og Storhed, man ikke havde kendt siden det forfærdelige Aar 1634, og første Juledag 1717 trængte Vandet op over Neder- og Mellemdammen og stod saa højt i Gaderne, at Beboerne ikke kunde komme til Gudstjeneste i Domkirken. — Natten mellem 24.—25. Februar 1718 indtraf der dog en Stormflod, som i Uhygge langt overgik de tidligere. Det var haard Kulde, Vandet strømmede ind over Skibbroen og slyngede Isflager, som var lige saa store, ja større end Ligstene, ind imod Husene; længe mindedes man i Ribe denne frygtelige »Iseflod«, men voldsommere i sine Ødelæggelser var dog den Katastrofe, som ramte Staden den sidste Dag i Aaret 1720 og i Omfang blev den største siden Ulykkesaaret 1634.⁷

Ogsaa i November havde Vandet været usædvanligt højt, og de Forstyrrelser, det da havde anrettet, forøgedes i stor Maalestok, da Havet — kun én Maaned efter, Nytaarsaftensdag — vendte tilbage med fordoblet Raseri. Nybroen udenfor Nørreport skylledes helt bort, og Slusen tilintetgjordes, Sønderport og især Portnerhuset derved mishandlede slem, Kranen paa Skibbroen ødelagdes, Stampemøllen splintredes til Pindebrænde og splittedes for alle Vinde, Dammene gennemboredes, og »Claus Skaanings Bro« ude ved Haderslev-Landevej udslettedes totalt. Alle offentlige Bygninger og en Mængde private havde i mere eller mindre Grad taget Skade af Vandet, der sine Steder stod 2—3 Alen højt inde i dem, og Kommunen vurderede med Bekymring sine Tab til over 1000 Rdr.⁸ —

Voldte Bølger og Storm saaledes Byen mange Bekymringer og Borgerne mangan søvnløs Nat, var der en anden frygtelig Fare, som lurede i Mørket, men ved et Under holdtes i Ave. Forfærdeligt vilde det have set ud, hvis Ildsvaade for Alvor fik fat i de tæt sammenbyggede Bindingsværksgaarde, hvis Lofter var proppende fulde af Hø, Klyne og Lyng. Man kendte Faren og tænkte med Bekymring derpaa, naar man ved Sengetid ragede Asken ud over Gløderne i Skorstenen, og de Linjer, en Ribe-Borger lod sætte over sit Ildsted, randt ved denne Lejlighed sikkert mangan i Hu:

»Paa dette Arnested man Ild og Lys optænder;
Giv Gud, det aldrig meer end til vor Nødtørft brænder.«⁹

I en »Brandperiode«, hvor en Række af Landets gamle Byer fuldstændigt ruineredes af Flammernes Rasen, skaanedes Ribe næsten helt. »Den trefoldige, almægtige Gud holde i sin Naade ogsaa i Fremtiden denne Ulykke borte fra os og vor By«, tilføjer Stadens gamle Historiker, Lektor Peder Terpger, idet han beretter, at siden den store Brandkatastrofe 1580 havde den røde Hane kun givet Livstegn fra sig et Par Gange, nemlig 1644 da Jens Trelunds Gaard gik op i Luer, og 1664 da Bagge Baggesens Baghuse lagdes i Aske.¹⁰

1716 var der en mindre Ildløs i Porsborg, som hurtigt slukkedes, og Byens Kasse maatte i den Anledning betale 4 Skilling til Lys til Borgerskabet, som holdt Vagt.¹¹ Nytaarsaftensdag 1728 udbrød der Brand paa Korsbrødregaard, men takket være »de gjorte gode Anstalter og Borgerskabets Flid« blev Ilden dæmpet, saaledes at der trods overhængende Fare for det hele Kompleks kun gik 32 Fag af Beboelseshuset op i Flamme.¹²

Det Held, som paa dette Omraade fulgte Byen, sløvede i en lang Række Aar ingenlunde Øvrighedens Vagtsomhed; thi Skrækken for den uhyggelige Gæst var stadig levende, og længe stræbte man efter Evne at holde Brandredskabet saa nogenlunde i Orden for det Tilfælde, at Ulykken skulde ske. Paa alle Gader var der paa Hjørne-

gaardene ophængt de fornødne Brandstiger,¹³ 1703 fandtes der paa Raadhuset en Sprøjte, 2 Stiger og 24 Spande, og 1705 indkøbtes der desuden 4 Jærnbrandhager og 2 Stiger — hver 12 Alen lang med 13 Trin — som udstationeredes med forsvarlige Hængelaase paa 2 Huse ude i Byen.¹⁴

Særlig Omhu viedes den store »Vandsprude«. Da den 1684 blev prøberet paa Torvet, spenderede man for 8 Skilling Olie og Sæbe paa dens Velbefindende og opfriskede den med en ny »Stjert«, medens Mandskabet, som havde Ulejligheden med at slæbe den ud og ind igen, belønnedes med en Ducør paa 8 Skilling. Et »Himmelsejl« til at dække over den indkøbtes, og der anskaffedes 2 nye Vandbøtter.¹⁵ 5 Aar senere udstyredes Kobbervandspruden med 4 nye Hjul med Egefølge og Jærnringe, 1690 ofrede man atter en Istandsættelse paa den, og Terpager fortæller yderligere, hvorledes den senere underkastedes en Hovedreparation i Hamborg.¹⁶

I Begyndelsen af det 18. Aarhundrede bredte det almindelige Forfald sig dog ogsaa til Brandvæsenet, som Magistraten fuldstændigt forsømte, og Stiftamtmand Calnein undlod derfor ikke — under sin ubarmhjertige Kritik af Byens Styrelse — 1718 at sætte et Angreb ind ogsaa her.¹⁷ —

Ilden greb ikke forstyrrende ind i de Ribe Borgeres Liv, men — ved Nattetide især — var der en anden Ulempe, som til Tider følte generende nok, idet *Grasatgængere* og *Natravne* stadig efter gammel Skik huserede i Gaderne og voldte Uro og Fortrød. Sammenlignet med Forholdene i den foregaaende Periode var dette Uvæsen ganske vist taget betydeligt af, Vildskaben og den ubændige Voldsomhed, som fordm fyldte Ribe med Drab og blodige Sammenstød, flammede ikke mere saa stærkt; det var som om de trange Tider og det stadige Tryk lagde en Dæmper paa Sindene. Af og til kunde det dog naturligvis hænde, at Lidenskaberne tog Overhaand og de stille Gader genlød af Vaabenklirren og Skrig. Tidligere havde Byens Borgere været vant til sligt og forstaaet at indrette sig derefter, nu var det betegnende for

Forholdene, at man i den Slags Situationer tabte Hovedet og raadvildt raabte om Hjælp.

Saaledes tyranniserede en halvgal Urostifter i flere Aar fuldstændigt den lille, forknytte By. Studiosus theologiæ Jørgen Laugesen Vedel var et vanartet Skud af Anders Sørensen Vedels Stamme, der i Begyndelsen af 1670'erne viste sig paa Skuepladsen i sin Fødeby og foer saa ubændigt af Sted, at Borgerne i deres Skræk ikke vidste bedre Raad end »klageligen« at søge Tilflugt hos den enevældige Monark og anraabe ham om Beskyttelse. Under sit Ophold i Fædrenestaden var den rebelske Student tiere bleven kaldet »til Tinget og Raadhuset end til Prædikestolen«, og en enkelt Gang havde man derfor forsøgt ved nogle Dages Fængsel at bringe ham »til et bedre Sind«, men forgæves; »thi han synes Dag fra Dag at blive halsstarrigere udi det Onde«. »Han lader sig finde paa Gaden« — hedder det videre i Bønskriftet til Majestæten — »i Godtfolks Huse, paa Tinget, for Retten, iblandt med Bøsse, iblandt med usædvanligt Gevær, og haver indjaget saadan Frygt iblandt det fattige Borgerskab, at de næppe tør klage, hvis Uret og Overlast dem af ham vederfares«.

Gang paa Gang mødte han op i Retten og bragte alt i Forvirring, og naar man forskrækket søgte at spærre Døren for ham, — »haver han slaget vældelig derpaa med sin Stok for at komme ind« og begaaet »utallige andre Enormiteter«.

Den 22. December 1671 dømtes han da endelig til Mindremand af Raadstueretten, samt ikendtes en Bøde for Injurier og Ituslagning af Ruder. Men Jørgen Laugesen lod sig intet sige, uanfægtet af Dommen blev han ved at møde paa Raadhuset og overfuse Borgerne med ærerørige Ord, ja selv paa Bytinget indfandt han sig, væbnet med »et usædvanligt Gevær med Spids og Hager paa«, og fremturede i sit Æreskænderi.

Da endelig var Maalet fuldt, og 1672 anraabte man Majestæten om at redde By og Borgerskab fra »dette slemme, urolige og forvovne Menneske, paa det at mange

fattige Folk kunde des bedre vorde forsikrede om deres Liv og vi ved vores Ære nogenledes maintenerede«.

Statskollegiet tog Sagen i sin Haand og behandlede den med megen Alvor — særlig det famøse Gevær med Spids og Hager gjorde Indtryk paa de høje Herrer — og Resultatet af deres Overvejelser blev, at den utvivlsomt sindsyge Urostifter toges i Forvaring paa Bremerholm, dør at arbejde »i Jærn« Resten af sine Levedage, — og Ribe By aandede atter lettet.¹⁸

1687 satte et natligt Drama paany Sindene i Bevægelse. En Aften kom en ung Toldskriver ved Navn Jesper Wittroch i Selskab med en anden Person ind til Stadsmusikanten Mester Jacob Witzig og fik sig en Pibe Tobak og en Taar Øl ved hans Dør. Opflammet deraf følte Wittroch nu Trang til »at gøre sig lystig« ved efter gammel Skik at drage »Grassatgang« gennem Staden med Musik i Spidsen, Stadsmusikanten selv var jo lige ved Haanden, og han stillede omgaaende 2 Svende til Disposition. For en Forms Skyld paalagde han disse ej at spille paa Gaderne, da Grassatgang var forbudt, men kun i Husene; — det forstaar sig dog af sig selv, at dette ikke blev overholdt. Optoget satte sig i Gang, Musikken spillede op i de nattestille Stræder, og en Borgermand, som i al Skikkelighed — iført Natdragt og med Nathue paa Hovedet — havde fulgt et Par Mennesker hjem til deres Gadedør, blev truet til at slaa Følge. Flere andre sluttede sig frivilligt eller nødtvunget til Processionen, og denne styrede ind til Værtshusholderen Jes Christensen, skønt Klokkeren da var over Midnat. Her bænkedede man sig »i al Fornøjelighed og vare lystige« til Musikens Toner, indtil Wittroch kom i heftig Ordstrid med en foregiven Regimentskvartermester Ernst Ditrich Wulff. De øvrige lagde sig imellem, men Gemytterne var stadig ophidsede, og senere hen paa Natten, da man var for hjemgaaende, brød Striden atter ud mellem de 2 Kamphaner inde paa Domkirkegaarden, Kaarderne røg af Skeden, og inden man fik Tid til at skride ind, laa Wulff paa Jorden, svømmende i sit Blod. Kort efter udaandede han i sit Logi.

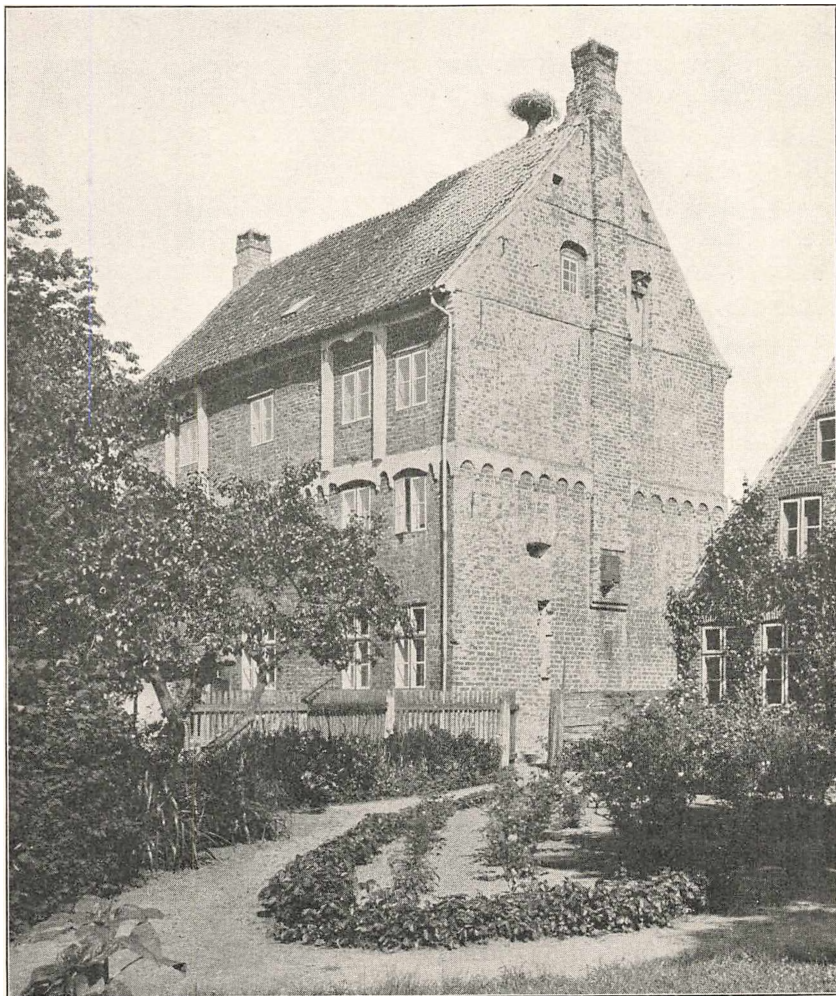
Drabsmanden gjorde sig straks usynlig. Fra sit hemmelige Skjulested søgte han at bevæge sine Beskyttere til at redde ham ud af Klemmen, og efter at man nogle Gange havde behandlet Sagen i Retten, faldt Dommen, som gik ud paa, at Toldskriveren havde handlet i Nød-værge. Han fik derfor Lov til atter at vende tilbage til sin By og sit Embede og slap med at udrede Procesomkostningerne, samt 40 Mark Sølv til den Dræbtes Arvinger.¹⁰

Dueller og Slagsmaal forekom ikke sjældent. En Morgenstund 1680, da 2 Mænd skulde »slaas for Haanden« paa Slottets Bleggaard, havde et Par Kvinder ved Trolddomskunster døvet den enes Sværd ved at læse følgende Trylleformular: »Vor Herre red i Herrefærd og døde alle dødelige Sværd, og ligesom Vorherre signede for, saa signede hun efter i Navn: Gud Faders, Søns og hellig Aands«.²⁰

Særlig i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede led Ribe haardt under en Bande Natravnes Plagerier, som forspildte Borgernes Søvn og gjorde Gaderne usikre. 1704 beklagede Byfogeden sig saaledes stærkt over de mange grove og voldelige Insolentier, som nu i 2—3 Aar var blevet udøvet her i Byen, mest i mørke Aftener og ved Nattetide, Overfald paa Personer med Hug og Slag, Omhugning af nyplantede Træer paa Kirkegaarden og deslige, hvorved Indbyggerne blev i den Grad forskrækkede, at det ikke havde været muligt at faa Gerningsmændene udpegede og paagrebne.²¹

Sjælen i disse Spektakler var Kontrafejeren og Vinkelskriveren Andreas Harkrouch, et uroligt Hovede, som hvert Øjeblik lavede Tumult i Staden og drog grassat gennem Gaderne. 1704 udkæmpede han en Duel med Knud Hansen, hvem han tilføjede et Saar, der dog var saa ubetydeligt, at begge Synderne slap med en Bøde paa 2 Rdr. hver,²² og det følgende Aar var han atter paa Spil. I Ledtog med Niels Teglmænd og nogle andre gik han »Grassatengang« gennem Ribe Gader ved Nattetide med Stadsmusikant Kinast og hans 2 Musikantersvende i

Spidsen. Optoget foer voldsomt frem. En Borgerkone blev mishandlet, ja Urostifterne havde tilmed den Frækhed at slaa Lygten ud af Haanden paa den Tjenestepige, som i

Taarnborg før Istandsættelsen. Hude fot.

Mørket ledsagede Stadens gamle Præsident Mathias Worm hjem. Ogsaa hans Tjener havde faaet Knubs, en Pige var bleven saaret i en Krambodsdoor, og Andreas Harkrouch

selv havde været i Slagsmaal med Kaarde med en af de andre Spektakelmagere. I de Bøder, som faldt ved denne Lejlighed, gik heller ikke Stadsmusikanten Ram forbi, fordi han — imod Vedtægterne — havde ladet spille for Grassatgængerne.²³

Stundom var Natteravnens Bedrifter dog af mere fredelig Art, og Knud Lyne Rahbek har af sin Fader, som under sit Ophold i Ribe stod i Forbindelse med Chr. Falster, faaet følgende Anekdote meddelt.

En Spøgefugl vilde en Nat prøve paa at forskrække den lærde Mand, hvis Hjemvej i Mørket faldt forbi eller over Domkirkegaarden. Han svøbte sig derfor i et hvidt Lagen, gik Falster i Møde, da denne var undervejs hjem, og stillede sig i Vejen for ham. Uden at lade sig anfægte sagde Rektoren da ganske koldblodigt: »Ja, ja! vil du gaa her, gaar jeg udenom«, — og da man Dagen efter spurgte ham, om han var kommen godt hjem, svarede han: »Jo, Lange Kristoffer, som staar i Kirken, var kommen ud at spadserere, og ham vilde jeg ikke gaa i Vejen, saa gik jeg udenom.«²⁴

En uhyggelig Begivenhed 1706 synes dog for en Tid at have lagt en Dæmper paa de hede Sind og atter bragt Ro til Veje. 1. Nytaarsdags Aften havde en Del unge Mennesker, deriblandt 5 Toldkarle og Vadestedsridere, været til Juleleg og Lystighed inde hos Musikantersvend Nikolaj Bundsen, hvor alt dog var gaaet af uden Klammeri. De forlod Huset i 2 Partier; Toldbetjentene drog gennem Garderne med dragne Kaarder i Hænderne, fordi de — hvad de senere søgte at fremhæve til deres Undskyldning — var i Kongens og deres Husbonds Tjeneste, og de paastod ligeledes, at den øvrige Del af Selskabet da havde kastet med Sten efter dem. Dermed brød Kampen ud. En Mand ved Navn Peder Arentsen blev dødelig saaret i Hovedet og opgav Aanden et Par Dage efter.

Dette Drab vakte stor Opsigt, Rygtet bredte sig over hele Jylland, i Aalborg noterede Biskop Bircherod Begivenheden i sin Dagbog,²⁵ og en langvarig, vidtløftig Proces kom i Gang. I August Maaned faldt Dommen paa By-

tinget: Hovedmanden, Vadrideren Eilert Terkelsen dømtes til at halshugges og Tab af Hovedlod til den Dræbtes Arvinger, medens hans Kollega Niels Christensen og den fremmede Niels Larsen Hald erklæredes fredløse og mistede deres Hovedlod. Vadrideren Niels Pedersen Schøtte, som havde været i Flok og Følge med Drabsmændene, slap derimod med 3 Gange 18 Lod Sølv i Bøde, og Tolderens unge Gaardtjener med 4 Rdr.²⁶

Sagen førtes imidlertid videre, og da Borgerne blev utaalmelige over de Vagter, de maatte holde over Synderne i det upaalidelige Raadstuefængsel, befalede Kongen 1707, at de 3 Gerningsmænd skulde overføres til Fredericia Stokhus. En af dem, selve Hovedmanden Eilert Terkelsen, saa oven i Købet sit Snit til at flygte — og den blodige Afstraffelse synes saaledes ikke at være blevet til noget.²⁷

I alle Tilfælde havde Bytinget ved sin Dom villet minde om, at Øvrigheden bar Sværdet og eventuelt var til Sinds at bruge det, — og i det daglige Liv havde de Riberborgere stadig Straffens Symboler for Øje.

Paa Torvet knejsede fra gammel Tid Byens *Kag*, Skampælen, ved hvilken grovere Forbrydere mistede Huden for Bøddelens Svøbe og udstilledes i Timevis for Publikum. I sin ældre Skikkelse har dette uhyggelige Skafot antagelig efter gængs Skik bestaaet af en lille Underbygning med Platform, hvorpaa der løftede sig en Pæl eller Søjle, som øverst bar Billedet af en Skarpretterfigur med Sværd og Ris, men 1726 var det saa medtaget af Tiden, at et nyt maatte opføres. Tro mod Traditionen formede man det paany efter det gamle Skema; thi paa den lange Fyrrestolpe fæstedes en solid Jærnbolt, »som gaar op igennem Manden og ned udi Pælen«, en bred Jærnring anbragtes om dens øverste Ende, og Figuren fastgjordes betryggende med 4 Hagebolte. 6 Tømmermænd var i Aktivitet med Arbejdet, bistaet af 3 Arbejdere, og da Kagen var rejst, tog Maleren fat paa at stryge den over med Oliefarve. Jens Naadler leverede for 4 Mark det Tugtens Ris af Messing, Bøddelfiguren fik i sin Haand, og det følgende Aar af-

holdtes der Syn over det færdige Arbejde med dets Billedhuggerværk og Maling.

Atter 1752 fandt man det fornødent at forny Kagens Skarpretterbillede, som utvivlsomt i Udseende har svaret nøje til de Figurer af samme Art, som findes i Museerne i Flensborg og Tønder og skriver sig fra Kagen i de to paagældende Byer.²⁸

Brønden, som havde Plads paa Torvet Side om Side med dette Straffestillads, bar af dette Naboskab i lange Tider Navnet »Kagkilden«. Fordum — og muligvis endnu i en Del af denne Periode — hængte her de »*Bysens Stene*«, et Par tunge Kampesten, forbundne med en Lænke, som Synderne i forsmædeligt Optog maatte slæbe gennem Gaderne og ud af Staden; thi sikkert er det i alle Fald, at de stadig kunde tages i Brug. Jørgen Christensen Stadsbud blev saaledes for sine mange begangne Tyverier 1660 dømt til for evigt at rømme Byen efter at være strøget til Kagen og have slæbt »*Tyvestenene*« af By.²⁹ Og Kagen selv stod ej alene som et Skræmmebillede, men traadte af og til i Funktion. 1720 fældede Byfogeden og 8 Meddomsmænd saaledes Dom over Ægteparret Hans Bolt for Tyveri. Mand og Hustru vurderedes hver til at miste Huden paa Kagen ved 12 Ris, 3 Slag af hvert, samt til Brændemærke i Panden, medens 2 Drengene som Medvidere dømtes til under tilbørlig Kontrol at piskes 3 Dage i Træk enten af deres Forældre eller af Byens Tjenere. Den ene af dem skulde desuden til Skræk og Advarsel for andre Drengene i Ribe udstilles 3 Timer i Træk i Gabestokken.³⁰

Ogsaa dette Apparat stod opplantet paa Torvet, og raslende med Halsjærn og Lænker havde en ny *Gabestok* — 7 Alen høj — i Aaret 1700 holdt sit Indtog paa Pladsen,³¹ som i Sandhed var vel udstyret med Sindbilleder paa den straffende Retfærdighed. Tæt ved Kirkegaardens Ringmur i Torvets søndre Side laa nemlig den militære Corps-degarde med sit Plankeværk og Skilderhus — flankeret af en udsøgt Samling Pineredskaber for forvorpne og genstridige Soldater. Her stod *Træhesten* tøjret solidt paa

sine 4 stive Ben. Ryggen var en skarpkantet Fjæl, over hvilken Synderne maatte ride med Sten og Lodder bundne til Fødderne, og for at give Fremtoningen en Antydning af Lighed med det Dyr, som gav den Navn, var den som Regel udstyret med Hoved og Hals. Hans Snediker, som 1692 forsynede den med et nyt Hoved, oppebar i den Anledning 28 Skilling. Udslæbt og træt mistede Træhesten 1699 Balancen og faldt omkuld paa én Stolpe nær, saa den maatte sættes i Stand, og Aaret efter brød den saa totalt sammen, at det gamle Tømmer maatte kasseres og et nyt Dyr sættes i Arbejde.³²

»Pælen« holdt Træhesten med Selskab. Ogsaa den havde kun Bud efter militære Syndere, som opstilledes ved den staaende paa bare Fødder paa et med Pikke forsynet Tværtræ. Aar 1700 afløstes dette dog af en lille Forsamling af 9 spidse Pæle, der anbragtes i Kreds uden om den store Pæl, og paa hvis Spidser de »modvillige« maatte finde sig i at blive placerede.³³

Skulde Retfærdigheden endelig sige sit uigenkaldelig sidste Ord, gik den tunge Vandring gennem Nørreport over Nybro og den store Vejle til Riber Bys gamle ærværdige *Galge*, der laa paa en lille Bakke i den nuværende Plantage — synlig viden om. Alle som færdedes ad Landevejene fra Kolding og fra Varde, kunde ikke undgaa at lægge Mærke til den imponerende Bygning og saaledes straks modtage et fordelagtigt Indtryk af, at de nærmede sig en velordnet Stad, hvor Retfærdigheden holdtes i Ære. Galgen stod ikke langt fra det Sted, hvor de to Hovedveje delte sig, men den skuede da ud over et aabent Land, og fra gammel Tid nød den Ry af sin Storhed. Underbygningen var opmuret af Munkesten og bar 3 knejsende Støtter, som foroven var forbundne med vandrette Tværbjælker, i hvis Jærnlænker Synderne hængte, — Kongens for sig, Stadens for sig og de Fremmede for sig.

I Aaret 1702 underkastedes det brøstfældige Bygværk en gennemgribende Istandsættelse. Ikke mindre end 7 Murmestre, 3 Kalkslagere, 2 Haandlangere og 2 Tømmermænd lagde Haand paa Arbejdet; store Stilladser rejstes

omkring Galgens Skelet, de 3 Egebjælker, som var beregnede til Forbryderne, erstattedes med nye og fastgjordes omhyggeligt med Jærnankre i Pillerne, og Blyafdækningen ovenpaa disse fornyedes delvis. Hertil medgik 190 Pund Tavlebley, og den hele Reparation kostede Byens Kasse 85 Rdr. 3 Mark 6 Skilling foruden de 35 Tdr. Kalk, man lod hente i Stadens egen Kalkkule i Tinggaarden. Saa længe Arbejdet stod paa, holdtes der flittigt Vagt ved Retterstedet, for at Galgens Aspiranter ikke skulde bortstjæle Materialerne, og nogle af Murstenene, som blev tilovers, fandt en passende Anvendelse i Bøddelboligen, som istandsattes samme Aar.³⁴

I en stærk Storm den 8. December 1703 blæste en Del af Blyet ned fra Støtterne, 1726 pillede man Resterne af Beklædningen af og indlagde dem paa Raadhuset, og 1735 iværksattes en ny, stor Istandsættelse af det uhyggelige Bygværk, som først 1793 bortsolgtes til Nedbrydning.³⁵

Til Betjening af alle disse Strafferedskaber opretholdtes stadig det gamle *Bøddeldømme* i Staden. Embedet var 1660 i Hænderne paa »Gotfrø Mestermænd«, der endnu levede i Skyggen af gamle Tiders »Uærlighed« og af den Grund maatte sætte et særlig stort Apparat i Scene for at faa sin Datter kristnet paa værdig Maade, idet ikke mindre end 14 Faddere meldte sig, deriblandt flere Raadmænd og deres Matroner. 1663, da han igen skulde have en Datter over Daaben, maatte han dog tage til Takke med et mindre Ophud, ialt kun 11 Faddere, og af disse var der tilmed ingen, som hørte til blandt Borgerskabets Top.³⁶

1663 afgik Stadens Mestermænd ved Døden, Enken fik af Byen en Begravelseshjælp paa 3 Rdr., og da Embedet 1673 paany blev ledigt, antoges Peder Jensen til Skarpretter, efter at 2 Mestermænd havde udstedt en Attest om hans Dygtighed.³⁷ Efter en ny Vakance tiltraadte Mester Vitus Gotfridsen, forrige Skarpretter i Aabenraa, 1678 Bestillingen paa de sædvanlige Vilkaar. I aarlig Løn skulde han af Byen nyde 10 Rdr. foruden Boligen, som Kæmner-

kassen paatog sig at holde vedlige. Men hertil kom visse Penge af hvert Hus og Ildsted i Staden, samt Afgift af hver Kulvogn og andet Køretøj, som holdt paa Torvet.

Tidligere havde Byen selv ansat og lønnet Natmanden, som tog sig af alle de usleste, mest skyede Forretninger, som Flaaning af selvdøde Kreaturer, Renovation og deslige; nu ordnede man det saaledes, at Mestermannen skulde besørge alt gennem sine Undergivne og i denne sin Egenskab af Renovationsdirektør nyde godt af følgende Takst: For at udføre et ført Nød af Staden og grave det ned tilkom der ham henholdsvis 1 Dr. og 1½ Mark. Huden skulde han dog aflevere, undtagen hvis det var en Hest, det drejede sig om; thi i saa Fald kunde han vælge mellem 3 Mark og Huden — eller afgive denne og modtage 5 M. For en Kalv eller et Svin var Betalingen 1 M., for en Hund eller Kat kun 8 Skilling. For Rengøring af Stadens Fængsel, det saakaldte »Finkebur«, og »Sekretet« i Raadhusgaarden tilfaldt der ham en aarlig Godtgørelse paa 1 Dr., og som Tilsynsførende med Byens almindelige Renholdelse tjente han sig mangan Ekstraskilling; thi naar Godtfolk lod Skarnet ligge og flyde paa Gader og Stræder, maatte han 2 Gange advare dem, og hjalp det ikke, pante 4 Sk. af hvert Hus paa Skibbroen, 2 af hvert i de andre Gader og 1 af hver Bod. Baade Torvet og Skibbroen indenfor den Rende, som løb omkring Kranen, skulde Skarpretteren lade rense hver Uge mod en Betaling af 4 Dr. aarlig, og til at bestride Skorstensfejningen maatte han skaffe en før og stærk Karl, som 4 Gange hvert Aar havde at indfinde sig i Staden og rengøre Skorstene hos Borgerne, der mindst 1 Gang om Aaret skulde lade dem feje. 12 Sk. var Taksten, hvis Huset var 2 Loft højt, 10 Sk., om det kun var i 1 Etage, og 8 Sk. for Smaaboderne. Strittede Folk imod, skulde Mestermannen indhente Øvrighedens Tilladelse til at udpante de ulydige, — og endelig indskærpedes det ham at vise sig høflig mod Publikum, ikke at kræve mere, end der tilkom ham, samt at holde god Justits blandt sine Undersaatter.³⁸

For alle sine uhyggelige Forretninger ved Skampælen eller Galgen oppebar han naturligvis særlig Betaling — Priskuranten blev 1698 fælles for det hele Land — og Side om Side med Bøddelgerningen øvede den Ribe Mesterman en udbredt Praksis som Kirurg og søgtes af mange Mennesker.³⁹ Gang paa Gang foer Stadskirurgen Joh. Henrik Henckel, som følte sig truet i sin lovlige Næring, saaledes frem med Stævning og Proces mod Mester Vitus Wagner, som tilkaldtes af mange Syge og synes at have nydt et vist Ry.⁴⁰ Skarpretterens Anseelse var nemlig gennem denne hans Virksomhed i stadig Vækst, medens hans usle Haandlanger, *Natmanden eller Rakkeren*, sank uhjælpeligt dybere i »Uærlighed« og Foragt, skønt de boede Dør om Dør i det gamle, middelalderlige Bøddeli, et forfaldent Munkestenshus Norden for Domkirken. Hvor lyder det ikke haabløst og fattigt, naar det 1692 hedder om Natmandens Datters Daab: »Faddere: Ingen, og bar han det selv til Daaben«, ⁴¹ — og det synes næsten, som om denne hans fuldstændig forladte og ensomme Stilling har vakt Medlidenhed; 1705 sætter Byen sig i hvert Tilfælde i en Udgift paa 4 Mark 4 Sk. til »Kristentøj« til hans Barn: rød Rask, Tøj til Huen, Baand, Flor, Kniplinger og andet.⁴² Og naar Rakkeren endte sit usle Liv, voldte det Besvær at faa ham i Jorden paa skikkelig Vis. 1672 paatog de 4 Vægttere sig Hvervet mod en Betaling af 2 Mark hver, men 1720 blev man nødt til at mulkttere Skomagerlauget, fordi det havde nægtet at følge Skarpretterens Karl til Graven.⁴³

Mestermanen og hans Hjælpere var paa Færde overalt i Byen for at paase, at Skarnet kom af Gaderne, og at Vognene ikke holdt stille paa Broerne. Hver Kusk eller Bonde, som blev grebet heri, skulde straks punge ud med 2 Skilling, og Skarpretteren havde desuden Ordre til nøje at passe paa, at ingen fordristede sig til at kaste Urenlighed, Sten eller Grus i Aaen, paa Broerne eller Raadhusets Fortov.⁴⁴ Men trods alle Formaninger kneb det stærkt at holde Gader og Stræder nogenlunde rene, og de mange *Svin*, som haardnakket holdt til her, bidrog efter Evne

til at gøre Tilstanden værre. De var naturligvis fra Arilds Tid forbudte paa Byens Gader, men alle Forsøg paa at

»Store Christoffer« i Domkirken. Efter Resen.

fordrive dem mislykkedes fuldstændigt, og naar et lille Hjørne ved den nordlige Ende af Skibbroen i det 18. Aarhundrede gik under Navnet *Svinkrog*, hidrørte det natur-

ligvis fra den Forkærlighed, hvormed de omstrejfende Dyr lejrede sig der.

Fra Tid til anden skred Øvrigheden dog til Angreb og forstyrrede Idyllen. Kæmneren og 6 Borgere drog 1692 efter Magistratens Befaling ud af Nørre- og Sønderport for at holde Syn over den Skade, Godtfolks Svin havde anrettet, og trakteredes i den Anledning med Øl, Piber og Tobak for 3 M. 6 Skill., — og 1695 tog Øvrigheden paa Veje mod de mange »fortrædelige Mennesker«, som lod uringede Svin færdes frit paa Marker og Enge, Damskifter og Gader.⁴⁵ Borgerne fik derfor Paalæg om at sætte Ringe i Trynerne paa de omløbende Dyr eller holde dem hjemme under Trusel om Straf og Forbrydelse af Svinene til Hospitalet, og i Tinggaarden indrettedes et særligt Gemme til Forvaring af de vagabonderende Gryntere.⁴⁶

Men alt forgæves, ufortrødent forfægtede de deres Ret til at færdes frit i Staden, ja selv Kirkegaarden hjemsøgte de, oprodede Gravene og brød ind i Husene rundt omkring. 1676 maatte Rakkerknægten bortslæbe en Gris, som respektløst havde lagt sig til at dø paa selve Byens Raadhus, og 1703 udfærdigede Øvrigheden et formeligt Fredløshedsedikt, idet det tillodes enhver uden videre at dræbe de Svin, som voldte ham Skade.⁴⁷

Da Forholdene stadig ikke bedredes, greb Stiftamtmand Calnein 1724 ind og foranledigede nye skarpe Forbud, samtidig med at Skarprefteren M. Vitus Wagner sattes i Gang med at jage de ubudne Gæster;⁴⁸ thi Svinene voldte Fortræd baade i Byen selv og paa Markerne, hvor de aad af Kornet, og Bukke og Geder gjorde dem Selskab og ødelagde Haver og Træer.⁴⁹

Den Tilstand, hvori Gaderne henlaa, virkede unægteligt ogsaa indbydende for de rodende Svin, da Skarnet ofte fik Lov at ligge hen i store Bunker og man klagede over, at Urenligheden var saa stor, at Folk om Søndagen næppe kunde naa til Kirken med rene Sko. Natmanden fik derfor Paalæg om 1682 at pante enhver, som ikke om Lørdagen fik bragt Skarndyngen foran Huset af Vejen, men

det er tvivlsomt, om det frugtede stort; thi vist er det i alle Fald, at det var svært nok at bevæge Mestermændene selv til at holde Torvet og Skibbroen rene.⁵⁰ Uhumskheder af alle Slags væltedes naturligvis trods alle Forbud stadig ud i Aaen, skønt Tjenestefolk, som blev grebne heri, første Gang hjemfaldt til 3 Dages Ophold i »Finkeburet«, næste Gang til 6 Dages Arrest og tredje Gang til Udvisning af Staden, medens Borgerne selv rantes af voksende Bøder.⁵¹

Kampen for at holde Gaderne rene var i Virkeligheden haabløs, da Byen drev saa betydeligt et Avlsbrug; udenfor Nørreport laa der en hel lille Forstad af Lader og Stalde, og saa at sige i hvert eneste Hus inde i Staden holdtes der Svin og Kreaturer. I den aarle Morgen, naar Duggen laa over Engene, hørte man Byhyrderne tude i deres Horn,⁵² og paa den græsrigge Marsk trivedes Kvæget fortrinligt. »Han ser saa fos ud som en Riber Ko«, sagde Ordsproget,⁵³ — og til Byens eget Hornkvæg kom de mægtige Drifter af Stude, som mellem Aar og Dag drog gennem Stadens Gader fra Port til Port paa Vandringen ud af Landet. I de første Tiaar af det 18. Aarhundrede passerede saaledes over 8000 Staldøksne aarlig Ribe Broer, 1715 ca. 12,000, 1716 oven i Købet 16,000 Stykker, og Gaderne maa naturligvis, i de Maaneder den store Drivning gik for sig, næsten have været bundløse, saa det sikkert var velbetænkt, naar Magistraten i Anledning af Frederik den Fjerdes Besøg i August 1712 lod udføre en Del af Skarnet fra Ydermøllebroen, hvorover Indtoget skulde finde Sted.⁵⁴

Fra Slipper, Udhuse og Gaarde bredte der sig Staldluft over den hele By, Gaderne flød med Gødning og Straa, og Lofterne bugnede af Hø. Naar Højbjergningen oprandt, blev der travlt paa de Ribe Enge, Læs paa Læs strøg gennem de trange Byporte og fyldte Slipperne med sommerlig Duft. Hvert lille »Arkengaf« eller »Aktengaf« — Lugen i Taget over Døren, som ses den Dag i Dag over mangt et Smaahus i Ribe — stod aabent, saa man fra Vognene kunde forke Hø ind paa Loftet, og Klyne fra

Tørvemoserne vandrede ad det samme graadige Gab ind under Taget for at sikre Familien en lun Stue, naar Vinteren meldte sig med sin Kulde.

Ved Efteraarstide nedbrødes Kommunens 2 Folde — Nørreports og Sønderports — og kørtes atter ind i Byen, og Kvæget toges hjem fra Holme og Enge. Dets Haarmanke var da busket og strid, og man plejede derfor, inden Kreaturerne bragtes i Stald, at soignere deres Ydre lidt ved med et glødende Jærn at afsvide det yderste af det strittende, laadne Haardække. Gadenavnet *Sviegade*, som ikke alene findes i Ribe, men fordem ogsaa i Kolding, bevarer uden Tvivl et Minde om denne Proces, og den »*Sviepæl*«, man 1663 fornyede for Byens Regning med Kramper, Bøjler og Haspe, var formentlig beregnet til at binde Dyrene med, medens man forsigtigt strejfede deres Krop med det gnistrende Jærn.⁵⁵

Til visse Tider af Dagen og Aaret var det fremfor alt Øksnene, som beherskede de Ribe Gader; thi fraset Studedrifterne var den gennemgaaende Landevejstrafik kun ringe, og faa Fremmede kom til Staden, naar der ikke holdtes Marked. Stor Opmærksomhed og Undren har det sikkert derfor vakt, da Søkortdirektør Jens Sørensen fra Kjøge 1695 naaede til Ribe med sin mærkelige, mekaniske »Milevogn«, hvormed han den 6. August klappede Gaderne rundt og maalte Domkirke og By.⁵⁶

Og endnu mere optoges Sindene naturligvis af en saae nestaaende Begivenhed som et Besøg af en Trup af *tyske Komedianter*. 1697 gæstede en saadan nemlig Ribe, hvor den — under Stiftamtmand Hans Schack den Yngres Protektion — opførte Skuespillet »Der verirrte Liebestand oder der durchlauchtige Bauer«, et Besøg, som faar særlig Interesse derved, at Plakaten er bevaret, og at det synes at være en af de allerførste Gange, at omrejsende tyske Skuespillerbander har gæstet en dansk Købstad.⁵⁷

Ellers gik Livet sin stille Gang. Ribe var i Færd med at blive en Afkrog i Riget, og vilde Borgerne spørge nyt udefra, maatte de vel først og fremmest søge til *Post-*

huset, hvor Aviserne bragte Bud fra Hovedstaden og den store Verden uden om.

I Satiren »Den latinske Skriverstue« har Chr. Falster tegnet et fornøjeligt lille Interiør af Posthuset i Ribe og den nysgerrige Skare, som samledes her.

»Jeg nylig paa vort Posthus sad,
da Posten var ankommet,
med andre fler at høre, hvad
man skrev om Kejsersdommet;
hvad Kardinalen i Paris
vel havde udi Gjerde,
samt i den russiske Avis
hvad nyt der var paa Færde.
Postmesteren os til Gefal
paa Frankfurt straks begyndte,
og os det tyske Kejserval
med andet nyt forkyndte.«

For at tilfredsstille det videbegærlige Borgerskab holdt Postmesteren, Raadmand Frausing, en Tid lang en Korrespondent i København, som for en vis Betaling om Aaret skulde forsyne ham med Aviser og Meddelelser om, hvad der passerede. Forsøget faldt dog for saa vidt uheldigt ud, som hans Relationer nød »saare liden Kredit« i Ribe og Omegn.⁵⁸

Naar Markedsdagene oprandt, mødtes den mere fornemme og aandeligt interesserede Part af Stadens Befolkning om Boghandlernes Stade inde i Domkirken, hvor det sidste nye lagdes frem til Beskuelse af Bogelskerne,⁵⁹ — og af disse fandtes der mange. Rundt om i de gamle Bindingsværkskaarde, hvor de lærde Mænd residerede, kunde man finde et lille »Museum«, et Studerekammer, som først og fremmest var helliget Studiet af den klassiske Oldtid — »in labore requies«, stod der skrevet i Mathias Worms⁶⁰ — og hos adskillige opstod der anselige Biblioteker. Særlig berømt var Chr. Falsters, men ogsaa Præsidenterne Worm, baade Fader og Søn, Lektor Peder Terpager, Bisperne og flere andre af Kir-

kens og Skolens Mænd saa i Aarenes Løb Hylderne i deres Reoler fyldes af lærde Autores.

Befolkningens brede Del var sikker paa at faa sig en Passiar ved Stadens offentlige *Brønde*, ved Kagkilden paa Torvet, ved Graabrødrekilde, Puggaards eller Præstegades Kilde, hvor Karle, Piger og Koner mødte frem med deres Spande, — eller ved de mange *Vandbroer*, ved hvilke Kvindfolket besørgede deres Vask i Aaløbene. Ved Skibbroen fandtes der saaledes 4, ved Sønderport 1, ved Badstuegade 1, og for Enden af Kølholtslippen laa desuden den gamle, middelalderlige Talkes Vandbro, som endnu langt op i det 18. Aarhundrede gav Slippen Navn.⁶¹

Til Billedet af Fortidens Ribe hørte ogsaa de store *Blegdamme* i Byens Udkant, udstrakte Grønninger, hvor det hvide Tøj laa paa Bleg i Solen. Med det opblomstrende Lærredsvæveri voksede Pladserne i Betydning. Slottets Blegdam, som var indrettet af Stiftamtmand Hans Schack den Yngre, strakte sig fra Pallisadeporten langs Aaen til Slotsengen, og ved Hundegade bredte der sig en anden Bleggaard med Blegmandens Hus derved, medens et Forsøg paa at oprette en 3. Plads paa de Rhoders Toft omgaaende kvaltes i Fødselen af de opskræmte Konkurrenter.⁶²

I Karnapper og Bislag foran Gadedørene slog Godtfolk sig ned paa Bænken i en ledig Stund for bekvemt at holde Udkig med, hvad der gik for sig paa Gaden. Store Ting var det som Regel ikke. I tætte Kolonner kom Køerne luntende, eller en Flok hollandske Matroser, som var komne med Øksneskibene ude paa Reden, slentrede forbi, og nu og da drønedes Stenbroen under de tunge Karosser, hvori Stiftamtmand eller Præsident standsmæssigt drog gennem Staden. Men ellers var der kun lidet at se efter udover Folk, som færdedes til og fra deres Hjem, og Tiggernes Flok, som under Stodderkongens Kommando, stavrede ynkeligt fra Hus til Hus efter Almisse i Vorherres Navn.

Fremmede Tiggere taaltes ikke -- den fattige By havde nok i sine egne — Opsynet i Portene havde Ordre om

straks at jage udenbys Tryglere bort, naar de prøvede paa at trænge ind i Staden, — og *Stodderkongens* Opgave var ikke alene at holde Justits blandt Ribes egne »Almissehoveder«, men tillige med haard Haand at slaa fremmede Fattige paa Flugt

Ikke sjældent maatte Kæmnerkassen dog punge ud til Bortkørsel af et Læs udenbys Krøblinger, som snarest muligt førtes videre til Nabokommunerne, der saa kunde tage sig af dem, og en »Krøbbel«, som 1730 døde udenfor Nørreport, blev jordet paa Byens Regning. Liget blev kørt til »Kortegalen« og lagt i Kiste. Vægterne kastede Graven.⁶³

I Ribe som andet Steds bar Stadens egne privilegerede Tiggere som Kendemærke et »Tiggertegn« fastsyet paa deres Kjortel. 1685 fik Jens Lauridsen saaledes udbetalt 3 Rdr. 1 Mark 8 Skill. for Tin, som blev brugt til de Fattiges Tegn.⁶⁴

Men Kommunen tog sig ogsaa af *Stodderkongens* Person, for at han kunde se nogenlunde sømmelig ud, og Kæmnerkassen maatte saaledes Gang paa Gang bestride Udgifterne til en ny Kjortel til ham. 1669 kostede den f. Eks. 5 Rdr. 5 Mark 4 Skill., og 1704, da »Prakkerfogden« stadsedes op med en ny, var den af graat Klæde med Underfoer og røde Opslag.⁶⁵ Kommunen holdt ham ogsaa med Sko,⁶⁶ og da man 1719 paany stod overfor Anskaffelsen af en *Stodderkonge-Kjole* med Vaaben paa Brystet, en Hat og en malet Stav, som alt i alt løb op til 5 Rdr. 12 Skill., besluttede Pengemesteren Mads Pedersen Fridsch selv dette »til Byens Zir at contribuere« og betalte af sin egen Pung. Naar han ikke desmindre opførte Beløbet i sit Regnskab, var det — som han selv bemærker — »ikkun til Underretning for deres Velædle og Velvisheder«. ⁶⁷

1682 dømtes en Familie til at rømme Byen for Mistanke om Tyveri, samt for slet Eksempel med Drik, Banden, Sværgeren og anden Letfærdighed,⁶⁸ — et lille Vidnesbyrd om, at Øvrigheden vaagede over gode Sæder i Staden, og ved adskillige Lejligheder lagde denne Nidkærhed sig for Dagen. 1660 fandt Magistraten det saaledes betimeligt

fra Prædikestolene at lade Borgerskabet advare mod *Helligbrøde*, især i Høhøstens Tid;⁶⁹ thi fremfor alt i disse travle Sommeruger, naar det slagne Hø duftede paa de vidtstrakte Enge og alle Ribe-Borgere havde Feber i Blodet, var det vanskeligt at holde Godtfolk til Kirke. Derfor indskærpedes det 1666 Portnerne ved Stadens Porte nøje at passe paa, at ingen paa Søn- og Helligdage slap ind i Byen med Hølæs, Ilding eller Korn; om Fredagen lukkede man Portene helt af, indtil Gudstjenesten var forbi, og allerede tidligere havde Omegnens Præster faaet Opfordring om at lægge Sognefolket paa Sinde ikke at krænke Sabbaten ved at føre den Slags Sager til Byen.⁷⁰

Disse skrappe Bestemmelser affødte et hidsigt Sammenstød 1709 mellem Præsident Casten Worm og Byfoged L. M. Friis, om hvem der havde at raade over Byportenes Aabning og Lukning. Anledningen var, at Præsidenten havde givet nogle Borgere Tilladelse til en Søndag Morgen at slippe ind ad Nørreport med deres Hø. Da Byfogeden fik Nys herom, forbød han Portneren at aabne og henholdt sig til Reglementet, som foreskrev, at Stadens Porte skulde holdes lukkede fra Lørdag Aften til Søndag efter Aftensang. Kun naar Kvæget skulde drives ud, eller der ankom Rejsende, som ikke godt kunde vente, maatte Portene aabnes i denne Tid.

Sagen kom for Retten, og denne fandt, at Byfogeden havde overskredet sin Kompetence ved at handle imod Præsidentens og Magistratens Ordre; thi Portnerne var indsatte af disse. Det tilkom Magistraten at have Opsyn med Borgernes Kirkegang, og Hensynet hertil krævede jo netop, at de inden Froprædikenen kunde komme ind i Staden med deres Hølæs. Byfogeden burde derfor gøre Præsidenten tilbørlig Afbigt paa Raadhuset.⁷¹

Ogsaa *Julestuerne* med deres løsslupne Lystighed og Dans, hvor det vel mangan Gang gik voldsomt til, var Genstand for Moralisternes Bekymringer, og 1672 slog Øvrigheden haardt ned ved for stedse og under streng Straf at forbyde Borgerskabet at holde »Juleleg« i deres Huse.⁷²

Naar den lange, mørke Vinter endelig var forbi og Foraarssolen smilede over det gamle Ribe, viede en Mængde Borgere al deres Fritid til de *Haver*, som ogsaa

Plakat fra de tyske Komedianters Forestilling i Ribe 1697.
Efter Original i det kgl. Bibliotek.

forhen omtaltes med Berømmelse. Mange af disse førte dog en forkuet Tilværelse; lagt som en Ramme udenom Staden bag de yderste Huse, maatte de tage Kampen op

med den ubarmhjærtige Vestenvind og saa at sige hver Vinter prisgives Vandflodens Hærgen. Men inde i Hjærtet af Byen paa de højere liggende Grunde stod det bedre til, og i Læ af Bindingsværkslænger og Stenhuse, der skærmende lukkede sig om dem til alle Sider, lyste de velstaaende Borgeres Blomsterhaver om Sommeren som et Smil af Farver. Mulden var tyk og sortladen, omhyggeligt plejet i Aarhundreder, og bag Patriciernes Gaarde kunde man møde et Flor af Blomster, hvis Sjældenhed og Rigdom vakte Beundring.

Mellem Bispe- og Hundegade laa den saakaldte »Bispegaardshave«, som Dr. Omeis's Enke Elisabeth Kragelund 1727 afhændede til Raadmand H. Bötticher og Niels Brasen,⁷³ — og som Stadsfysikus Dr. Christoffer de Hemmer, der i sin Have lod anbringe følgende Verselinier:

»Misund mig ey min Lyst, tag selv din Lyst for dig;
Jeg *Floram* elske vil, hun bedst behager mig,«⁷⁴

gik det vel mangan anden Borger i Byen; thi den gamle, stadig vedligeholdte Forbindelse med Holland satte — som rimeligt var — ogsaa Spor paa dette Omraade, og Haarlemerløg af forskellig Slags fandt med den bekvemme Skibslejlighed let Vej over Havet til Købmændenes Blomsterbede i Ribe.

I stærke Udtryk roser Byens Historiker, Magister Peder Terpager, sin Samtids velplejede Haver, og to af disse fremfor alle andre. Den ene — Præsidenten, Digteren og Skønaanden Casten Worms — har antagelig ligget bag hans Ejendom paa Torvet, den anselige, grundmurede Gaard, nu »Hotel Dagmar«, hvis Grund strakte sig bag om Porsborg helt ud til Peder Douns Slippe. Den anden havde hans Svoger, Domprovsten Søren Seerup, med megen Sirlighed bragt i Stand paa Liljebjerget, Mester Anders Sørensen Vedels berømte Ejendom i Skolegade.

Begge Steder raadede der den pynteligste Orden, smagfuldt var Blomsterne grupperede efter deres Art i Bede

som Sten i en Mønsterbrølægning, og Laurer, Myrter, Rosmariner, Amaranter, Liljer, Roser og Violer blandede deres Vellugt med Duften af utallige andre Planter. »Den, som betræder disse Haver, er i Uvished om, hvad han helst burde ønske sig: enten Øjne som Argus eller en Næse som Catul« Om Vaaren brød mangfoldige Crocus frem af Jorden som Forløbere for det Flor, som var i Vente, og Tulipanerne stod til Parade, prangende i »utallige« Sorter. De 245 forskellige Plantearter, som trivedes i Søren Seerups Have, gjorde den til en Seværdighed og opremses med kendelig Stolthed af Peder Terpager, som var gammel Ven og Skolekammerat af Ejermændene, sammen med hvem han i et halvt Aarhundrede styrede Domkirken, og med hvem han uden Tvivl har debatteret mangt et lærd Emne i det duftende Flor af Blomster.⁷⁵

Muligvis var det Reminiscenser af Renaissancetidens Havekunst, som endnu satte sit Præg paa disse pilne Blomstergaarde, men i Tidens Løb gjorde ogsaa Baroktidens Moder sig gældende, særlig i større, mere omfattende Anlæg som den anselige Have, der hørte til Korsbrødregaard, Greverne Schacks Ejendom.⁷⁶

Blomster og klassisk Lærdom trivedes smukt Side om Side i en gammel Kulturby som Ribe, og ejendommelig for Tidens Smag var de mange pudsige Indskrifter med danske og latinske Vers, man yndede at anbringe i Haverne for i klassiske Billeder og med Bistand af det halve Olymp at prise deres Skønhed og Pragt.

Fra Søren Seerups Anlæg paa Liljebjerget har Terpager bevaret Ordlyden af 3 saadanne Inskriptioner, af hvilke den ene i sirlige Vendinger fortalte paa Latin, hvorledes Jupiter selv fandt saa stort Behag i Havens Yndighed, at han udtalte Ønsket om at opslaa sine Pauluner dør, medens en anden pynteligt berettede:

»Hortus hic est Serupi, raris cultissimus herbis
Dives mille rosis, hortus hic est Serupi.
Hic *Violæ* florent, Veneri dilectus *Adonis*
Hic viret, hic redolet *Nardus* et *Iris* olet:

Coeruleas *Aquilina* suas hic explicat alas,
 Hic *Tulipæ* spirant, hic *Amaranthus* ovat;
 Hic *Crocus*, hic *Cyanus* florent, hic *Lilia*, verbo,
 Avricomis florent plurima mista *rosis*.«⁷⁷

Dr. Christoffer de Hemmer holder sig mere paa det jævne, naar han i sin Have bramfrit lod skrive paa Dansk:

»Her mætter Øjet sig og Blomster giver Lugt.
Pomona og med Tiid frembære skal sin Frugt.«⁷⁸

VANDRINGER I RIBE

Da Rektor Falster i Aaret 1727 lovpriste Stadens nye »Skoletabernakel«, det smukke, grundmurede Hus, man omsider havde faaet under Tag — »blandt Verdens Bygninger det ottende Mirakel« — henvender han sig pludselig direkte til sin kære Ribe By med følgende Ønske:

»Gid du var selv saa smuk fra Nør- til Sønderport.«¹

I Tankerne lader han Blikket fra den prunkende, røde Latinskole glide hen gennem Stadens Gader, hvor alderstegne, tilsyneladende affældige Bygninger lænede sig op til hinanden. Dækkede af Kalk og Puds ludede Bindingsværkswæggene under Aarenes Vægt, og mangen udkraget Gavl hældede ud over Gaden, som om den truede med at styrte ned; thi allerede da — for 200 Aar siden — prægedes Ribe af Ælde. Graa og gammel krøb den sammen om de snævre Stræder, og det var derfor intet Under, om det nye Skolehus stak af i disse Omgivelser, — det blev jo i Virkeligheden, saa mærkeligt det end lyder, den eneste Bygning af Grundmur, som opførtes i Byen i denne Nedgangens Tid.

Stadig holdt man til i de ældre, fra Fædrene nedarvede Gaarde fra det 16. og Begyndelsen af 17. Aarhundrede, og dette gjaldt ej alene Smaafolk, men ogsaa de faa velstaaende Slægter, som endnu var tilbage. Haandværkerne, som i sin Tid havde bygget disse Huse, havde forstaaet deres Fag til Gavns; thi ligesom Arbejdet selv var Materialerne af første Slags, og — selvom Façadernes Glans maaske var falmet en Smule af Vejr og Vind — stod de Bygninger, man overhovedet fandt det Umagen værd at holde vedlige, trofast og sikkert nok.

Tilsyneladende fandt Paryktidens Ribe sig vel tilrette i Renaissancens Boliger, hvis Ydre alt i alt bibeholdt deres gammeldags Karakter. Kun det Indre omdannedes efterhaanden lidt efter lidt efter de nyere Tidens Smag. Skillerum flyttedes, Trapper byggedes om, og i det 18. Aarhundrede veg de ældre, lave Vinduer for nye og større med blanke Ruder af Glas. Barokke Døre med Rammer og Omfatninger i Forkrøbninger og kraftige Profiler, store Fyldinger med blanke Messinglaase og -beslag holdt almodisk deres Indtog hos velfornemme Folk, — og i gamle Ribe Huse finder man dem i Mængde den Dag i Dag.

Men det var som Regel kun i de trange Stuer, man søgte at skaffe den nye Stil Indpas; thi udendørs blev alt ved det gamle. Hist og her brød en Karnap eller et Bislag paa trængende ud paa Fortovet — 1686 faar en Borger saaledes Tilladelse til at opsætte et Bislag foran sit Hus paa Søndergade² — men ellers levede Byen videre i den Dragt, den havde arvet fra en rigere og lykkeligere Tid. Byggeriet laa næsten stille, og de enkelte større Bindingsværks-gaarde, man opførte i sidste Halvdel af 1600erne, slutter sig i Stil og Væremåde meget tæt til Naboerne af ældre Dato.

Ribe blev under alle Genvordigheder sig selv og sine Traditioner tro, næsten sporløst gik Aarhundrederne hen over de gamle Gaarde og Gader, Slægterne kom og Slægterne gik, men uforandret levede Byens Ejendommelighed videre. Vandmøllerne og Sluserne fyldte Luften med deres evige Brus, Engene strakte sig grønne og vaade tæt ind under Stadens Fod, og Storkene knebrede paa Tagmøningerne. I Begyndelsen af det 18. Aarhundrede kunde man i By og Forstad tælle ikke mindre end 23 Storkereder, og paa selve Raadhusets Skorsten tog den langbenede Fugl sig den Frihed at opslaa sin Bolig — men det taaltes naturligvis ikke.³

Naar man fra Syd nærmede sig Staden, tegnede dens Profil sig sluttet og fast. Domkirkens Masse fyldte Midten af Billedet, en Vrimmel af røde Tage og spidse Gavle dannede Kreds om Kæmpen, og yderst mod Øst foldede Klo-

sterkirkens store, rolige Tagflade sig ud i sin fulde Bredde. Byen voksede frem i en snæver Bræmme af Grønt. Hist og her stak et Spir eller en Gavlspeids op over Naboerne — Taarnborg frem for alle andre — og rettede man Blikket mod Vest, fortonede Bybilledet sig i en Mængde Haver, blandt hvilke Korsbrødregaards anselige Bygninger ragede

Puggaards Sydside i gammel Skikkelse. Efter Fotografi.

op, medens den øde Slotsbanke yderst ude stod Vagt paa Grænsen af den tilsyneladende uendelige Engflade.

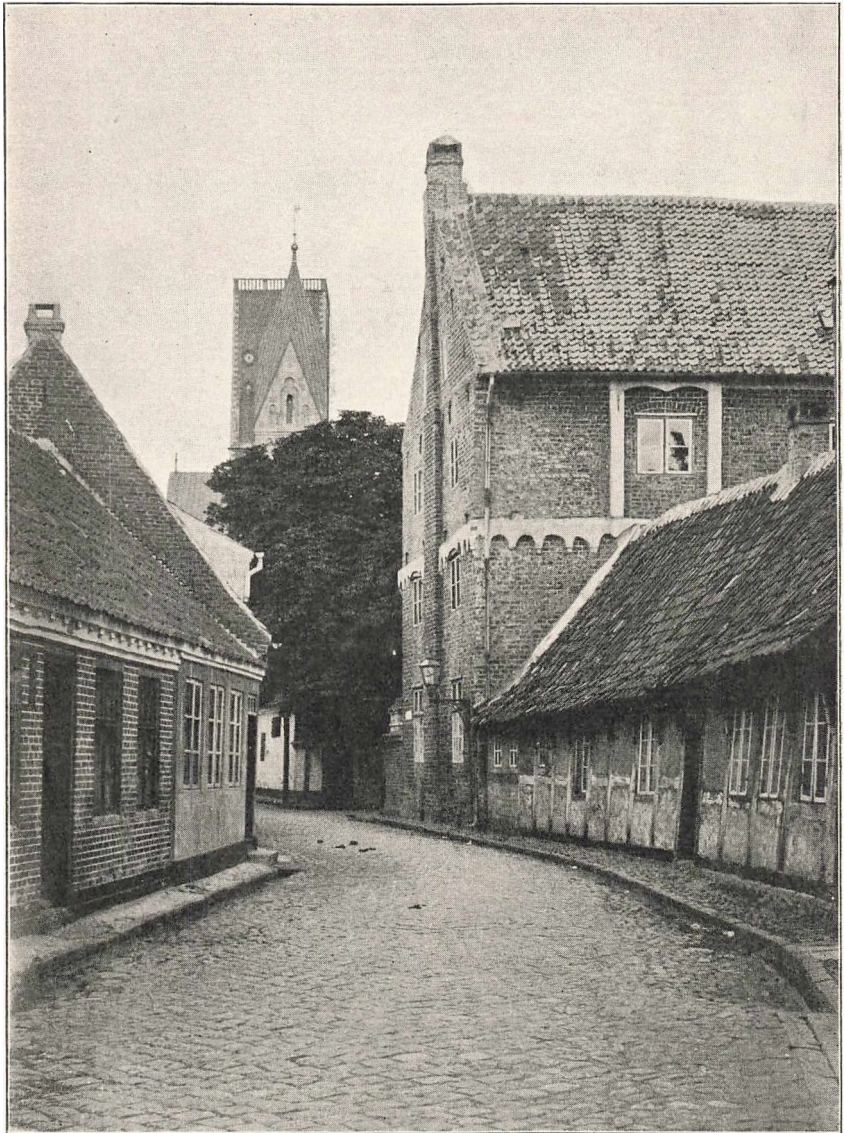
Passerede man Broen og den gamle, vanrøgtede Sønderport, havde man Stampemøllen liggende paa venstre Haand og til højre ved Horsefold og Gravsgade en næsten sammenhængende Række af Haver, der kun hist og her brødes af enkelte Smaahuse. Vænger og Urtegaarde havde ligeledes erobret det store Terrain mellem Korsbrødre- og Graabrødregade mod Øst og Slotstomten mod Vest, hvor der i Byens Velmagt havde ligget Gader, Kirker og Huse, saa Stadens lærde Mænd om dette Kvarter med Sandhed

kunde bruge det klassiske Citat: »Nunc seges est, ubi Troja fuit« — nu breder der sig Sædemarker, hvor Troja stod.

I *Sønderportsgade* følte man sig dog med ét lukket inde af Bebyggelsen, som samlet sluttede op langs den bugtede Gade, gennem hvilken Landevejsfærdselen gik, og jo længere man vandrede frem, des pynteligere og mere anselige blev Gaardene. En Mængde af dem var gamle. Paa det østre Hjørne af Sønderports- og Graabrødregade — Matr. Nr. 303 — laa et 2 Stokværk højt, knægthbygget Bindingsværkshus med Højstolper i Bagsiden, knejsende Tag og Gavl imod sidstnævnte Gade. Over Døren her sad paa oprindelig Plads et i Eg udskaaet Dørtræ med Kølbueprofil forneden, Byggeaaret 1559 og Indskriften: »Ædificat pietas, destruit impietas«, — Gudsfrygt opbygger, Ugudelighed bryder ned.⁴ Medens denne Bygning er forsvunden, nedbrudt 1906, er det brede Bindingsværksgavlhus ved Hjørnet af den tyndt bebyggede Sviegade endnu i Behold (Matr. Nr. 233a) og var gennem det 18. Aarhundrede i den kendte Købmandsslægt Roager eller Rahrs Eje, idet Madam Maren Roager 1722 havde faaet Auktionsskøde paa Hjørnestedet.⁵

Gavl ved Gavl trængte Bygninger fra Middelalderen og Renaissancen sig tæt Side om Side hen til Skole- og Puggaardsgade, og et Par ærværdige, sentgothiske Stenhuse laa tungt og fast med deres svære Mure iblandt Bindingsværksgaardenes maleriske Flok. Det ene var Domkirkens Præsteresidens, den middelalderlige Kannikebolig *Snagdal* — nu »Klubbens Hotel« — ved Skolegades Hjørne, det andet, som havde Plads skraas overfor, havde en Tid lang været paa Rektoren Magister Rosenbergs og siden paa Peder Terpagers Hænder.⁶

Kiggede man om Hjørnet ned ad Puggaardsgade, mødte Blikket en yndefuld Idyl, Træer og Haver fyldte Billedet med Grønt, og ind mellem dette glødede de røde Mure af Prælatten Oluf Munks gamle Stenhus, det stolte *Taarnborg*. Naar Poeten Mads Pedersen Rostock i 1680'erne skildrer, hvorledes »med blaaglasseret Tag Blaagaarden

Puggaardsgade med Taarnborg. Hude fot.

herlig gliser«, bygger han dog uden Tvivl denne sin Skildring paa et Minde fra sine yngre Dage; thi allerede en god Sned Aar tidligere synes den daværende Ejer Dr. Ludvig Pouch at have ombyttet det ældre Skifertag med Vingeteg. Efter hans Død beholdt Enken Gaarden, der næst Korsbrødre og Bagge Baggesens Hus paa Melledammen vurderedes højest i Grundtakst af alle Ejendomme i Byen.

Skraas overfor dette herskabelige Hus laa det middelalderlige *Puggaard* med sine massive Munkestensmure og smaa Vinduer beskedent gemt bort mellem Træer og Buske, og i denne ærværdige Bygning havde Rektorerne da i lange Tider haft Bolig. Indenfor disse Mure levede blandt andet i mange Aar den navnkundigste Personlighed i Datidens Ribe, Skolemanden, Digteren og Filologen Christian Falster, der i 1712 som Konrektor flyttede til Staden og fra 1723 til sin Død 1752 som Rektor styrede Kathedralskolen. Klog og fin, venlig og mild færdedes han i det stille Stræde, hvor Børnene flokkedes om ham, naar han viste sig, og »Puggaards Stok«, det berøgtede Fængsel for Disciplene, var under hans humane Regimente ude af Brug.⁸

Solen, som stjal sig ind gennem Vinduerne, bragte Gullet til at glitre i de mange Bogrygge, som fyldte Reolerne i hans Stue, og naar Mørket laa over Byen, lyste Skæret fra hans Lampe ud i Natten. Her modnedes hans »*Amoenitates philologicæ*«, her blev hans danske Satirer til, hans »Nætter i Ribe« — »*noctes Ripenses*« — og de talrige Breve til Alverdens Lærde, som baade indenfor Rigets Grænser og ude i Europa i Beundring søgte Forbindelse med denne belæste, fint dannede Videnskabsmand, hvis Ry kastede Glans over Staden. I de sene Natte-timer har han siddet i det gamle Puggaard fordybet i sin Lærdom og sine Tanker, og naar Kvarterets Katte listede sammen fra Baggaarde og Haver og istemte deres Koncert, forstyrrede det ham ingenlunde; thi — til Undren for alle — fandt han i deres Stemmer en Genklang af den menneskelige Røst, som paavirkede ham behageligt.⁹

Paa sin daglige Gang mellem Puggaard og Cathedral-skolen Vest for Domkirken passerede Falster Stadens Latinerkvarter, hvor det lærde Ribe satte hinanden Stævne.

Paa det østre Hjørne af Sønderports- og Skolegade laa *Bispegaarden*, der siden Hans Tausens Dage havde været knyttet til Grunden og bestod af et Komplex af Bindingsværksbygninger, som delvis skrev sig fra den Tid. 1620 iværksattes paa Kongens Befaling en Istandsættelse med den mindst mulige Bekostning, og Følgen var, at der 1669 atter holdtes Syn over Bygningernes voksende Brøstfældighed.¹⁰ Grunden var ret anselig, idet den langs Skolegade strakte sig lige til Øster Vedsteds Gravplads ved Domkirken, og trods mange Ombygninger og Mishandlinger findes der endnu i de gamle Længer store, sammenhængende Partier af de lutherske Bispers Gaard.

Medens Aarene gik, greb det truende Forfald stadig mere og mere om sig, men Bisperne maatte tage Forholdene, som de var, og 1714 kunde man over Døren læse:

»For Huus og Hjem, for Stand og Brød
Jeg takker Kongen til min Død.«¹¹

Ud mod Sønderportsgade laa Stald og Port, selve Beboelseshuset var den to Stokværk høje Bindingsværksbygning yderst mod Nord, hvor smukke, barokke Døre endnu minder om en herskabelig Fortid, og blandt de mange Indskrifter, Biskopperne daglig havde for Øje i deres Stuer, fandtes ogsaa følgende dybt vemodige, tyske Vers, som havde faaet Plads i Sovekammeret, hvor en Række Ribe-Bisper havde lukket deres Øjne:

»Ich lebe und weis nicht wie lang,
Ich muss sterben, weis auch nicht wahn,
Ich far und weis, Gott lob, wohin,
Mich wundert, das ich so traurich bin.«¹²

Efter Mathias Anchersens Død var Bygningerne endelig i en saa usømmelig Forfatning, at de bortsolgtes ved Auktion 1743, hvorpaa H. A. Brorson tog Bolig paa

Taarnborg, der 1761 indkøbtes til Bispegaard af det Offentlige.

Paa det modsatte Hjørne af Skolegade havde — som ovenfor omtalt — Domkirkens Sognepræst sin Embeds-residens i den grundmurede Kannikebolig »*Snagdal*«, af hvilken der utvivlsomt endnu skjuler sig Murværk i den nuværende Bygning, »Klubbens Hotel«. Mod Skolegade var der i Tilslutning til det oprindelige Stenhus 1592 opført en 2 Loft høj Bindingsværkslænge,¹³ men efterhaanden gik det hele Komplex stærkt i Forfald; thi 1676 tog Jørgen Hansen og Tobias Raadmand Syn over Brøstfældigheden baade paa Tagene og »den store Stengavl« imod Gaarden, og kort efter iværksattes en Istandsættelse.¹⁴

Umiddelbart Nord herfor ved Vestsiden af Skolegade laa Anders Sørensen Vedels berømte Ejendom »*Liljebjerget*«, som i Tidens Løb var bleven delt i to. Den søndre Del havde Mester Niels Seerup købt, efter hvis Død den 1685 overtoges af Sønnen, Stiftsprovst Søren Seerup.

Skilt fra Gaden ved en Række Bygninger af Bindingsværk knejsede der inde i Gaarden et stort Stenhus med et Studerekammer mod Nord, det saakaldte »Himmerig«, og bagved strakte der sig en prægtig Have.¹⁵

»Liljebjerget«s nordlige Halvdel lykkedes det Søren Seerup at erhverve 10 Aar senere, idet han købte Grunden her med Stenhus og andet af Hr. Berendt Laugesen Vedel,¹⁶ og det klassiske Sted var saaledes atter samlet paa én Haand til Glæde for den nye, velhavende Ejer, der i Aaret 1700 med Stolthed prydede sin Gaard med følgende Indskrift:

»Saa blomstres Lilie-Bjerg end efter Himlens Tykke,
 hvor Mester Anders lod de Danske Skrifter trykke,
 hvis Tilnavn Vedel var: hans Sønnedatters Søn,
 som fuldte dem i Rad, gjør Ynske-lenket Bøn:
 at Vedels blandet Sæd med Seerups Afkoms Grøde
 maa blomstres i Guds frygt og ikke legges øde,
 imens om Lilier og Bjerge svever Vind.
 Bønhør Gud Huusets Vert, som Hafven rettet ind.«¹⁷

Paa sin daglige Tur kom Chr. Falster forbi disse minderige Steder, og naar han var naaet et Stykke frem ad den krogede Skolegade, kunde han ved Enden af den overfor Domkirken se et Glimt af sin Skole paa Gryder-

Rest af den gamle Bispegaard i Skolegade.

gades Hjørne. Over de lave Længer bredte en dejlig Lind sin Kæmpekrone og overskyggede den hele Gaard, men da dens Grene voldte Ødelæggelse paa Tagene, maatte Træet — muligvis allerede før Falsters Tid — falde som Offer for Øksen,¹⁸ og han mødte i mange Aar kun et Syn, som gjorde ham dybt bedrøvet, — et usselt Hus »paa Krøb-

lingvis vanheldigt«, med Tage, som saa ud »som Hat foruden Pul«, og Vægge, der var hullede »som Albu paa en Kjol«; thi — som han selv siger:

»Hver Bjelke, Steen og Fjæl ad Kirkegaarden med sit Hoved negrede som ad sit Hvile-Sted.«¹⁹

Først efter store Anstrengelser havde han 1727 den Glæde at se det nybygte Skolehus festligt straaled med sine røde Mure og gyldne Initialer. Smukt og værdigt ligger det stadig overfor Domkirkens Port som et Minde om den berømte Rektors utrættelige Virken.

Indenfor sin Ringmur bredte *Domkirkegaarden* sig med en forgravet Bræmme af Jord og Græs højt op om Sokkelen paa den mægtige Bygning. Hist og her var der plantet unge Træer, som Natravne og Grassatgængere yndede at øve Hærværk mod, og Adgangen til Kirkegaarden var ad forskellige Aabninger i Muren, i hvis Bund der over Gruber var nedlagt Jernriste for at hindre Svin, Geder og Hunde i at gøre Strejftog ind i de Dødes Have. Trods disse »Kirkeriste« fandt de dog Vej, og af og til hævede der sig forargede Stemmer i Anledning af, at Svinene brød ind og oprodede Gravene.²⁰

I det 18. Aarhundrede begyndte den gamle Graabrødregade, som fra Domkirken førte mod Vest langs Skolens nordlige Længe, efterhaanden at miste sit ældre Navn og ombytte det med *Grydergade*, fordi den under de store Markeder beslaglagdes af Pottemændene med deres sorte Gryder og Kar,²¹ og fra Hjørnet her bøjede den snævre *Bøddelgade* langs Kirkegaardens Ringmur Norden om Domkirken for at munde ud i Torvet. Blandt Husrækkens Smaaboder og Stalde lagde man Mærke til det forhulede, gamle Stenhus, som indtil det 15. Aarhundrede havde gjort Tjeneste som Stadens Raadhus, men derpaa nedværdigedes til »*Bøddeli*« og Embedsbolig for Mestermænd og Rakker. Som saadan var det stadig i Brug, saa længe Skarpretterbestillingen var knyttet til Byen. Efter dens Nedlæggelse 1746 blev Natmanden ene om at bebo det brøstfældige Hus, hvis Overdel fire Aar forinden var styr-

tet ned, og Gaden, som straks omdøbtes til *Rakkegade*, sank dermed endnu dybere i almindeligt Omdømme.²²

Den var — særlig paa det Sted hvor Bøddelboligen laa — saa snæver og indkneben, at Vogneførdsele næsten var umulig; thi i alle Tilfælde klagede man over, at Korn- og Hølæs ikke kunde slippe igennem uden at rive Tagstenene ned af Skarpretterens Hus, og de store Dynger af Skarn, som var aflejret langs Kirkegaardsmuren, besværliggjorde naturligvis yderligere Passagen.²³

Landevejsførdsele gennem Byen fulgte derfor ikke denne Smøge, men søgte — som rimeligt var — frem Sonden om Domkirkeområdet ad Sønderportsgade eller *Smedegade*, som dens østlige Del kaldtes — i hvis nordlige Husrække *Rykind* skaffede Adgang til »Lindegaarden«. *Bispegade*, som førte mod Syd forbi Sct. Katharine Kirkes Præste- og Kapellan-Residenser, aabnede Udsigt til en Rigdom af Haver, blandt hvilke Resterne af de katholske Bispers Gaard gik deres Undergang i Møde, og ved Sønderportsgades østre Ende drejede man forbi en statelig Række rigt udsmykkede Bindingsværksgaarde om Hjørnet ind i *Stenbogade*.

Her bredte det gamle »Stense« — den sentmiddelalderlige grundmurede Bygning, som 1709 indkøbtes til Raadhus — sig i al sin borgerlige Værdighed, flankeret mod Nord af en Rad Bindingsværkshuse, som paa en Strimmøl af Domkirkegaardens gamle Grund strakte sig tæt henimod Kirkens Kor.

Blandt de Gaarde paa dette Strøg, som i vore Dage faldt som Offer for en Udvidelse af Kirkepladsen, var en pyntelig, 2 Stokværk høj Renaissancefacade med smukt udskaarne Palmetter om Stolpernes nederste Del, og skraas overfor beherskede *Porsborg* »hin røde«, der efter Kæmpebranden 1580 var rejst af Raadmand Peder Baggesen, stor og grundmuret hele Hjørnet og den søndre Side af Torvet.

Efter forskellige Omskiftelser var den kommen i Hænderne paa Lambert Baggesen, en Sønnesøn af Bygherren, og vurderedes efter hans Død 1660 til en Sum af 2000

Slettedaler.²⁴ 1676 købte Borgmester Vilhelm Brochman det store Stenhus,²⁵ der senere gik over til Amtsforvalteren Jens Duché, og da denne 1717 forfremmedes til Præsident i Stabelstaden Fredericia, solgte han den herskabelige Ejendom til Raadmand Mads Pedersen Fridsch.

Var Porsborg et fornemt Hus, gjaldt dette i ikke mindre Grad Nabogaarden paa Østsiden af Torvet — nuværende »Hotel Dagmar« — der oprindeligt bestod af to selvstændige, grundmurede Huse med fælles Façade og ligeledes var bygget umiddelbart efter Branden 1580. En Tid lang havde Købmand Laurids Baggesen siddet inde med Ejendommen, der efter hans Død 1655 overtoges af Sønnen Peder Lauridsen Baggesen, som var Raadmand og hørte til Ribes mest velstaaende Mænd.²⁶ Denne afhændede den atter 1703 til Præsidenten Casten Worm,²⁷ som flyttede ind i den og residerede her til sin Død 1750, hvorpaa hans Efterfølger i Præsidentembedet Peder Ussing rykkede ind i Gaarden.

Naar Stadens Præsident fra sine Vinduer saa ud over Ribe Torv, bag hvilket Domkirkens Jættekrop spærrede for Udsigten mod Vest, kunde han glæde sig ved Synet af det livligste Gadeliv, den gamle By kunde præstere; thi her søgte Borgere og Bønder sammen paa Torvedagene, her drog Landevejstrafiken forbi og de uendelige Kolonner af Stude, som førtes af Lande, foran Corps-de-garden stod Soldaterne paa Vagt eller stillede til Parade, og under stort Tilløb af Skuelystne fuldbyrdedes en Række beskæmmende Straffe ved Kag, Gabestok og Pæl, Retfærdighedens barske Symboler, som fra gammel Tid havde Hjemsted paa Torvet.

Brønden, den saakaldte »Kagkilde«, som havde Plads Side om Side med disse, blev i Casten Worms Dage istandsat grundigt baade 1703 og 1726 og indbygget i et smukt lille Hus med spaanklædt Tag og Vindfløj i Spidsen af Spiret, saaledes at Præsidenten fra sine Stuer kunde glæde sig over denne Indretning, som laa saare bekvemt for ham og hans Husholdning i den østlige Side af Torvet. Onde Tunger undlod derfor ikke at hviske i Krogene

om Grunden til, at Byens sparsomt tilmaalte Penge netop skulde anvendes her, saa at Casten Worm maatte træde myndigt op for at faa Rygterne slaaet ned.²⁸

Nedrevet Hus paa Stenbogade. Efter gammelt Fotografi.

Øst for Præsidentgaarden laa *Apoteket* paa *Storegades* Sydside. Det var indrettet i et gammelt, forfaldent Gavlhus af Bindingsværk paa 10 Fag og i 3 Stokværks Højde,

Ribe.

9

paa hvilket Tobias Franck, som 1660 efterfulgte Johan Pouch som Apoteker, 1669 havde faaet Skøde.²⁹ Efter hans Død 1684 overtoges det 1688 af Johan Bødtker, som havde ægtet Datteren og blev Indehaver af Ribe Apotek,³⁰ og da Bødtker 10 Aar senere bortkaldtes, traadte Johan Joachim Neumann til og ægtede 1701 sin Formands Enke.

Selvom Apoteket holdt til i et brøstfældigt Hus, kunde det dog glæde sig ved en fortræffelig Beliggenhed; thi Storegade var fremfor alle andre Hovedstrøget i Staden, her samledes al Færdsel, de fornemme Købmænd boede Dør om Dør, og mange Borgere fandt Vej til Apoteket, ikke alene for at søge Lægedom mod Sygdom og Plage, men ogsaa for at smage paa den gode Vin og drøfte Dagens Begivenheder. For disse sine Kunder kunde Neumann lette sit Sind og afmale alle de Genvordigheder, han mødte. Han følte sig nemlig ingenlunde tilfreds med sin Raadmandsværdighed og Apotekergerning alene, men nærrede en ulykkelig Kærlighed til Lægekunsten, som han — efter forgæves at have søgt Tilladelse til at udøve den — stadig syslede med til stor Forargelse for den bestaltede Stadsmedikus. 1720 afstod han Apoteket til sin Stifdatter Elisabeth Bødtker, hvem han ogsaa 1724 tilskødede Ejendommen, men da hun døde Aaret efter, maatte han paany træde til, indtil Johan Heinrich Ostermann, der i en Aarrække havde styret Apoteket som Provisor, 1726 erhvervede det.³¹

Længe havde der lydt Klage over det; Neumann selv havde maattet indrømme, at det ingenlunde var i den Stand, det burde, og gentagne Gange havde han derfor nægtet at lade det visitere, medens Bygningen selv efterhaanden blev saa forfalden, at der maatte ske en Forandring. Allerede 1688, da den vurderedes til 650 Sldr., omtaltes den som brøstfældig, og 1728 fandt den nye Indehaver Lejlighed til at flytte og indrette sig i et Hus, han havde købt paa Storegades modsatte Side.

I det store Gavlhus, som sidder indbygget i Midtpartiet af det nuværende Apotek, der først ved Inddrag-

ning af Nabohuset mod Vest mod Slutningen af det 18. Aarhundrede naaede sin fulde Størrelse, installerede Ostermann sig nu efter bedste Evne; over Døren lod han anbringe den latinske Indskrift: »Herbis non verbis corde virescit homo« — »Ei Snak og Pral, men Urter skal et Menneske oplive« — og paa Façaden udhænge et malet Bræt med den vise Kong Salomons Billede, for at ingen kunde være i Tvivl om, at her var et Apotek »anrettet«. ³²

Den Bygning, Ostermann 1728 købte af salig Bogbinder Laurids Johansen Lunds Dødsbo for 345 Rdr., laa med sin Frigavl i Række med flere jævnaldrende Gavlhuse, som fuldstændigt dominerede Nordsiden af Storegade. Alle var de Børn af Ungrenaissancen — opførte i Aarene efter Ildebranden 1580 — med smalle Tagdrypsslipper imellem, og saa tæt trængte de sig sammen, at mange af de lave Stuer sikkert aldrig saa klart Dagslys, men laa under de tunge Bjælkelofter i et stadigt Halvmørke. Ikke desmindre var det velfornemme Folk, som beboede dem.

Mod Vest, hvor den lille *Tingslippe* banede sig Vej ind til det gamle Byting med en Rende i sin Midte, havde Borgmester Morten Lassen boet i Gavlhuset paa Smøgens østlige Hjørne, Matr. Nr. 448 a, og det erhvervedes siden af hans Søn Byfoged Laurits Mortensen Friis, som 1689 blev Ejer. ³³

Nabogaarden — den vestlige Del af det nuværende Apotek — var uden Tvivl ligeledes et Bindingsværksgavlhus, opført paa en Brandtomt fra 1580 af Raadmand Niels Grisbæk, der til Guds Ære 1624 skænkede Domkirken en smuk Lysearm af Malm. Samtidig med denne Gave henlagde han 200 Rigsdaler til dens Vedligeholdelse med Vokslys, saaledes at Kapitalen blev bunden i Gaarden, hvis Ejer det paahviler den Dag i Dag at udrede Renten. Ved Arv overgik Huset til Sønnerne, af hvilke Borgmester Hans Nielsen Friis, som døde 1650, tog Bolig i det, og han efterfulgtes af sin Broder Magister Kristen Friis og dennes Søn Købmanden Laurids Friis, som 1659 afgik ved Døden. ³⁴

Gaarden overtoges siden af Datteren Ingebörg, som ægtede Regimentsskriveren Anton Barchmann, der paa Grund af uordentlig Regnskabsføring mistede Embedet, men 1698 udnævntes til Herbergerer i Ribe By.³⁵ Niels Grisbæks gamle Gavllhus, i hvis Stuer Gæsterne kunde fordrive Tiden og indhente sig gavnlige Lærdom, mens de ventede paa Maden, ved at studere de mange opbyggelige og moralske Bemærkninger, som paa Dansk, Latin og Tysk skønsomt var anbragt rundt omkring,³⁶ hængte dermed Herbergeskiltet ud og paatog sig at sørge for Fremmede, som kom til Staden. Taxten var allerede fastsat 1696, og ifølge denne maatte en fornem Mand betale 1 Mark 4 Skilling for et forsvarligt Maaltid, for en ringere Person beregnedes Prisen til 1 Mark, og en Tjener slap med 10 Skilling, medens Seng, Kammer, Ild og Lys henholdsvis ansattes til 4 eller 2 Sk.³⁷ Efter Mandens Død blev Enken siddende i Gaarden, men spandt ikke Guld derved; thi 1727 viste det sig, at der var Underbalance i Boet, og Huset købtes derpaa paa Auktion af Organist Bjørnson.³⁸ Først i 1770'erne erhvervedes det af daværende Apoteker A. M. Eilschou, som lod det nedbryde og paa Tomten opføre den vestlige Ende af den nuværende Apoteksbygning.³⁹

Kendte Ribe-Navne var knyttede til næsten alle Gaardene paa begge Sider af Storegade. Ejendommen ved det østre Hjørne af Fiskergade havde saaledes tilhørt den ansete Skoleholder Willum Trelund, hvis Enke atter afhændede den,⁴⁰ — og Hjørnegaarden ved Skibbroen (Matr. Nr. 452 b), et Gavllhus af Bindingsværk med gammel, grundmuret Forside og Aarstal 1581, købtes 1681 af Raadmand Hans Vandel og overgik 5 Aar senere i Peder Madsen Fridschs Eje.⁴¹

Hinsides Storegade flankeredes Sortebrødregades Munding af to anselige Købmandsgaarde, som begge udvidedes og ombyggedes mod Slutningen af det 17. Aarhundrede. De oprindelige Façader er nu erstattede med Grundmur, men Sidelænger og Bagside staar endnu delvis i gammel Stand, og især frembyder det østre Hjørnested (Matr. Nr.

15) et sjældent malerisk Gaardinteriør. Uden Tvivl er det Storkøbmanden, Raadmand Jens Lauridsen Baggesen, hvis Navnebogstaver — i Forening med hans Hustru Susanne Pedersdatter Vedels — samt Aarstallet 1681 pranger paa Porttræet mod Sortebrødregade, som har forøget og ombygget den gamle Ejendom; thi 1687 udvidede han

Ribe Storegade. Efter gammelt Fotografi.

Grunden mod Øst ved at indkøbe Nabo huset til Toldboden, og 3 Aar senere flyttede han Skellet frem imod Syd ved Erhvervelsen af en ældre, nedlagt Færdingssti, som fra Sortebrødregade førte ned til Byens offentlige Magshus ved Aaen. I denne store, velbyggede Købmandsgaard, hvis Indehaver døde 1702, fortsatte Enken Forretningen lige til sin Død 1721, og blandt de Gæster, som ofte færdedes i Stuerne, hørte ogsaa Chr. Falster, der herfra 1717

hjemførte sin trofaste Hustru Margrethe Jensdatter Baggesen.⁴²

Ejendommen paa det vestlige Hjørne af Store- og Sortebrødregade (Matr. Nr. 41) udbyggedes ligeledes af en ældre Bindingsværksgaard, som opslugte nogle Nabo-huse mod Vest. Over Porten ses Aarstallet 1697 som et Minde om den daværende Ejer, den driftige Købmand og Studehandler Sr. Niels Knudsen, der 1706 afgik ved Døden.⁴³

Klemmt inde af mørke Bindingsværksvægge borer den gamle Slippe til Talks Vandbro — Kølholtslippe som den nu hedder efter en senere Grundejer derved — sig fra Sortebrødregade ned imod Overmøllestrømmen, og ved dens Sydside ligger Resterne af en ærværdig Gaard, som i sin Velmagt brystede sig med en høj, knægthbygget Gavl ud imod Gaden. Det var den for sit Held og sin Rigdom navnkundige Mogens Grave, som 1616 havde opført Bygningen og til Vedligeholdelse af den prægtige Malmlysearm, han skænkede Domkirken, behæftet Ejendommen med et Pant paa 200 Dr.⁴⁴ I den følgende Tid gik Stedet almindeligt under Navnet »Borgmester Castensens Gaard«, idet denne stridbare Mand havde ejet og beboet den en Aarrække. 1721 købtes den af den rige Peder Jensen Baggesen,⁴⁵ der samme Aar var bleven Herre i sin fædrene Gaard ved Storegades Hjørne (Matr. Nr. 15), men allerede 1723 indhentedes af Døden, og kort efter ægtede hans aldrende Enke C. S. Eenholm, der ved dette Giftermaal med ét Slag blev Stadens største Pengemand og Grundejer.

Tog man Stade udenfor Toldboden, laa et mærkeligt og malerisk Stykke Ribe udbredt for Beskuerens Blik. Tæt ved Skibbroens Stenkaj løftede Kranen med det tilbyggede Vejerhus sin tunge Skikkelse i Billedets Forgrund, og bag den aabnede der sig mellem Bindingsværkshuse og røde Tage en bred Udsigt over Aa og Enge, som flade og grønne fortonede sig mod Horisonten. Ved Vintertide stod Taagen tyk som en Mur og spærrede Byen inde, men om Sommeren, naar Solen skinnede, nød Ribe-Borgerne her det prægtige Syn af de saftige Enge, som syntes at

tabe sig i det uendelige, af Aabredderne, som bugnede af Blomster, og den sollyse Himmel, hvis Hvælving virkede dobbelt stor over Marsklandets ensformede Slette.

Lave Huse trykkede sig tæt sammen i Rad og Række langs Skibbroens vestre Side, forsigtigt trukket et Stykke tilbage fra Bolværket, som om de fuldt var fortrolige med Farerne, der var forbundne med Forpoststillingen her; thi naar Havet kom og Vandene steg, laa de udsat for det stærkeste Angreb, og atter og atter brød Stormfloden ind over Skibbroens Huse.

Paa den modsatte Side af Aaen ved det vestre Hjørne af Mellemdammen laa Mogens Graves Gaard (Matr. Nr. 466), bygget paa en solid, grundmuret Sokkel saa stærk og fast, at den kunde byde Bølgernes Stormløb Trods. Det rigt udsmykkede Hus kom siden i Bagge Baggens og hans Arvingers Eje, tjente en kort Tid som Raadhus og erhvervedes senere af Stiftamtmand Gabel, der ved Gavebrev 1734 skænkede det til Byfoged Lunds yngste, efter ham opkaldte Søn Chr. C. Lund.⁴⁶

Ved Overmøllebroen paa Grundstykket Øst for Toldboden havde Byens ærværdigste Vandmølle, *Slots- eller Kongens Mølle* — *Overmøllen* som den ogsaa kaldtes — haft Plads siden Middelalderen. Den hørte under Ribarhus og forpagtedes bort, men gammelt og hærgnet af Storm og Flod sang det udslidte Møleværk nu paa sit sidste Vers. Ganske vist tænkte man 1684 paa at blæse nyt Liv i det ved at nedbryde den brøstfældige Bygning og opføre en ny i et Stokværk, men allerede Aaret efter opgav man denne Plan og bestemte sig for at bortsælge det hele.⁴⁷ Da heller ikke dette blev til noget, jævnedes man de af Vandflod mishandlede Bygninger med Jorden og bortsolgte Materialerne, men Tomten ved Overmøllebroen henlaa længe i skandaløs Forfatning som en Trusel mod kørende og ridende, som i Mørke og Uvejr let kunde paadrage sig Skade eller styrte i Strømmen. Den øde Grund afspærredes derfor omsider med et Plankeværk, og da Vandet strømmede frit gennem Løbet til Afbræk for de andre Møller, klagede disses Indehavere, uden dog at opnaa

andet end Tilladelse til for egen Regning at lade det stoppe.⁴⁸

Mellemdammen var rigt og pynteligt bebygget; thi fra gammel Tid havde de store Købmænd med en vis Forkærlighed valgt sig Bolig paa dette Strøg, hvor al Trafik pressedes sammen i den trange Gade og Grundene havde en anselig Dybde med Gaarde og Haver mod Aaløbene bagved. Som et Minde om Fortiden ligger der den Dag i Dag paa den østre Side af Gaden 2 smukke Renaissance-gaarde, hvis Bindingsværkslænger mod Gaarden danner en yndefuld Helhed, nemlig Matr. Nr. 12 og 11. Oprindelig vendte de begge efter gammel Skik Gavl mod Gade, men medens Façaden paa førstnævnte Gaard ombyggedes i det 19. Aarhundrede, omformedes Forsiden af Nr. 11 ved Aar 1671 af den daværende Ejer, Raadmand Niels Pedersen Terpager — Faderen til Byens lærde Historiograf — i det prunkende, barokke Bindingsværk, som delvis endnu er bevaret. Paa Portens skønne, malmstøbte Løvehoved med Ring i Munden har Bygherren anbragt sine Initialer, samt Aarstallet 1671, og i Porttræets Kartoucher genfindes Ægteparrets Navnebogstaver, medens Midtpartiet udfyldes af Salmeverset:

»En Christnis Hus er viet saa
Medgang oc Modgang ind oc udgaa.
Er Medgang inde, fahr i Mag,
Er Modgang inde, ej forsag.«⁴⁹

Paa en Del af Nabogrunden (Matr. Nr. 12) havde Johan Pouch 1612 indrettet Stadens første Apotek, og 1681 overgik Ejendommen til Raadmand Hans Hansen Vandel, der — som ovenfor nævnt — samme Aar havde sikret sig Hjørnестedet ved Storegade og Skibbro.⁵⁰ Dør om Dør med Niels Pedersen Terpager boede Raadmand Jørgen Hansen Ostindiefarer, som 1655 købte Nabogaarden (Matr. Nr. 10), og denne Ejendom var ved en anden skilt fra Aaen, hinsides hvilken *Midtmøllen* brusede.⁵¹

I Begyndelsen af 1600'erne havde Mogens Grave siddet inde med denne og ifølge Traditionen smykket dens Gavl

med Billedet af 2 liggende Stude, til Tegn paa, at Øksenhandelen havde skaffet ham Rigdom. Senere ejede bl. a. Bagge Baggesen og hans Arvinger Part i den. men 1716

Gaard bag Apoteket. Hude fot.

enedes man efter Borgmester Castensens Død om, at Christoffer Castensen, Forpagter paa Gram, skulde overtage Møllen og udbetale de andre Parthavere.⁵² Den nye Indehaver kom imidlertid snart i voldsom Trætte med Byens

Magistrat i Anledning af, at Slyngværket og Broen ved Midtmøllen i September 1721 styrtede ned i Strømmen. Stadens Øvrighed, som kastede Skylden for Katastrofen over paa Castensen, lod nemlig Murværk og Grus blive liggende i Aaen, og en langvarig, vidtløftig Proces fulgte efter.⁵³

Paa *Nederdammen* eller *Nørreportsgade*, som den stundom kaldtes, boede Præsident Mathias Worm skraas overfor Midtmøllen i den Gaard — Matr. Nr. 474 a — hans Forgænger baade i Borgmesterembede og Ægteseng, Carsten Tønnesen, fordem havde haft, men foruden denne Ejendom sad Worm en Tid bl. a. inde med en anden paa den modsatte Side af Gaden, og paa dennes Vestside — som det synes umiddelbart ved Midtmøllebroen — havde Magister Peder Terpager et Hus i Nærheden af Præsidenten.⁵⁴

Tung og mørk spærrede Nørreport for Nederdammens nordlige Gab, idet den var presset tæt op mod Forsiden af den store Gaard — Matr. Nr. 2 — hvis Frigavl fordem løftede sig mod Gaden umiddelbart indenfor Porten, medens et Stykke af Façaden skjultes af Taarnets Murværk, hinsides hvilket en Række Bindingsværksfag med Port strakte sig hen til Ydermøllens Hus. Efter den 1668 afdøde Ejer, Raadmand Ib Friis, gik Gaarden længe under hans Navn, selv efter at Købmand Laurids Kristensen Friis' Enke, Vibeke Jensdatter, havde erhvervet den. Denne velstaaende Matrone, som i 51 Aar overlevede sin Mand og afgik ved Døden 1709, var Svigermoder til Peder Terpager, og Gaarden, hun beboede, rigt udstyret med Indskrifter, Snitværk og Paneler.⁵⁵

Den grænsede mod Nord umiddelbart op til *Ydermøllen*, som havde knebet sig en Plads yderst ved Aaløbet. I 1660'erne havde Borgmester Morten Lassen været Ejer deraf, men hans Enke Ingeborg Friis bortskødede den 1685 til Claus Nielsen Kirkeby, og blandt de senere Ejere var Mathias Worm og hans Svigersøn Søren Seerup, som 1711 afhændede den til Kroholder Jep Dideriksen Hille-
rup af Fanø. Kort efter købte denne ogsaa »Ib Friis's

Gaard«, men solgte atter 1716 de 5 nordligste Fag af denne tilligemed Møllen til Niels Christensen Møller, som en Tid lang havde haft den i Forpagtning.⁵⁶

— Den tilbagelagte Strækning fra Sønder- til Nørreport gav egentlig ikke noget Indtryk af Nedgang og Forfald; thi særlig paa den sidste Halvdel laa Husene tæt Side om Side, og Affolkningens og Tilbagegangens uhyggelige Spor traadte langt stærkere frem, naar man bøjede af fra det store Hovedstrøg og fordybede sig i Sidegaderne, hvor faldefærdige Rønner og øde Tomter gjorde Skaar i Husenes Rækker og Haver og Urtegaarde Aar for Aar bredte sig over de sløjfede Bygningers Plads.

Udenfor Nørreport havde Tiden ubarmhjærtigt ryddet ud i den Forstad, som i Middelalderen var blomstret op, Kloster og Kirker, Boder og Forraadshuse var forlængst forsvundne, og kun Haver og forfaldne Lader og Stalde fyldte kummerligt ud i de Stumper af Fortidens Gadenet, der — som elendige Veje — endnu vedligeholdte Mindet om den middelalderlige Storhed.

Øst for Saltegade laa 4 Staldlænger, omsluttende et Gaardsrum, som Hans Schack havde ejet, og som 1690 afhændedes til Niels Knudsen, der i sin Studehandel havde god Brug for dem,⁵⁷ — og stødende op dertil bredte *Riberhus Ladegaard* sine Bygninger.

Siden 16. Aarhundrede havde denne været indrettet i det nedlagte Sct. Nikolaj Nonnekloster, som laa paa det Sted, hvor Vejrmøllen siden fik Plads, men da Længerne her ruineredes i Krigsaarene, flyttedes Bygningerne til en Grund Østen for Saltegade, hvor Vejen bøjede af mod Nybro. Ved Skøde af 8. Oktober 1721 købte Stiftamtmand Calnein Slotsjorderne af Kongen og fik ved samme Lejlighed som Gave overladt de ret medtagne Avlsbygninger, som han umiddelbart efter nedbrød og erstattede med nye.

»Slottet ligger øde, men Stenene af Slottet, henvførte til dette Huuses Bygning, holder Slottet i Hukommelse«, — skriver Jens Brasen, Sognepræst til Nordby, i den 1729 trykte Discurs, han 1725 fandt sig opfordret til at forfatte

»i Anledning af den uden Riber Byes Nørre Port forandrede kgl. Ladegaard til en kgl. Stift-Amtmands Residentze og Herregaard«. I det nye Hus, der »kunde billigen bære det Navn at kaldes Friderichs Gave af den Stormægtige Givere«, indrettede Calnein sig nu en behagelig Bolig, men skabte sig tillige en Mængde Bryderier og Bekymringer, da det voldte ham adskillige Vanskeligheder økonomisk at magte Købet af det anselige Jordegods.⁵⁸

Jens Brasen valgte som Indledning til sit Festskrift nogle Betragtninger »om Stædernes Forandring med Tiderne«, og et Blik paa Datidens Ribe kunde unægtelig nok give Anledning til saadanne. En snigende Sot havde angrebet Byen og sat sine Mærker ogsaa i det Ydre.

Naar en Rejsende i hine Dage havde overstaaet Besværet med at passere den lange Vejle over Engene og endelig naaede frem til Nørreport, hvis vejrbitte Takker stak op over Tagene, kunde han i Forbifarten over Ydermøllens Dør læse en Indskrift paa Latin, som i sin fyndige Form næsten burde sættes som Motto over den synkende By:

»Ut mola, sic vita, circumvolvitur«. ⁵⁹

Det gaar med Livet, som med Møllen, der hvirvles omkring — og Lykkens Hjul havde i Sandhed vendt sig. Mangen Købmand, man ansaa for rig, gik forgældet i Graven; thi selv bag de pynteligste Façader sad Fattigdommen ofte paa Lur, som et Spøgelse sneg Forfaldet sig frem af alle Kroge, og næsten i hvert eneste Hjem — det være sig stort eller lidet — følte det bittert, hvorledes Haabene bristede og Mulighederne tyndede ud.

Uafvendeligt og ubarmhjærtigt havde Forholdene forandret sig. Havnen blev øde, Gaderne stille, det var, som om den gamle By, der fordem havde ligget paa en levende Alfarvej, gled længere og længere ud i en Afkrog — fortabt i sin Skønhed og sine Minder.

OTTO SMITH
NÆRINGSLIVET

HANDEL

Handelsmæssigt set havde Ribe lige fra sit Anlæg indtaget en Særstilling i Riget. Ved den ugæstmilde jyske Vestkyst var Adgangen til den Aa, hvor Ribe blev anlagt, en af de faa bekvemme, og da Handelspladsen først var blevet skabt, blev den ganske naturligt Danmarks yderste Forpost i Handelsforbindelsen med Vesteuropa, saaledes som denne forvaltedes og stadig udvidedes af Befolkningen langs hele den frisiske Kyst. Gennem Middelalderen drog Ribe største Parten af Varerne fra Vesteuropa over sig, saaledes at den blev Landets største og rigeste Handelsby.

Til Landsiden var dens Stilling en ganske anden. Grænsen til Udlandet, til Holsten, var Ejderen; men foruden denne Grænse havde der fra ældgammel Tid gaaet en Skillelinie mellem Nørre- og Sønderjylland langs Kongeaaen, og denne blev af skæbnesvanger Betydning for Ribe. Da Sønderjylland ophøjedes til Hertugdømme, maatte denne Linie blive endnu skarpere; men de danske Konger ønskede naturligvis ikke at give Slip paa en for Riget saa vigtig By som Ribe, der laa Syd for denne Grænse, og Skellet blev derfor ved en kunstig Landgrænse svunget i en Bue Syd om Byen, men alt for nær ved denne.

Dette blev mere klart, efterhaanden som Stridighederne mellem Konge og Hertug trak Kongeagrænsen skarpere og skarpere op. Ribe kom til at ligge saa underligt »yderst i Riget«. ¹ For Søhandlen spillede dette vel ingen Rolle, men des mere for dens Landhandel; thi noget Opland havde Byen jo paa denne Maade ikke. Paa dette Forhold søgte de danske Konger Gang paa Gang at raade Bod ved at give Byen adskillige Forrettigheder; ² men efterhaanden

som Ribes Betydning som Port til Riget for Indførslen af vesteuropæiske Varer sank, tabtes i nogen Grad Interessen for dens Søhandel, og dermed var Byen prisgivet. Endnu i 1660'ernes sidste Halvdel eksisterede dog enkelte af dens gamle Handelsprivilegier, og dens Borgere kæmpede for at tilbageerobre dem, de havde mistet.

Ogsaa andre Beviser paa Byens tidligere Magtstilling i Rigets Handelsliv eksisterede stadig. Saaledes var der ved en Forordning af 15. Juli 1651 blevet indført ensartet Tøndemaal i Landet,³ regnet efter en paa Proviantgaarden i København opsat Tønde, der autoriseredes med Mærkerne: tre Løver og nogle Kors; men Ribertønden å 10 Skæpper fik Lov til at bestaa som den eneste uden for den autoriserede, og endnu 1677 angaves 146 Tdr. 4 Skp. Byg Ribermaal = 183 Tdr. københavnsk Maal.⁴ Derimod var Riberpundet, som indeholdt 18 Pund af de sædvanlige, og Riberkanden gaaet ud af Sagaen, ligesom den lybske Alen var blevet paabudt i hele Jylland i 1602.

Denne Ribertønde var imidlertid den sidste Afglans af fordums Herlighed! Da Svenskekrigen 1657—60 var endt, var Byen i rivende Tilbagegang. Dens Handel var skrumpet ind, og dens Borgerskab var ikke velhavende nok til — uden at svækkes yderligere — at kunne bære de tunge Byrder, som lagdes paa dens Skuldre.

I rigtig Erkendelse af, at der maatte tages ekstraordinære Foranstaltninger for at hjælpe Byen ud af den Ulykkestilling, den var kommet i, samledes Borgmestre, Raadmænd og de 24 Mænd den 26. Juli 1660 paa Ribe Raadhus for at drøfte, hvad der kunde gøres til Byens og særlig til dens Handels Opkomst.⁵

Den vigtigste Udførsel havde fra gammel Tid været Korn og Kvæg, men den førstnævnte Artikel fandt ikke mere Afsætning i Udlandet, saa den maatte man se bort fra. Hvad Kvægudførslen angik, eksisterede der en knap tyve Aar gammel Ret for Ribes Borgere til at opkøbe Øksne i Vendsyssel og i Ribe Amt,⁶ samt et kun fem Aar gammelt Paabud om, at al Kvægudførsel fra Jylland skulde ske over Ribe og Kolding.⁷ Grundlaget for en fort-

sat Øksnehandel var saaledes i den bedst mulige Orden, men galt var det, at Byen ikke længere havde Skibe til Raadighed. Kvægdørslen landvært havde sjældent spillet nogen Rolle for Ripenserne ud over den Told, Byen oppebar af hvert Hoved, der førtes gennem Byen;

Jens Lauridsen Baggese Gaard,
Hjørnet af Storegade og Sortebrødrestræde.

det var Forbindelsen med Holland der var den vigtigste her, og den var i høj Grad truet af Skibsmanglen. Kun ti Aar forud havde Forholdet været det, at København og Ribe ejede henholdsvis 25 og 11 Skibe, medens Landets øvrige Byer — Rønne undtaget — ikke kom op over 5.⁸

Kunde man blot paany faa Forbindelsen med Ulandet i Orden, gik det vel nok atter med Vareindførslen! Paa

dette Omraade var Forbindelsen med Nordtyskland næsten den vigtigste, thi herfra indførtes der — navnlig over Hamborg — en Mængde Humle. Salget af denne Humle var i høj Grad systematiseret, idet der var absolut Forbud mod, at Bønderne fik den til Købs. Vilde Bønderne have Øl, maatte de tage til Byen og købe det af Borgerne. Naar Humlen kom paa Torvet, havde Byens Borgere derfor Forkøbsretten til den, og en Raadmand var da altid tilstede for at overvaage Handelen. Først efter at et Parti Humle forgæves havde været udbudt i tre Dage, maatte det sælges til fremmede Opkøbere eller til Bønderne.

Af Varer, der indførtes søværts, kan nævnes Kalk og Krydderier fra Holland, hvorfra de tomme Øksneskibe førte dem med tilbage efter deres Foraarstogt. Fra dette Land kom ligeledes en Del Silke og Fløjl, og navnlig var Indførslen af Glas, som i 1600'erne var begyndt at afløse Lervarerne (Stentøjet), i høj Grad foregaaet til hele Landet over Ribe. Delvis ad Søvejen kom der en Del Klæde fra Hamborg, medens Hamp og Hør holdt sit Indtog i Byen ad Landevej fra Lybeck.⁹

Vilde det lykkes Byens Borgere, i hvis Hænder hele den Handel tidligere havde ligget, paany at faa den i Gang? Selvfølgelig blev det Købmændenes egen Sag at gribe ind i rette Tid og paa rette Maade; men Byens Øvrighed kunde dog yde dem en vis Beskyttelse og Hjælp over for de fremmede, der handlede paa Byen. Det var herom, man raadslog paa hint Møde i Ribe.

Det bestemtes først, at fremmede Købmænd, der kom til Byen med deres Varer, skulde angive disses Art og Antal for Byfogden, der atter skulde indberette derom til Borgmestre og Raad, for at disse kunde møde op og taksere dem. Derefter maatte Varepartiet udbydes i Enkelt salg til Byens Borgere i tre Dage og derefter i samlet Salg, men stadig kun til Borgerne.

Paa denne Maade vilde man forhindre, at fremmede mødtes og købslog indbyrdes og udenom Byens retmæssige Handelsmænd; men man fandt det nødvendigt ogsaa at udtale dette direkte, idet man vedtog, at Handel mellem

fremmede kun maatte finde Sted paa Byens Markedsdage. For yderligere at forhindre sligt, udlovede man en Andel af Bødestraffen, som Overtræderne blev idømt, til den, der angav dem.

Saa kraftige Forbud skyldtes naturligvis Ønsket om at sikre Byens Købmænd Fortjenesten af Videresalget til Bønderne, der efter gammel Skik kun maatte foretage deres Indkøb paa Byens Torv. Alligevel fandt man dem ikke kraftige nok, men tilføjede en Bestemmelse om, at ingen maatte købe af de fremmede Handelsmænd for Bøndernes Penge. Til disse Forbud føjedes yderligere et, der angik Byens Forsyning med Stolper, Egetømmer, Fjæle og Brændeved. Da Byen laa i en yderst træ- og skovfattig Egn, var det af Vigtighed at sikre den saa meget som muligt af disse Varer; men det kunde kun gøres ved at forbyde at sælge saadant bort fra Byen, naar det først var blevet ført dertil.

Ud over disse Forbud mente Øvrigheden ikke at kunne gribe ind til Fordel for Byens fremtidige Handelsliv. I 1662 ansøgte den dog Regeringen om, at Ribe maatte faa den Stabelret tilbage, som den havde haft fra ældgammel Tid, men dette blev afslaaet.¹⁰

Selv om de i 1660 vedtagne Forbud ikke er ukendt i andre danske Byer, viser deres Form dog, at Ribe var inde i en Kamp for Livet. Tager man ikke Hensyn til den særlige Stilling »yderst i Riget« og uden Opland, som Byen havde, maa de endog forekomme ret grelle, idet Ripenserne hævdede deres Ret til at omgaa tilsvarende Bestemmelser i andre jyske Byer.

I dette Kapitel mødte de selvfølgelig stærk Modstand rundt om. Kort før Svenskekrigen havde det været galt i Viborg, hvis Borgere indsendte en Klage til Kongen over, at Ribes Købmand mødte op til Markederne i Viborg ved St. Mauritius (22. September) og Snapstinget og saa ganske roligt blev der fjorten Dage længere og fortsatte deres Handlen. Men dette hørte med til de Lempelser, som Ripenserne fra gammel Tid havde haft fra Regeringen for at bøde paa deres manglende Opland. Denne Handels-

frihed, som de havde faaet overalt i Riget i Aaret 1480, og som var blevet fornyet i 1550, var ganske vist senere blevet indskrænket til kun at gælde for Jylland; men ogsaa ved denne Lejlighed fik de Medhold hos Kongen, der fastslog, at de maatte aabne deres Boder ved Markedets Begyndelse og saa blive der til næste Torvedag, som indfaldt paa Lørdagen efter 2. Landsting i Viborg.¹¹

Sligt satte naturligvis ondt Blod rundt om i de jyske Købstæder, og bedre blev det selvfølgelig ikke, da Regeringen paany i 1673 konfirmerede Ripensernes gamle Privilegier. Det fastsloges,¹² at Ribes Købmænd maatte handle frit i hele Nørrejylland baade med Borgerne, Gæsterne (de fremmede Handelsmænd, der mødte op i Købstæderne) og Bønderne, og samtidig bestemtes det, at de, der ved Forprang (d. v. s. Handel uden om Byens Købmænd) ødelagde Borgernes Handel i selve Ribe, hvad enten det var Nord eller Syd for Byen, skulde have deres Varer forbrudt, saaledes at Halvdelen tilfaldt Kongen og Halvdelen Byen.

Naturligvis var der her som overalt langt mellem et Forbud og dets Overholdelse. Ribe Borgere maatte føre en haard Kamp med Omegnens Bønder, der bestandig gjorde dem Indpas i deres Næring. I 1681 maatte de igen gaa til Regeringen for at opnaa et specielt Forbud mod, at Landboerne i to Mils Omkreds solgte Hø til Hollændere, Brabrandere og andre fremmede, som kom til Byen med deres opkøbte Øksne.¹³ Det havde nemlig vist sig, at Ripenserne ikke som hidtil kunde komme af med det Hø, som de i saa store Maader høstede paa Engene rundt om Byen, fordi de fremmede, naar de naaede dertil, allerede var vel forsynet. Da det drejede sig om Leverance til Tusindvis af Kvæg, var det jo et slemt Afbræk i Borgernes Indtægter.

Aaret efter kom der en Forordning, der tilsagde syv jyske Byer Ret til at drive Handel paa Udlandet, nemlig Fredericia, Aalborg, Aarhus, Horsens, Ringkøbing, Varde og Ribe.¹⁴ Dette var selvfølgelig et godt Rygstød for Ribe i dens Bestræbelser for at faa Handelen bragt paa Fode

igen; men den opvejede ikke Ulemperne ved det, der laa og truede lige uden for Døren.

I 1686 indberettede Magistraten til Regeringen, at haderslevhussiske Bønder drev langt større Handel i Ribes Omegn end Ripenserne selv,¹⁵ og fire Aar senere gik et nyt Klagesuk over Bælterne til Regeringen i København.¹⁶ Borgerne erklærede, at deres Handel fuldstændig ødelagdes ved Smuglerier over Grænsen til Hertugdømmerne. De værste i dette Forhold var Bønderne Nord for Byen, der købte Heste op over hele Jylland, for derefter at smugle dem over Grænsen. Som Betaling modtog de til Gengæld Tobak, Salt, Sæbe o. l., som de saa smuglede tilbage igen og selvfølgelig kunde sælge langt billigere end Ribes Købmænd, der maatte betale den høje Told. For at bekæmpe dette, ansøgte der om Tilladelse til at konfiskere Varerne, hvis Smuglerne anholdtes; og da Stiftamtmanden bekræftede Rigtigheden af det indberettede, gaves der Tilladelse til, at det anholdte førtes til vedkommendes Gaard, men dog først efter at Varerne var angivet for Toldvæsnet.

Lignende Forhold førte forøvrigt til, at Ribes gamle Ladested, Hvidding Nak, blev forbudt, da Konsumtionsforpagteren, Niels Hansen, i 1689 klagede over, at der af uvedkommende blev opkøbt Salt og Tobak der, som saa senere solgtes ud i Smaapartier til Egnens Bønder.¹⁷

Imidlertid kom Byens Handel paa Udlandet efterhaanden i Gang igen, og nu som hidtil spillede Udførslen af Stude til Holland den største Rolle. Samkvemmet med dette Land blev vel aldrig saa inderligt som før, men endnu Aarhundredet ud ses Sporene af den fordum saa livlige Forbindelse. Ikke faa Ripensere var tidligere gaaet i hollandsk Kolonitjeneste, og enkelte havde ogsaa slaaet sig ned i selve Amsterdam som Købmænd. Da Mette Hansdatter i 1661 døde i Ribe, var Thomas Jensen Ringkøbing i Amsterdam en af hendes Arvinger og søgte Regeringens Hjælp til Fremme af sine Krav.¹⁸ Endnu omkring 1696 døde der tre Ripensere i hollandsk Tjeneste. En af disse, der vel nok har heddet Jørgen Jørgensen,

men som den hollandske Advokat, der efterlyste hans Arvinger, kaldte Jurian Juriansen, havde faret paa Ostindien, men var død paa Hjemrejsen derfra og efterlod sig »ein gut Stück Geldes«. ¹⁹

Om Samkvemmet med hollandske Handelsmænd beretter ogsaa en Affære, som overgik nogle Jøder fra Amsterdam. I 1684 dukkede der pludselig op i Ribe en Eleazar v. Minden og hans Søn Samuel Eleazar for at indkræve nogle Penge, de havde tilgode for Tobak. De havde imidlertid forsømt at skaffe sig det Lejdebrev, uden hvilket Jøder ikke maatte komme inden for Hans Majestæt Kongen af Danmarks Riger, og de blev derfor arresteret med samt alt deres Gods og idømt en Bøde paa 1050 Rdr. En Maanedstid efter fik de dog Fritagelse for Bøden, men blev fradømt alt deres Gods og de udestaaende Fordringer, som de havde her i Landet.

Den bedste Forstaaelse af Byens Handel paa Udlandet faar man dog, naar man gaar til den Række af Storkøbmand, der — ofte som Efterkommere af de gamle Handelsslægter — stadig førte an paa disse Omraader, og som ofte i Fællesskab gjorde store Forretninger. Saaledes udførte i 1677 de to Raadmænd Bagge Baggesen og Niels Terpager til Glückstadt og Oldenburg 90 Læster Rug, 40 Tdr. Smør, 30 Skp. Flæsk og 10 Tdr. Honning. ²⁰ Om store Forretninger paa Hamborg taler den Restgæld paa 1466 Mk., som Jes Ibsen af Ribe i 1681 maatte betale Johan Dirichsen Knipper d. æ. da han havde overtaget sin Faders, Ib Nielsens, Bo. ²¹

Den, der i dette Tidsrum sad inde med langt den største udenrigske Omsætning, var dog Borgmester Vilhelm Brochmann. Han handlede navnlig paa Lübeck, og i Januar 1687 havde han ikke mindre end 6000 Rdr. udestaaende hos Handlende i denne By, og det var ham ikke muligt at faa dem inddrevet. Han gik da til Regeringen med sin Klage herover, men denne havde i Virkeligheden kun eet Middel til at bilægge saadanne Affærer, nemlig at tillade de danske Kreditorer at gøre Arrest i de lybske Borgeres Penge og andre Midler, som de kunde opspore

inden for Danmark-Norges Grænser, selv om det var Lybækkere, der ikke havde den ringeste Forbindelse med den danske Købmands Debitorer.

Fra Terpagers Gaard. Mellemdammen 11.

En saadan Tilladelse fik Brochmann, der naturligvis straks satte sig i Bevægelse, og som ogsaa kort Tid efter gennem sine gode Forbindelser Landet over fik opspurgt,

at der i Nyborg opholdt sig en lybsk Klædekræmmer Lorentz Mundte. Brochmann lod dennes Gods arrestere og taksere; men Manden klagede selvfølgelig omgaaende til Raadet i Lübeck, der lod Klagen gaa videre til Regeringen i København. Denne lod nu Brochmann vide, at han havde været for ivrig og maatte have misforstaaet det Privilegium, der var givet ham. Det var kun Meningen, at han maatte gøre Arrest i de *Penge* og *Midler*, der fandtes i Landet, ikke i de rejsendes *Varer*.²²

Noget senere paa Aaret døde Brochmann, og det fremgaar af hans Bo, at han endnu havde adskillige Penge tilgode i Lübeck. Blandt andet fandtes der to Obligationer paa 10,000 Mk. hver, som var udstedt henholdsvis i 1658 og i 1667, som endnu ikke var indløst. Desuden var der endnu et Par mindre Obligationer, saa det var ikke ringe Beløb, en saadan Ribe-Købmand havde staaende i sin Forretning.²³

Endnu i 1693 var disse Penge ikke fuldt inddrevet. I dette Aar døde nemlig hans Svigersøn, Handelsmanden Jes Christensen, og i hans Bo anføres 6000 Rdr. »af de lybske Penge«. Jes Christensen var iøvrigt en velhavende Mand, af hvis rige Indbo kan nævnes 14 Stenkrus med Sølvaag, 68 Tinfade og 60 Tintallerkener. En Mængde Købmandsvarer opføres i hans Huse paa Torvet og ved Nørreport. Af Ejendomme ejede han Adelshuset Porsborg (1250 Sletdaler), et Hus paa Nederdammen (650), et paa Sønderportsgade (550) og et paa Storegade (200) foruden en Have i Badstuegade og et Par Stalde uden for Nørreport. Desuden var der en »sikker Formue« paa 8303 Dlr, men han efterlod sig ogsaa Enke og seks Børn.²⁴

Om Handlen paa Hamborg taler en Raadstuehandling i Aarhundredets Slutning. I 1693 afgav nemlig en Række Borgere Forklaring paa Raadhuset om, hvorledes de maatte forholde sig med at give Lodspenge paa Elben, naar de med deres Skibe var i Hamborg. Der var seks i alt, nemlig Raadmændene Peder Lauridsen og Jens Lauridsen samt Niels Knudsen, Peder Madsen Frisch og Lars Hansen Mahler. Af disse havde dog kun Jens Lauridsen

for 6 Aar siden betalt 7 Mark lybsk i Lodspenge, medens de andre var gaaet fri.²⁵

Sørøveriet florerede endnu i 1600'ernes Slutning livligt i Vesterhavet i sin privilegerede Form: Kaperiet, og det gik i en betænkelig Grad ud over de Ribe-Købmænd, som drev Øksenhandel paa Holland. Det havde fra ældgammel Tid været Skik, at Ripenserne i Foraarsmaanederne opkøbte Øksne i hele Jylland og indskibede dem til Holland. Oprindelig havde de ejet deres egne Skibe, men efter Aarhundredets store Krige var der saa godt som ingen, der havde Raad dertil eller fandt det Umagen værd at være Redere. De lejede nu dels hollandske Skibe, dels Skuder fra Øerne uden for Riber Dyb, hvor der var dukket en driftig Skipperbefolkning op. For at sikre sig, at de kunde faa Baade til deres Fragt, købte Købmændene ofte nogle Andele i disse Skuder.

Øksenhandlen havde i 1660'erne undergaaet store Svingninger. Hovedaarsagen hertil var, at Nordtyskland omkring 1500'ernes Midte var blevet en stadig voksende Aftager af det jyske Kvæg, og Drifterne sydpaa gik Ribes Næse forbi, selv om Udførslen over Ribe til Hamborg endnu stadig spillede en Rolle. Samtidig med den forøgede Udførsel sydpaa steg Grænsesmuglerierne i en betydelig Grad, og selv om Ribe By fik en Del af Konfiskationsbøderne for det ufortoldede Kvæg, der opsnappedes, var det umuligt at sætte en Stopper derfor. Efterhaanden døde Udførslen af Kvæg til Hamborg ud, og samtidig var omkring 1616 Ribes søværts Udførsel til Holland helt nede paa 2081 Øksen. I 1624 var Tallet dog atter steget til over 6000, hvoraf de $\frac{2}{3}$ var udført af Ribe-Købmænd.

Svenskekrigen satte som nævnt en Stopper for denne Handel, og det holdt haardt at komme i Gang igen, da en Del af Købmændene manglede Kapital. I 1666 lod Baltzer Jawt i Amsterdam Købmand Mathias Jepsen stævne for 2000 Gylden for Varer, som hans Øksensalg i Holland i 1661 ikke havde kunnet dække.²⁶ Ogsaa Claus Nielsen Guldager sad haardt i det med sin Studehandel, saa at Landsdommeren paa Fyn, Jens Larsen, i 1663 lagde

Sag an mod ham til Betaling af en Drift Stude, han havde solgt ham.²⁷

Efterhaanden kom vel Studehandlen paa Holland i Gang igen, men det var ikke mere Ribes Købmænd, der førte an. Naar der i 1693 førtes 8394 Stykker Kvæg gennem Byen, kunde Ribeborgerne kun notere sig for 570 af disse,²⁸ og ude paa Reden laa ikke mindre end 13 hollandske Skuder for at befordre Kvæget over Vesterhavet. Da Udførslen i 1696 androg 11,166 Øksne, var Ribes Købmænd kun repræsenteret ved 300, medens en Aalborgenser, Anders Jensen, for sin Regning udførte 1480 Stk.²⁹

Aarsagerne til denne Tilbageholdenhed hos Ripenserne er ikke let at konstatere, men Hovedgrunden maa sikkert søges i den nævnte Mangel paa Kapital, eller maaske i en Skyhed for at anbringe denne i en Forretning, der ikke længer var saa sikker som tidligere. Naar der Gang paa Gang klagedes over, at de omboende Bønder og andre greb ind i Købmændenes Rettigheder, kan dette derfor ikke tages som Tegn paa, at det var her, man skulde søge Grunden til Tilbagegangen. I 1685 var det Delefoged Jens Hansen, der indberettede, at det Kvæg, der af Bønderne i Nørrejyland dreves ned mod Ribe for at sælges der, ikke naaede længere end til Tømmerby og andre Steder i Byens Omegn, hvor det blev opkøbt af de fremmede.³⁰ I saa Fald kunde jo Ribes Købmænd lige saa godt som disse være paa Pletten og gennem deres Handelstalent sikre sig, hvad de skulde bruge.

Denne og andre Klager førte imidlertid til, at der i 1693 efter kongelig Befaling sattes en Undersøgelse i Gang angaaende Heste- og Studehandlen i Riget, og Ripenserne benyttede sig heraf til at fremføre, at mange Bønder og Bondesønner fra Vilslev, Darum og Hunderup Sogne mødte op ved hvert Marked i Landet og købte Kvæg op, saa at de selv intet kunde faa. Desuden købte de samme Bønder ogsaa Kvæg op uden for Markederne eller ligefrem paa Vejen til disse, ligesom de i deres Hjemegn baade købte og solgte Dyr.³¹ En saadan Klage over andres

større Driftighed kan selvfølgelig ikke tages for gode Varer.

Af større Vægt er den Mangel paa disponibelt Skibsmateriel, som raadede i Ribe. Det var kostbart at skulle leje Skuder til Kvægooverførslerne til Holland. Undertiden gik Købmændene i Kompagni med hinanden derom, ligesom de i Fællesskab lod Varer føre med tilbage paa Skuderne. Men for at saadanne Ekspeditioner kunde drives med Udbytte, var det oftest nødvendigt, at de selv var med paa Farten, og det led selvfølgelig den hjemlige Handel under. I 1690'erne var Købmændene Peder Lauridsen og Niels Knudsen ofte sammen om at fragte Skuder til Togterne, som Regel seks Skippere i April Maaned, medens Christian Nielsen Teglmænd var ene om at fragte 3 Fanøskippere.³²

Hovedaarsagen til, at Ripenserne holdt sig tilbage fra Studehandlen, maa, som omtalt, sikkert søges i den Risiko, der var forbundet dermed. Det hollandske Marked kunde til Tider være ualmindelig stramt, og det hændte, at Købmændene Aar efter Aar maatte afsætte Kvæget med store Tab. I 1677 tabte Hans Roager 750 Rdr. ved en Bankerot i Hamborg; men dette Tab var for intet at regne mod dem, som han i Aarene deromkring led ved sin Øksenhandel i Holland, hvor han satte i Tusindvis til, saa at han, der havde været en formuende Mand, ved sin Død kun efterlod sig en ringe Formue.³³ Omtrent paa samme Vis gik det Niels Terpager, som ogsaa havde været en af Byens rigeste Mænd.

Dertil kom, at selve Sejladsen rummede saa mange Farer. Ikke blot kunde Vejr og Vind bringe Ulykker over Skibene, men Kaperne sværmede paa Ruterne og opbragte snart et, snart et andet af Fartøjerne.

I 1695 blev en Skude paa 16¹/₂ Læster, »Det hvide Lam«, som tilhørte Købmændene Peder Lauridsen (Baggesen), Christopher Carlsen med flere, og som førtes af en Skipper fra Hjerting, opbragt paa Hjemvejen, godt ladet med Købmandsvarer. Det var en fransk Kaper, der førte den til Dünkirchen, hvortil et Par Maaneder senere

ogsaa et andet Skib »Kong Salomon« blev ført. I dette sidste var Peder Lauridsen ogsaa Medindehaver, og led saaledes et meget stort Tab.³⁴

Det var i det hele taget et haardt Aar for Ripenserne. Peder Eriksen Skonning mistede først et Skib med 58 Øksne paa Vej til Holland og derefter et andet, som blev kapret paa Vej til Bergen, hvor han i nogle Aar havde drevet lidt Handel. Han tænkte en Tid paa at forlade Byen og søge sin Lykke andetsteds, men da han opnaaede et treaarigt Moratorium for sin udenlandske Gæld, blev han boende.³⁵ Han naaede dog ikke at komme paa Fode igen, og i 1701 døde han, og det ses, at hans Kone ikke vedgik Arv og Gæld efter ham.

Det gik ikke Peder Lauridsen stort bedre. Denne driftige Mand af den gamle Riberslægt Baggesen og Broder til Jens Lauridsen, havde en Tid været en af de førende Købmænd i Byen, altid klar til at gribe en Chance, altid villig til at forsøge noget nyt. Han handlede med Korn paa Hamborg, han købte Tobak hjem fra Holland og solgte det videre op i Jylland, han var den af Byens Købmænd, der længst vedblev at handle med Silkevarer, og han ejede ikke faa Huse rundt om i Byen. I 1686 valgtes han til Raadmand, da Hans Wandel døde, og Aaret efter overtog han Almisseboderne efter Bagge Baggesen.³⁶

Han var saaledes en Mand som stod fremmest blandt Købmændene, da Ulykkerne væltede ind over ham. De to Tab af Skibe i 1695 gav ham det første Stød. Dernæst faldt hans Kone, Karen Pedersdatter fra Varde, en Søster til Raadmanden i denne By Staphen Pedersen, i en svær Sygdom, hvoraf hun døde i 1700. Der var syv umyndige Børn, og han maatte nu lade sit halve Bo gaa over til disse, hvilket jo i ikke ringe Grad lammede hans Handlekraft. Han begyndte at sælge af sine Ejendomme, men beholdt dog Lunderupgaard, som han havde arvet efter sin Svigerfader. Men Uheldet fulgte ham stadig. Et Parti Salt blev ødelagt, et Parti Tobaksblade ligeledes, og i 1705 blev der begaaet et stort Tyveri af Kramvarer fra ham. I 1707 ses han at have faaet Skattelettelser, og

Den gamle Rahrskøbmandsgaard, Hjørnet af Sønderportsgade og Sviegade.
Efter ældre Fotografi.

samme Aar døde han. Endnu i 1711 var der Fordringer i Boet fra Kreditorer i Amsterdam.³⁷

Stod det saaledes daarligt til med Øksenhandlen, selv om der i Aarhundredets Slutning dog kan spores nogen Fremgang, var det endnu værre med Hestehandlen. Fra gammel Tid havde Ribe haft et stort Hestemarked, som i den tidligere Middelalder holdtes paa »Horstorv« ved Sønderport.³⁸ Nu i 1600'ernes sidste Halvdel var der kun et Par enkelte Mænd i Ribe, der drev denne Handel, nemlig Brødrene Christen og Hans Teglmann. De opkøbte for det meste Hestene i Nørrejylland og afsatte dem atter til Militæret i Ribe eller overførte dem undertiden til København. Men hele denne Handel beløb sig sjældent til mere end 20—30 Stykker ad Gangen.³⁹

Dette var imidlertid kun disse Mænds »officielle« Handel. I Smug drev de nemlig en — og sikkert i Forbindelse med adskillige andre Ribe-Borgere — mere indbringende Hestehandel, nemlig en Udførsel over Grænsen og udenom Toldstederne. Disse Togter var imidlertid ikke altid saa hemmelige, som de sikkert selv ønskede dem; thi der indkom Klager til Regeringen over Brødrene, hvilket dog kun resulterede i en Paamindelse om at holde op.⁴⁰

I 1696 opnaaede Brigadéer Frederik Gersdorff kongeligt Brev paa at maatte holde to Heste- og Kvægmarkeder aarligt i Vejlev By ved hans Gaard Kjærgaard, men selvfølgelig indgik Ripenserne øjeblikkelig med Klage over, at dette var »til højeste Præjudice« for dem,⁴¹ og Aaret efter maatte Gersdorff indsende sin Tilladelse til Kasation, ikke mindst, da Regeringen opdagede, at disse Markeder saa nær ved Grænsen gav Anledning til mange Udsmuglingsforsøg.

Vender vi os til andre Handelsgrene, der afveg fra den sædvanlige Kramvarehandel, var det i Slutningen af 1660'erne navnlig Handel med Silketøjer, som der var et vist Røre om.

I 1680'erne, da det merkantilistiske System rigtig begyndte at holde sit Indtog herhjemme, oprettedes der i København et Silkemanufakturværk, og det befaledes alle

Købmænd i Landet, at de havde at aftage de fornødne Silkevarer derfra. Da det ved denne Lejlighed blev undersøgt, hvem af Ribes Købmænd, der førte Silkevarer, meldte der sig i alt fem, der laa inde med Lagre, og Jes Christensen var den, der havde mest.⁴²

Regeringen, der havde ventet sig en Del af sin Silke-manufaktur, var imidlertid ikke helt tilfreds med Aftagningen fra Lageret i København, og da man mente, at det skyldtes, at Købmændene Riget over alligevel trods Forbudet indførte udenlandsk Silketøj, iværksattes der en Undersøgelse.

I Ribe maatte Silkeforhandlerne i 1688 møde paa Raadhuset i April Maaned og sværge paa, at de i deres Eje og Værge kun havde Silketøjer med Manufakturets Stempel. Det var fra Regeringen befalet, at saafremt nogen nægtede at aflægge Eden, skulde hans Bo straks forsegles, men denne Skærsild slap de Ribe-Købmænd dog uskadt igennem.⁴³

Nogle af dem var dog paa denne Tid paa Foraarsrejse i Holland, men maatte straks efter deres Hjemkomst i Slutningen af Juni møde paa Raadhuset, hvor de imidlertid erklærede, at de ingen fremmede Silketøjer havde i deres Værge og heller ikke i Fremtiden vilde handle med Silkevarer, da der ingen Afsætning var paa dem.⁴⁴

Dermed var Handlen med denne Vare ødelagt for Rispenserne; thi naar Regeringen nu tog Silketøjet hjem og skulde tjene derpaa, blev det naturligvis en Del dyrere, end naar Købmændene selv hjembragte det fra Udlandet. Som det gik her, gik det andetsteds; og den Foranstaltning, hvorved Herredsfoged Andreas Nielsen Saaby af Direktørerne for Silkemanufacturen i August 1688 ansattes som deres Fuldmægtig for Ribe Stift for at stemple Silketøjerne og tage ekstra Told af det indførte, kom derfor temmelig sent.⁴⁵

Det samme Aar blev forøvrigt Vidne til Regeringens Aktion i en anden Retning, idet den greb ind over for al ulovlig Ølbrygning og Brændevinsbrænding. Denne havde allerede længe absolut været forbeholdt Byerne, medens

Bønderne ikke maatte give sig af med sligt. I Byerne var det dog kun tilladt Borgerne at brygge og brænde til eget Forbrug, medens kun de særlig privilegerede maatte sælge deres Produkter.

Der gik imidlertid meget ulovligt i Svang, og nu agtede man at standse dette.

Først udstedtes der Forbud mod, at Humleførerne fra Tyskland solgte deres Varer andre Steder end paa Torvene i Ribe og Kolding, medens de tidligere ofte havde solgt det hele endnu før de naaede Byen eller lige ved Ankomsten, inden det blev kundgjort for alle.⁴⁶ Det lykkedes ogsaa at gribe flere, der overtraadte Forbudet i Sommerens Løb.⁴⁷

Dernæst vendte Regeringen sig mod Kroholderne i Ribes Omegn og paabød dem at købe deres Drikkevarer i Ribe »som Consumptionen, Navigationen og Commerciens foreskrev det«. Overholdt de ikke dette, havde de forbrudt det Øl, de laa inde med, og de Bryggeredskaber, de maatte være i Besiddelse af.⁴⁸

Det var navnlig paa det sidste Punkt, at Fejlen laa, nemlig at Bønderne selv havde Apparater til Fremstillingen. To Aar senere udsendtes der kongelig Befaling til Amtsforvalter og Ridefoged Jens Christensen, at han ved Herredsfogederne og Byens Delefogeder skulde indsamle alle Brændevins- og Destillerkedler med tilhørende Piber og Hatte og holde dem i Forvaring indtil videre.⁴⁹ Og Aaret efter sattes der en ny Eftersøgning i Gang hos Bønderne. Det hjalp for en Tid, men op igennem 1700'erne fandt med Aars Mellemrum den samme Konfiskation Sted, stadig med rigtig godt Resultat.

I 1685 udeblev Øboerne med deres Fiskeskuder, og Ripenserne, der jo havde en Del Fortjeneste ved Varernes Omveksling, mente, at Fiskerne ikke længere vilde føre deres Fisk til Byen paa Grund af, at der var blevet lagt en ny Told paa disse Varer. De gik derfor til Stiftamtmanden og bad ham udvirke, at denne Told blev ophævet.⁵⁰

Der kom intet ud af Sagen straks; men tre Aar senere blev det forbudt Øboerne at sælge deres Fisk frit. De

havde at føre dem til Ribe og Varde! Nu kom Fiskerne imidlertid i Harnisk. Ikke mindre end 19 af dem erklærede, at de forgæves havde falbudt deres Varer i de to Byer. Der var i Virkeligheden slet ikke saa lidt om dette, saa Forbudet blev hævet Aaret efter, og det overlodes Købmændene selv at komme overens med Fiskerne.⁵¹

Hvad endelig Kornhandelen angik, var det heller ikke stort bevendt med den. Det var ofte Købmændene i Ribe umuligt at opnaa Korn til Købs hos Bønderne, og indtraadte der yderligere Misvækst, som i Aaret 1684, maatte de gaa til Regeringen for at faa udvirket et direkte Forbud mod, at der solgtes Korn ud af Stiftet.⁵²

Hvad Aarsagerne var til disse Tilstande, gjorde Magistraten i 1697 Rede for i en Skrivelse til Politimester Rasch.⁵³ Grunden til denne Skrivelser Fremkomst var først og fremmest, at der i nogen Tid havde været stor Mangel paa Korn i Byen. Største Parten af Brødet i den daglige Husholdning bagtes af Husets Kvinder af det Mel, Husfaderen lod male af Korn, han havde indkøbt. Men Købmændenes Lofter var allerede tømt, da Julen 1696 var overstaaet, og der kom ingen Tilførsler fra Bønderne.

Det var navnlig de fyrstelige Undersaatter fra Garmsbøl og Omegn, der om Efterhøsten kom med deres Saltskuder og ankrede op ved Søndernæs Ovre, Hvidding Nakke og Vester Vedsted. De solgte Saltet til Bønderne og opkøbte Korn i Stedet for; men deres Forbrug var endnu større, end Bønderne her »paa Strandsiden« kunde opfylde, og disse opkøbte da Korn i Frøs og Kalslunds Herred »som kaldes Friheden«.

Og var det galt med Tilførslen til Ribe sydfra, var det sandelig ikke bedre nordfra. Her var det Øboerne fra Rømø, Mandø og Sønderhø, der med deres Baade løb op i Darum Aa ved Tjæreborg Strand og opkøbte Kornet i Miles Omkreds.

Endda var Maalet ikke fuldt. Man var ganske klar over, at en Del fyrstelige Undersaatter tog ind paa adskillige Herregaarde i Omegnen og købte Korn under falsk Fore-

givende af, at de handlede i navngivne kongelige Under-saatters Navn.

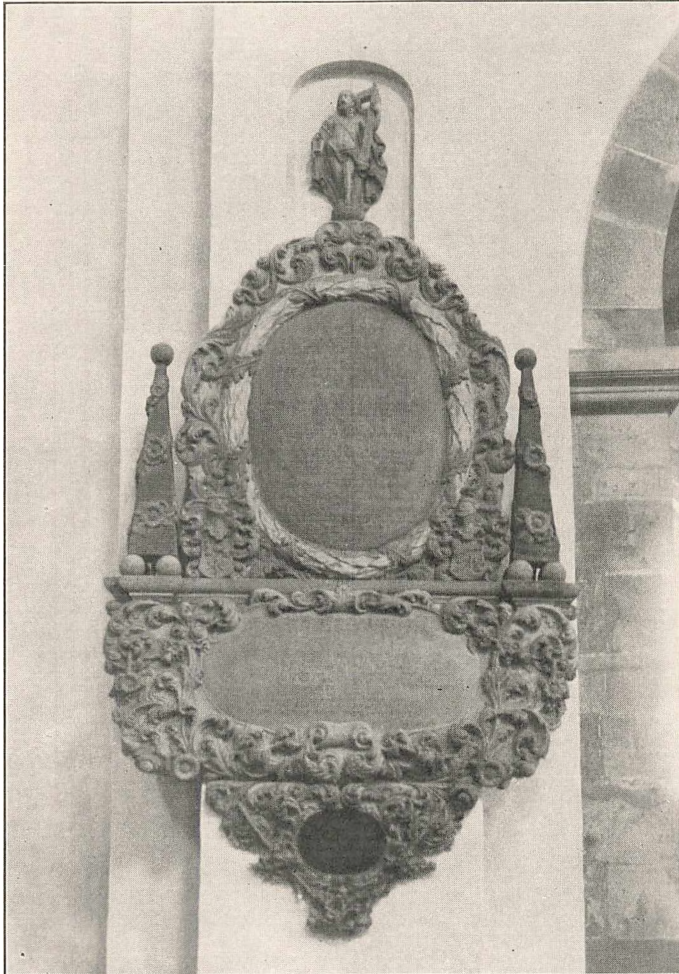
Handelsforholdene var saaledes alt andet end lette. Der fandtes ikke dengang en Enhedsfront til Kampen for Handelsmændenes Interesser. Hver By var henvist til at kæmpe for sig, og det kunde baade være en Svaghed og en Styrke. For Ribe i dens daværende Tilstand var det en absolut Svaghed. Resultatet var da ogsaa stadige Bøn-skrifter til Regeringen om at hjælpe snart paa et, snart paa et andet Omraade, og det kulminerede i et Nødraab i 1699, hvori der redegjordes for Byens betydelige Af-tagen.⁵⁴ Nu maa man ganske vist trække en Del fra i Datidens stadige Klager over Tilstandene, men man kan her blot holde sig til Realiteterne: Byen var virkelig i en stædse stigende Tilbagegang økonomisk og talmæssigt set.

Intet Under, at Købmandsstanden derfor var forsigtig og tilbageholdende over for alt, hvad der ikke forekom dem at være til øjeblikkelig Nytte. I Christian IV's Tid var Landets Postvæsen blevet ordnet. Nu søgtes der en Udvidelse, saaledes at der foruden Tirsdagsposten ogsaa skulde komme Post til Ribe om Fredagen. Men det for-drede et ekstra Tilskud fra Købmændene, og det var de absolut uvillige til.

Der fordredes ialt en Sum paa 20 Rdr., men der blev kun med Møje tegnet 10 Rdr., idet de fleste erklærede, at de slet ikke havde Brug for denne Postdag. For at faa den gennemført, tegnede Stiftamtet sig for de resterende 10 Rdr., men søgte saa til Gengæld Tilladelse til, at man kun udleverede den om Fredagen ankomne Post til de modvillige mod dobbelt Betaling og ellers lod den ligge over til om Tirsdagen. Paa den Maade mente man nok, at man efterhaanden kunde faa alle med til den aarlige Afgift.⁵⁵

Vender vi os dernæst til Markedshandlen, den der i særlig Grad bragte Forbindelsen med det øvrige Land i Stand, er det selvfølgelig ikke let at følge Ripenserne paa deres Markedsrejser og konstatere, i hvor høj Grad de fulgte det Privilegium, de havde til at handle i andre Byer

ogsaa udenfor selve Markedsdagene. At denne Handel ogsaa var i rivende Tilbagegang, er der dog en Række Beviser for, selv om de ikke lader sig omsætte i Tal. Saa

Epitaf over Jens Lauridsen Baggesen i Domkirken.

længe Provinskøbstædernes Handelshistorie er saa lidt behandlet i Detailler, som den endnu er, vil det ikke være muligt at udtale sig helt bestemt derom, og kun nu og da

faar vi i Ribes egne Akter et Glimt af deres Rejser, som f. Eks. da Ripensere og Markedsgæster fra Horsens i 1676 kom i Slagsmaal paa Ry Marked, og en Feldbereder fra den sidste By blev dræbt. Ved den Lejlighed var der mindst otte Mænd og fire Kvinder fra Ribe til Marked, og deraf var de to af Mændene Humleførere.⁵⁶

Om Ribes egne Markeder er Oplysningerne bedre. Der var to aarlig: et St. Hans Marked i Juni og et Ribermarked, der begyndte den 8. September.

Naturligvis maatte Magistraten udstede en Række Ordensregler, for at det ikke skulde udarte og for at sikre sig, at Markedet virkelig kom Byen til Nytte.

Markedet begyndte paa den fastsatte Dag tidligt om Morgenen, men alt Køb og Salg skulde ophøre under Prædikenen.⁵⁷ I Forvejen kunde de Tilrejsende og Byens egne Folk opslaa deres Boder og Stader eller køre deres Vogne — hvis de handlede fra dem — paa Plads; men der skulde afgives Stadepenge for Tilladelsen dertil, og disse opkrævedes paa Stedet af Kæmneren til Nørreport. De beløb sig i 1600'ernes Slutning til mellem 10 og 12 Mark pr. Marked.⁵⁸

Men det var ikke altid let at faa Markedsgæsterne til at holde sig til de rigtige Stadepladser. I 1669 kørte saaledes en stor Part af de fremmede ind paa Kirkegaarden og opslog deres Boder der. Det var aabenbart en gammel Vane fra Tider, hvor Torvet var saa overfyldt, at man tog den centrale Kirkegaard med ind til Markedsplads. Nu var det absolut unødvendigt og blev forbudt.⁵⁹

Der synes dog i 1660'erne og 70'erne at have været endnu en Markedsplads foruden Torvet og visse Gader omkring dette, nemlig »Toften«. Men var den end en Tid tolereret, opdagede man snart den Fare, der laa heri; thi uden for Byens egentlige Kontrol, som den var, kunde man ikke hindre, at der fandt en Del Handel Sted her, inden Markedet rigtig begyndte.⁶⁰

I 1681 satte man en absolut Stopper for Handlen baade paa Toften og paa Skibbroen ved at udstede et bestemt Markedsregulativ med nøjagtigt angivne Stadepladser for

de forskellige Varer. Alle Tilrejsende fik Ordre til at melde sig hos Delefogeden, der derpaa anviste dem deres Pladser: Hjulmændene i Klostergade og Hundegade, Aalemændene i Vægtergade, Rebslagerne ved Peder Larsens Mur paa Torvet, Fiskemændene ved Grevens Mur, Trævarerne ved Graven, de sorte Potter i Graabrødregade, medens Brødmændene frit kunde vælge sig deres Stadelplads.⁶¹

Som man ser, var det kun en Del af de mange Kategorier af Handlende, der toges Hensyn til ved dette Regulativ, men det var maaske dem, der kom i størst Antal. Ej heller stod Regulativet længe ved Magt, thi en halv Snes Aar efter ses der at have været en livlig Markedshandel ved Skibbroen fra de Baade, der lagde til der, men der betaltes da ogsaa en Art Stadelpenge af disse.

Ved St. Hans Markedet i 1692 mødte der ialt 14 større og 4 mindre Baade. Det var mest Fiskerbaade, men der nævnes ogsaa et Potteskib, maaske fra Varde, med sorte Jydepotter. Fra samme Marked haves Opgivelser i Kæmnerregnskaberne for, hvad der iøvrigt tilførtes Markedet. Der var tre Vogne med Hør, 28 hele og 4 halve Læs saltet og tørret Fisk ud over, hvad der fandtes paa Baadene. Desuden 9 Læs saltet Aal, 3 Pottetvogne fra Haderslev, 1 Bødkervogn, 2 Smede med Høleer, 5 Vogne med River og Træsko, 2 Hattemagerboder, 4 Brødboder, 2 Feldberedere med deres Pelsvarer og Huder, 1 Kandestøber og 3 Hjulmænd. Yderligere var der 7 smaa Kramboder, hvoraf en med en Lykkepotte (Tombola) og en med »Notterkram« (Naadlervarer?).

Til Ribermarkedet samme Aar kom der 6 Feldberedere fra Horsens, 2 Pottetvogne og 1 Bødker fra Haderslev, 9 Hattemagere fra Haderslev, Kolding, Fredericia og Vejle, 2 Luekoner fra Vejle, 4 Brødboder, 33 Høvogne, 1 Kedelfører (Kobberkedler), 1 Træskomand, 3 Hjulmænd, 1 Grydemand, Rasmus Pedersen Rentemesters Kone fra Odense med Urter og Løg, Anders Olufsen fra Haderslev med en »Tabbelet Archen« (vel sagtens en Art Lotterispil), 2 Boder fra Flensborg med Staaltøj, 1 Reb-

slager fra Tønder, Johan Battist fra Odense med Linned og Kniplinger, Jacob Ross fra Fredericia med 1 Krambod, 1 Æblevogn fra Assens, 10 Vogne med saltede og tørrede Limfjordsaal. Og yderligere laa der ved Skibbroen 26 Baade med saltet Fisk.⁶²

Disse i Kæmnerregnskaberne bevarede Optegnelser skyldes Opkrævningen af Statedpengene og giver, som det kan ses, gode Oplysninger om, hvorfra de fremmede Handelsmænd stammede. Derimod savner man Efterretning om Varemængderne og om den Tilførsel, der fandt Sted fra Omegnens Beboere. Om dette kan man dog ad anden Vej faa en Del at vide, ganske vist ikke fra samme Aar, men fra Markederne en Snes Aar tidligere.

Alle Toldregnskaber vedrørende Ribe By er desværre borte, hvad Detaillerne, Varemængderne, angaar, og kun rent tilfældig er der bevaret en Protokol over Porttolden for Aaret 1672.⁶³

Af denne kan det uddrages, at der til St. Hansmarkedet dette Aar tilførtes Byen: 20 Pund Aal, 3 Læs Bark, 54 Sk. Pd. Aske, 23 Læs Fjæle, 9 Læs Fisk, 10 Sider Flæsk, 9 Skp. Gryn, 20 Par Heste, 6 Huder, 2 Læs Kul, 153 Læs Klyne, 11 Lam, 12 Sk. Pd. Mel, 28 Pd. Smør, 10 Stolper, 8 Læs Træ, 14 Læs Tørv, 8 Læs Trævarer, 120 Alen Vadmel, 93 Læs Ved og 6 Kurve Æg.

Til Ribemarked samme Aar tilførtes 16 Pd. Aal, 5 Skp. Aske, 10 Kister Brød, 7 Faar, 4 Læs Fjæle, 4 Sider Flæsk, 41 Skp. Gryn, 7 Gæs, 3 Pd. Honning, 25 Par Hjul, 4 Huder, 228 Læs Hø, 14 Lam, 10 Knipper Limer, 20 Pd. Ost, 176 Pd. Smør, 16 Stolper, 10 Læs Ved, 5 Kurve Æg samt lidt Frugt og Fjerkræ og en Del Trævarer.

Der er en iøjnefaldende Forskel paa disse to Sæt Opgivelser. Kæmnerregnskaberne viser en Række Handelsmænd og handlende Haandværkere fra andre Dele af Landet, der søger Markederne i Ribe, Posttoldregnskaberne derimod viser Omegnens Bønder, der møder op med deres Varer, som jo kun ved deres Antal og Mængde adskiller sig fra den daglige eller ugentlige Tilførsel til Ribe

Torv. Kun Bagerne fra Haderslev med deres Brødkister maa i disse Regnskaber opfattes som virkelig fremmede.

Blandt Markedernes udenbys Gæster maa Flensborgerne i hvert Fald til Tider have spillet en fremtrædende Rolle, der ikke klart fremgaar af de faa bevarede Regnskaber. I 1685 fik de nemlig af Regeringen Lov til, men rigtignok for sidste Gang, at bruge deres sædvanlige Vægt paa Ribe Marked. Naar de — om Gud vil — igen ankom dertil, skulde de bruge kongelig Majestæts forordnede Vægt og Maal.⁶⁴

Den stærkere Tilstrømning til Markederne i Aarhundredets Slutning gjorde i flere Henseender disse livligere. For at hindre de hyppigst forekommende Tvistigheder som Følge af overdreven Nydelse af Spiritus, blev det forbudt at udskænke berusende Drikke paa selve Markedspladsen; men da det selvfølgelig ikke kunde undgaas, at adskillige Gæster og Borgere blev beskænket i Dagens Løb, udtoges der paa Forhaand en Række Borgere, som paa Skift havde Vagt og gik omkring paa Markedet for at gribe ind og forhindre Klammeri.⁶⁵ Senere hen blev det en Pligt, som paahvilede Borgervæbningen, der i Markedsdagene besatte Byens Vagthus i Hold, og som i Uniform og med Vaaben søgte at opretholde Ro og Orden.

I 1693 fik Ribe et nyt Marked, nemlig Voldborg Marked, men det blev i Begyndelsen yderst ringe besøgt og opnaaede aldrig nogen særlig Betydning. Det indskrænkede sig til lidt Handel med »Trævarer«, hvilket her sikkert skal forstaaes som Handel med Brændsel: Tørv, Klyne, Trækul og Brændeved.⁶⁶ Noget Marked med Heste og Kvæg opnaaede Ribe stadig ikke at faa.

Ogsaa for Aaret 1699 giver Kæmnerregnskaberne Oplysninger om Markedsbesøgene, og disse støtter den fremsatte Formodning om forbedrede Forhold.

Paa St. Hansmarkedet dette Aar mødte⁶⁷ 16 Fiskevogne, som havde Stade ved Kirkegaardsmuren paa Torvet, 17 Aalevogne, 22 Hørvogne, der kom fra Flensborg med 3 Heste i Spandet, 2 Mænd med Kramkurve med Bliktøj, 2 Isenkramboder fra Flensborg, 2 Pottevogne, 1 Vogn med

Drejervarer fra Haderslev, 3 Vogne med Trætøj, navnlig Truge, 3 Hattemagerboder, dels fra Kolding, dels fra Haderslev, 2 Feldberederboder fra Kolding, 3 Brødboder fra Kolding og Fredericia, 3 Vogne med Reb fra Kolding, 2 Smede med Høleer, 1 Hjulmand samt 23 Fiskerbaade, hvoraf kun de, der lagde sig inden for Bommen, betalte nogen Afgift.

Ved Ribermarked samme Aar udbelev Fiskevognene, og der mødte kun 9 Aalevogne, derimod kom der denne Gang hele 45 Hørvogne fra Flensborg; men adskillige Læs blev solgt samlet, saa at kun en mindre Part kom til at betale Stadepenge. Saa var der desuden 3 Kramkurve, 3 Kramboder fra Haderslev og Flensborg, 2 Vogne med Trætøj, 1 Kandestøber fra Kolding med Tintøj, 4 Luepiger fra Kolding, 2 Drejere fra Haderslev, 3 Pottevogne ligeledes fra Haderslev, 5 Hattemagerboder fra Fredericia, Kolding og Haderslev, 3 Brødboder denne Gang fra Fredericia, hele 13 Feldberedere fra Horsens, Vejle, Fredericia og Kolding, 1 Hjulmand helt fra Slagelse og endelig 11 Fiskerbaade.

Der var en Del Uro paa dette Aars Ribermarked, idet mange søgte at slippe for at betale Stadepenge. Saaledes tog Luepigen Lene Lauridsdatter fra Kolding Stade under en Borgers Bislag, og Anthony Winert holdt uden for Niels Knudsens nye Hus paa Storegaden med et Læs Hør, ligesom Dorthé Hansdatter tog Plads ved Overmøllebroen, og ingen af dem havde Lyst til at betale, lige saa lidt som Kirsten Klejnsmeds, der solgte sin Mands Varer.

Kæmneren maatte tilkalde Hjælp, og da denne ankom, faldt de to førstnævnte til Føje, medens man maatte fratage Kirsten Klejnsmeds en Laas og Dorthé Hansdatter en Lue, begge Dele vurderet til 8 Skilling, og dermed var Byens Rettighed tilfredsstillet. Værre var det, at der nu som tidligere havde lagt sig en Del Fiskerbaade ved Bjerrumbæk (nuværende Stampemølleaa) og ved Lille Bispeeng, og ikke alene solgte de herfra deres Fisk, men de indtog endog Ladning af Brænde, Gærdestaver og Mursten og sejlede med dette tilbage til Øerne, hvorfra

Storegade med Apoteket. Efter gammelt Fotografi. .

de kom. Byen kunde notere sig et Tab paa 4 Rdr. 4 Mk. herfor.

For Ribes Handel blev det nye Aarhundrede, man gik ind i, en ulykkelig Tid. Handlen paa Holland var endnu omkring Aar 1700 ret betydelig; men det er ikke for det godes Skyld, at man erfarer dette, men paa Grund af en Del hollandske Fallitter, der gav de Ribe-Købmænd nogle slemme Smæk.⁶⁸

Der var desuden endnu en Grund til, at Ribes Handel paa denne Tid stod i Stampe. De store Handelsselskaber i Hovedstaden havde faaet Monopol paa Hjemførslen fra Udlandet af en Række Varer, som hidtil havde givet Ribe, der laa saa bekvemt for Tilførslen heraf, en god Indtægt. Af disse nu forbudne Varer kan nævnes Vin og stort Salt, som hidtil var taget hjem over Glückstadt, Specerier, Tobak og Brændevin fra Holland og endvidere »det Smaasalt fra Gaarenspil«. ⁶⁹ Og det hjalp jo kun lidt, at Regeringen gav noget friere Tøjler ved at tillade Handlen paa udenlandske Stæder med Skibe, der hørte hjemme i selve Byen. Ribes Handelsstand var nu blevet saa reduceret, at ingen formaaede at holde Fartøjer paa Søen. En af de mest velhavende Borgere var Enken efter Jens Lauridsen Baggesen, der i 1703 kunde laane Byen en ret betydelig Sum; men de øvrige havde endnu ikke overvundet Følgerne af den haarde Medfart, de havde faaet i Slutningen af det foregaaende Aarhundrede.

I 1704 indsendte Magistraten et Andragende til Regeringen ⁷⁰ om en Nedsættelse af Tolden og Konsumtionen i det Haab, at Byen derved skulde blive bedre bebygget. Endvidere haabede man, at det maatte resultere i, at flere Borgere vilde ernære sig af Bryggeri og Brændevinsbrænding for baade inden- og udenbys Folk. Regeringen gav vel ikke noget bindende Løfte, men begyndte en Række Undersøgelser af Byens Næringsforhold, ⁷¹ Optælling af Købmænd, Kræmmere, Haandværkere o. l. samt forlangte Oplysning om, hvilke Kvantiteter af Brød, stærkt Øl og Brændevin, der i det sidste Aar var blevet produceret; men ved disse Undersøgelser blev det ogsaa.

For Handlen paa Holland eksisterer der for Sommeren 1704 en Oversigt.⁷² Den største Eksportør var Niels Knudsen, der fragtede to Skibe fra Føhr paa henholdsvis 22 og 20 Læster til at overføre to Ladninger Øksne paa 54 og 52 Stykker Kvæg samt to Pakker Vadmél, medens et andet Fartøj, han havde fragtet fra Rømø, skulde overføre 71 Td. Honning og 130 Td. Rug til Amsterdam. Jens Lauridsen Baggesens Enke, Susanne, der som nævnt førte sin Mands Forretning videre, havde ogsaa fragtet to Skibe fra Føhr til at overføre ialt 88 Stykker Kvæg til Amsterdam samt 20 Td. Honning og 9 Sække Vadmél. Raadmand Peder Lauridsen (Baggesen) havde fra Garmsbøl fragtet et Skib for at overføre 48 Øksne og 2 Td. Honning, og yderligere afgik der tre Øksneskibe.

Men Tiderne var urolige, Havet svigefuldt, og Bekymringerne voksede. De øvrige Byer gjorde paany Oprør mod Ribe-Borgernes Privilegier paa særlig Handel uden for Markederne; men Regeringen stadfæstede dem stadig og paabød deres Overholdelse. Yderligere kom der igen i 1709 en Periode, hvor det var umuligt for Borgerne at faa Korn til det daglige Melforbrug, idet der atter sydfra var sket store Opkøb af Omegnens Korn.⁷³

Det værste Knæk fik Byen dog Aaret efter, hvor to af Byens største Købmænd, Peder Madsen Frisch og Christian Jensen, i en Foraarsstorm omkom paa en Rejse til Holland med deres eget og en Række andres Gods.⁷⁴ Foruden de omkomnes Forretninger, kom en Række af Byens andre Købmænd i store økonomiske Vanskeligheder, nemlig Christian Jensens Broder, Anders Jensen, Andreas Hansen Mahler, Anders Hansen Tarup, Kjeld Bendsen, Rasmus Hansen Roager og Købmand Sass. En stor Del af deres Midler stod bundet i udenlandske Tilgodehavender, som ikke var til at inddrive i denne Krigens Tid, og Kornet var saa dyrt og saa knapt, at det ikke var til at handle med.

Anders Jensens Forretning havde lidt saa meget, at han helt maatte opgive Negotien. Kjeld Bendsen, der havde ejet Tiendeparten af Skibet, havde haft de fleste af sine

Midler staaende i Ladningen, og desuden havde han faa Aar i Forvejen lidt store Tab ved en Ildebrand. Ogsaa han maatte opgive sin Forretning. Det ser af Skattelisterne ud, som om han havde reddet lidt ud af Forliset, saa at han netop kunde slaa sig igennem, men senere nævnes han som »fattig«. I 1720 arvede han en mindre Sum efter sin Broder Jakob, der var Hører i Ribe og senere Præst i Vejen og Læborg; men i denne Sum gjorde en Hamburger Indførsel for en gammel Gæld paa 200 Mark lybsk. Roager havde ligeledes baade haft Part i Skibet og Varer om Bord, men han bestemte sig dog til at fortsætte sin Handel, som hans Kone efter hans Død i 1720 førte videre, indtil hun tre Aar senere giftede sig igen med Terman Mortensen.

De to Enker havde ogsaa klaget sig ynkeligt over deres ulykkelige Stilling, men i hvert Fald den ene af dem, Peder Madsen Frischs Enke, var dog faa Aar efter tillige med Sønnen Mads Pedersen Frisch blandt Byens største Skatteydere.

Faa Aar efter, i 1712, maatte Byens hidtil rigeste Købmand, Claus Skonning, give op.⁷⁵ Han havde altid været sin By en god Mand, men Krigen havde bragt ham Tab paa Tab, og nu maatte han ansøge Regeringen om et Moratorium. Han opnaaede ogsaa at blive fritaget for sine Kreditorers Tiltale, men ikke for Vekselgæld og Rente- penges Betaling. Han kom dog aldrig rigtig paa Fode igen, og i 1720 ser vi den gamle Mand tage Ansættelse som Byens Kran- og Vejermester, hvilket absolut ikke var nogen nedværdigende Bestilling, tværtimod den var meget attraaet, men dog en Tilbagegang for denne Mand.

I 1726 indsendte Byens Købmænd en Klage til Regeringen over, at det var dem altfor vanskeligt og bekosteligt at afhente de Varer i København, som Regeringen havde forbeholdt de københavnske Handlende f. Eks. Krydderier og Salt. Selv om de slog sig sammen og i Fælleskab sendte et Skib til Hovedstaden for at indtage de Varer, som de saaledes var tvunget til at hente der, kunde det ikke betale sig; thi disse Varer, hvis Pris var saa høj,

fyldte saa urimelig lidt i Lasten. Rentekamret svarede tilbage, at man vilde imødekomme deres Ønsker saa vidt, at Ripenserne kunde indsende deres samlede Bestilling, saa vilde de negotierende i København sende et Skib med Varerne til Lister Dyb, hvor de derefter kunde afhentes. Noget saadant skulde da ske hvert Aar i Maj Maaned.⁷⁶ Det var dog næppe paa den Maade, at de gode Ribekøbmænd, der jo hidtil havde været vant til at hjemtage saadanne Varer fra Holland, havde tænkt sig Spørgsmaalet løst, og hvor stor Brug de gjorde sig af denne »Imødekommenhed« lader sig desværre ikke paavise.

Fem Aar senere, den 6. September 1731, afholdtes der paa Ribe Raadhus et Fællesmøde, hvori alle Købmændene deltog for at drøfte, hvad der gennem forbedrede Handelsvilkkaar kunde gøres til Byens Opkomst.⁷⁷ Den Skrivelse, der efter Mødet indsendtes til Regeringen, viste dog ingen særlig Opfindsomhed. Den adskilte sig ikke i nogen Maade fra andre og lignende borgerlige Udtalelser fra samme Tid og indskrænkede sig i det væsentligste til en Beretning om det, som i de foregaaende Aar havde forbitret dem Tilværelsen. I Grunden kendte de kun eet Middel til at komme Ulemperne til Livs, nemlig at det eksisterende Forbud mod Land- og Forprang blev overholdt; men dette Onde var det saa godt som umuligt at komme til Livs.

Dokumentet giver imidlertid et godt Indtryk af, hvorledes Byens Handel havde formet sig i 1700'ernes Begyndelse, og hvorledes Byens Handelsstand bedømte deres egen Situation. De saa sig faktisk svigtet af alle!

Regeringen havde svigtet dem ved at møde op med Toldsatser og Konsumtion, der var saa meget des harmeligere for dem, fordi der saa at sige lige uden for deres Vinduer laa et forjættet Land, der i deres Øjne flød med Mælk og Honning: Sønderjylland, for hvilket en Toldgrænse snævert Syd om deres By udelukkede dem. Det forekom dem saa meget mere ondt, som dette Land dog var en Del af deres eget, en Part af Danmark, hvis Byer imidlertid af hertugelig Naade havde Privilegier, som holdt Ripenserne paa Afstand, fordi det var dem umuligt

handelsmæssigt at konkurrere med dem, som Privilegierne var givet til.

Men hvad der i særlig Grad irriterede dem var Bøndernes Holdning, baade Nord og Syd for Grænsen. Bønder var Bønder og skulde passe deres Landbrug og tage deres Brød deraf! De skulde ikke drive Handel rundt om med opkøbte Varer, som de ofte havde erhvervet sig uden om Toldstederne. Ripensernes Varer maatte paa den Maade staa i højere Pris, da *de* ikke — som oftest da — kunde slippe uden om Toldernes Ransagning af deres Pramladninger og Magasiner.⁷⁸

Øboerne gav ikke Bønderne noget efter i det Kapitel, og de havde jo dog deres Fiskeri og Sejlads at leve af! Men hvorledes ødelagde de ikke Handelen for Købmændene? Fanningerne drog nok med deres Fisk til Hamborg og de holstenske Byer og afsatte dem der som naturligt var, men i Stedet for at paatage sig almindelig Fragtfart derefter, købte de selv Varer op og ikke blot til eget Brug. Ikke alene kunde Ribes Købmænd saa ikke sælge Spor til dem, der dog alle laa inden for disses Interesseomraade, men de afhændede uden om Toldvæsenet deres indkøbte Varer til alle de Bønder langs Strandsiden, som de kunde komme i Forbindelse med. Ogsaa Sønderhoerne drog til Holsten med Fisken, eller sejlede med Tørv og andet senere hen paa Aaret. Deres største Indgreb i den Ribeske Handel, var deres Opkøb af Salt, som de lod gaa videre til Landprangerne. Hvad endelig Mandøboerne angik, lagde de med Baadene til ved Stranden, afskibede — stadig uden om Tolden — deres Fisk og andre Varer, som læssedes paa Vogne og førtes ind i Hertugdømmerne, hvorfra de førte andre Varer med tilbage til Baadene.

Ogsaa Humleførerne fra Lüneborg var en Torn i Øjet paa Ripenserne. De solgte frækt deres Læs lige i Omegnen af Ribe under Paaskud af, at de havde Borgerskab i Fredericia eller i Ribe. Ganske vist havde nogle af dem været saa drevne, at de havde taget saadant Borgerskab; men ingen af dem havde — saaledes som dog Forordningen paabød det — Ildsted der eller svarede de Skatter, som

tyngede paa Byens Handlende. — Yderligere gik jo Jøder og Bissekræmmere fra Landsby til Landsby, fra Hus til Hus med deres Kramkister. Under saadanne Omstændigheder maatte jo en Bys ærlige Købmænd forarmes!

Naar nu Byen laa saa forkert i Riget, som den gjorde, med en usynlig, men dog hævdet Toldmur spærrende for det, der var dens naturlige Opland, og naar nu Havet havde svigtet Byen, fordi Tiden var løbet fra dens før saa fortrinlige Havn, saa maatte Regeringen komme dens Borgere til Hjælp. Man bad derfor om, at Sager angaaende Landprang maatte blive paakendt efter de samme Regler, som var fastsat, naar Øksne og Heste konfiskeredes, nemlig inden tre Dage, og i Ribe By, hvilken Jurisdiktion Synderen end tilhørte, saa var straks meget vundet! De skulde nok selv hjælpe til og opspore dem, der overtraadte Forbudene, men saa maatte de ogsaa kunne faa Hjælp af Udriderne og Rettens Betjente. Ja, kunde en saadan Hjælp opnaas, var Købmændene endda villige til at afstaa Fjerdedelen af det konfiskerede Gods som Tak derfor!

Vigtigst af alt fandt man dog, at det var, om Byen med Hensyn til Told og Konsumtion blev stillet lige med Hertugdømmernes Byer. De turde da love, at Kongens Kasse i sidste Instans ikke vilde tabe noget ved *det!*

Saa vidt Købmændene! Det maa siges til Magistratens Ros, at de ikke glemte, at Byen havde andre Borgere end disse. I Indstillingen til Regeringen bad den om, at ogsaa Byens Haandværkere maatte have Lov til at gribe ind overfor de Bønhaser, der arbejdede i Landsbyerne. Andragendet kom da til at lyde paa, at Regeringen vilde forbyde alt Høkeri inden for en Afstand af to Mil fra Byen, at alt Bissekræmmeri maatte afskaffes og at Overtræderne, uanset Hjemsted, maatte tiltales for Ribe Raadstueret eller for en Kommission, der af Kongen nedsattes i Byen efter Magistratens Forslag.

Men Regeringen havde i Øjeblikket ikke Sans for Ribes særegne Stilling og vilde ikke tildele den Rettigheder frem for Landets andre Byer. Den Tid var forbi, da dens Plads »yderst i Riget« kunde skaffe den en Særstilling.

HAVNEN

Ribes Havn var anlagt paa det Sted, hvor Aaen efter at have forgrenet sig mellem nogle Holme atter blev een Strøm, og dens Anlæg voldte ikke de Besværligheder, som adskillige andre Købstæder maatte lide under ved Udbygning af Skibbroer. Ribe Skibbro var simpelthen opstaaet ved, at Aabredderne var blevet afstivet med Bulværker. Sandsynligvis var oprindelig begge Aabredder forsynet med disse, selv om den til Byen vendende Side altid maa have været den vigtigste; men ogsaa den nordvestlige Bred havde oprindelig en Bebyggelse omkring den senere forsvundne St. Peders Kirke og endnu i Slutningen af 1550'erne laa her et Skibsbyggeri.¹ Navnet Skibbro knyttedes imidlertid til den sydvestlige Bred, der paa et ubekendt Tidspunkt blev bebygget, saa at Fiskergade nævnes i 1440'ernes Midte.

Denne Skibbro blev dog aldrig Havn for større Skibe. Aaen har aldrig været dyb nok til, at Skibe selv af den Størrelse, som virkelig søgaaende Baade havde i 1400'erne, har kunnet løbe op til Byen. Farvandet uden for Aamundingen var paa Grund af de udenfor liggende Øer tilstrækkelig roligt til, at Skibene kunde ligge nogenlunde sikkert for Anker her, og Byens Red har derfor været ved Skjøgum. De mindre Skibe har maaske kunnet gaa saa langt ind som til Børløs og Teglholmen, men her fandtes Aaens værste Grunde, og dem kom kun Baade eller Pramme udenom.²

Ribe ejede derfor en Række Pramme, som udlejedes til de Købmænd, der vilde have Varer om Bord eller udskibe

Varer fra egne eller fremmedes Skibe paa Reden. Der var forskellige Takster for disse Prammes Farter til de for-

Udskaaren Knægt med Figur af en hollandsk Bonde.
Fra et Hus i Ribe, men antagelig oprindelig fra et hollandsk Skib.
Nu paa Dansk Folkemuseum.

skellige Ladesteder, og Byen havde en god Indtægt heraf.³ Men Havnen voldte ogsaa Udgifter ikke blot til Bulværkernes Vedligeholdelse, men ogsaa til Aaens Oprensning

og til Udlægning af de Sõtønder, der markerede Sejl-løbet i Riberryb, og til de Kaber, som paa Land vejlede Skipperne om deres Kurs. Derfor betaltes allerede i 1600-ernes Begyndelse en Række Afgifter til Ribe Havnevæsen: 1) *Tøndepenge* af Varerne, 2) *Veje penge* (2 Sk. af hvert Skippund og hver Tønde) af hvad der vejedes i »Vægt-huset«, 3) *Kranpenge* af de Varer, der oplagdes i Kran-huset, 4) *Pramlejepenge*, 5) *Bropenge* af hvad der losse-des og ladedes fra Skibbroen, og endelig 6) en Afgift af de Skibe, der laa paa Reden eller ved Hvidding Nak, hvor navnlig Kvæget indskibedes.⁴

Vanskelighederne med Aaen viste sig paa samme Tid ret trykkende. Regeringen var ikke tilbøjelig til at hjælpe denne Landets yderste Handelsforpost mod Vest. Endnu et Par Menneskealdrer i Forvejen havde man anset Posten saa vigtig, at der havde været nogle Planer fremme om en Kanalforbindelse tværs over Halvøen, hvorom dog kun nogle taagede Forestillinger er levnet til vor Tid. Men i 1642 bevilgede Christian IV Byen en Række Indtægter i seks Aar,⁵ for at man for dem kunde faa gennemgravet Ribers Holm, der bevirkede, at Løbet blev saa bugtet og vanskeligt at befare. Krigene ødelagde dette Foretagende og bragte Byen i en saadan økonomisk Tilstand, at den aldrig kom paa Fode igen.

Købmændene i Ribe havde sikkert tidligere ejet største Parten af de Skibe, som de brugte til deres Handel, og de drev ogsaa en Del Rederiforretninger. Men efterhaanden gik de over til at fragte Skibene, og Ejerne af disse var oftest hjemmehørende paa de udenfor liggende Øer. Endnu i 1643 opgjordes Antallet af Ribes Skibe til 35, men af disse ejede Byens Købmænd kun de 14, medens de fleste andre tilhørte Skippere paa Rømø. Navne som »Salvator mundi«, »Rytter«, »Ørnen« og »Den hvide Svane« forekommer i de iøvrigt sparsomme Oplysninger derom i Datidens Ting- og Dombøger. Det største Skib var paa 20 Læster, de seks mindste hver paa 3 Læster. I 1644 afbrændte imidlertid Svenskerne 14 af disse Skibe ved Rømø.⁶

Da Krigens Uvejr var drevet hen over Byen, og man i 1661 tog et almindeligt Syn over Ødelæggelserne, viste det sig, at Skibbroen var saa medtaget, at man ikke mente, at den kunde opmures under en Sum af 2000 Rdr.⁷ For at faa Midler til Istandsættelsen, ansøgte man Regeringen om Tilladelse til at opkræve lignende Afgifter som dem, der var blevet bevilget i 1639 og i 1642, og opnaaede ogsaa omgaaende Sanktion herpaa.⁸

Afgiften fastsattes til 3 Ort af hver fremmed Skude, 1 Ort af hver Fiskerbaad, $1\frac{1}{2}$ Skilling dansk af hver Sletdalers Værdi, som Udlændinge ind- eller udførte, medens Landets egne Børn slap med $\frac{1}{2}$ Skilling. Af hver Læst, som udførtes gennem Byen, skulde betales 9 Sk. af Udlændinge, $4\frac{1}{2}$ Sk. af Indlændinge og af hver Karre Humle $1\frac{1}{2}$ Sk. Dette var altsaa Penge, der opkrævedes foruden de tidligere omtalte Havnepenge (Tøndepenge, Vejerpenge, Kranpenge, o. s. v.) og foruden den egentlige Told.

Foreløbig gik man i Efteraaret 1661 i Gang med at udbedre de værste Skader paa Skibbroen, hvor navnlig den vestligste Halvdel var i en særdeles slet Tilstand. Byens fire Vægttere foretog Nedramningen af Pælene med en Haandbuk og var færdig i Løbet af fire Dage. Desuden foretog Brolægger Jep Hansen en Ubedring med 59 Læs Kampesten og 12 Læs Sand.⁹

I 1664 havde man indsamlet saa mange Penge, at man kunde gaa i Gang med et større Ubedringsarbejde.¹⁰ Der var dog ikke Midler til at lade det hele udføre som betalt Arbejde, men det vidste man Raad for. Hele Borgerskabet blev beordret til at møde, inddelt i Hold, og hos dem, der viste sig forsømmelige, blev der opkrævet Bøder, saa at Raadmand Niels Pedersen kunde indbetale til Pengemesteren en Sum paa 2 Rdr. 4 Mk. 14 Sk. fra de tre af Byens Fjerdinger.

Til dette Arbejde var der blevet indkøbt 142 Pæle i Hjerding og 400 i Skovegnene omkring Rødding foruden nogle Læs Ved, som gravedes ned i Bunden af Aaen. Kæmneren ved Nørreport havde Opsynet med Arbejdet, og Niels og

Jens Vægter fungerede som Formænd ved Pælenedramningen og oppebar herfor 24 Sk. daglig.

Med denne Hovedreparation maatte Broen nøjes i mange Aar. Til Trods for at der stadig var stort Slid paa den, var der kun Raad til mindre Udbedringer paa de værst medtagne Steder. Den hyppigste Udgift havde man paa Bommen.

Ligesom Byens Porte lukkedes hver Aften, saaledes lukkedes ogsaa Havnen af. Udenfor det egentlige Bulværksomraade var der ud fra hver Bred lagt en smal Løbebro, og mellem disses Ender anbragt et Mastetræ, hængslet paa den ene Bro og lukket til den anden ved en Kæde med en Taskelaas. Denne Foranstaltning, der kendtes i alle Datidens Havne, og som først forsvandt i 1700'erne, skyldtes navnlig Ønsket om at forhindre Skibene i at løbe bort om Natten uden at betale deres Afgifter. Dette kunde ofte finde Sted i andre Havne ved Dagslys, naar Bommen var aaben, men det var dog mest i de let tilgængelige Havne som Aarhus, Køge og Holbæk. Det var næppe saa paakrævet her i den vanskelige Ribe Aa.

Faa Maaneder efter den store Reparation maatte man af med 1 Mk. til Thomas Bomslutter og en Medhjælper for at bjerge Bommen, som var bortdreven, og bringe den paa Plads igen. Og siden gik det løs med faa Aars Mellemrum. 1668 maatte den atter bjerges og forsynes med nye Kramper, Lænker og Laas. To Aar efter var det galt paa ny, da en stor Vandflod bortførte den, og atter i Marts 1672 reves den løs, saa at et nyt Forbindelsesled maatte indsættes.¹¹ Ved denne Lejlighed gik det ogsaa ud over Løbebroerne, der selvfølgelig var stærkt udsat for Ødelæggelser.

Der paahvilede yderligere Ribe Havn en Udgift, som efterhaanden slugte alle dens Indtægter, der samtidig stadig mindskedes. Det var Vedligeholdelsen af Søtønderne og Kaberne, hvoraf de første udlagdes baade i Aaen og i Farvandet mellem Aamundingen og Øerne udenfor. Oprindeligt havde det været saaledes, at Byens Skippere paa Skift fik Ordre af Magistraten til at efterse disse vigtige

Sømærker og sørge for, at de blev udbedret. Midlerne til Reparationerne havde Magistraten haft som en særlig Indtægt. Saaledes fik den i 1545 Regeringens Tilladelse til at opkræve af hver Udlænding 2 Sletdaler af hver Læst Gods, han ad Søvejen førte til eller fra Byen.¹² Denne Indtægt var imidlertid ikke stor nok til Formaålet, og fem Aar senere paalignede Byen sine egne Handlende en lignende Afgift ud fra den meget rigtige Betragtning, at Sagen var af saa stor Betydning for Købmændene, at disse ikke kunde undslaa sig derfor.¹³

Disse Mærker kostede imidlertid baade paa den ene og paa den anden Maade. Først var der Besværet med at faa dem passet. Saa længe Byen havde en Række Skipper, som selv var interesseret deri, gik det endda; men efterhaanden som hele Skibsfarten gled over paa Øboernes Hænder, blev det stadig vanskeligere; thi disse var ingenlunde Venner af Ripenserne. Konkurrencen blev stadig haardere og haardere, og 1700'erne viser en stadig Stræben hos Øboerne for at frigøre sig for Byens Overherredømme baade i Handel og i Søfart. I Ribe sad desuden Tolderne, og var der noget, Øboerne hadede og søgte at knibe udenom, var det Tolden.

Efter 1600'ernes Midte var Magistraten gaaet over til at bortforpagte Udlægningen og Vedligeholdelse af Søtønder og Kaber¹⁴ mod de Indkomster, der gennem forskellige Afgifter stod til Raadighed for dette Formaal. I 1671 var det en tidligere Skipper, Niels Hansen i Grønnegade, der havde Forpagtningen, men faa Aar efter, da Willum Knudsen var blevet Kranmester, overtog han Hvervet og beholdt det til sin Død.¹⁵ Udgifterne varierede mellem 12 og 26 Rdr., men undertiden krævedes der jo kraftige Fornyetelser, og da kunde Beløbet et enkelt Aar (1681) komme op paa hele 120 Rdlr. Willum Knudsen var dog ikke Forpagter af Bestillingen, han modtog en Løn for sit Arbejde dermed som for sine andre offentlige Hverv i Byen.

Det var knap og nap, at Magistraten kunde faa det til at løbe rundt. Kravene til en omhyggelig Vejledning for

Skibene blev stadig større, og derved forøgedes Udgifterne til Søtønder og Kaber. Ogsaa Havnen slugte en Del Penge til Reparationer. I 1676 maatte saaledes den opmurede Strækning af Kajen udbedres, og to Aar efter gik der en god Slump Penge med til en omfattende Reparation af Midtrendeboen. Og saa naaede man dog kun til Aaret 1680, før der atter maatte udføres en kraftig Reparation paa selve Skibbroen, hvortil der krævedes 76 store Kampesten, to Læs Sand og to Læs Smaasten. I 1685 maatte med faa Maaneders Mellemlum Bommen og dens Omgivelser repareres; thi næppe havde man foretaget nogle nødvendige Udbedringer paa denne og Løbeboerne ud til den, indsat nye Led i Jernkæderne, der holdt den, og anbragt nogle kraftige Kramper, før en Stormflod rev det hele sønder, saa at alt maatte gøres om igen.¹⁶

I flere Aar gik desuden en af de vigtigste af Havnens Indtægter, Pramlejen, helt med til at reparere og forny Prammene. En stadig Udgift havde man ogsaa til Renholdelsen af Skibbroen, hvad der var saa meget nødvendigere, som Renderne var tilbøjelige til at tilstoppes, saa at Skarnet ved Regnskyl flød over det hele. Fra 1680 haves en Udsigt over Indtægterne af Byens Pramme, dog kun for Afgiften af Kornvarer. Til Skiddenhjørne eller Aamunden betaltes $2\frac{1}{2}$ Sk., til Skjøgum 3 Sk., medens en Transport helt ud paa Reden betaltes med 4 Sk.¹⁷

Størst Indtægt havde Havnen dog af Afgifterne til Kranen og Kranhuset. Dette sidste var et Magasin for de Varer, der oplagdes i Byen af andre end dennes Købmænd, som jo havde deres egne Pakhuse. I gode Aar kunde Lejen af Plads i dette Magasin — som f. Eks. i Aaret 1682 — beløbe sig til 233 Rdr., medens til Sammenligning Accisepengene det samme Aar kun indbragte 38 Rdr. Kranhuset, der maa have haft ret anselige Dimensioner, laa paa Skibbroens sydligste Del over for Toldboden. Der var i dette indrettet en særlig Skrivestue, og det er rimeligt at antage, at Byens offentlige Væjerbod stod i nær Tilknytning til Kranhuset. Posten som Kranmester var heller ikke ringe og var derfor meget eftertragtet. Da Willum Knudsen

døde i 1692, søgte Byfoged Laurids Mortensen Friis Embedet og opnaede ogsaa at blive hans Efterfølger.¹⁸ Stillingen havde den Fordel, at selve det daglige Arbejde kunde bestrides af en paalidelig Mand uden andre Kvalifikationer end dem, man krævede af en almindelig Pakhuskarl.

Siden Udstedelsen af Frederik II's Søløv havde det været Købstædernes Øvrighed paabudt at udstede Søpas til hver Skipper, der løb ud af deres Havne, og Skipperne kunde blive udsat for store Ubehageligheder paa deres Fart, om de ikke havde Passet i Orden. Det kan af disse Udstedelser ses, at det i 1660'ernes Slutning kun var meget faa Skibe, der var paa Ribe-Købmændenes Hænder, og disse var ofte i Fællig om dem, som f. Eks. Raadmændene Jens Mortensen og Niels Pedersen om Krejeren »Gabriel«, der førtes af Skipper Hans Jensen af Rømø.¹⁹

Ved Overgangen til 1700'erne var det som oftest kun smaa Baade, der anløb Ribe, eller gik ud derfra paa korte Rejser. De fleste af dem var hjemmehørende paa Øerne, nogle enkelte fra Ho og Hjerting, og man ser dem anløbe Reden flere Gange i Sommerens Løb. Peder Lavridsen Baggesen havde Part i flere af dem, og de fleste var naturligvis beregnet paa at overføre Kvæg til Holland. I Antal stod dog Hollændernes Øksenskibe højest, ligesom der ogsaa kom en Del hollandske Kornskibe. I 1693 udgik der ialt 54 Skibe, men en Del af de mindre var rigtig nok »Gengangere«.²⁰ 1707 udgik der i Sommertiden kun 27 Skibe med en samlet Tonnage af 246 Læster,²¹ og i 1708 kun 22 Skibe med ialt 162 Læster.²² Nedgangen i Byens Handelsliv er saaledes let at erkende.

Officielle Opgørelser af Landets Tonnage, hvor Købstæderne staar opført med hver sin Part, lader formode, at Ribe ejede langt flere Skibe, end det fremgaar af det foregaaende. Dette skyldes tildels, at de paa Øerne hjemmehørende Baade er opført under Byen, idet nogle ganske særlige Omstændigheder, som kort skal omtales, gjorde sig gældende her. De Lempelser i Told og Afgifter, som undertiden fravristedes Regeringen, gjaldt naturligvis kun

selve Købstæderne, som ansøgte om dem, og ikke deres arge Konkurrenter paa Handlens Omraader, og for Ribes Vedkommende saa Øboernes Skippere derfor deres Fordeel i at opgive sig som Ribe-Borgere.

Saaledes indberettede Tolderen ved Kragerøens Toldkammer, James Wicker, i 1696 til Rentekammeret, at en Række Skippere havde forlangt $\frac{1}{4}$ p.Ct. Godtgørelse i Trælasttolden under Paaskud af, at de var bosiddende i Ribe. Det var Ulrich Nissen med Smakken »De Witte« paa 18 Læster, Peter Hansen med Smakken »Engelen Gabriel« paa 24 Læster og endelig fire mindre Skibe. Ingen af Rederne var fra Ribe, og Tolderen havde derfor fattet Mistanke og forespurgt nu, om Skipperne virkelig var Borgere i Ribe, stadig boede der og holdt Dug og Disk.²³

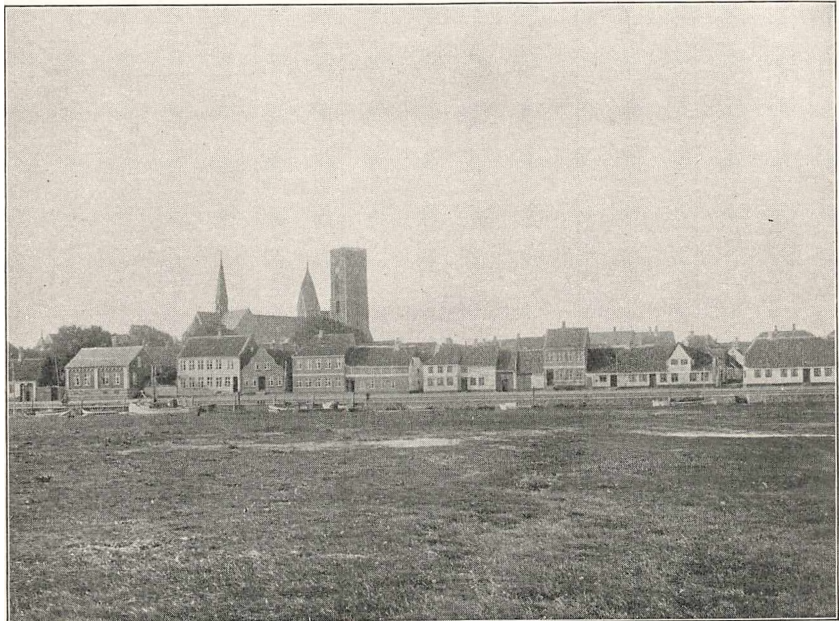
Svaret fra Ribe kendes ikke, men det synes, som om ikke en eneste af dem har haft nogen som helst Ret til at sejle under den Betegnelse, han havde opgivet. Og ganske aabenlyst ligger en lignende Sag fra 1701.²⁴

Da stillede Rentekammeret Forespørgsel til Magistraten om hele 9 Skippere. Svaret var meget nedslaaende baade for Skipperne og for Byen. Det hedder nemlig heri, at disse Skippere virkelig tidligere havde løst Borgerskab i Byen og boet til Leje der nogen Tid om Aaret, ligesom de havde svaret Skat til Byen. Men siden 1697 havde ingen af dem vist sig der, og Magistraten maatte derfor mene, at de havde forbrudt deres Borgerskab, og at det var en Omgaaelse af Sandheden, naar de nu angav sig som Ribe-Borgere, noget, Rentekammeret ganske gav Byen Ret i. Men Grunden til, at Byen ingen Skippere havde, ja, den undlod Magistraten heller ikke at anføre:

»At bo og bygge her paa Stedet have de saavel som alle andre med al Ret eragtet at være til deres Ruin, saa længe de paa andre nærliggende Steder kunde nyde de Friheder, som udi nogle Aar haver været betagne denne fattige Bys Indvaanere, og dersom denne ikke bliver anset med stor kongelig Naade, da ikke aleniste Skipperne, som sket er, skal undvige Byen, men endog de Borgere, som forhen haver været formuende. Hvorledes Negotien er her paa

Stedet, kan bedst ses af, at hverken Skippere eller Skibe mere ere her hjemmehørende.«

Dette bitre Hjertesuk var ikke uberettiget set med Borgernes Øjne. Tiden, Udviklingen var løbet fra Byen! Dens Havn var for besværlig, og Bekostningerne ved Vedligeholdelsen af Skibbroen og Aaløbet, ved Udlæggelsen af

Udsigt mod Ribe Skibbro.

Søtønder og Kaber, stod som oftest ikke i Forhold til den Nytte, som Byen fik af dem. Gang paa Gang maatte der holdes Syn over de store Skader, som Stormfloderne forvoldte paa disse Omraader. I 1696 blev Bulværket ved Skibbroen ødelagt mellem 18. og 21. Januar,²⁵ og hvad man udbedrede om Sommeren, gik i Løbet, da man naaede Efteraaret. Da var Skibbroen i November Maaned saa udskyllet af Vandet, at den paa et bestemt Sted næppe uden Fare kunde passeres af Vogne, og det saa endda ud til, at Husene ved lidt høj Vandstand kunde bortskylles.

1600'ernes store Krige havde nedsat Byens Levedygtighed, det nye Aarhundrede begyndte ikke for godt! Den 16. Juni 1700 kom der Ordre til, at Søtønderne i Riber Dyb skulde optages ved Magistratens Foranstaltning, for at Kaperne ikke skulde benytte sig af dem, og skulde der ske Landgang, skulde det opbudte Landeværn gøre størst mulig Modstand.²⁶ Ganske vist kom denne Krigs Begivenheder ikke til — som de foregaaende — at gribe ind over selve Byen; men den paabegyndte Tilbagegang fortsattes med rivende Fart.

1704 var der i Ribe kun eet Skib, som en Borger var interesseret i, det tidligere hollandske Skib »St. Joris« paa 11 Læster. I dette ejede Købmand Niels Knudsen Fjerdeparten, medens den øvrige Del ejedes af Rømøskippere.²⁷ Aaret efter havde Skibet »St. Peder« Fragt for Byen, uden at der — saa vidt det kan ses — var Ribe-Penge deri. Det samme gjaldt »Det hvide Lam«, som Købmand Rasmus Rasmussen havde fragtet for en Fart til Holland. Byens gamle Ry som Søhandelsstad med en Købmandsstand, der søn Redere for gode Skuder fremmede dens Næringsliv, var nu blot en Saga.

TOLDERE OG SYNDERE

Det er allerede under Ribes Handelshistorie antydnet, hvor stor Rolle Tolden og Toldvæsnet spillede for Byen. Datidens Toldvæsen var indviklet, og var det i særlig Grad for Ribe, fordi Byen ikke alene havde den sædvanlige Konsumtion, men ogsaa den Told, som dikteredes af den nære Landgrænse til Hertugdømmerne, og som ikke mindst spillede en Rolle ved Udførslen af Heste og Kvæg. Hertil kom, at nogle Toldafgifter tilhørte Byen, andre derimod Kronen,¹ og at Tolden oftest var bortforpagtet til Personer, der ansatte andre til at opkræve den, idet de somme Tider havde alle Toldafgifter inde, til andre Tider kun enkelte Grene deraf.

I 1570 fastlagdes Kongeaen som Toldgrænse til Hertugdømmerne, og Tolden betaltes i Ribe og Kolding,¹ hvor allerede fra Middelalderen Heste- og Kvægtolden var blevet erlagt.² Dette skete, ligesom for de søværts tilførte Varer paa Toldboden ved Byens Havn. Da Svenskerne under Krigen 1658—59 besatte Ribe, red en Skare Ryttere straks til Toldboden, hvor de arresterede Raadmand Carsten Olsen, som da var Byens Tolder. Han blev ført til sit Hus paa Torvet, hvor der sattes Vagt, til han havde udleveret Toldbøgerne, og da han bekvemmede sig hertil, begyndte Svenskerne at inddrive de Restancer, som Byens Borgere stod i til Toldvæsnet, hvilket naturligvis faldt meget ubelejligt, da de samtidig lod det regne ned over Byen med Skatter og Afgifter.³

1661 købte Johan og Magnus Knipper paa Kongens Vegne Raadmand Johan Rattlevs Hus og skødede det derpaa til Tolderen Marturin Dupont, for at der deri

kunde indrettes en ny Toldbod. Det laa paa Skibbroen paa Gadens Sydside mellem Overmøllen og salig Christen Kjeldsens Hus.⁴

Samtidig var der en ubehagelig Sag under Opsejling paa Toldboden. Toldbetjenten Bastian König var efter Krigen blevet afskediget og Frederik Zidscher ansat i hans Sted. Men kort Tid efter angav König Zidscher for at have ladet en Ladning Stykgods bestaaende af Vin, Klæde, Salt, Tobak m. m., og som tilhørte to hollandske Købmænd, Peter Omphalius og Willum Maes, indgaa for en mindre Told, end den skulde, og Zidscher havde som Erkendtlighed herfor faaet udbetalt 50 Sletdaler, hvilket kun kunde komme ind under Begrebet Bestikkelse. Zidscher blev da ogsaa afskediget, men stævnedes derefter König, og Dommen gav saa vidt Zidscher Oprejsning, som den udtalte, at da Hollændernes Udsagn i Sagen var ubeediget, og da de desuden tilhørte en fremmed Nation og tilmed havde en anden Religion, kunde deres Erklæring ikke komme Zidscher til Ulempe.⁵

Aaret efter var det galt igen med Zidschers Afløser Bastian Sønnichsen. Denne Gang drejede det sig om to Skipper fra Galmsbøl, der havde indført, den ene en Ladning Salt, den anden noget Hussummer-Øl, men opgivet Ladningerne adskilligt mindre, end de var, og Sønnichsen havde set gennem Fingre dermed og faaet en Tønde Øl derfor.⁶

Saadanne Forhold var selvfølgelig ikke heldige, og samtidig var der en Del Uro om Toldspørgsmaalet i det hele taget. Byen ansøgte sammen med Varde Regeringen om Tilladelse til paa egen Bekostning at antage nogle Udridere for at komme den Forprang til Livs, som fulgte af, at der benyttedes en Række ulovlige Havne, hvorigennem der indsmugledes en Del Varer til Landsbyerne, saaledes at Regeringen blev bedraget for Tolden, samtidig med at Byernes Handel generedes.⁷

Der var ogsaa stærk Spænding mellem Byens Købmænd og den kongelige Tolder, Marturin Dupont, og i 1663 brød den ud i lys Lue. Anledningen var, at Købmand N. P. Terpager havde hjemtaget en Del Hvede, han havde købt

i Ejdersted; men Dupont fandt, at Købmandens Angivelse af Partiets Størrelse ikke var udtømmende nok og forlangte, at der skulde maales af de edsvorne Kornmaalere. Dette var Terpager ikke villig til, da det vilde fordyre Partiet, og Sagen kom for Raadstueretten, hvor Borgmester og Raad imidlertid gav Terpager Medhold til saa megen Ærgrelse for Dupont, at denne endog blev grov i Munden i Retten og paadrog sig en alvorlig Paatale herfor.⁸

Dupont var i det hele taget en Tolder, som ikke rigtig huede de Ribe-Købmænd. Han var altfor nøjeseende og aggressiv, men da han oftest var i sin fulde Ret, kunde man ikke komme ham til Livs. Ved en Række Klager til Regeringen fremkaldte han i 1668 en Samling Paabud fra denne, som Præsident, Borgmestre og Raad maatte tage sig ad notam.⁹

Det bestemtes heri, at naar et Fartøj havde kastet Anker, skulde der straks indsendes en Specifikation over Varerne til Toldboden, og derefter skulde disse føres til Kongens Pakhus for at blive aabnet og eftersat der. Dernæst ansattes der en Toldinspektør paa Ølandene (Fanø, Mandø og Sønderhoved), da adskillige Varer ofte udskibes der, for siden i Smaapartier at blive ført over til Fastlandet til de ulovlige Havne. Nu skulde Inspektøren følge med de ankommende Skibe ind til Munden af Ribea og paase, at Forbindelsen med Ribe Toldsted kom i Stand.

Hvad Tolden paa Landgrænsen angik, skulde Heste og Kvæg nordfra kun *angives* hos Bromændene ved Foldingbro og Gredstedbro, men derefter skulde de drives til Ribe for at fortoldes der. Kvæg, som købtes sydpaa og som efter den koldingske Afsked (Reces) ingen Told var undergivet, maatte kun drives nordpaa i den sædvanlige Drivetid, og for at der intet uregelmæssigt skulde gaa i Svang, maatte Kvæg, der var indkøbt nordfra ikke sættes paa Græs eller Fodring sønderude. — Samtidig søgte man at sætte en Stopper for det tiltagende Smugleri sydfra paa Bøndervogne ved at gentage Tilladelsen til at konfiskere Smuglervarerne til Fordel for Angiverne eller Opsnap-

perne. — De Indvaanere i Ribe, der drog med Humle eller andre Varer ind i Jylland, skulde først melde sig paa Toldboden, for at det kunde blive undersøgt, om disse var fortoldet.

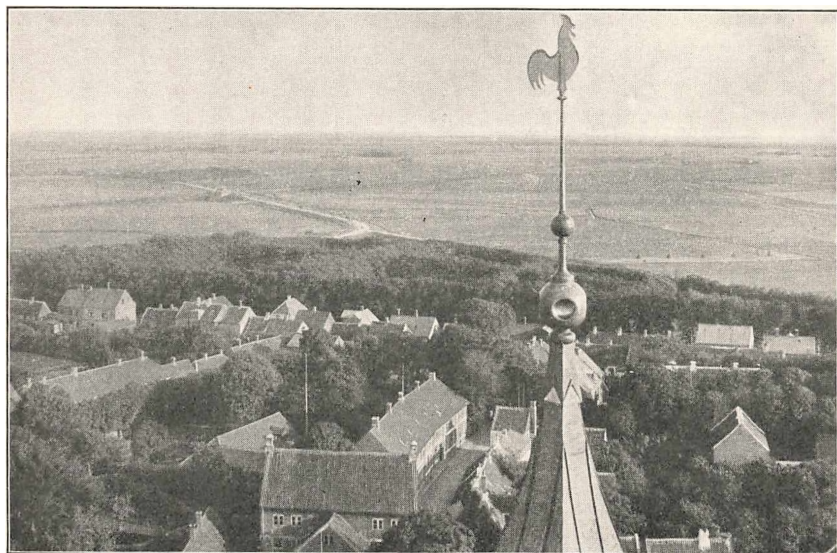
Aaret efter blev nogle Bønder, der boede mellem Gredstedbro og Ribe, grebet i at drive deres Kreaturer til Aabenraa Marked ad ulovlige Veje og uden Angivelse til Toldvæsnet. Mærkeligt nok gjorde Magistraten Vanskeligheder med at dømme i denne Sag, saa der maatte et kraftigt Kongepaabud til for at faa den i Gang. Hvor haardt man paa den Tid gik frem mod slige Forbrydere, fremgaar af en Dom fra 1684, da Amtskriver Ivar Raun var Konfiskationsforpagter ved Ribe Toldsted. Han havde grebet nogle Karle fra Hanherrederne, som havde forsøgt at faa tre Heste og noget Vadmel toldfrit over Grænsen. De dømtes til at miste deres Hud (Kagstrygning) og brændes med Tyvemærke i Panden, samt arbejde i Jern paa Livstid.¹⁰

Paa samme Tid var Raadmand Niels Hansen Konsumtionsforpagter, i hvilken Egenskab han var i meget nær Berøring med Borgerne, da denne Toldafgift i særlig Grad angik deres daglige Fornødenheder: Brændsel, Fjerkræ, og o. l., der købtes i Byens Omegn. Ind under Konsumtionsforpagtningen gled ogsaa en Del andre Afgifter til Byen; men førte man stor Husholdning, kunde man faa en Lettelse for den stadige Udbetaling af alle disse Smaaløb. Saaledes indgik Stiftamtmand v. Speckhan i 1684 en Kontrakt med Niels Hansen, hvorefter han aarlig skulde betale 30 Rdr. i Konsumtion af alt: Husholdning, Maling af Korn, Portaccise, Folkehold, Græspenge m. m. Det bestemtes dog, at det hele alligevel skulde bogføres, ikke for at der skulde betales yderligere deraf, men for at »Underslæb derudi skulde forkømmes«.¹¹

Toldspørgsmaalene fremkaldte naturligvis en Del Rivninger mellem Borgerne og Toldembedsmændene. 1685 klagede Købmændene over Kongens Tolder, der uberettiget havde forhøjet Afgiften af deres indførte udenlandske Varer. Forordningen af 16. April 1681 havde indført en

saadan Forhøjelse, men for denne var netop »Vestkanten i Vort Land Nørrejylland undtaget«. Ved kongelig Resolution fik Købmændene ganske vist Bekræftelse paa, at de maatte hente deres udenlandske Varer i *Glückstadt* uden Toldforhøjelse, men de for meget erlagte 173 Rdr. fik de dog ikke tilbagebetalt.¹²

For Fiskernes Vedkommende var det i 1668 udstedte almindelige Paabud om, at alle toldpligtige Varer skulde

Udsigt fra Domkirkens Taarn imod Syd. Hude fot.

føres til Ribe Toldsted, til stor Gene, da Sejladsen med fuldt lastede Baade gennem Aæn var meget besværlig. I 1685 opnaede de den Lempelse, at det nye Inspektorat for Øerne skulde optegne Fiskerbaadenes Last, til hvilket der udleveredes en særlig Toldbog.¹³

Alle Paabud, een Gang udstedt og ofte indskærpet, kom naturligvis ikke Smuglerondet til Livs. Strandridere og Vadstedsridere kunde ikke være overalt, og der legedes et ustandseligt Kispus mellem dem og Befolkningen. I 1688 indberettede Toldkontrollør Saabye til Regeringen, at der ikke var kommet ret meget ind i Told af indførte Silke-

varer, og at dette sikkert skyldtes, at store Mængder deraf smugledes over Grænsen.¹⁴ Stiftamtmandens Assistance paakaldtes, og Kontrollen fik fornyede Paabud om at passe paa, uden at det dog hjalp synderligt. Toldsatsen herpaa var saa høj, at adskillige tog Chancen ved Smugleri. Det samme gjaldt Heste og Kvæg; men for Toldvæsnets Vedkommende kunde Opdagelsen af Smugleri med disse ogsaa give Bagslag. 1689 blev saaledes en Drift Kvæg paa 120 Stykker, der tilhørte Købmand Anders Jensen i Aalborg, anholdt; men da der vilde gaa en rum Tid, medens Rentekamrets Resolution i Sagen afventedes, og det vilde blive dyrt at have denne Mængde Høveder »paa Kost« i saa lang Tid, maatte man gribe til den ekstraordinære Foranstaltning, at det tillodes, at Driften førtes gennem Byen for at blive takseret af Konsumtionsforpagteren og mod at Anders Jensen ikke blot betalte Afgiften, men lovede at staa til Ansvar for sin Overtrædelse af Lovene.¹⁵

Baade for Toldembedsmændene og for Befolkningen spillede gammel Sæd og Skik paa disse Omraader en ikke ringe Rolle, saa at man fra begge Sider holdt sig dertil i Stedet for til Lovens klare Ord. Af de Stridigheder, der flød heraf, skal nævnes et Par.

I 1691 blev ikke mindre end 15 Flensborgkøbmænd anklaget af Toldforvalter N. Lassen for ikke at have betalt deres Told ved sidste Marked i rette Tid. De blev dog frikendt, da det oplystes, at de »efter gammel Skik« straks ved Ankomsten havde angivet deres Varer og ladet dem veje. Derefter havde de uhindret begivet sig til Markedet, efter hvilket de havde tilbudt at betale Told af det, som de havde solgt, medens det resterende skulde være toldfrit.¹⁶

Lige i modsat Retning gik en Sag i 1709, hvor de formentlige Lovovertrædere ogsaa frifandtes. Denne Gang var det nogle Borgere i Ribe, som anklagedes for ikke at have ført deres Heste til Toldboden for der at lade dem mærke paa Hoven. Toldforvalteren indberettede, at dette ofte forsømtes, og at megen Toldsvig derved gik i Svang; men Byretten kom denne Gang til det Resultat, at der her kun var Tale om en gammel Skik, og at denne Indbræn-

ding i Hovene paa Toldboden ikke grundede sig paa nogen kongelig Befaling.¹⁷

De ustandseligt gentagne Paabud viser, i hvor ringe Grad man formaaede at komme Smuglerierne til Livs. Snart var det Bønderne baade Nord og Syd for Byen, der fik selve Amtmandens indtrængende Advarsel mod at køre gennem Ribes Porte med Varer, af hvad Art det var, uden først at have angivet dem paa Toldboden, hvis de ikke vilde have baade Køretøj og Varer konfiskeret.¹⁸ Snart var det Toldens Forpagtere, der endog ved Navns Nævnelse udpegede Byens største Købmænd som Smuglere.¹⁹

Den stadige Skiften af Forpagtere gjorde naturligvis sit til at øge Usikkerheden og fremkalde Rivninger. Tolden og Konsumtionen af Vin, Brændevin, Salt og Tobak var for hele Landet lagt i Hænderne paa en Generalinspektør, som derefter foretog Bortforpagtningen, eller lod en Fuldmægtig gøre det. I 1697 var Hans Holm Fuldmægtig ved Ribe Toldsted og Listerdyb, men samtidig med at Jep Enholm virkede som Tolder paa Stedet, havde Holm forpagtet Tobakstolden bort til en Mand ved Navn Jørgen Jelling. Chr. Clausen og Andreas Harkrouch havde tidligere faaet en Del af Tolden i Forpagtning af Generaltoldinspektøren, og nu nægtede de at udlevere Toldstemplerne og de trykte Forordninger til den nye Mand, saa at der gennem Bytinget maatte gives dem Befaling til Udleveringen samt til en Regnskabsaflæggelse for den Tid, de — uberettiget — havde indkrævet Told af ind- og udførte Varer.²⁰

Naar der blev skredet kraftigt ind mod Bøndernes Omgaaelse af Toldforordningen, kunde det hænde, at de — som i 1701 — undskyldte sig med, at de ikke kendte Forordningen om Toldsvig, da de saa sjældent kom til Tinge. En opfindsom Tolder fandt dog Middel herimod. Stiftamtmanden tillod efter hans Forslag, at denne Forordning maatte blive læst fra Prædikestolene i hele Stiftet, og for at ingen skulde undskylde sig mere, maatte Præsterne ved Forordningens Rundsendelse paategne denne Datoen for Oplæsningen, inden den tilbagesendtes til Korsbrødregaard.^{21a}

Heller ikke Forpagterne havde altid rent Mel i Posen, og i 1712 maatte der nedsættes en Kommission til Undersøgelse af et omfattende »Svig og Underslæb« ved Ribe Toldsted, saa at baade Told- og Bromændene maatte indsende deres Bøger til Undersøgelse.^{21b}

Den i 1661 til Toldbod udpegede Bygning, var i Løbet af en Snes Aar kommet slemt i Forfald. Den blev i 1685 vurderet til 480 Sletdaler og udbudt til Auktion i Februar, men der meldte sig ingen Købere,²² da Brøstfældigheden var for stor. Den blev nu nødtørftigt repareret, og i 1692 overtog Regeringen Bygningen.²³ Forbedringerne derpaa blev dog ikke større af den Grund, og først da den energiske Jep Enholm nogle Aar senere overtog Tolden, blev der taget fat paa en virkelig Udbedring, efter at Enholm havde begæret Sættefoged, for at faa det Bygningssyn hjemlet, der var foretaget af 12 »forstandige« Mænd, som Delefogden havde udmeldt dertil.²⁴

HAANDVÆRKERE OG LAUG

Var Tiden efter den sidste Svenskekrig 1658—59 en Tilbagegangstid for Ribes Købmænd, var den det naturligvis ikke mindre for dens Haandværkere. Deres Antal sank med rivende Hast i hvert Fald for de to største Haandværks Vedkommende: Skomagerne og Skræderne. Efter disse ramte Byens daarlige Kaar navnlig Murmestrene og Dragerne, hvoraf de sidste helt forsvandt som en særlig Stand, hvis Arbejde overgik til en Række Folk, der varetog Prammenes Ladning og Losning som noget mere tilfældigt Arbejde.

Af Haandværkersammenslutninger fandtes der umiddelbart efter 1660 kun tre egentlige Laug, nemlig Skomagernes, Skrædernes og Smedenes. Af disse var Skrædernes det ældste, idet det var stiftet 1349,¹ medens Smedenes stammede fra 1424.² I dette sidste havde Guldsmedene stadig spillet en særlig stor Rolle, men det er et Spørgsmaal, om de ikke paa den Tid, der her behandles, havde skilt sig ud fra de andres Kreds, saaledes som det kendes fra en Række andre Byer. Et Bryggerlaug var blevet oprettet i 1642,³ men var forsvundet kort Tid efter.

Der er næppe Tvivl om, at Ribe i Middelalderens sidste Aarhundreder havde haft en hel Række Laug, som ikke kendes som saadanne, men skjuler sig under det store Antal Gilder, som fandtes paa denne Tid. Det er et stort Tab for dansk Laugshistorie, at alle Kilder til Kendskabet om disse Laug, er fuldstændig forsvundet, saa at kun faa Laugsskraaer⁴ og slet ingen Protokoller er bevaret. Heller ikke for Tiden efter 1660⁵ er der bevaret Laugsarkivalier ud over den senere omtalte Skraa for Skomagersvendene.

Alle Oplysninger om Ribes Haandværkere er derfor af en ret tilfældig Art.

At Forholdene i Byen ikke har været helt fortvivlede for Haandværkerne, ses tydeligt af det store Antal, der blot en halv Snes Aar efter tog Borgerskab. Særlig i 1671 var Tilstrømningen stærk, idet ikke mindre end 27 Haandværkere dette Aar mødte op paa Raadstuen for at blive indtegnet og for at erlægge deres Borgerskabspenge,⁶ nemlig 3 Skomagere, 3 Buntmagere, 2 Kobbersmede, 1 Guldsmed, 6 Skrædere, 2 Kandestøbere, 3 Glarmestre, 2 Murmestre, 1 Kalkslager, 1 Urmager, 1 Naadler og 4 Slagtere.

I 1682 løste ialt 37 Personer Borgerskab, hvilket gav Byen en Indtægt paa 31 Rdlr. 5 Mk., og heraf var de 10 Haandværkere. Nogle forsvandt vel hurtigt igen, men andre slog sig til Ro paa Stedet, købte Hus og svarede Græspenge af det Kohold, de havde saavel som Byens andre Indvaanere.

Lige paa den anden Side af det ny Aarhundrede steg Laugenes Antal til seks. Haandværkernes Antal kan ses af en Indberetning, som i 1705 paa Opfordring indsendtes til Kommercekollegiet.⁷ Der var da 3 Guldsmede, 1 Stads-kirurg, 18 Skomagere (der dog ikke alle var selvstændige), 5 Skoflikkere (der ikke var i Skomagerlauget), 5 Grovsmede og 4 Kleinsmede, 10 Skrædere, 7 Buntmagere, (hvoraf nogle var Handskemagere), 4 Bagere, 6 Tømmermænd, 7 Murere, 4 Svarvere (Drejere), 5 Vævere, 3 Slagtere, 3 Sadelmagere, 3 Glarmestre, 2 Rebslagere, 2 Hattemagere («som intet har at ernære sig af»), 2 Naadlere eller Krogmagere, 1 Bogbinder, 1 Gartner, 1 Knapmager, 1 Parrykmager, 1 Tobaksspinder, 1 Kobbersmed (der mærkeligt nok ikke stod i Smedelaugget), 1 Maler og 2 Kandestøbere.

Laugene var imidlertid undergaaet en betydelig Ændring. Efter Aarhundreders Kamp mellem Kongemagten og Haandværkslaugene, var endelig den første gaaet af med Sejren.

Det som havde været Parterne imellem var navnlig det, at Laugene havde tiltaget sig mere og mere Magt, saa at

Mestrene indenfor de enkelte Laug i hver Købstad saa godt som enevældigt bestemte, hvorledes alt skulde være inden for Faget. De fastsatte, hvormange Mestre der maatte nedsætte sig i Byen, hvormange Svende der maatte holdes, af hvad Art Mester- og Svendestykkerne skulde være,

Bindingsværksgaarde i Sønderportsgade.

hvor store Afgifterne skulde være for at blive optaget i Lauget o. s. v.

Gang paa Gang havde Regeringen sat haardt imod haardt; men først Enevælden fik knægtet de stridige Haandværkere, som ønskede at leve paa det fra Fædrene arvede, og som i Virkeligheden kæmpede for deres Eksistens. Det blev heller ikke saaledes, at Laugene ophævedes, men de kom under streng Opsigt af Øvrigheden; og medens Lau-

gene hidtil selv havde affattet deres Skraaer (Vedtægter) og blot faaet dem konfirmeret af vedkommende Øvrighed, blev det nu Regeringen, der lod udarbejde en Normalskraa for hvert Laug (stilet til det københavnske), og denne havde de øvrige Laug af samme Art Landet over at antage sig og efterleve.

En af de nye Skraaers vigtigste Bestemmelser blev, at intet Laugsmøde maatte afholdes, uden at en Øvrigheds-person var til Stede som Bisidder og førte Protokollen. Derved mente Regeringen at have sikret sig, at der ikke paany indsneg sig Vilkaarligheder og selvlavede Vedtægter i de enkelte Laug. De nye Skraaer samt en Række almene Bestemmelser, der gjaldt alle Landets Laug, udkom i 1681 og 1682, og dermed var Laugene sat i en Spændetroje, hvoraf Haandværkerne først følte sig frigjort med Nærings-lovens Indførelse.

Bagernes Antal var efter 1660 kun tre, men man maa ogsaa huske paa, at det meste Brød paa den Tid bagtes i Hjemmene, og at Bagernes Produkter væsentligst bestod af sigtet Hvedemel. Saadant Hvedebrød forhandlede ogsaa af omreisende Bagere, der ved Markedstider slog deres Boder op i Byerne, og saa haardt sad Ribes Bagere i det, at de i 1696 anmodede Magistraten om at forbyde Bagerne fra Fredericia, Kolding og Ballum at indfinde sig ved Markederne,⁹ et Ønske, som Øvrigheden naturligvis ikke kunde opfylde. Derimod lovede den at tage sig af et andet af Bagernes Ønsker, der gik ud paa, at der ikke i Fremtiden gaves Borgerskab til flere end de tre, der allerede i længere Tid havde været det højeste Antal — et Løfte, som man øjensynlig hurtig glemte; thi efter Aar 1700 optræder der stadig fire Bagere, som i Februar 1703 anmodede om Tilladelse til at danne et Laug,⁹ da det aabenbart var den eneste Maade, hvorpaa de kunde værges sig mod de Indgreb i deres Næring, som foretoges fra forskellige andre Handlende og Bønder. Magistraten gav Tilladelsen til Laugets Oprettelse, men naturligvis under Forudsætning af, at de almindelige Laugsartikler af 23 Juni 1683 for Bagere hele Landet over lagdes til Grund derfor.

Undertiden havde Bagerne en ret god Fortjeneste gennem deres Leverancer til de Soldater og Ryttere, der laa indkvarteret i Byen. Nogen regelmæssig Indtægt var dette dog ikke, da Militæret almindeligvis fik Forplejningen gennem Kvarterværterne; men forud for Garnisonskifter, der var meget hyppige, eller Afmarcher til større Øvelser, kunde der komme samlede Bestillinger af Brød, som Regimentscheferne i saadanne Tilfælde sørgede for. Men til at bygge en Eksistens paa var disse Leverancer naturligvis alt for usikre.

En ganske særegen Stilling blandt Haandværkerne i Ribe indtog *Bogbinderen* — der var nemlig kun den ene — Arndt Bogbinder, hvis Efternavn desværre ikke kendes. Han maa i særlig Grad have været knyttet til Domkapitlet, der ogsaa i 1663 tog sig af hans Sager,¹⁰ da han i dette Aar klagede til Kapitlet over, at han besværedes over Evne af Byen med Skatter og Tyngsel til Trods for »at han ingen borgerlig Næring brugte«, og heller ikke havde erhvervet Borgerskab. Dette kan næppe ses under anden Synsvinkel, end at Domkapitlerne, som i særlig Grad havde Anvendelse for Bogbindere, var disses egentlige Arbejdsgivere, og at den Smule, de udførte for andre kun i ringe Grad bidrog til deres Næring paa dette Tidspunkt, hvor Bøger var lidet udbredt uden for »de lærdes« Kreds. Arndt Bogbinder henviste da ogsaa i sin Klage til, at hans Haandværk andetsteds er »frit«.¹¹

Domkapitlet lovede at tale med Borgmester og Raad om Sagen, da Manden faktisk daarligt kunde ernære sig af Haandværket. Henvendelsen synes ogsaa at have frugt; thi da der i 1693 nedsatte sig en ny Bogbinder i Ribe,¹² fik denne, Laurits Johansen Lund, Frihed for Skatter og Tyngsler saa længe han kun ernærede sig ved Boghandel og Bogbinderi, et paa den Tid ganske usædvanligt Beneficium for en Haandværker. Samtidig synes der nu ogsaa at være kommet nogen Fremgang for Faget, idet Lund frygtede for Konkurrence og i 1705 ansøgte om Bevilling som eneste Bogbinder i Ribe, en Bevilling, som han mærkeligt nok aldrig indløste.

Af *Bøssemagere* havde Byen et Par Stykker, der efter det Arbejde, de ses at have udført, greb ind over det, der ellers var forbeholdt Sværdfejerne.¹³ Det er rimeligt at antage, at de har været Medlemmer af Smedelaug^{et}. Vaaben spillede paa den Tid en stor Rolle, da saa at sige hver Mand bar sit Værge, og mere velhavende Borgere kunde endda være Ejere af et helt lille Arsenal, som f. Eks. Borgmester Hans Friis, af hvis Bo det kan ses, at han havde ikke mindre end tre Harnisker foruden en Del Haandvaaben.

Meget dygtige har disse Vaabensmede næppe været. De reparerede vel nu og da de Bøsser, som Byen opbevarede paa Raadhuset, men i 1687 lod Kancelliraad Worm dog Bøsserne sende til København til et større Eftersyn.¹⁴ Manglen paa Duelighed fik man ogsaa Syn for i 1701, da Frederik IV's Landmiliti blev oprettet. Der blev ved denne Lejlighed med ganske kort Varsel Brug for et større Antal Geværer, og Ribes Magistrat fik da, ligesom de øvrige Købstæders, Ordre til at sammenkalde Byens Bøssemagere¹⁵ for at forhøre dem om, til hvilken Pris de mod prompte Betaling kunde levere gode, dygtige 14-lødige Flinter uden Zirat paa Laasen, men med Skæfter og alt Tilbehør »alt i alt at sige en god Soldaterbøsse«. De Ribes Bøssemagere maatte imidlertid melde Pas, og den eneste Købstad udenfor København, der kunde paatage sig Arbejdet, var Aalborg, hvis Bøssemagere fra gammel Tid havde et godt Ry paa sig.

Det er allerede omtalt, at et *Bryggerlaug* var opstaaet i Ribe i 1642, men atter forsvundet. Aarsagen hertil maa for en Del søges i, at hver Husstand baade bryggede Øl og brændte Brændevin til eget Forbrug, og hvad man ønskede at nyde af disse Varer uden for Hjemmene kunde faas i en Række Smugkroer hos Haandværkere, der tog sig en ekstra Fortjeneste heraf. Dette var selvfølgelig til stor Skade for dem, der ikke havde lært andet Haandværk end Bryggeri, og naturligvis klagede de Gang paa Gang over Forholdet,¹⁶ uden at det dog nyttede, selv om baade Magistrat og Regering nedlagde Forbud imod det.

Det er forbløffende at se, hvor mange Mennesker der paa den Tid staar anført i Skattemandtaller og lignende Lister som Bryggere og Brændevinsbrændere, og det maa for saa vidt undre, at et Laug ikke kunde bestaa i Ribe. I 1698 ansøgte en »Mængde Borgere, som levede af Bryggeri og Brænderi«, hos Magistraten om, at der — saaledes som det altid tidligere havde været Skik der i Byen — ved Erlæggelsen af Konsumtionen maatte regnes med 10 Skæpper til en Tønde Korn. Spørgsmaalet var af saa stor Vigtighed, at Magistraten tilkaldte ikke blot de eligerede Borgere, men ogsaa Repræsentanter for Gejstligheden, og det besluttedes at give Tilladelsen med det Forbehold, at hvis de 4000 Rdlr., som Byen skulde svare i Konsumtion, ikke blev fuldt indbetalt paa denne Maade, skulde Forskellen lignedes paa samtlige Borgere, der nød godt af denne Moderation.¹⁷

Hvad *Farveriet* angaar, krævedes der til dette Haandværk en særlig Bevilling, og dets Udøvere maatte foruden Haandelaget sidde inde med en teknisk Viden, som de selvfølgelig vaagede meget strengt over. Fra Udlandet indførtes der naturligvis Stoffer i alle mulige Farver, men disse var ogsaa dyre. Til hjemligt og dagligt Brug brugtes der — navnlig af Bønderne — udelukkende Vadmél, og til dette kunde man selv fremstille simple og ublandede Farver i rødt og grønt. Disse Farver gaar da ogsaa stadig igen i vore hjemlige Folkedragter; men vilde man blot lidt uden for disse Farver, var man nødt til at drage til Købstaden til Farveren der.

Før 1660 maatte man endda drage længere bort end til Ribe for at faa farvet, thi før dette Aar var der ingen Farver bosiddende i Byen, idet Farverprivilegiet var udstedt for hele Jylland. Indehaverne af dette vedblev, som det senere skal ses, ogsaa at holde fast ved dette almene Privilegium, selv efter at flere nye Købstæder, bl. a. Ribe, havde faaet deres egne Farvere.

I 1660 fik Volquart Lauritsen (Laffrentz) fra Frederikstad Privilegium som Farver i Ribe,¹⁸ men udnyttede det kun i tre Aar, hvorefter det gik over paa Christian Chri-

stiansen, som drev Farveriet til alles Tilfredshed¹⁹ indtil 1682, da han aabenbart døde.

Afløseren, Henrik Gundersen, var knap saa heldig. En Markedsdag 1683 kom Konsumtionsforpagteren Ivar Raun over ham og beslaglagde ved Toldbetjentens Hjælp en Del farvet Tøj, som Gundersen havde smuglet over Bredebro. Man begyndte nu at rippe op i hans Sager, og det viste sig da, at han ganske vist havde faaet kongelig Bevilling paa Farveriet, men han havde hverken taget Borgerskab eller ladet sin Bevilling tinglæse. Endnu mærkeligere var det, at han aldrig havde indført Farvestoffer eller andet til Farveriet hørende, hvad Toldsedlerne nemt lod se, og dette i Forbindelse med det indsmuglede farvede Tøj, indgav Raun den Tanke, at Manden slet ikke havde lært Farveriet.²⁰

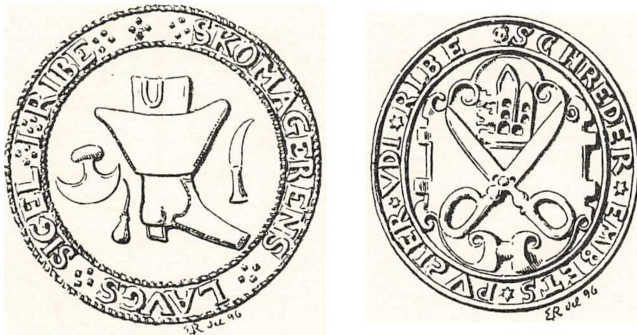
Der maa aabenbart have været noget om dette, thi Gundersen gled efter denne Affære ud af Sagaen, og Enken efter Christian Christiansen overtog atter Farveriet, indtil Sønnen Peder Christiansen kunde bestyre det. Begge Farvere, Fader og Søn, kaldes ogsaa ofte med Tillægsnavnet Farber eller Faber, og der synes at have hersket Usikkerhed med Hensyn til, om deres Navn var Christiansen eller Christensen.

Farveriet kastede godt af sig! Det var heller ikke knyttet til Byen alene, men til hele Ribe Stift »dog Peder Jensens og Carin Siltmans Ret til Farveri overalt i Jylland uforkrænket«. ²¹ Christian Farver blev en velhavende Mand, hvis Enke i 1705 kunde skænke Kathrinekirken en Lysekrone. Sønnen Peder blev Raadmand i 1720, men døde tre Aar efter som en velhavende Mand, hvis Enke fortsatte Forretningen, der efter hendes Død i 1734 gik over til hendes Broderdatter, Sidsel Pedersdatter Schade.²²

Blandt de mange Haandværkere, der arbejdede med Skind og Huder, kunde der fra gammel Tid opregnes et ikke ringe Antal i Ribe. Grunden hertil maa sikkert for en Del søges i den Omstændighed, at saa store Mængder Kvæg dreves gennem Byen, og at der altid var et vist Antal, der blev efterladt der som syge, døde eller usolgte. Skindbere-

dernes Navne var mangfoldige og ikke lette at holde ude fra hinanden, fordi de i deres Haandværk greb ind over de tilgrænsende Omraader.

Tidligere Tidens Skindere kaldtes paa denne Tid *Feldberedere*, eller hvad vi nu kalder Garvere, og af dem havde Byen i de foregaaende halvthundrede Aar kunnet føde fire à fem. I dette Tal havde de daarlige Tider omkring Svenskekrigen ikke forrykket noget, og deres Kaar synes stadig at have været ganske taalelige. Dog er det et Spørgsmaal, om Buntmagerne er regnet med i dette Tal

Ribe Skomager- og Skrædderlaugs Segl.

— hvilket ikke kan ses af de tilfældige Oplysninger, der haves — thi i saa Fald var Nedgangen i Antal endogsaa meget betydelig ogsaa i dette Fag, og blev først paany genoprettet efter Aar 1700, hvor Buntmagerens Antal imidlertid var steget til det dobbelte af Feldberedernes.

Mortensdag 1663 brændte Stampemøllen ved Gjeldebro (Geldsbro), som Feldberederne havde i Forpagtning af Oberstløjtnant Didrick Bluhme paa Nybbel, og de kom derved ud i en Retssag med denne.²³ Forholdet trak sig dog i Lave, Møllen blev genopbygget og paany lejet af Feldberederne; men det kunde jo ikke nægtes, at denne Stampemølle laa noget ubekvemt for dem i det daglige, og at de kunde ønske en Forbedring i deres Vilkaar.

Dertil kom, at Ejerne af Nybbel ved hver Forpagtningstids Udløb forhøjede Afgiften, og i 1695 tabte Feldbere-

derne derfor Taalmodigheden. De saa sig om efter en Udvej og fandt ud af, at de maatte kunne benytte Resterne af en gammel Stampemølle, der laa ved Slusen Vest for Sønderport. Denne var blevet opført i 1581 netop til Brug for Byens Feldberedere,²⁴ men af en eller anden Grund var den blevet forsømt og forfalden, hvorfor Forpagtningen af den ved Gjeldsbro var kommet i Stand. Det var Byen, der ejede Resterne af den gamle Mølle, og to af Feldberederne indgav derfor til Magistraten en Ansøgning om, at de paany maatte drive deres Virksomhed her.²⁵

Magistraten var villig nok til at give Tilladelse til, at der atter anlagdes en Stampemølle paa denne Plads, men den vilde ikke oprette Kontrakt med Feldberederne som Enhed, maaske fordi de stod i Laug med andre, som var denne Sag uvedkommende. Det blev derfor Anders Clausen, der fik Kontrakt med Byen, og selv om denne Kontrakt nævnede, at denne Stampemølle var bestemt til samtlige Feldbereders Nytte, stod Anders Clausen inde for Indfæstningen paa 6 Rdr., og denne Indfæstning skulde ogsaa hans Arvinger være undergivne.

Iøvrigt afstod Byen en øde Jordstrimmel Syd for Stampemøllen, hvorpaa der skulde opføres et Hus, saaledes at Hjulet kom til at ligge ved det søndre Stigbord. Det Vand, som løb herigennem, maatte bruges af Møllen, men til Gengæld skulde saa den søndre Side af »Vingen« og fra denne ud til Bagslusen vedligeholdes af Anders Clausen.

Magistraten forbeholdt sig endvidere Fiskeriet saavel oven- som nedenfor Møllen, ja endogsaa de Ruser og Aaletene, der kunde sættes ud ved selve Stigbordene. Endelig maatte Møllen ikke bruges, hvis det skulde hælde, at Vandmøllen f. Eks. i tørre Somre kunde komme til at mangle Vand.

Betingelserne kan se lidt haarde ud, men det var alligevel en Forbedring for Feldberederne, ikke mindst da Ejerne af Nybbel havde fordret, at de skulde svare til, hvad Skade Møllen kunde tage ved Vandflod og Ildebrand. Den nye Mølle laa dem dog langt bekvemmere, og det var altid bedre at være egne Herrer her end Lejere hist.

Aaret forinden dette skete havde *Handskemagerne*, *Pelsnerne* og *Buntmagerne* i Ribe oprettet et Laug,²⁶ men udover Oprettelsen kendes intet til dets Medlemmers Liv, Antal og økonomiske Forhold. Kun om Handskemagerne ved man, at de i 1705 kom i en heftig Strid med Tolderen Jep Enholm, der havde tilladt sig at kræve udenrigsk Told af nogle Lammeskind, som Handskemagerne paastod stammede fra et nærliggende Sogn.²⁷

Det er allerede tidligere omtalt, men kan understreges ved denne Lejlighed, at de forskellige Skindforarbejdere førte forskellige Navne, men i Virkeligheden var de samme. Af den Grund maa man ogsaa gaa ud fra, at Feldberederne var Medstiftere af og Medlemmer af dette Laug. I 1705 angiver nemlig de officielle Lister, at Byen havde 7 Buntmagere, »hvoraf nogle er Handskemagere«. derimod nævnes overhovedet ingen Feldberedere, medens det dog af det foregaaende fremgaar, at der mindst har været fire af disse. Naar der altsaa i 1694 dannedes et Laug af Handskemagere, Pelsnere og Buntmagere uden at Feldberederne nævnes, er det kun, fordi Grænserne mellem dem var flydende, og fordi man nævnede de Navne, som almindeligvis blev brugt Landet over, naar Laug af denne Art blev oprettet.

Af andre Skindarbejdere havde *Skomagerne*, som forøvrigt i alle Landets øvrige Købstæder, været overordentlig talrige, saa talrige, at man undrer sig over, at de overhovedet kunde eksistere. Men det maa ikke glemmes — og et lignende Forhold gør sig gældende for andre Haandværk, navnlig Skræderne — at Bønderne var tvunget til at købe deres Fodtøj i Købstæderne. Selv om de til daglig mest anvendte Træfodtøj, som gerne maatte fremstilles i Landsbyerne, havde Ribe dog et stort Omraade at forsyne med alt, hvad der brugtes ud over dette.

Foruden Skomagerne var der nogle andre Haandværkere, der fremstillede en Art Fodtøj, der var meget brugt paa den Tid, nemlig Tøffelmagerne. I Tiaaret efter 1660 rummede Byen ikke mindre end tolv af disse. Deres Tid var imidlertid ude, og deres Arbejde gik ind under Sko-

magernes Virkefelt.²⁸ I de nærmeste Aar efter 1660 fandtes der en halv Snes Skomagere i Byen, og i dette Tal er sikkert indgaaet et Par Lappeskomagere, eller som de dengang kaldtes: Skoflikkere, der dog ikke kunde optages som Medlemmer af Skomagerlauget.

Skomagerne i Ribe var ikke noget stridbart Folkefærd, og Laugets Medlemmer optræder kun sjældent under Retsforhandlinger, i Modsætning til hvad der kendes fra en Række andre Købstæder. Naar man træffer dem i Raadstuebøgerne, er det oftest, naar der ved Aflæggelsen af Mesterprøven gjordes Udsættelser af Skuemestrene, der altid synes at have kunnet finde Smaafejl, for hvilke der maatte gives Bøde til Lauget og dets fattige.²⁹

Omkring Aar 1700 var der dog en Del Uro baade i dette Laug og i de andre. Regeringen var begyndt at tage sig visse Friheder, som Laugene ikke syntes, at de kunde finde sig i, og værst var det, at Regeringen nu og da gav Tilladelse til, at enkelte Personer maatte indtræde i Laugene, uden at de fuldtud havde opfyldt de Krav, som man fra gammel Tid var vant til at stille, og som Laugskraaerne egentlig ogsaa paabød. Men Enevoldskongerne vilde ikke hæmmes af noget som helst Baand, og derfor hændte det nu og da, at de paa en ydmyg Ansøgning gav Haandværkere Lov til at udøve deres Gerning og holde Svende og Drengene uden at være Laugsmedlemmer. Det var at rokke ved selve Laugsvæsnets Grundtanke og vakte altid den største Ophidselse i det paagældende Laug.

I 1705 fik Skomager Christian Stentzel i Ribe en saadan Tilladelse,³⁰ uden at det anføres, *hvorfor* han fik den, og det eneste Baand, der lagdes paa ham, var, at han skulde holde sig skikkelig og ingen Opsætsighed forøve.

Men vilde *han* ikke være opsætsig, saa vilde til Gengæld Laugsmestrene. Et saadant Opløsningstegn i det fra Fædrene nedarvede, det som vilde rokke samtlige Mestres Eksistens, om man begyndte at fravige det, kunde de ikke finde sig i! Men hvorledes skulde man komme den Mand tillivs, saa at han opgav sin privilegerede Stilling og blev en af deres egne ved at indgive sig i Lauget? Der maa være

blevet forsøgt en Del, thi kort Tid efter maatte Regeringen gribe ind til Fordel for Manden og beordre Magistraten til at beskytte ham i hans Processer efter Lov og Ret.³¹

Kort Tid før Regeringen, ved sine Bestemmelser i 1681 og 1682 angaaende Laugene, fastsatte særlige Regler for Svendes og Drenges Forhold, fik Ribes Skomagersvende en Skraa, den eneste, der er bevaret af alt, hvad Byen tidligere har ejet af Laugspapirer.

En Februaften 1675 samledes Svendene i deres »Krofaders«, Skomager Jacobsens Hus med Laugets øvrige Embedsmænd. Der var Bisidderen Claus Pedersen, Skriveren Søren Jensen og Skaffereren, der hed Mortensen, og det skete øjensynlig paa Foranledning af Skomagerlaugets Hossidder, selve Præsident Mathias Worm. Grunden var, at Svendenes tidligere »Rettighed« ikke var opsat i tilstrækkelig klare Vendinger, men at dens enkelte Punkter kunde udlægges paa forskellige Maader, hvilket naturligvis havde givet Anledning til Tvistigheder. Desuden var der i Aarenes Løb i Praksis gjort forskellige Tilføjelser, som ikke havde faaet Udtryk i selve Vedtægten, og Krofader, Bisidder og Skaffer, der var Svendenes Dommere i alle indre Sager, kunde derved komme i Tvivl om Straffenes Udmaalning. Den nye Skraa blev nu vedtaget og siden oplæst i Svendenes Forsamling, og i December samme Aar blev den approberet af Mestrene.

Den udmærker sig ikke ved noget særligt klart Sprog og synes ogsaa i Udformningen at være et Hastværksarbejde. Den understreger meget skarpt, at den Skomagersvend, som klager til nogen anden Øvrighed før til Lauget, straffes meget strengt, samt at den, der ikke underkaster sig Laugets Dom og betaler de Bøder, der paadømmes, straks udelukkes af Lauget og fra Laugets Hjælp. Ligeledes fastsættes der straks i Indledningen streng Straf for den Krofader eller Bisidder, der foruretter (d. v. s. dømmer uretfærdigt) en Svend, der er blevet anklaget.

Der holdtes tre Offerdage aarligt, nemlig Juledag, Paa- ske- og Pinsedag, for at hædre Guds Tjenere og Altret, og

den der uden lovlig Undskyldning udeblev, maatte bøde 1 Mark og dog betale Offerpengene, som var 6 Skilling.

Hos den udvalgte Krofader skulde de rejsende Svende have frit Herberg og Ophold i tre Dage. Blev en Svend syg skulde to andre vaage over ham, og døde han, skulde Lauget begrave ham og have privilegeret Fordring i hans Ejendele frem for andre Kreditorer.

Alle Svende i Lauget betalte fire Gange aarlig 2 Skilling i Tidepenge paa et Møde 14 Dage før hver Vandretid, som anføres at være Jul, Paaske, St. Hansdag og Mikkelsdag. Halvparten af Bøderne gik ligeledes i Tidepengebøssen, som kun kunde aabnes, naar Krofader, Bisidder, Skaffere og seks af de ældste Svende var til Stede. To Mestre var Revisorer og skulde paase, at Pengene ikke brugtes til Drikkelag.

Af Skafferne skulde den ene være født i Ribe. Det paa-hvilede dem at tilsige til Møderne, i Modsætning til de fleste andre Laug, hvor dette var yngste Svends Opgave. Der nævnes i Skraaen en Svendekro, men dermed er sikkert som i mange andre Provinslaug ment Krofaderens Hus. Det var Skaffernes Arbejde at »forskue« den tilrejsende Svend Arbejde, d. v. s. føre ham rundt til de forskellige Mestre for at spørge, om de havde Arbejde til ham. Der fandtes paa Kroen en Valtavle over de Mestre, som ønskede Svende. Var der intet Arbejde at faa, skulde de Svende, der eventuelt forud havde faaet Arbejde, men som ikke »gjorde Ærlighed med Svendene«, d. v. s. ikke stod i Svendelaug, vige Pladsen for den nyankomne, saa at denne kunde tjene en Rejseskillig. En saadan Svend kunde ogsaa klare sig med at give den anden Rejsepenge, og vilde han ingen af Delene, maatte ingen andre Svende arbejde sammen med ham under en Bøde paa 6 Mark, og Mesteren, der gik mod denne Bestemmelse, maatte ikke i to Vandretider derefter faa nogen Svend. Disse Regler adskilte sig ikke saa lidt fra, hvad der ellers var Skik i de fleste Laug.

En udlært Dreng skulde give et Drikkekar til Lauget samt et Sølvschildt eller andet efter frit Valg. Dernæst be-

talte han 8 Skilling i Indskrivning og en lybsk Skilling til Fattigbøssen. En nyankommen Svend, der vilde blive i Byen, skulde betale 2 Mk. dansk, og var han ikke tidligere indskrevet desuden 2 Sk. i Broderpenge til Laden og 2 Sk. til de fattige. Ved første lovlige Drikkelag skulde Velkomsten »præsenteres ham med 3 Drik«, og afdrak han den ikke, maatte han give 8 Skilling i Bøde. Ogsaa disse Regler afviger en Del fra, hvad der ellers var Skik rundtom i Landet paa den Tid.

En Række andre Bestemmelser er mere almenkendte, men det bør dog fremhæves, at Skomagersvendene havde

Ribe Smedelaugs Segl.

meget udførlige Regler for Forholdene under Drikkelag samt nogle ellers ganske ukendte Regler for indbyrdes Dueller. Navnlig for Drikkegilderne er Skraaen meget udførlig for sin Tid, og det maa bemærkes, at Drikkelag paa Laugets Bekostning fastsattes til en Tønde Øl hver Vandretid, og hvad man drak derudover, maatte Svendene selv betale.

Som Helhed betragtet maa Skraaen siges at indeholde en Del af den sikkert meget gamle Skraa, paa Grundlag af hvilken den i Indledningen siges at være skrevet, og den er i det hele taget et overordentlig interessant Dokument til Bedømmelse af Provinsbyernes Laugshistorie.

Om *Skræderne* i Ribe haves der et Par Efterretninger, der belyser Forholdet til de gamle Laugsidéer, et Par

Eksempler plukket ud af det daglige Liv. Det ene viser den Justits, som Laugsmestrene forstod at holde indbyrdes, idet der for deres Domstol blev forelagt et Arbejde, der ikke var dygtigt nok, og hvortil der angaves at være brugt mere Tøj, end der virkelig var. Mestrene holdt *ikke* Haanden over deres Kollega, men henviste Sagen til Rettens Afgørelse.³²

Den anden Sag er mere interessant, fordi den hunder i gamle Laugsfordomme, og fordi den, der kom frem i 1717, er et meget sent Eksempel paa, hvor sejgt man holdt fast ved Traditionerne paa et Omraade, hvor allerede Christian IV hundrede Aar i Forvejen havde grebet ind med haard Haand. Det var nemlig ikke alle og enhver, der var velset i Haandværkernes Kreds. Fra ældgammel Tid havde det været en absolut Fordring, at det unge Menneske, der vilde i Lære, skulde være ægtefødt. Et Slegfredsbarn vilde sætte en Plet paa Lauget og kunde ikke taales. Adskillige Laug var endog saa fornemme paa det, at de forlangte, at Læredrengene skulde »komme af Godtfolk«.

Om Ribes Skrædere altid havde været nøjeregnende hermed, skal være usagt, men i eet Tilfælde geraadede de i alvorlig indbyrdes Strid. En af dem havde efter Magistratens Opfordring taget en Søn af et af Stadsbudene i Lære; men da han, som Skik og Brug og god Laugsorden var, mødte op i den første Laugforsamling derefter og vilde have Drengens Navn indskrevet i Protokollen, blev han afvist.³³ Den Form, som denne Indskrivning havde, var nærmest af kontraktlig Art og omhandlede Læretidens Varighed, Lønnens Størrelse og lignende, og uden dette havde Forholdet mellem Mesteren og hans Lærling intet retsligt Grundlag, saa meget mere, som Drengen ved Læretidens Ophør skulde »frigives« ved en Indførsel i samme Protokol samtidig med, at han fik sit Svendebrev udleveret.

Rimeligvis er der ved den Lejlighed faldet nogle knobbede Ord; men den paagældende Skræder mente dog, at det var bedst at se Tiden lidt an, inden han tog yderligere

Forholdsregler mod sine Kolleger. Men da han efter dette slet ikke blev indkaldt til de forskellige Laugsmøder, og da der fandt en Skiltflytning Sted ved et Oldermændsskifte, uden at han havde været tilsagt til Festligheden, gik han til Øvrigheden med en Klage.

Oldermanden, der absolut ikke kan siges at have haft rent Mel i Posen i denne Sag, forsøgte i Retten at sno sig fra det. Det maatte bero paa en Misforstaaelse, naar Klageren ikke var blevet tilsagt til Laugsmøderne, og hvad Skiltflytningen angik, slog han det hen, som om det kun var noget, der vedrørte Svendene og Drengene. Hvis nogle af Mestrene vilde gaa med i Optoget, blev det deres egen Sag, men man udstedte ingen Indbydelse dertil. Men selve Sagens Kerne, Nægtelsen af at optage Stadsbudets Søn i Laugsprotokollen, ja der var Forholdet ganske ligetil. Hvornaar var nogen Sinde et Stadsbuds Søn blevet indskrevet i noget Laug der i Byen? Alligevel firede han lidt og erklærede, at man dog ikke, naar Tidens Fylde kom, vilde nægte Drengen hans Lærebrev. Denne Indrømmelse løste imidlertid ikke Konflikten, som var af absolut principiel Karakter. Magistraten lod Oldermændene fra Skomager-, Smede- og Buntmagerlauget indkalde til et Fællesmøde paa Raadhuset, og denne Forsamling vedtog, at Drengen skulde indskrives efter de almindelige Regler.

Om Datidens Skrædere maa det iøvrigt bemærkes, at de syede saavel Mands- som Kvindeklæder, og det er rimeligt, at enkelte af dem har givet sig af med Specialiteter inden for de enkelte Klædningsstykker. Fra Ribe vides det, at i hvert Fald en af Skræderne omkring 1728 udelukkende syede Kvindeklæder: Kjoler, Adrienner, Korsetter o.s.v.⁵⁴

*Smedene*⁵⁵ var i tidligere Tid stærkt specialiseret inden for deres Haandværk. Der var Grovsmede, Klejnsmede, Kedelsmede (Kobbersmede), Knivsmede, Bøssesmede o.s.v. men medens det i de større Byer var en Forbrydelse, der straffedes strengt af Lauget, hvis en Smed af een Kategori udførte Arbejde, der hørte ind under en anden Kategori, var Grænserne i en By af Ribes Størrelse mere flydende,

selv om flere af dem overholdtes strengt, navnlig mellem Grov- og Klejnsmede. Oprindeligt var baade Urmagere og Guldsmede Medlemmer af Smedelaugene; men disse to Haandværk skilte sig efterhaanden ud fra de øvrige som noget fornemmere.

Dette gælder ikke mindst Guldsmedene, der ikke uden for København dannede særlige Laug; og de kostbare Materialer, de behandlede, gjorde, at Regeringen lige fra 1500'erne traf særlige Bestemmelser for disse, gældende for Guldsmedene over hele Landet, saa at man ikke træffer Laugsregler for de enkelte Byer, hvor mange Guldsmede der end fandtes.

Ribe havde altid haft mange Guldsmede, og at de stod uden for de øvrige Haandværkeres Kreds, kan blandt andet ses af, at flere af dem anvendtes som Prokuratorer.³⁶

At de holdt Hævd over deres Profession, fremgaar blandt andet af Magistratens Kopibog for 1701. Guldarbejder Johan Andersens Søn, Anders Johansen, var 19 Aar gammel blevet udlært hos Faderen, men dermed var han ikke fuldgod som Svend. Han blev nu sendt til København for at perfektionere sig i Guldsmedekunsten.³⁷

Det kan derfor heller ikke undre, at Anders Johansen, da han godt en halv Snes Aar senere vendte tilbage til Ribe, var en af dem, der fik Privilegium paa at drive Haandværket der i Byen. Dette Privilegium blev givet til ham og Henrich Bötcher, men det blev dog tilladt Enken efter en tidligere Guldsmed Johan Buch, Margrethe Jensdatter, at vedblive at ernære sig af Professionen ved en dygtig Svend.³⁸

I 1724 blev Henrich Bötcher Raadmand i J. J. Neumanns Sted, og i 1733 fik han Forhandlingen af Stempel-papir, begge Dele noget, der sætter ham i et højere Plan end de almindelige Haandværkere.

Anders Johansen døde i 1729. Johan Buchs Enke, der i sin Tid havde faaet Bevilling til at drive Guldsmede-haandværket ved en Svend, selv om hun giftede sig, ægtede paa samme Tid sin Svend, og derved gik Bevillingen over paa denne, som hed Jens Kjølholt.

Efter Henrich Bøtchers Død gik hans Bevilling tilligemed Stempelpapirhandlen over til hans Søn Jochum. Jens Kjølholt's første Kone var imidlertid død, og han giftede sig nu med Jochum Bøtchers Søster, saa at de to Svogre nu sad inde med hele Guldsmedevirksomheden i Byen.³⁹

Om de »rigtige« Smede i Ribe vides iøvrigt fra denne Tid kun, at de i 1685 dannede et Laug for at forhindre det Indpas, som fra forskellige Sider gjordes i deres Næring.⁴⁰ Der var i dette Aar 7 Grovsmede, 3 Klejnsmede, 2 Bøsemagere og 1 Knivsmed; men det var dog ikke dem alle, der indtraadte i Lauget med det samme, og det ser ikke ud til, at de øvrige har kunnet tvinge dem dertil. Saa sent som i 1694 ses det saaledes, at fire ældre Haandværkere endda noget modstræbende indtraadte i Lauget.

I 1667 fik Peder Jensen Bevilling som eneste *Rebsluger* i Ribe⁴¹ mod altid at have Forraad af gode og dygtige Varer samt at sælge disse til en billig og lidelig Pris, saa at ingen med Rette kunde klage derover. Mere end een Rebsluger var der heller ikke Plads til i en By som Ribe paa den Tid.

Hvad Træarbejderne angaar, saa begyndte disse efter de nye Laugsreglers Fremkomst i 1681 at tænke paa, om de ikke burde slutte sig sammen i et Laug, og den 23. December 1683 fik *Snedkerne, Tømmermændene og Bødkerne* — eller som de sidste endnu paa den Tid kaldtes: *Kimerne* — Tilsagn om at møde paa Raadhuset først i det nye Aar for at drøfte Mulighederne for Oprettelsen af et Laug.⁴²

Det blev imidlertid ikke til noget, og først i 1726 blev *Snedkerlauget* stiftet.⁴³ Meget kender man dog ikke til dette, men man faar dog netop gennem dette Laug et Indblik i den Jagt paa Fuskere og Bønhaser, som er saa betegnende for hele 18. Aarhundrede.

»Bønhaser« kaldtes de, der uden at være i noget Laug eller uden at have lært Haandværket rigtigt, gik Laugsmestrene i Næringen. Det kunde ske ved, at de nedsatte

sig i Landsbyerne, hvor det var Haandværkerne forbudt at bo, eller ved at de drog fra Sted til Sted paa Landet og tog Arbejde. Men det kunde ogsaa hænde, at de vovede at bosætte sig i selve Købstaden og reddede sig Smuler fra de organiserede Haandværkeres Bord.

I 1733 skete det, at en Rytter kom paa Kant med Snedkerlauget. Blandt Datidens hvervede Soldater var der jo ofte tidligere Haandværkssvende, som rundt om i Garnisonerne udførte Smaaarbejder i deres Fritid til stor Harme for Laugsmestrene. Det kom da ofte til aaben Kamp, og saaledes ogsaa med denne Rytter. En skønne Dag mødte Snedkerlaugets Oldemand og Hossidder op hos ham og fratog ham hans Værktøj.⁴⁴

Om de nu selv var gaaet til Magistraten og havde forelagt denne Sagen, var den ikke svulmet saa stærkt op; men det blev i Stedet for Rytteren, der trodsende den Risiko, han løb, anmeldte Overfaldet, og Laugets Embedsmænd maatte møde paa Raadhuset, hvor de jo traf sammen med deres Bisidder, Raadmand Bøtcher, uden hvis Nærværelse og Samtykke de ikke maatte tage Beslutninger paa Laugets Vegne, hvad de jo groveligt havde overtraadt i dette Tilfælde.

Men Snedkerne var kommet i Krigshumør, og da Magistraten paabød dem at levere Værktøjet tilbage til Rytteren, erklærede de rent ud, at det agtede de ikke. Der faldt efterhaanden en Række haarde Ord, og Snedkerne lod det navnlig gaa ud over Raadmand Bøtcher, der jo selv var Haandværker, og som de havde ventet vilde staa paa deres Side. Til Slut tabte Magistraten Taalmodigheden og idømte dem hver en Bøde paa 4 Mark samt 1 Rigsdaler i Sagens Omkostninger, og da de endnu mukkede, blev det betydet dem, at de i Gentagelsestilfælde maatte lide paa deres borgerlige Rettigheder.

Et Laug uden for Haandværkernes Kreds var *Vognmandslauget*. Vognbefordring var en vigtig Ting i hine Tider, og hvor der ikke fandtes Vognmandslaug, maatte Øvrigheden ofte træffe Bestemmelse om Befordringer. Navnlig var dette nødvendigt under særlige Omstændig-

heder, og under Svenskekrigen havde Magistraten i Ribe i 1659 truffet Bestemmelser om Vognleje samt om ridende og agende Bud.⁴⁵ Agepligten blev paa en vis Maade lignet paa alle Borgerne, der paa en eller anden Maade kunde yde Befordring, og der forfattedes en Liste over 46 kørepligtige samt over 6 ridende Bud. Hertil kom 6 løbende Bud.

Fra Mellemslippe.

Der fastsattes bestemte Takster, og det besluttedes, at om nogen paa Byens Vegne mistede Hest og Vogn, skulde Byen erstatte ham dem efter en Taksation, der foretoges hver Gang før Rejsen.

I 1687 oprettede Byens egentlige Vognmænd et Laug,⁴⁶ i hvis Næring ingen maatte gøre Indpas. At kunne leje Vogne var særlig vigtigt for Ribes Borgere, fordi en Del af disse uden at have Agerbrug eller paa anden Maade Brug for Køretøjer dog enkelte Gange om Aaret behø-

vede saadanne, idet de som Grundejere havde Part i Byens Enge og Indtægt af Salget af Hø.

Da nu Nabo ofte kunde hjælpe Nabo, maatte der ogsaa i Vognmandslauget indføres den særlige Bestemmelse i Skraaen, at til Høgning og Markedsrejser maatte enhver bruge, hvem han vilde, men i alle andre Tilfælde havde Lauget Ret til Agningen. Ønsket om Vognleje skulde fremføres for Oldemanden, der saa tilsagde Vognen, idet den Vognmand, der stod for Tur havde Pligt til at holde sine Heste hjemme paa Stalden, saa at de var til Raadighed.

Om dette Laug ikke har kunnet trives eller det aldrig rigtig er kommet i Gang, vides ikke; men i 1719 oprettede Magistraten atter, og denne Gang med Stiftamtmandens Approbation, et Vognmandslaug paa 12 Personer og efter de kongelige Laugsartikler af 1683 15/3.⁴⁷ Men heller ikke dette synes at have været af Varighed, thi i 1724 finder der atter Stiftelsen af et Vognmandslaug Sted — eller der gøres Forsøg paa at faa et oprettet.⁴⁸ Det var i Anledning af, at der blev sat en agende Post i Gang fra Haderslev over Ribe til Varde og Ringkøbing, og fem Mand tilbød da at oprette et Laug til Befordring saavel af Post som af Rejsende.

I Slutningen af Christian IV's Regering havde et nyt Haandværk holdt sit Indtog i Ribe, nemlig *Lærredsvævningen*. Hidtil havde hvert Hjem almindeligvis selv fremstillet det nødvendige Lærred, men nu grundlagdes Lærredsvæveriet som en lille Hjemmeindustri, der efterhaanden vandt stedse stigende Fodfæste i Byen.

Da Regeringen i 1680'erne, tro mod Merkantilismens Ideer, begyndte at interessere sig for, hvor i Riget »Manufakturerne« bedst kunde trives, udsendtes der til Amtmændene en Række Spørgsmaal desangaaende.⁴⁹ Svarene var fra de fleste meget mistrøstige, og heller ikke Ribe Stifts Amtmand mente at kunne indberette andet end, at i Ribe lod der sig ikke lægge Manufakturer.

»Lærred og Drejl bliver der gjort saa meget af, som forbruges her. Noget føres ogsaa andre Steder hen af fattige Folk, som deraf har en arm Føde.«

Fabrikationen var imidlertid endnu kun i sin Vorden, men allerede en lille Sned Aar senere, lige ved Aarhundredskiftet, havde Tønden faaet en anden Lyd. Regeringen gentog nemlig paa denne Tid sit Spørgsmaal om, hvilke Manufakturer der bedst kunde indrettes i Byen, og da kunde man svare:⁵⁰ »Der forarbejdes i Ribe en temmelig Del Lærred og Drejl, som udføres til Norge, Sjælland og Fyn.«

Som det kan ses, er man sig nu denne Hjemmeindustri bevidst som noget, der ikke er helt daarligt, og der er heller ikke mere Tale om lidt Smaaudførsel, der kan give Fattigfolk en arm Føde. Samtidig var man ogsaa blevet opmærksom paa, at Regeringens Interesse for Manufakturerne maaske kunde bringe lidt Goder for Byen, og Magistraten begyndte at gaa angrebsvis til Værks.

Hørren indførtes direkte fra Flensborg, men paa Grund af den kedelige Told mellem »Rigerne og Landene« (Kongeriget og Hertugdømmerne), maatte man betale 1 pCt. i Told, og vilde man atter udføre de forarbejdede Varer f. Eks. til Norge, maatte man igen betale Told deraf. Derved fordyredes Varerne, og Afsætningen blev mindre. Kunde man opnaa, at i hvert Fald Tilførslen af Hørren til Ribe blev afgiftsfri, vilde meget være vundet! Yderligere androg man om, at Militæret, og navnlig det jyske nationale Regiment, maatte blive beordret til at forsyne sig med Lærred herfra, noget der dog næppe bevilgedes, da det var Regeringens Princip, at Regimentscheferne selv bestemte, hvorfra de vilde tage Varerne, naar de blot var af indenlandsk Fabrikat.

Magistraten havde ved denne Lejlighed fat i noget af det rigtige. Der ligger i denne Skrivelse et Initiativ, der desværre paa andre Felter kommer yderst lidt til Orde i baade denne og den følgende Tid.

Forøvrigt gav denne voksende Fabrikation Anledning til en Del Stridigheder med Stiftamtmanden. Slottets Bleggaard, eller — som det ogsaa kaldtes — Korsbrødregaards Blegeplads, som strakte sig fra Palisadeporten og langs ud med Aaen i Vest indtil Slottets Grund, var nemlig fra gam-

mel Tid en af Stiftamtmandens Indtægtskilder, idet Afgifterne for at lægge Lærred til Blegning her gik i hans Lomme. Nu begyndte imidlertid Lærredsvæverne i Byen at anlægge »en ny og usædvanlig Blegegaard« og gjorde derved Indpas i den høje Herres Intrader. Han udstedte øjeblikkelig et Forbud derimod og befalede Delefoged Jens Hansen at paase, at Forbudet ikke blev overtraadt og i modsat Fald at konfiskere Lærredet.⁵¹

Til Trods for at man maa synes, at Lærreder selv i mindre Mængder, der laa udbredte til Blegning i lange Tider ad Gangen, maa have været lette at konstatere, trodsede Beboerne dog Gang paa Gang Forbudet. Stiftamtmanden, der vel fandt det under sin Værdighed at blive ved med at kævles med Borgerskabet herom, greb da i 1707 til den Udvej at bortforpagte Korsbrødregaards Blegeplads.⁵²

Den første Forpagter hed Conrad Pedersen Schiøtt, og Lejemaalet blev indgaaet paa tre Aar. Afgiften sattes til 30 Rdlr. aarlig, men desuden skulde Schiøtt udføre 24 Dages Havearbejde hos Herskabet paa Korsbrødregaard og desuden for samme Herskab blege ikke mindre end 300 Alen Drejl og Lærred aarlig, et Bevis paa, at man selv i denne fine Husholdning fabrikerede en Del mere, end man selv havde Brug for.

Nu blev det Schiøtt, der ved Byfogdens Hjælp maatte værne om sine Rettigheder, men han fik ikke stort mere Held med sig i den Retning, end Stiftamtmanden havde haft.⁵³ Lærredsfabrikationen i Ribe voksede støt, og snart var det ikke længere Producenterne selv, der afsatte Varerne. Der fremstod i Byen Lærredshandlere, der opkøbte Lærredet lige fra Væven og blegede det paa de forskellige »ulovlige« Blegepladser, bl. a. paa Hundegades Bleggaard. Derefter drog de ud over Landet med Varerne og havde tilsyneladende god Afsætning. Blandt de Lærredshandlere fra denne Tid, der kendes ved Navn, skal omtales Herman Tækker omkring 1725. Han var blind, men gjorde trods denne Svaghed lange Forretningsrejser. Falster omtaler ham i en af sine Discusser som vandrende om paa Ribe Gade ført af en døvstum Pige.⁵⁴

Gennemgaar man Børgerskabsprotokollen for at danne sig et Overblik over de Haandværkere, der nedsatte sig i Ribe, slaar det én straks, hvor gode danske Navne de alle bær. Til Trods for at Byen laa saa nær ved en ganske vist kunstig Grænse, og til Trods for, at man i en Række andre jyske Byer finder tyske Haandværkssvende stærkt repræsenteret, i hvert Fald i enkelte Fag, maa Ribe ikke have haft nogen særlig Tiltrækning for disse, der mere søgte nordpaa over Kolding. Men forøvrigt er der ingen Tvivl om, at man tidligere har overdrevet de tyske Haandværkssvendes Mængde i Danmark og deres Indflydelse paa danske Laug.

I et meget specielt Haandværk træffer man derimod andre Udlændinge i Ribe, nemlig inden for *Tobaksspinderiet*. Her var det Jøder, og vist nærmest Hamborger-Jøder, der dominerede. I Begyndelsen af 1670'erne begyndte de at slaa sig ned i Byen og oparbejdede hurtigt en ret god men, som det skal ses, ogsaa temmelig usikker Forretning.

Begyndelsen til Bekendtskabet med disse Jøder er ikke særlig tiltalende. En af dem, Nathan Moses, blev nemlig i 1675 grebet i Aarhus med en afgjort falsk Toldseddel. Alligevel turde baade han og hans Kolleger have været ganske vel lidt i Ribe. De synes alle, Isach Moses, Simon Hartvig og senere Levin Moses at have arbejdet i et vist Fællesskab.⁵⁵

I 1688 udstedte Regeringen Forbud mod, at tyske Jøder drev Tobaksspinderi og Tobakshandel i Danmark, med mindre de som en Art Skat opførte et grundmuret Hus paa Christianshavn paa mindst 6 Fag og i 2 Etager. Kun Fredericia nød ogsaa i denne Henseende en særlig Begunstigelse. Magistraten i Ribe fandt imidlertid, at dette var en lidt haard Fremgangsmaade mod Mennesker, der nu havde boet i Byen i 14 Aar og havde oparbejdet saa god en Forretning, at de betalte Skat næst efter de højeste Skatteborgere, og den indsendte derfor et motiveret Andragende til Regeringen, der ogsaa gav Tilladelse til, at de maatte blive boende.⁵⁶

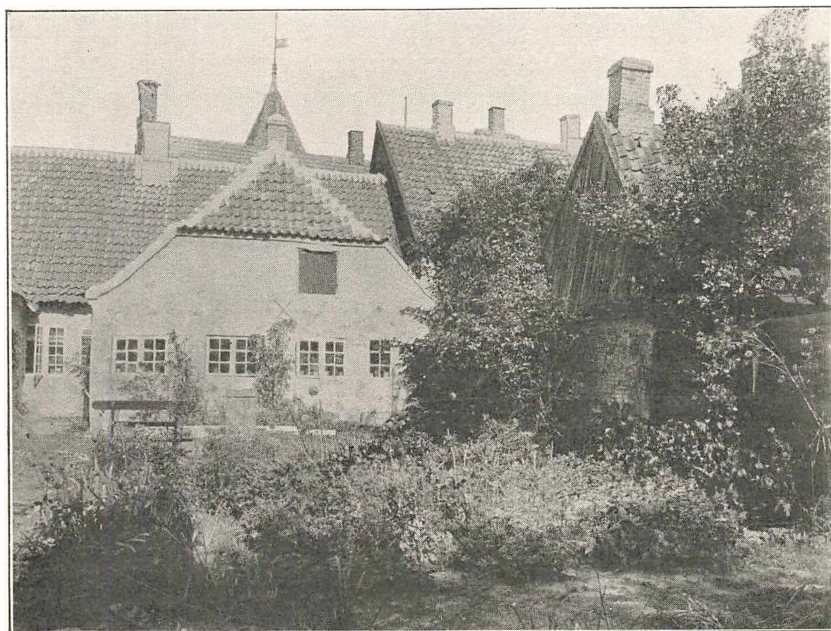
Det ser imidlertid ud til, at dette Paabud fra Regeringen alligevel blev den indirekte Aarsag til Jødernes Ruin. Paa Efterretningen om Forbudet gik nemlig Raadmand Peder Lauridsen Baggesen i Kompagni med et Par andre om at starte et Tobaksspinderi, og skønt hans Kolleger hurtigt trak sig ud af det, havde han Held med sig og fik efterhaanden en betydelig Afsætning paa disse Varer over hele Jylland. Der var i 1672 en lidt kedelig Retssag mod ham og Willum Knudsen, der beskyldtes for at have indsmuglet tolv Kasser Tobak ved Yderbjerrum; men Købmændene erklærede, at det var Skipperen, der uden deres Vidende havde foretaget denne Indsmugling. Hvorledes det nu end forholdt sig, vedtog Skipperen en Bøde paa 10 Rdlr., og Købmændene fik den beslaglagte Tobak udleveret.

I 1691 indførtes der til Ribe ialt 41,516 Pund sort og gul Tobak fra Holland,⁵⁷ og af dette havde Peder Lauridsen indført Broderparten. Han var aabenbart en mere driftig Mand end Jøderne og forstod bedre at opreklamere sine Varer. Hans udsendte Forhandlere medførte Tobakken i de Kasser, hvori den var kommet i uforarbejdet Stand fra Holland, og der var yderligere lagt hollandske Sedler ved Tobakken, saa at denne rimeligvis er gaaet strygende som ægte hollandsk.⁵⁸

Simon Hartvig forlod i 1691 Ribe for at nedsætte sig i Aarhus, hvor han slog sig paa Kornhandlen, der jo imidlertid fordrede en Del Driftskapital. De andre Jøder fortsatte, men havde stadig Uheld. Allerede i 1684 havde de faaet et slemt Smæk, idet det Skib, som hjembragte deres Varer fra Holland, strandede ved Sønderho. Øboerne begyndte straks at bjerge, hvad de kunde af Ladningen, og skønt Jøderne øjeblikkelig satte sig i Bevægelse for at faa reddet, hvad der kunde reddes, var Ladningen ved deres Ankomst til Stedet betydelig reduceret.⁵⁹

Delefogeden Willum Knudsen og Inspektøren Peder Madsen var taget med dem over til Fanø og gik straks kraftigt til Værks mod Røverne, der med Fiskeren Peder Gellesen i Spidsen og med tolv Baade ialt, havde ranet af Tobakken.

Alle Baadene blev beordret til at sejle til Ribe med deres Last, men de havde da allerede foretaget adskillige Ture til Vraget, og ogsaa til Mandø var der ført en Del Varer. Jøderne indgav en ynkelig Klage til Stiftamtmanden, der beordrede Byfoged Laurids Mortensen Friis som Sættefoged i Sagen og Andreas Saaby som Prokurator.⁶⁰

Gaardparti, Hjørnet af Sønderportsgade og Bispegade.

Desuden udstedtes der Forbud mod at nogen Beboer paa Fanø og Sønderho forlod Riget uden Tilladelse, saalænge denne Sag stod paa.⁶¹

Men blev der end grebet kraftigt ind i Sagen, fik Jøderne dog paa langt nær deres fulde Ejendom tilbage, og atter i 1690 havde de Uheld med deres Varer. Aaret efter blev de sat under Tiltale paa Foranledning af Købmand Abraham Italiaender i Amsterdam til Betaling af noget tilsendt Tobak, som de imidlertid paastod for en stor Del havde været fordærvet.⁶²

Under Sagen opstod der den Vanskelighed, at Nathan Moses skulde aflægge Ed, men dette kunde jo paa Grund af hans Religion ikke ske efter det sædvanlige Ritual. Jøderne maatte selv underrette Øvrigheden om, hvorledes man i saa Tilfælde bar sig ad andre Steder. Den hebraiske Bibel blev skaffet til Veje, og med højre Haand paa denne aflagde Moses Eden:

»Adonaj, Himmelens og Jordens Skaber, jeg paakalder Dig og Dit hellige Navn, saasom jeg nu intet andet vil sige end hvis (hvad) som sig udi Sandhed forholder . . . .«, og han sluttede:

»Altsaa til Sandheds Bekræftelse saa beder jeg mig Gud til Hjælp, og dersom jeg haver handlet med Falskhed og Bedrageri eller nu forebringer nogen Løgn, da ønsker jeg over mig selv alle de Forbandelser, som udi Loven skreven ere, men dersom jeg siger Sandhed, saa hjælpe mig den sande Gud.«

Isach Josephs og Nathan Moses' økonomiske Tilstand forværredes stadig. Da det gik saa daarligt med Tobakshandlen, gik de i 1693 i Kompagni med Simon Hartvig i Aarhus om at udføre Korn, og det lykkedes dem virkelig at rejse Kapital til dette Foretagende. Der fragtedes tre Baade og et Skib paa 100 Læster, der skulde indtage Korn i Mariager Fjord, og desuden skulde et Skib afgaa med en Kornladning fra Nysted. Nu vilde Uheldet imidlertid, at en Jægermester Brockdorff, som havde financieret Simon Hartvig, blev ængstelig for sine Penge og opsagde dem til øjeblikkelig Betaling med det Resultat, at Jøderne gik fallit.

Isach Joseph havde allerede i 1687 faaet Borgerskab i Fredericia, og nu flygtede Nathan Moses og Simon Hartvig ogsaa til denne By for at udnytte Asylretten der. Enhver der tog Borgerskab i denne By, blev nemlig i ti Aar fritaget for at svare til stiftet Gæld, og det gjaldt derfor om at naa Byen, inden Kreditorerne fik fat i en. I dette Tilfælde skete der imidlertid det enestaaende, at Brockdorff fik udvirket hos Kongen, at Hartvig trods Asylretten blev dømt til at betale. Da han imidlertid intet ejede, indsattes han i

det militære Fængsel, indtil han kunde overføres til København. Det var maaske under Bestræbelserne for at slippe ud, at han formaaede Magistraten i Ribe til i Aaret 1697 at skrive et Vidnesbyrd, der blev absolut rosende. Byen havde endnu ikke glemt sine flittige, men uheldige Jøder, der en Tid havde skattet saa højt til Byen.⁶³

Men der var andre, der heller ikke glemte dem i en Hast. Der var først og fremmest Tolderen, Justitsraad Kruse, der havde 1000 Rdr. tilgode hos dem for Told paa Tobak. Det var ret almindeligt, at Tolderen lod Beløbet opføre paa Regning og senere indkrævede det, som enhver anden Handelsgæld. Men det var absolut ikke tilladt ved nogen kongelig Forordning, og her gik det galt. Hos Mathias Worm stod dernæst en gammel Gæld fra 1683 paa 480 Rdr., og Worms Kone var desuden blandt dem, der havde financieret Kornhandelen med 420 Rdr. Raadmand Niels Hansen var interesseret med 475 Rdr., Oluf Justesen. Forpagteren paa Skodborghus, med 500 Rdr., og en Række andre Fordringer som Husleje o. l. dukkede nu op i Ribe Raadstueret. Der blev gjort Forsøg paa at faa Gælden til Toldvæsnet prioriteret ved Arresten i Jødernes Ejendom og Bohave, men Kravet blev afvist, da Summen ikke var krediteret efter nogen kongelig Forordning. Fra Fredericia indsendte Nathan Moses, hvor han sad godt i Ly, en Afregning for Toldgælden, men da Afskriften ikke var bekræftet af Byskriveren — hvad der var Skik og Brug i Ribe — toges den ikke for gode Varer. Oluf Justesen søgte at faa lidt af sine Midler ind ved at give en Amsterdammer Fuldmagt til at arrestere det Gods, som Jøderne muligvis havde i Holland;⁶⁴ men det førte til intet. Jøderne var gledet ud af Ribes Saga, og Kreditorerne sad tilbage med Smerterne.

Andre førte Tobaksspinderiet videre, og selv om det aldrig kom paa Højde med Fredericias, hvor Tobakken jo ogsaa dyrkedes paa Stedet, gav det dog sine Producenter en ret god Fortjeneste. Omkring Aar 1700 opnaaede Peter Jansen Brehmer at blive privilegeret Tobaksspinder i Ribe.

Medens det var ret almindeligt i andre Købstæder, at Haandværkslaugene udskilte særlige Liglaug, der ikke alene bar Medlemmerne og deres Familie til Jorden, men som ogsaa tog sig en Ekstraindtægt ved at udføre Ligbæring for udenfor staaende, havde dette ikke rigtig vundet Indpas i Ribes Laug. I enkelte af dem, hvor det ifølge Skraaerne var en gammel Pligt, opgav man det da ogsaa straks, da der i 1659 indstiftedes et almindeligt Ligbærelaug,⁶⁵ uafhængigt af de gamle Sømmenslutninger og optagende alle i sig, der ønskede det. At dette kaldtes »Laug« peger heller ikke hen paa Haandværkerne, da Ordet paa den Tid almindeligt brugtes om enhver Art Sømmenslutning. I adskillige danske Byer fandtes der f. Eks. Handelslaug, og selv i den katolske Tid brugtes Ordene Gilde og Laug i Flæng.

Alligevel fandt det nye Liglaug sin største Tilgang blandt Haandværkerne, men ogsaa en Del andre smaa Næringsdrivende sluttede sig dertil, medens de højere Stænder holdt sig fornemt tilbage. Kompagnilauget — eller Borgerlaug, som det ogsaa ofte kaldtes — startede med ialt 54 Medlemmer. Stiftelsen fandt aabenbart Sted under Indtrykket af det Væld af Begravelser, man havde set i Pestens Tid, og hvor det ofte havde knebet for de mindre bemidlede at komme i Jorden med den Honnør, som man i Datiden satte saa stor Pris paa. I sit Anlæg var Lauget kun rettet paa at give Medlemmerne med Hustruer, Børn og Husstand en værdig Begravelse.

Til en saadan regnede man dengang, at Begravelsen blev bekendtgjort paa en sømmelig Maade af en Mand i en sort Kappe, og da man ikke paa den Tid kendte vort Blomstervæld paa Kisten, var det allervigtigste, at denne var dækket af et smukt sort Klæde med Frynser paa.

Ligesom man den Dag i Dag ofte regner en Mands Værd efter Antallet af Personer i hans Ligfølge, gjorde man det ogsaa dengang, og man kunde saaledes mod et aarligt Indskud i Laugskassen sikre sig en standsmæssig Ligfærd; thi den af Laugsbrødrene, der uden lovlig Grund

udeblev fra Begravelsen, maatte betale en Bøde paa en Mark dansk.

Lauget begyndte smaat med Anskaffelsen af et Ligklæde. Senere kom en Kappe til, til Brug for Bedemanden. I 1670'erne fik Lauget en ivrig og energisk Leder i Henrik Jacobsen Kandestøber og blev under hans Ledelse saa velhavende, at man anskaffede et meget fint Ligklæde foruden de to, man havde i Forvejen, desuden et Sørgeslør, en Lade, en Velkomst, nogle Ligbaarer og nogle Skovle.

Det ses heraf, at Ligbærerlauget nu betragtede sig ganske som de gamle Gilder, eller i hvert Fald som Haandværkslaugene. Laden var jo det gamle Navn for den Trækiste, hvori Laugets Ejendele: Bøger, Signet, Pengebøsse o. l. opbevaredes. Her var den imidlertid ogsaa bestemt til at skulle rumme Ligklæderne, Floret og Kappen. Velkomsten var det Drikkebæger, som anvendtes ved Laugsammenkomsterne, og hvoraf den nyoptagne Haandværksmester blev drukket til. Den anvendtes vel her paa lignende Maade, og den beskrives som et Stob af Valbirk indlagt med Ibenholt, Rav og Elfenben. Og da Kassen efterhaanden var blevet velhavende, optraadte den paa samme Maade som Haandværkslaugenes, nemlig som Laanekasse.

Ogsaa Laugets Styrelse var indrettet efter de Principper fra Gilderne, som Haandværkslaugene havde overtaget. Lederen kaldtes Oldemand, hans Hjælper Bisidder, og der fandtes naturligvis ogsaa en Laugsskriver, der førte Protokollen. Af andre Embedsmænd fandtes en, som skulde tage Vare paa Laden, hvortil der var tre Laase. Desuden var der en, som skulde tilsige Medlemmerne til Møde, og endelig en Skaffer.

Selv om denne sidste ikke synes at være særlig paakrævet i et Laug af denne Art, hvorimod en vigtig Del af Gildernes og Haandværkslaugenes Liv var de selskabelige Sammenkomster, kunde han dog ikke undværes her. Man kunde nu engang ikke komme sammen i den Tid uden at tømme et Bæger med hinanden; men medens man nu om Stunder i lignende Tilfælde betaler af sin egen Lomme

eller opfører Udgiften under: Diverse, noterede man den Gang troskyldigt, hvad der var blevet »fordruknet« den Dag, man købte Klædet til en ny Kappe, eller den Dag, da man modtog den fra Skræderen.

Stort Traktement var der, da det fine Ligklæde anskaffedes i 1681, men her er Udgiften dog blevet lidt sløret. Den beløb sig til ikke mindre end 3 Daler 1 Mark og 5 Sk. som »Omkostninger, da de Dannemænd købte Klædet . . og den Dag, da Klædet blev skaaret«. Naar nu en Kande godt Øl kostede c. 3 Sk., kan man selv regne ud, at de brave Borgere efter endt Gerning har lagt sig med en god Rus.

At Lauget blev saa velhavende skyldtes blandt andet de fine Ligklæder, som det efterhaanden anskaffede sig. Byens fornemme Indbyggere holdt sig vel stadig for gode til at indgaa som Medlemmer i Lauget, men de smukke Ligklæder med Guldfrynser og tilhørende Slør vilde de gerne anvende ved Begravelser i Familien, og saa lejede de dem mod en af Lauget fastsat Afgift. Ogsaa udenbys Folk kunde leje Ligklæderne, men saa maatte de op med dobbelt Betaling.

De rigelige Penge i Kassen førte til hyppigere Sammenkomster. I en Sammenslutning af denne Art, hvor der ikke kunde være større Drøftelser om, hvad der skulde foretages —thi der var egentlig ikke noget at foretage — maatte en aarlig Regnskabsaflæggelse med Valg af Embedsmænd være nok; men Laugets Velstand bevirkede, at der indkaldtes til hyppigere Møder, hvor man jo ikke kunde sidde tørtmundet. Og medens man oprindelig nøjedes med at spendere 3 Daler til en Tønde Øl, begyndte man nu ogsaa at uddele Tobak og Kridtpiber til Brødrene samt at udskænke Brændevin, saa at Omkostningerne kom op paa 12—13 Daler.

Man glemte ikke derfor de fattige, men uddelte undertiden Begravelseshjælp, ligesom de simplere Ligklæder undertiden udlaantes til »arme Medborgere« uden Afgift.

Det er sikkert ogsaa denne Pengerigelighed, der har bevirket, at Ligbæringen for fremmede aldrig kom til at flo-

rere rigtig i dette Laug, i Modsætning til andre Byers, hvis mandlige Medlemmer ofte maatte forpligte sig til paa Skift at bære Lig, naar det blev bestilt gennem Lauget. I disse Laug gik den derved opnaaede Indtægt i Laugets Kasse, men i de enkelte Tilfælde før 1700, hvor vi ser Ribe Kompagnilaugs Medlemmer lade sig leje som Ligbærere, fik de som Regel udbetalt Pengene derfor, eller Beløbet blev »fordrukket« — ja undertiden mere end der var kommet ind.

I Virkeligheden savnede Borgerne de gamle Gilder, og det er underligt at se, hvorledes der i en saadan ny Sammenslutning og halvandet Hundrede Aar efter Gildernes Ophævelse stadig kommer en Afglans baade af disses ydre Liv og af det mere centrale i deres Virke. Desuden savnede Borgerne et Organ for Fællesoptræden i Sager, der angik dem alle, noget, der i langt højere Grad var deres eget end den fornemme officielle Institution, der hed de 24 Mænd (de »eligerede« Borgere).

Dette gav sig bl. a. Udtryk deri, at Lauget i 1681 kaldte sig Borgerskabslauget og i 1702 Borgerlauget. Og i enkelte Tilfælde ses det, at Lauget greb direkte ind over for Sager, hvor det optraadte som Repræsentant for alle Byens Borgere. I 1695 indsendtes saaledes til Magistraten en officiel Skrivelse, hvori man bad denne gøre sit til, at den strenge Indkvarteringsbyrde blev lettet. Men man nøjedes ikke med Raad, men tilbød ogsaa Daad. Man udtalte i Skrivelsen ganske frimodigt, at en Lempelse vel næppe kunde opnaas »medmindre en god Ven i Kiøbenhavn, som derover haver at raade, bliver betænkt med nogen Villighed for derved havende Møje.« Samtlige Laugsbrødre tilbød derfor at udrede en Sum paa 200 Rigsdaler til dette Formaal. Ogsaa i 1699 optraadte Lauget paa hele Borgerskabets Vegne, idet det til Kongen indsendte en Bønsskrivelse om et Forbud mod Kornudførsel, da det kneb for Borgerne at faa Korn til Købs blot til det daglige Forbrug.

I 1677 havde Byen faaet ansat en fast Bedemand med kongelig Bestalling, og det siger sig selv, at det hyppigt

kom til Uenighed mellem denne og Liglauget, der allerede da havde fast Fod i Byen. Bedemanden Nikolai Vandel, der ikke selv ejede en Sørgekappe, lejede ofte Laugets; men da Laugets Bedemand — en Bestilling, der gik paa Omgang, men som oftest varetoges af et af de fattigere Medlemmer — gik ham i Næringen ved ogsaa at bede til Begravelser for nogle uden for Lauget staaende Personer, kom det selvfølgelig til Processer.

Med 1600'ernes Udløb var Laugets Storhedstid egentlig forbi. Ganske vist opnaaede det i 1707 Magistratens Stadfæstelse paa en ny Vedtægt, og i 1708 endogsaa kongelig Konfirmation paa denne; men det var blevet andre Tider! Afgifterne blev en Del forhøjet, og Magistraten slog dette Laug i Hartkorn med Haandværkslaugene. Ingen Laugsamling maatte fremtidig ske uden i Overværelse af en Magistratsperson, saaledes som det i 1681 var blevet bestemt af Enevoldsmagten for de gamle selvsikre Haandværkere, og opstod der Stridigheder inden for Lauget, kunde Oldermænd og Bisiddere ikke længere dømme Parterne imellem, men Sagen skulde gaa til Magistratens Paaendelse.

Laugets Tilværelse i 1700'erne blev knap saa glansfuld eller udadtil stilfærdig som tidligere. En Gang i 1720'erne stiftede en Del af Medlemmerne et saakaldet »Kasselaug«, hvis Oprindelse ikke rigtig kendes, med mindre det var en Udvandring af utilfredse Medlemmer, der vilde starte et Konkurrenceforetagende.

Herpaa synes den Kendsgerning at pege, at Kompagnilauget i 1726 klagede til Magistraten over, at *Kasse- eller Samkvemslauget*, som det kaldte sig, gik Moderlauget i Næringen med at udleje Kapper og andet ved Begravelser. Men Kasselaugget erklærede, at Kompagnilauget ingen Eneret havde hertil, og saa stor var Splittelsen i det gamle Laug, at dets Oldermænd og flere af Medlemmerne stod paa Kasselaugets Side.

Hvad angik den gamle Trang til at have en Sammenlutning, der kunde tage sig af Borgernes Fællessager, saa var der fremkommet noget helt nyt, idet der ligeledes i

1720'erne var blevet stiftet et *Skyttelaug*, der optraadte paa samme Maade som Borgerlauget tidligere. I 1726 skrev W. F. Lund paa dette Skyttelaugs Vegne til Magistraten, at det paa en Forsamling af Medlemmerne, som var største Lodsejere i Engene Sønden for Byen, var blevet vedtaget at afhjælpe det Savn, som var fremkommet ved, at de tidligere Spang dertil var blevet ødelagt. Lauget

Domkirken set fra Vest, før sidste Restaurering.

havde ladet opføre et Spang og en Dæmning nedenfor Stampemøllen, og hvert Medlem havde bidraget med en Afgift paa 4 Skilling danske. Det resterende Beløb fandt man burde indkomme ved, at der af hvert Holmskifte derude betaltes 4 Sk., af hver Femtepart i Store- og Lillekobro 2 Mk. og af de andre Enge i Forhold dertil. Det blev nu Magistratens Sag at faa disse Beløb ind.

Paa Haandværkernes Overdrev træffer vi *Badskæernerne* eller *Bartskæernerne* og ser dem netop i en interessant Periode, hvor de saa at sige maatte kæmpe for deres Eksistens

med Front til to Sider. Paa den ene Side stod de i Lægekunsten ved Københavns Universitet uddannede Læger, der greb mere og mere ind paa de Omraader, hvor Barbererne — og navnlig Provinsens Barberer — hidtil havde været eneraadende med deres kirurgiske Viden. Paa den anden Side stod Bødlerne, som med deres anatomiske Kundskaber endnu stadig var søgt af en Del af Befolkningen.

Perioden indledes med en hæftig Strid mellem Stadsfysikus Ludvig Pouch, der var født 1620 i Ribe som Søn af Apoteker Johan Pouch,⁶⁶ paa den ene Side og Willum Bader (eller Bartskeer) paa den anden. Pouch var Dr. med. og en alsidig interesseret Mand og Samler om en Hals baade af sjældne Manuskripter og af Rariteter. Nu og da overlod han en Patient til fortsat Behandling hos Willum Bader, og dette var ogsaa Tilfældet i 1658 med Storkøbmanden Willum Knudsen. Maaske havde Barberen misforstaaet Pouch, maaske havde han ikke holdt sig dennes Forskrifter ganske efterrettelig, nok er det, at han nær havde taget Livet af Købmanden, hvis ikke Stadslægen havde grebet ind i yderste Øjeblik. Willum Knudsen blev imidlertid saa rasende over Behandlingen, at han indstævnedes den uheldige Barber for Retten,⁶⁷ og det gjorde selvfølgelig ikke Sagen bedre for denne, at han yderligere var kommet med nogle ærerørige Ord om Købmanden.

I Aaret 1600 havde Ribe kunnet fostre ikke mindre end fem Bartskeerere,⁶⁸ nu var der som oftest kun een, som Byen yderligere gav Eneret paa Bestillingen. Disse skiftede imidlertid hyppigt; thi ved Antagelsen maatte de forpligte sig til, saafremt Byen fik Ordre til at stille en Bartskeer til Kongens Tjeneste, da selv at rejse eller at stille en Svend.⁶⁹ De fleste af dem havde imidlertid ikke Raad til at holde en Svend paa Bestillingen, og da der — ikke mindst i Tiden omkring den skaanske Krig — hyppigt kom Ordre til at stille Bartskeerere til Flaaden, maatte den af Byen antagne selv af Sted. Saaledes gik det Martin Floer af Bredsted, der antoges i 1666, og mange flere efter ham.

Ludvig Pouch sad inde med sit Embede til sin Død i April 1681, og erstattedes med Dr. Bernhard Omeis. Det maa vel derfor være under en Fraværelse eller Sygdom, at der i 1670 nævnes endnu en Læge, Dr. Christian See-gaard, i Ribe.⁷⁰ Omeis ægtede Pouchs Enke, der var meget velhavende, og sad i Embedet til sin Død i 1694.

Den Barber, som i 1680'erne var blevet knyttet til Byen, var aabenbart gammel; thi i 1684 antog Byen yderligere en Mand ved Navn Herman Theodorus Brun og anbefalede hans Ansættelse til kongelig Konfirmation samt lovede ham Eneret paa Bestillingen, naar den nuværende Bartskeer døde.⁷¹ Imidlertid glemte Magistraten dette Løfte og gav i 1689 yderligere Borgerskab til Lorens Sørensen Møller; men nu blev det Brun, der i Forvejen saa sig trængt af forskellige Fuskere, for meget af det gode. Han fik indsamlet Materiale mod Konkurrenten og beviste, at denne Mands Lærebrev var forfalsket, og gennem Deléfogeden blev det nu betydet Møller, at han havde at indstille sin Virksomhed.⁷² Da han til Trods herfor fortsatte sine Kure, indstævnedes Brun ham for Retten, og den 10. September samme Aar blev hans Borgerskab ham fra-dømt.⁷³

Der var saaledes en Del, der i disse Aar gav sig af med at kurere Folk i Ribe, men alligevel gav Magistraten i 1689 »den vel- og kunstforstandige Operatør« Sr. Johan Jacob Wiesmann fra Hameln Tilladelse til at praktisere nogle Maaneder i Byen, og han kurerede en Del Personer for deres Svagheder »især ved Bræk-Skiden«. Magistraten gav ham derfor ogsaa en god Anbefaling med, da han i Sommerens Begyndelse forlod Byen.⁷⁴ Aaret efter kaldtes han tilbage fra Sverige, hvor han en Tid havde opholdt sig, og virkede atter nogle Maaneder i Ribe som Oculist og Broksnider, hvorpaa han igen drog til Skaane.⁷⁵

Herman Brun, der i sine senere Aar selv plagedes af en Del Svageligheder, antog som sin Medhjælper en Bartskeer ved Navn Johan Friederick Henckel. Denne var tysk af Fødsel, men havde virket i Danmark siden 1687. Først opholdt han sig en Tid i København, men tog der-

efter Ansættelse som Feltskær, og i denne Egenskab gjorde han Tjeneste ved de forskellige i Ribe garnisonerende Kompagnier, først det Prehnske, siden det Lambdorske og sidst det Ahlefeldske Regiment. Da dette i Foraaet 1692 afmarcherede, blev Henckel tilbage og opnaaede efter Bruns Død i Juni 1692 at blive Stadskirurg.⁷⁶

Heller ikke han var rigtig tilfreds med de Indgreb, der skete i hans Praksis, men skønt han flere Gange klagede over forskellige Personer, turde han dog ikke beklage sig over Skarpretteren, som stadig efter gammel Skik tog Folk i Kur.⁷⁷

Denne Skarpretter, Vitus Vagner, drev en omfattende Lægepraksis paa Landet, og hertil syntes han at have været i sin fulde Ret. I Byen ser det derimod ud til at have været ham forbudt at tage Folk i Kur, men Henckel taalte ham dog i mange Aar. At Skarpretteren ikke altid var heldig med sine Kure, haves der et Bevis for fra 1690.

Jep Hansen Vindfeld i Kjærbøl var en Gang ved Sommertid blevet uenig med sin Faster i Farup og havde givet hende et saa kraftigt Slag over højre Øje, at hun havde faaet en Hjernerystelse. Mester Vitus Vagner havde taget sig af hende, men da Tilstanden havde forværret sig, havde man i December sendt Bud efter Barber Lorens Sørensen Møller, som havde aareladt hende. Kort efter var hun dog død.

Det er jo ret mærkeligt at se Møller dukke op igen som praktiserende efter det, der i Forvejen var overgaaet ham; men det skyldes, at han havde opnaaet Tilladelse til at holde Badstue i Ribe,⁷⁸ og Forbudet mod Praksis gjaldt aabenbart ikke for Landdistrikterne; thi i den Retssag, der opstod ved Farup-Kvindens Død, toges hans Kur paa hende som noget ganske naturligt.⁷⁹

Til Badstuegerningen var desuden ogsaa knyttet en vis Lægevirkosomhed, idet Badstueholderen ofte havde Tilladelse til at kopsætte de Folk, der søgte hans Badstue. Fra denne Regel afveges der dog, da Magistraten i 1700 gav Jep Jørgensen Feldbereders Kone Tilladelse til at holde

Badstue, men afslog hendes Anmodning om ogsaa at maatte kopsætte.⁸⁰

I 1716 revnede det spændte Forhold, der i mange Aar havde bestaaet mellem Henckel og Skarpretteren. Kirurg Henckel indstævnedes Vitus Vagner, fordi denne havde taget en tilrejsende Person i Kur i selve Ribe By, og skønt Vagner mødte i Retten med en Række Attester fra Byens Borgere om, at Henckel ikke behandlede sine Patienter tilbørligt, gik Rettens Kendelse dog Skarpretteren imod. Henckel var nu en Gang den privilegerede Kirurg, fra hvis Næring man havde at holde sig.⁸¹

Henckel maatte i det hele taget ofte henvende sig til Retten for at sikre sin Næringsvej. I 1717 havde Strandinspektør Simon Basse givet sig i Kur hos Kirurgen for en ubevægelig Haand, og Kuren faldt saa heldigt ud, at han efter fire Ugers Forløb kunde bruge den ret godt igen, men dog ikke nær saa godt som Fødderne; thi en skønne Dag var Patienten borte uden at have betalt sin Lægeregning, som Henckel først fik inddrevet ad Rettens Vej.⁸²

Da Henckel i 1730 havde været Stadskirurg i Ribe i 38 Aar, fik han af Magistraten en Attest for, at han altid havde været »skikkelig og kristelig«, og at der i alle disse Aar ikke havde været Klager over hans Praktisering, hvilket dog — som vi har set — var en noget letsindig Omgang med Sandheden. Det samme kunde maaske ogsaa siges om den sidste Del af Attesten, der sagde, »at han trods sin høje Alderdom ikke var udygtig til sin Profession«.⁸³ Hans Praksis var nemlig gaaet i den Grad tilbage, at han ikke mente, at han længere formaaede at leve deraf. Af denne Grund havde han udbedt sig Attesten, saa at han kunde rejse bort og søge sit Brød andetsteds. Han maa alligevel have indset, at han ikke i sin høje Alder kunde bryde sig en Bane i en anden By, thi han blev boende i Byen. Her førte han en kummerlig Tilværelse, idet man i 1726 havde ansat endnu en Kirurg, H. H. Schütz (Schotz), der som den yngre Mand, han var, naturligvis tog den meste Praksis fra Henckel. Desuden havde denne megen Sorg af sine Døtre, der var meget vidtløftige.⁸⁴ I

1731 lykkedes det ham at faa Schütz forflyttet til en anden By efter kgl. Ordre, saa at han atter fik Eneret paa Kirurgien; men det hjalp kun lidt paa hans Praksis, og i 1734 blev han gentagne Gange stævnet for Gæld.

Som allerede berørt fandtes der foruden Kirurgerne videnskabeligt uddannede *Læger* i Byen, der var ansat som Stadslæger, en Bestilling, som de undertiden forbandt med Lægegerning i Landdistrikterne, saa at en saadan Mand kan nævnes baade som Stadsfysikus, Landfysikus eller Provincialmedikus. Disse havde Eneret paa at behandle alle medicinske Sygdomme med dertil hørende indvortes Midler.⁸⁵

Ludvig Pouchs Efterfølger som Stadsfysikus blev Bernhard Omeis,⁸⁶ der ved sin Død i 1694 erstattedes med Christopher Carstensen de Hemmer.⁸⁷ Denne afløstes 1716 af Jacob Willer, som kun havde Embedet inde til 1721, da Dr. Johan Fischer overtog det. Denne var sikkert Tysker; thi ved en Retssag 1728 bemærkedes det, at han ikke selv kunde føre sin Sag, da han ikke var det danske Sprog mægtig. Aaret efter døde han og erstattedes med Dr. med. Ancker Anckersen,⁸⁸ der var saa elsket af sine Patienter, at han af en af dem, Kommerceraad C. S. Enholm, fik foræret en saa godt som ubehæftet Gaard i Sortebrødregade.

Det var disse Embedslægers Pligt at have nøje Opsyn med *Apotekerne* og de Varer, som disse førte. I 1660 havde Tobias Franck faaet Ribe Apotek efter at have tjent 10 Aar i København. Da han døde i 1684, førte Enken Apoteket videre, indtil det overtoges af Svigersønnen Johan Joakim Neumann. I 1726 overdrog denne Apoteket til Johan Henrik Ostermann, der i flere Aar havde ledet det under Neumanns Sygdom. Stadsfysikus Fischer havde været svært paa Nakken af denne Apotekersvend, der helt egenmægtigt ledede Apoteket uden at han, som Forordningen af 1672 paabød det, var blevet eksamineret i København. Men helt galt blev det, da Fischer opdagede, at samme Ostermann gik ham i Næringen og foreskrev Kure baade i Byen og ude i Landdistrikterne. Da Oster-

mann blev indstævnet, undskyldte han sig med, at Folk ikke vilde bruge Dr. Fischer; men den Undskyldning gjaldt ikke, og han fik ikke blot Tilhold om at undlade sin Praktisering, men tillige Ordre til, at hvis han vedblivende vilde lede Ribe Apotek, skulde han inden et halvt Aar lade sig eksaminere i København.⁸⁹

Dyrlæger fandtes ikke paa denne Tid, man klarede sig med Smedene, der navnlig for Hestenes Vedkommende sad inde med en vis praktisk Dygtighed. Ogsaa Hestegilderne (Kastratorerne) spurgtes til Raads. Bestillingen som *Hestegildere* i Ribe Amt indehavdes i ca. 100 Aar af Familien Orluf (Orloff). De synes at have haft nogenlunde fast Bopæl i Ribe, hvorfra de drog rundt paa deres Haandværk. I 1687 fik Peder Pedersen Orluf Bestalling som Hestegilder sammen med sin Søn af samme Navn.⁹⁰ Da Orluf d. y. døde i 1695 og Enken sad hen med seks umyndige Børn, fik hendes Broder Henrik Bruer Embedet;⁹¹ men en af Sønnerne overtog Bestillingen, saa snart han blev voksen, og yngre Generationer fulgte stadig i deres Fodspor.

Aarsagen hertil maa søges i den gamle Opfattelse, at Udøverne af dette Haandværk var urene paa samme Maade som Natmændene, der ogsaa virkede som Skorstensfejere. 1666 ansattes Hans Rasmussen som Skorstensfejer og Natmand i Ribe.⁹²

RIBES MILITÆR OG BORGERVÆBNING

Som de fleste danske Købstæder har Ribe sin militære Historie, der vel ikke fortæller om krigerske Bedrifter, men derimod yder morsomme Bidrag til en særlig Side af Borgernes Liv. Den deler sig naturligt i to skarpt afgrænsede Afsnit, hvoraf det ene omfatter Borgervæbningen, det andet den regulære Hær, som gennem Indkvartering i selve Byen satte sit Præg paa denne.

De danske Borgervæbningers almindelige Historie er endnu ikke fyldestgørende behandlet. Allerede fra o. 1550 kendes der Mønstringsruller over Købstædernes vaabenføre Mandskab, og ogsaa Ribes findes deriblandt.¹ Fra Christian IV's Tid kendes direkte Befalinger til at holde Vagt med væbnede Borgere mod eventuelt Overfald af Sørøvere eller mindre fjendtlige Marodørbander, og der vides i 1601 at have været en Borgervagt i Ribe.² Under de følgende Krige formeredes og eksercerede Ribes Borgere,³ og i 1643 byggedes et Vagthus (corps de garde, almindeligvis paa Dansk kaldet Kortegar eller Kortegal), der lagdes paa Torvet.⁴ Der blev dog aldrig Tale om noget Forsvar af Byen, idet man i Tide indsaa det haabløse heri; og heller ikke under Besættelsen af Svenskerne i 1658 fik Borgerne Lejlighed til at vise deres Mod. De blev mønstret i 1657, men har sikkert maattet aflevere deres Vaaben, da Byen blev besat.

Alligevel maa man have ment, at en Bevæbning af Borgerne kunde blive nyttig; thi faa Aar efter Krigen havde Byen paany anskaffet sig en Række Vaaben, der opbevarede paa Raadhuset. Hvad blanke Vaaben angaar ejede Byen i 1667 i hvert Fald otte Slagsværd, som Hans Bøsse-

mager rengjorde og »opfeigede«, og i 1672 foretog Carsten Bøsemager et lignende Arbejde. Antallet af Skydevaaben, som Byen ejede, var heller ikke helt ringe. I 1687 lod Kancelliraad Worm en Del af dem sende til Reparation i København, maaske fordi den stedlige Bøsemager ikke kunde overkomme Arbejdet. Alligevel ses denne til Tider at have haft op mod 60 Flintelaasbøsser til Reparation paa Laasene.⁵

At Borgerskabet paany blev formeret, saa snart Fjenden var vel ude af Landet, haves der ogsaa sikre Efterretninger om. Da Prins Georg i Juni 1668 rejste gennem Byen for ved Yderbjerrum at gaa i en Baad, der skulde føre ham til det paa Reden ventende Skib, mødte nemlig Borgerskabet under Gevær og beredte ham endog en Æres-salut ved at affyre en Halvhage (lille Kanon).⁶ I 1679, da Kong Christian V Mandag efter Paaske drog gennem Byen, var alt Borgerskabet igen under Gevær, saa at der ikke kunde holdes Ting den Dag.⁷

Endnu en Opgave af mere Betydning fik Borgervæbningen gennem den Vagt, som oprettedes paa Markedsdagene. I 1681 ses det, at to Borgerkaptajner, Francke og Willum Knudsen, hver havde en Underofficer og 8—10 Mand paa deres Vagthold, og disse Folk var navnlig udtaget blandt dem, »der ej var til Druckenskab genegne«. De skulde arrestere gemene Folk, som gjorde noget utilbørligt, men »advare andre med Høflighed«.⁸

Med Aaret 1700 drog der atter Krigstider ind over Landet, og den 11. Juni begyndte Borgerskabet at holde udvidet Vagt, hvilket de fortsatte med til 1. September.⁹ I 1709 bestod Væbningens vaabendygtige Mandskab af 202 Mand, der tilsammen havde 122 Bøsser, 159 Kaarder, 6 Partisaner og 6 Piker. Over 40 havde slet ingen Vaaben. Der ansattes en Kaptajn (Byfoged L. M. Friis), 2 Løjtnanter, 1 Fændrik, 3 Sergenter, 3 Korporaler og 1 Tambur.¹⁰

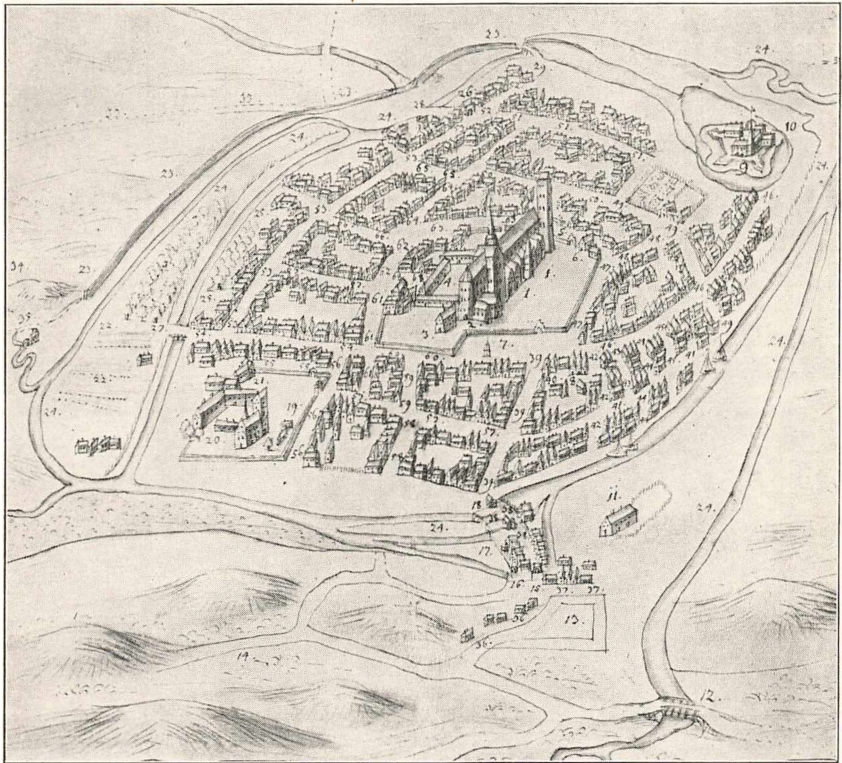
Dette skete, fordi Regeringen i November Maaned det paagældende Aar havde udsendt en Forordning angaaende Landeværn; men der maa ikke være kommet rigtig

Gang i det, thi i Marts 1710 modtoges fra Stiftamtmanden en Paamindelse¹¹ om, at Byfogeden havde at samle Børgereskabet efter de Lister, Magistraten havde opsat, tillige med Bønderne fra Tved og Tangbyen. De skulde møde paa Torvet til Eftersyn af Vaabnene, og en Gang ugentlig skulde der ekserceres med dem paa en bekvem Plads uden for Nørre- eller Sønderport.

Nu tog Byfoged Laurits Mortensen Friis fat. Der var kun ansat 3 Sergenter, men da der var fire Fjerdinger, foreslog han, at Parykmager Habakuk Kock udnævntes som den fjerde, især »da han om Eksercitionen har Viden-skab«. Desuden skulde Michel Svendsen ansættes som fjerde Korporal. Told- og Konsumtionsbetjentene var nok opført paa Listerne og skulde ogsaa have Gevær udleveret og holde sig parate, men de skulde være fritaget for Vagt og Eksercits. Der var ogsaa nogen Afgang i Listerne, idet nogle var bortrejst eller for gamle til Tjenesten, og Johannes Petersen Orluf maatte absolut udgaa, da de andre ikke vilde være sammen med ham paa Grund af hans Bestilling som Hestesnider. En Del Svende og Drengene var blevet opført paa Listerne, men dem mente Kaptajnen ikke at have Brug for. Stiftamtmanden var dog af en anden Mening. De skulde netop være til Stede for derved at lære Eksercitionen at kende;¹² men man forstaaer jo godt, at de ældre ikke ønskede at have den Bande Grinebidere til at overvære Øvelserne.

Den 14. Juli 1712 drog Frederik IV gennem Byen, og selvfølgelig mødte Borgervæbningen paa Torvet med fuldt Gevær for at gøre Kongen den skyldige Opvartning. I enhver Armé findes der Oprørselementer, og iblandt Ribes Børgereskab fandtes der ogsaa et saadant ved Navn Petter Jansen Bremmer. Trods Tilsigelse mødte han ikke sammen med de andre kongetro Mænd, og da der blev sendt en Gefreiter og to Mand efter ham, nægtede han rent ud at komme. Da Kongen var ankommet og havde passeret forbi Fronten, blev Borgervagten fordelt til de forskellige Poster, og nu begav Bremmers Sergent, den brave Bagermester Poul Sørensen, sig til sin genstridige Soldat, men

uden Held. Hvad der egentlig har stukket Manden, er ikke godt at sige, thi senere paa Dagen gik han personlig til Kortegaren, hvor han afleverede 2 Mk. som en Slags Bøde, men dem sendte den vagthavende Borgerløjtnant Retur. Og da Bremmer foruden alt dette ogsaa havde

Ribe ca. 1670. Efter Resen.

nægtet at sende sine Heste og Vogn til Kongens Tjeneste, blev det ham selvfølgelig en dyr Spas.¹³

I 1722 lod Borgerkaptajnen R. M. Neumann nogle af Borgerne tiltale, fordi de havde forsømt deres Vagt under sidste Marked;¹⁴ men ellers var der saa temmelig Ro om Borgervæbningen Perioden ud.

Det samme kan ikke siges om Soldater- eller Rytterindkvarteringen. Om den var der ustandelig Uro. Det var

jo en Art Skat, der var paalignet Byen, og denne kunde ikke forlige sig med dette urolige Element, som ikke blot voldte Ægrelser, men ogsaa kostede dyre Penge.

Begyndelsen skete med et Kompagni Ryttere, der i 1661 under Oberstløjtnant Wassenberg holdt sit Indtog i Byen.¹⁵ Alene Oberstløjtnanten kostede Byen 200 Rdlr. aarlig til Standkvarter. Desuden maatte Borgmester Jesper Hansen i disse Aar afstaa sin Eng »Korseng«, fordi denne laa bekvemst for Rytterne til at have deres Heste paa.¹⁶ Og det blev ikke ved et enkelt Kompagni. I 1675 ankom Major Mogens Kruse med sin Stab og sit Livkompagni foruden Ritmester Rantzows Kompagni for at »logere« i Ribe.¹⁷ Ganske vist blev hver Afdeling sjældent længe paa Stedet; men det var næsten det værste, thi hver Chef og hvert Kompagni Ryttere mødte med sine Vaner og sine Fordringer. Og saa var det ikke Soldaterne alene, der skulde indkvarteres. Hver Chef medbragte sin hele Husstand og Officerer, Underofficerer og menige Soldater, deres Koner og Børn. I 1677 mødte saaledes Oberst Numphius med Kusk, to Tjenere og ti Heste, hvortil kom Oberstinden med tre Døtre, en Kammerpige, en Tjener og fire Heste.¹⁸ Det var en Indkvartering at faa!

Afdelingerne skiftede som sagt stadig. I 1683 var der hundrede Mand af Oberst Frands Svanvedels Regiment indkvarteret,¹⁹ i 1684 to Kompagnier af Oberst Elleborgs Regiment, hvoraf de andre Kompagnier laa i Tønder. 1685 kom to Kompagnier til Hest af Oberst Bernstorfs Regiment. Antallet af Mandskab varierede ogsaa noget. Oberst Elleborgs Kompagnier havde omfattet 125 Portioner Mandskab, hvortil kom 24 Portioner Kvinder og Børn. Rytterne synes ikke i samme Grad at have ført Familie med. Oberst Bernstorfs Regiment lagde Beslag paa 128 Portioner uden Familieportioner. Rytterne skulde bespises af Kvarterværterne, der da foruden de sædvanlige to Rdr. om Maanedens yderligere modtog en Rdr. af Byen.

Fra 1684 haves en Raadsbeslutning om, hvorledes man skulde forholde sig med Indkvarteringen.²⁰ Ritmester Kruse skulde have 6 Rdr. maanedlig og de øvrige ind-

kvarterede 5 Mk. for deres Kvarter. Udgifterne blev af 4 Mand lignet paa Borgerskabet for de forløbne 3 Maaneder. Antallet af Portioner var opgivet til 92, men man var saa forsigtig at regne med 110 Portioner à 5 Mk. maanedlig, som lignedes halvt paa Grundtaksten og halvt paa Takseringen.

Men der var andre Udgifter! Hestene havde saaledes afgræsset det Engstykke, der først var blevet tildelt dem, saa Byen maatte yderligere leje de to Enge »Soengen« og »Holengen« for en Sum af 33 Rdr.²¹

Det var saaledes ikke nogen ringe Byrde, der lagdes paa Byen, og dertil kom yderligere den andetsteds omtalte Udskrivning af Baadsfolk til Flaaden. Det maa vel antages at være hertil der sigtes, naar der under den skaanske Fejde blev idømt 16 Personer Straf i Jern paa Bremerholm, fordi de ikke havde indfundet sig til Kongens Tjeneste.²²

Naturligvis voldte Indkvarteringen en Mængde Ulejlighed og bragte mange Ubehageligheder. I 1686 maatte man over Hals og Hoved hjemkalde Amtskriveren Jens Christensen fra København, da der var kommet Meddelelse om, at der om ca. 14 Dage skulde kampere to Regimenter Rytteri ved Ribe, nemlig Obersterne Svanvedels og Oberst Hurchis.²³ I September samme Aar ankom tre Kompagnier af Oberst Stücks for at blive indkvarteret i selve Byen. Der var imidlertid ingen Borger, der turde paatage sig at huse Obersten med Frue, Børn, Tjenestfolk og Heste, og man mente heller ikke, at det vilde være til nogen Fornøjelse for Obersten. Man stillede derfor et ledigt Hus til Raadighed for ham med Senge og en Del Husgeraad; men Obersten forlangte yderligere Lys og Ildebrændsel. Det var man ganske vist ikke vant til, men man gik dog ind paa yderligere at stille 6 Rdr. maanedlig til Raadighed herfor i Haab om god Justits.²⁴

Det er i det hele taget noget, der forekommer hyppigt, at man stillede sig venligt over for Befalingsmændenes Fordringer, i Haab om, at de til Gengæld vilde sørge for Ordenens Opretholdelse blandt deres Mandskab. At dette

sidste ikke altid lykkedes, er der imidlertid mange Eksempler paa.

En Rytter af det Bibouske Regiment ødelagde i et Anfald af Raseri selveste Tingporten, og nogle af hans Kolleger stødte et helt Plankeværk ved Bagge Baggens Varehus i Aaen, saa at man maatte leje Hans Fyn til at bjerge Stumperne.²⁵

Stor Staahej var der i 1684 i selve Domkirken, hvor en Række Ryttere overfaldt Tolderen, Ritmester Husmans Tjenere. Ritmesteren klagede til Overrentemesteren, og Oberst Svanvedel fik fra Regeringen Ordre til, at Urostifterne skulde arresteres, selv om de hørte til dem, der netop skulde afdankes. Derefter skulde de stilles for en Krigsret, for at Ritmester Husman kunde faa Satisfaktion. og man truede endog Obersten med Fiskalens Tiltale, om han ikke sørgede for dette efter Ordre.²⁶

Det var selvfølgelig ikke helt let at holde Disciplin blandt Soldater, der laa spredt i Smaakvarterer Byen over, og hvad hjalp det, at der blev slaaet Plakater op i Pyen om, at Soldaterne skulde være i deres Kvarter efter Tappenstreg.²⁷

Militæret spillede i det hele taget en stor Rolle i Byens indre Liv i disse Tider. Det var ikke nok med, at disse forskellige Afdelinger blev beordret i Kvarter i Byen, men Ryttere brugtes efter fransk Mønster ligefrem som Straffemiddel, naar Byen ikke betalte sine Skatter til rette Tid. I Ribes Kæmnerregnskaber findes — navnlig fra 1660-erne — hyppige Spor af disse »Dragonader«. I saadanne Tilfælde var det ofte en Korporal og to eller flere Ryttere, der en skønne Dag mødte frem med Ordre til at »eksequere belangende Matriculskat«. De levede da fuldt ud paa Byens Bekostning, indtil Skatten blev betalt.

Om Militærets dominerende Rolle i det borgerlige Liv melder ogsaa den Omstændighed, at Brandskatten for 1664 ikke inddreves af Byens Embedsmænd, men af Kvartermesteren ved Wassenbergs Kompagni.

I 1687 var Ribe blevet træt af Indkvarteringen, som den nu havde baaret i en lang Aarrække. Der indsendtes et

Andragende til Kongen om Fritagelse og under Henvisning til, at Byen stadig var i Aftagende, og Andragendet blev overrakt af selve Stiftamtmand v. Speckhan.²⁸ Det lykkedes virkelig ogsaa et Par Aar efter at blive fri for Byrden, og man begyndte at rydde op efter Soldaterne. Skilderhusene, der havde staaet ved Korsbrødregaard og andre Steder, hvor de højere Officerer havde boet, blev

Torvet i Ribe.

nu aget til Raadhuset og oplagt der. Asken fra Kortegardens Kakkellovne var blevet smidt lige ud ved Kirkegaardsmuren, og nu kørtes der ikke mindre end tolv Læs bort. Derefter blev hele Bygningen kalket baade indvendig og udvendig. Af andre Reparationer maatte Rækværket paa Broen ved Sønderdammen repareres, efter at det var blevet beskadiget »i Marcheringstiden«.²⁹

Glæden over at være blevet Militæret kvit, varede dog kun kort. Allerede Aaret efter fik man to Kompagnier af det Lambdorfske Regiment i Indkvartering under Oberst-

løjtnant Schorn og Kaptajn Geistler. Disse ombyttedes det følgende Aar med et Par Kompagnier (Major Urnes og Kaptajn Bülow) af Prins Georgs Regiment, og nu afløste disse to Regimenter stadig hinanden med forskellige Kompagnier. Kompagniernes Indkvarteringsstyrker var i Reglen paa 1 Kaptajn, 1 Løjtnant, 3 Sergenter, 1 Furer, 3 Korporaler og 90 Menige. Hertil kom saa c. 30 Kvinder og omtrent en Snes Børn.³⁰ Ansøgninger om Fritagelsen for Indkvarteringsbyrden, eller i hvert Fald for Halvdelen af den, mødte som Regel døde Ører hos Regeringen.

Undertiden kunde det lykkes for en kort Tid at faa Byrden skubbet over paa andre. Saaledes opnaaede Ribe i 1693 at faa de tre Kompagnier af jyske Regiment praktket over paa Fredericia, mod at Magistraten leverede dem Brød ved Afmarchen til 6—7 Dage.³¹ Men i 1695 var de atter i Ribe, og da man nu søgte at faa dem forlagt til Varde og Ringkøbing, svarede Landmilitiens Kommissariat,³² at dette absolut ikke lod sig gøre, da Kongen ønskede at have Tropperne saa nær som muligt ved Grænsen og ikke tillod, at de lagdes saa langt ind i Landet.

En Del af Aaret 1696 var man fri for Indkvarteringen. En Musketer af Kaptajn v. Ostens Kompagni, der om Vinteren i Mørke var faldet i Aen og druknet, blev, da han fandtes om Foraaret, begravet paa Byens Regning, da ingen af Soldatesken var tilbage i Byen;³³ men i Oktober samme Aar holdt paany et Kompagni sit Indtog (Oberst Boinenberg).

Det var haarde Aar for Byen! Købmændene led store Tab ved deres Øksenhandel, en Del af de største Skatteborgere var døde, og »de gemene« havde opdaget, at der var langt større Frihed at opnaa i Fredericia og i de fyrstelige Stæder, hvortil de »subducerede« sig i stort Tal. Over for Indkvarteringen havde de daarligere Tilstande i Byen jo den Fordel, at Soldaterne med deres Koner og Børn kunde indkvarteres i de mange tomme Huse, men det var alligevel en temmelig dyr Maade at holde Indkvartering paa.³⁴

Under den store nordiske Krig skiftede Indkvarteringen mellem alle tre Vaabenarter. Byen klagede sig ynkeligt — og undlod at betale sine ordinære Skatter. Regeringen rykkede atter og atter, og Rentekammeret udtalte, at man ikke havde ventet en saadan Sendrægtighed af Ribe, der dog frem for andre havde nydt »god og anseelig Moderation«. Tilsidst blev virkelig i Oktober og November 1700 de garnisonerende Kompagnier af jyske nationale Regiment til Hest forlagt til Fredericia og Haderslev.³⁵ Det synes ogsaa, som om disse Ryttere har været særlig slemme i deres Opførsel, og idelige Klager over dem var indløbet. Der var ikke Tale om, at Rytterne vilde nøjes med den Forplejning, de fik, men de tog sig selv til rette med Magt, ja de satte sig endog i Besiddelse af Byens Porte og bemægtigede sig de Varer, der kom ind igennem dem. Det kunde hænde, at en Rytter betalte $\frac{1}{4}$ Pd. Tobak til 4 Sk. med en lybsk Gross, der dog kun var 3 Sk. værd. Sælgeren tog da Soldatens Hat i Pant for Resten, men kort efter mødte Soldaten op sammen med sin Sergent og pryglede baade Sælgeren, hans Kone og hans Svigermor. Hos Oberstløjtnant Wineygel, hvor den ulykkelige Mand henvendte sig med sin Klage, fik han kun Skældsord og Trusler.³⁶

I 1701 beordrede Frederik IV Landregimenterne oprettet, og Oberst Eichstedt fik Kommandoen over det, der oprettedes i Riberhus Amt.³⁷ Dette inddeltes til Afgivelse af Soldater — Øerne dog undtaget — og en Række Underofficerer, der skulde tage sig af Mandskabets Eksercits, blev indkvarteret i Ribe, dog saaledes at Standkvarteret kun bestod i Husly og Seng efter Værtens Vilkaar og Lejlighed.³⁸

Hvervningen til Hæren foregik jo stadig efter de gamle Principper og kunde undertiden være haardhændet nok. I 1710 førte den til en dramatisk Hændelse, der fik et mærkeligt Efterspil for et Par af Personerne deri. Andreas Harkrouch, der paa den Tid var i Toldvæsnets Tjeneste, mødte en skønne Dag op i Biskop Muus' Residens sammen med nogle Bønder for at befri en Karl, som Bi-

skoppens Søn Fændrik Ulrick Frederik Muus havde hvervet til Soldat. Harkrouch paastod, at Karlen var antaget af Tolder Enholm i Toldvæsnet's Tjeneste, men Muus vilde ikke udlevere ham. Under Haandgemænget kom Byfogdens Søn, Søkadet Rasmus Lauridsen Friis, Fændrikken til Hjælp, og Harkrouch blev saaret af deres Kaarder.³⁹ Denne vidtløftige Mand, om hvis Færden i Ribe der altid stod en Sky af Uro og Ufred, bærede siden den Dag Biskop Muus med sit dødelige Had, saa at han endog efter Biskoppens Forflyttelse forfulgte denne til Odense, hvor han, der havde ført en omtumlet Tilværelse og prøvet alle mulige Næringsveje, opnaaede at blive Fyrværker ved Artilleriet.⁴⁰

Pesten i 1711 optraadte ikke i Ribe, men man var ogsaa forsigtig til det yderste. Der var paa den Tid indkvarteret Artilleri i Byen, og der udbrød i 1712 en Sygdom blandt Artilleristerne, som man frygtede var Pest; men det blev ved Skrækken. Paa Efterretning om Pest i nogle hollandske Byer spærrede man øjeblikkelig af for Ribe, hvor der oprettedes militære Vagthold i Portene og Rytterposteringer ved Stampemøllen og Hundegades Blegeplads.⁴¹ Fra Brigader Donops Regiment blev der fremskudt en Rytterpostering mellem Kolding og Ribe for at forhindre, at Folk uden Sundhedspas slap over Grænsen.⁴²

Efter Krigens Slutning synes Ribe i en Aarrække at have været fri for Indkvartering, thi den betalte en Skat »for de andre Kjøbstæder, som Indkvartering haver«;⁴³ men fra 1733 bar den atter denne Byrde, hvortil den dog fik tilsvarende Pengehjælp fra Varde, Ringkøbing, Holstebro og Lemvig.

RIBE BYJORDER

TOPOGRFI OG EJENDOMSFORHOLD

Ribe Bys Markjorder havde 1660 i alt væsentligt samme Udstrækning, som er blevet bibeholdt ned gennem Tiden til vore Dage. De deltes i Hovedsagen i en Nørremark og en Søndermark og bestod for Størstedelen i Engjord, hvorpaa der høstedes en Del Hø, og hvorpaa der holdtes et ret stort Antal Kvæg. Kun faa af Markerne benyttedes som Agerland.

Den første Halvdel af 1600'erne havde set Ribe Borgere i Aktivitet med at faa Grænserne for deres Marker nøjagtigt fastlagt, et Arbejde der ikke var gaaet af uden større Stridigheder med Naboerne, og som blandt andet i 1640'erne havde affødt en langvarig Strid med Bønderne i Farup, da Borgerne ved Nymarkens Udskiftning havde kastet en Grøft langs hele dette Omraade og derved paa forskellig Maade fortrædiget disse i de Rettigheder, de mente at have Hævd paa.¹

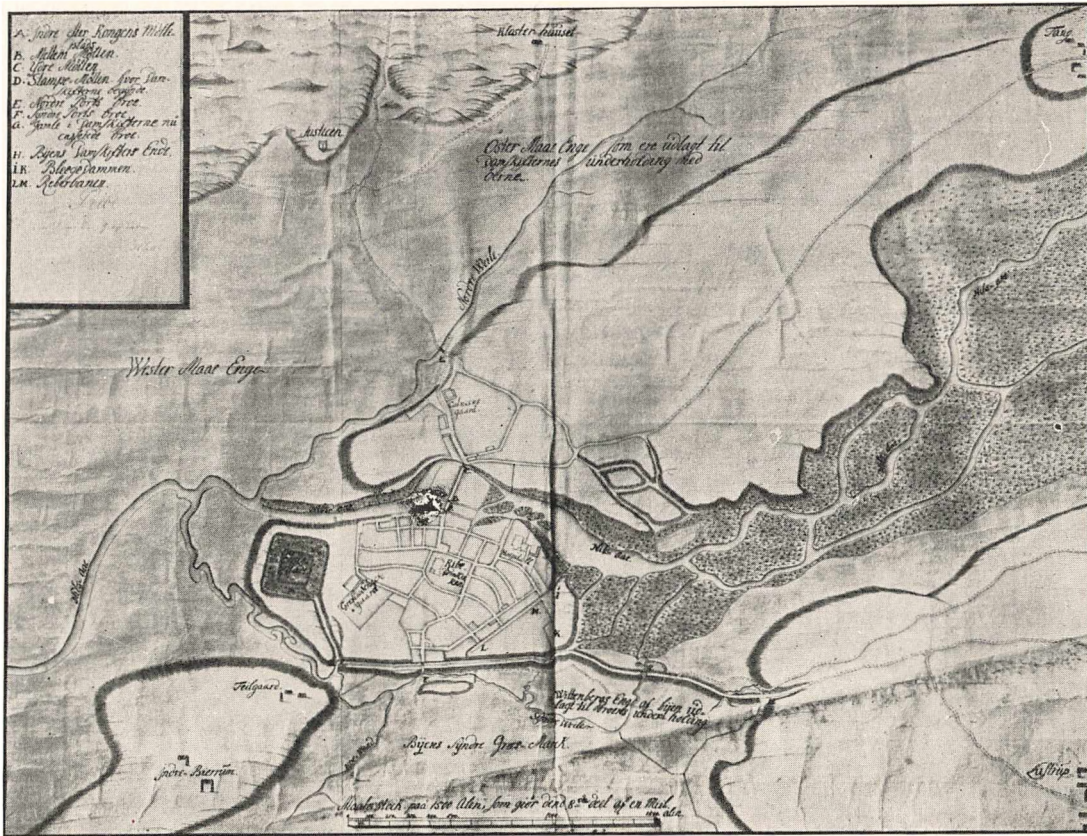
Hvad Ejendomsforholdene angaar, stod man midt i en Udvikling. Medens baade Kongen og Kirken i Middelalderen havde ejet en Del af Jorderne, var disse i Løbet af 1500'erne saa godt som alle gaaet over paa Byens Hænder. De udnyttedes dels i Fællesskab og var dels udskiftet; men i Yderkanterne af Omraadet, og navnlig mod Nord, laa en Del Overdrev saa godt som ubenyttet. Nu vaagnede Interessen for dem, og dermed fulgte Trangen til mere ordnede Forhold, som bl. a. i 1626 havde bevirket Inddelingen af baade Holmeengene (paa Kongens Holm eller Riberholm) og Engene i Østermade i bestemte Lodder, som tillagdes

hvert Hus i Byen, og som ved Køb og Salg skulde følge dette. Andre Omraader var tillagt Byens forskellige Embedsmænd og skulde følge Embederne.²

I Teorien var disse Foranstaltninger meget nyttige, men i Praksis lod de sig ikke gennemføre. Der var ganske vist Forbud mod Salg til udenbys Folk; men inden for Borgerskabet handledes der undertiden livligt, og dertil kom, at Englodder o. l. lod sig pantsætte, leddele ved Arv o. s. v., saa at Ejendomsforholdene til Tider kunde være brogede nok. Ved Udstykningen af Englodder i 1626 var der blevet paalagt hver fremtidig Ejer at vedligeholde et Stykke af den Dæmning, som var opkastet langs Sydsiden af den Arm af Aaen, som løb Sønden om Byen og beskyttede Arealerne Syd herfor. Dæmningen (eller Dammen, som den oftest kaldtes) gik fra Stampemøllen til Sønderport, hvor den var inddelt i 41 »Damskifter«, og videre østpaa med ialt 124 Damskifter.

Denne Vedligeholdelsespligt var Aarsag til adskillige Retstrætter gennem Aarene, idet Borgerskabet ofte viste sig forsømmeligt, saa at Gennembrydninger fremkaldte Oversvømmelser. Hovedaarsagen til de uheldige Forhold maa søges i den Omstændighed, at Borgerne ikke havde nogen direkte Interesse i at opfylde deres Pligt. Det var den allermindste Del af Ribes Byjorder der laa beskyttet af denne Dæmning, som laa i lang Afstand fra henholdsvis Holmen og Østermade.

Magistraten var forøvrigt netop fra 1600'ernes Midte inde i en bestemt Politik med Hensyn til Jorderne, som forfulgtes op gennem Tiden. Selv om Ejerforholdene før denne Periode er saa usikre, er det dog givet, at Magistraten hidtil havde udstykket til Borgerne saadanne Markomraader, som de tidligere havde udlejet til dem, og som Byen altsaa havde haft i sin Besiddelse. Bestræbelserne gik nu i den stik modsatte Retning! Dels ved Inddragning af Jorderne paa Grund af Gæld til Byen, dels ved ligefrem Ophævelse af den tidligere Tildeling af Byjord til Byens Husejere, erhvervede Magistraten sig en Del Jord af stedse stigende Udstrækning, for hvis Udlejning til særlig interes-

serede Jordbrugere blandt Borgerne den skabte Byen en ret betydelig Indtægt. Det vil føre for vidt i en almindelig Fremstilling af Forholdene at gaa i Enkeltheder hermed, men en Del deraf vil fremgaa af den følgende Gennemgang af de forskellige Jorder.

For at gøre den senere givne Fremstilling af Jordernes Historie saa klar som muligt, er det nødvendigt at gøre Rede for disses topografiske Forhold. Ældre Jordebøger kendes ikke³, men en i vore Dage udarbejdet Jordebog, hvortil Stof er indsamlet i Byarkivet, er for en stor Del benyttet som Grundlag for saavel Kortet⁴ som for følgende Meddelelser om de enkelte Jorder i Ribe Mark.

Begyndes med *Nørremarken*, havde man straks Nord for Aaens Hovedstrøm en Marktrekant omgivet af Nebsaa, Tvedaaen og Landevejen mod Varde. I Sydenden af denne Trekant havde før St. Peders Kirke staaet, og Jordstykket bar endnu Navnet St. Peders Kirkeplads, men indgik ikke i Markjorderne. Det gjorde derimod Trekantens nordlige Del, der kaldtes *Hovedeng*, eller undertiden Sønder Hovedeng, og som vistnok i sig indbefattede to gamle Marker, hvoraf den ene havde baaret Navnet Gaaseholm. Vest herfor laa paa den anden Side Tvedaa *Todeseng*, som senere fik Navnet Sønder Hovedeng, og Nord herfor paa begge Sider af Tvedaaen *Soeng*, delt i Nørre- og Sønder Soeng, gaaende over i *Soholm*. Alle disse Enge var i 1550'erne blevet indtaget fra Fællesskabet og udlejedes nu til de højtsbydende ved Udbuddet hvert Aar paa St. Pedersdag (22. Februar).

Strækkende sig i Øst—Vest laa der Nord herfor tværs over Skæringen mellem Tvedaaen og Varde Landevej de to Mader *Østermade* og *Vestermade*. Medens sidstnævnte for Størstedelen var i Privateje — Halvdelen af Tofteengen tilhørte dog Gæsteboderne — var *Østermade* i 1548 blevet delt i 82 større og 82 mindre Skifter, som i Forbindelse med de senere omtalte Holmeskifter var blevet tildelt Byens enkelte Huse uden Hensyn til disses Størrelse eller Grundtakst. Af *Østermadeskifterne* hørte stadig et større og et mindre sammen.

Nord for Vestermade laa *Jernskærmarken*, som var Fællesnavn for en hel Række Jorder, hvoraf nogle er bevaret endnu, medens andre er mere usikre. Den nordøstligste Del af denne Mark kaldtes *Gydes Mark*, medens den nordvestlige op mod Blæsbjerg hed *Kjelds Mark*, som atter gik over i den nordligere *Segeberg Toft*, der oprindeligt hørte til Kronens Gaard Segeberg, men som Frederik II i 1562 tilskødede Byen. Den vestligste Del af Jernskærmarken kaldtes *Ingeborgs Mark*, den østligste Del oprindeligt *Nøreng* og senere, da Vognmandslauget fik Brugsretten over den, *Vognmandsjorderne*. De nordligste af Markerne, *Kjelds Mark* og *Gydes Mark*, tilhørte oprindeligt Domkapitlet, selv om Byen havde haft Brugsretten over dem, men i 1537 erhvervedes de af Byen, der i 1554 sammen med de øvrige Jernskærmarker inddrog dem fra Fællesskabet.⁵

Herfra strakte Byens Jorder sig mod Nordøst Nord for Tvedaaen, hvis Sydside tilhørte Tved By. Af disse Jorder, der først sent udnyttedes rationelt, hvad ogsaa de dertil knyttede Hede-Navne tyder paa, kaldtes den vestligste *Galgemarken*. I 1646 udskiftedes den til hvert Hus i Byen i tilsammen 314 Agre fordelt i 3 Rader paa henholdsvis 150, 126 og 38. Mod Nord gik denne Mark over i *Thygesholm*, som laa ganske ubenyttet hen til 1725, da den første Gang bortfæstedes, medens den mod Syd grænsede op til *Sorgsigmarken*, Nord for Landevejen til Kolding. Mellem denne Landevej og Tvedaaen laa *Nørreforte* og *Sønderforte*, som fortsattes mod Øst i *Gammelhede* og *Nyhede*, Vest for *Sønderforte*, klemt inde mellem Kolding Landevej og Tvedaaen, *St. Jørgensmark* og *Skindermarken*. Forten og Hederne benyttedes langt ind i 1700'erne til Fællesdrift.

Ribe Kær helt oppe i Markernes nordøstlige Hjørne var endnu i 1600'ernes Begyndelse delvis bevokset med Skov, men denne blev saa stærkt forhugget, at der omkring 1660 kun var selvgroet Krat tilbage deraf. Dette var anvist Borgerne til Brændsel- og Vidjehugning til deres Gærder for en bestemt Betaling pr. Læs. Den sydlige Del af Kæret bar oprindeligt Navnet *Tvedelhorde* efter en Gaard, som Byen

i 1543 erhvervede sig ved Mageskifte med Kronen. Gaarden blev revet ned, og i 1550'erne indtoges baade *Nørre- og Sønderkær* fra Fællesskabet. Hele Omraadet laa dog i to Hundrede Aar nærmest hen som en Udørk uden Indgrøftning og Regulering.

I Udkanterne af den tidligere omtalte Østermade fandtes en Række Enge og Tofter, hvoraf nogle med nogenlunde Sikkerhed kan paavises. Østligst *Buskeng, Tyreng*, der korresponderede med Nørre Tyreng i Vestermade, og *Surkær* nærmest Aaen. I den vestlige Udkant laa *Gravsogns Mark* paa en tidligere Lazaronbys Plads. Den kaldtes nu oftest *Hans Hegelunds Mark* efter en Raadmand, som havde haft den i Leje. *Ladegaardsmarken* Syd for Vejen til Tange indeholdt ogsaa Borgerskabets Eksercerplads ned mod Aaen. Nogle Tofter i Byens Østudkant, *de Rhoders Toft, Kathale-* eller *Kalvehaleeng* og *Hans Klynnes Toft* er med Undtagelse af sidstnævnte ikke let at paavise nøjagtig trods Overleveringer om deres Placering.

De mange Smaaholme i Nebsaa var alle overladt Borgmestrene for en aarlig Afgift.

Søndermarken strakte sig i Øst—Vest som en ret smal Samling Jorder mellem Nebsaa, Øster Vedsted og Sustrup Marker og Sydvest for Byen yderligere indsnævret ved, at Indre Bjerrum som en Kile borede sig ind til Teglgårdene.

Vestligst laa *Ribe Holm*, som efter et Gavebrev fra Erik Mened af 6. August 1294 ejedes af Byen og i 1548 udskiftedes i 243 Andele af ca. 1 Td. Lands Størrelse og tillagdes Husene i Byen. Skifterne laa i to Rader ned gennem Holmen og kronedes i Nord af de saakaldte *Hvoddumskifter*, en gammel Betegnelse, som er blevet overleveret i Betydningen »Hovedgårde«. Kun nogle faa Stykker af Hvoddumskifterne var erhvervet af Byen, medens de andre vedblivende fulgte med Husene. Derimod havde Byen tidligt indtaget to Enge Nord for Hvoddumskifterne *Snebeltange* og *Stadsbudskilerne*, der muligvis laa Øst for Hvoddumskifterne, samt den sydligste Spids af Holmen *Tyreng*, der for Søndermarkens Vedkommende korresponderede med en mindre Tyreng Øst ude i Marken.

Af Engene mellem Holmen og Teglgaarden var *Store Kobro* og *Lille Kobro* de største. De var indtaget fra Fællesskabet henholdsvis 1555 og 1570 og benyttedes under Indkvartering af Rytterafdelinger til disses Græsning, medens de ellers udlejedes.

Nord for disse kom i Retningen fra Vest til Øst en Række mindre Enge: *St. Peders Holm*, *Maalenge*, *Magister Frederiks Eng* og *Lassesholm*. Af disse var den sidstnævnte tillagt Byens Delefoged, medens de øvrige udlejedes. Mellem disse to sidste og Lille Kobro kilede sig nogle smaa Enge ind: *Sovebank*, *Vægterfenne* og *Algebjerger* (undertiden ogsaa *Alpebjerger*), hvoraf den første skal have faaet Navn efter Anvendelsen til Soveplads for dem, der havde faaet »Holmesyge«, d. v. s. for meget at drikke, naar de var paa Arbejde i Engene.

I Terrainet Nord for Teglgaardene, klemt ind mellem to Arme af Aaen laa fra Syd mod Nord *Svinesig*, *Teglengen*, *Bispeengen* og *Seegholm* samt ved Teglengen den lille *Portnereng*. Af disse hørte Svinesig, ligesom den tidligere nævnte *Algebjerger*, egentlig til Indre Bjerrum Overdrev, hvorpaa ogsaa Teglgaardene laa med tilhørende Toft og Eng, medens Teglengen allerede fra 1595 var erhvervet for Byen og indtaget fra Fællesskabet. Seegholm var indtaget i 1552.

Nordøst for Teglgaarden løb Lustrup Bæk sammen med Nebsaaens sydlige Arm, efter at de et Stykke havde fulgt nogenlunde parallelt med hinanden og derved afgrænset den mindre *Stampemølleeng* Vest for Sønderports Bro og *Vittenberg Eng* Øst for denne. Sidstnævnte havde tidligere sammen med den nordligere *Korseng* baaret Navnet *Korskapelengen* efter et Kapel, som ca. 1500 var blevet bygget for Enden af Dæmningen. 1595 blev den indtaget fra Fællesskabet og o. 1700 (senere sammen med den sydligere liggende *Hyrdeeng*) overladt Peder Skaaning, i hvis Families Eje den forblev til 1754. Syd for den østlige Hyrdeeng laa ud mod Sustrup Mark *Havremark*, det eneste Navn, der blandt dem alle vidner om Kornavl paa Ribes Jorder.

JORDERNES HISTORIE

Efter at Ribes Handel siden Middelalderen var taget saa stærkt af, var Byen o. 1660 i stærkere Grad end tidligere blevet præget af sit Landbrug. Denne Forandring i Byens Fysiognomi havde allerede faaet Udtryk gennem de i det sidste Hundrede Aar foretagne Udskiftninger af Jorderne, og Bevægelsen fortsattes ved stadige Inddragninger af nye Arealer under Borgernes Interesse-Omraader. Det var ikke en snævrere Kreds, der paa Bondevis gav sig af med Landbrug, men praktisk talt hele Byens Befolkning, fra de højeste Embedsmænd til Smaahaandværkerne, der udnyttede de Marker og Engstrækninger, der hørte til det Hus, de ejede. Egentlige Landbrugere blandt Borgerne fandtes ikke. Som tidligere nævnt var det jo ikke saa meget til Agerbrug som til Kvægavl, at Jorderne udnyttedes, hvilket ogsaa var naturligt i disse vandholdige Omraader.

Dette Kvæghold gav Borgerne en god Indtægt; men paa den anden Side var der ikke saa faa Ulemper forbundet dermed, især Vedligeholdelsen af Broer og Dæmninger, som det naturligvis paahvilede Magistraten at have Øje med, selv om Vedligeholdelsespligten paahvilede bestemte Brugere af de forskellige Arealer. En stor Fare for hele Omraadet laa der i de hyppige Stormfloder, der ofte fejede baade Broer og Dæmninger bort. Tilsynet med Dæmningerne var derfor saa meget des vigtigere, som en enkelt Forsømmelse her kunde skæbnsvanger for alle. For det andet led man i de Tider meget hyppigt under Kvægsygdomme, som man ikke formaaede at dæmme op imod, og for det tredje var Ribes Borgere stadig udsat for Indgreb i deres Rettigheder fra de omgivende Bondebyers Beboere, der i de gode Handelstider for Byen, hvor man ikke tog sig saa stærkt af Markerne, var blevet vant til at tage frit til sig af Græsningen og Tørveskærene i Yderkanterne og havde svært ved at underordne sig de nye Forhold.

Naturligvis var ikke alle Byens Husejere lige interesseret i Jorderne, og der fandt stadig Udleje eller Salg Sted af »Husengene«. Men en fast Regel var det, at disse ikke

maatte sælges til udenbys Folk, noget der ogsaa fra Tid til anden fik retslig Understregning.⁶ Disse Lejemaal og Salg gav naturligvis af og til Lejlighed til Retstrætter, og om de her nævnte Hovedpunkter grupperer sig i det hele taget Enkelthederne i Ribe Byjorders Historie.

Den 16. Februar 1661 holdtes der et Syn over de Ska-der paa Ejendomme, Dæmninger og Broer, der var blevet »foraarsaget i den bedrøvelige Fejdetid og ved skadelige Vandfloder«. Ikke mindre end 18 Borgere af alle Nærings-veje mødtes med Magistratens udvalgte Folk til dette Syn, som i Sandhed var bedrøveligt.⁷ Særlig foruroligende var det, at hele Dæmningen, lige fra Stampemøllen og til Lu-strup Mark var saa ødelagt, at der krævedes 4000 Daler til at udbedre den.

Alle disse Udgifter paahvilede dog ikke udelukkende Byen, men for Dæmningens Vedkommende de Borgere, hvem Damskifterne var tildelt sammen med Husengene, og disse blev nu kraftigt paamindet om at bringe alt i Orden igen. Med Teglgårdene, der i Tidens Løb var smel-tet sammen til een, gjorde man kort Proces. Da et nyt Syn over den i 1666 fandt baade Salshuset og Ovnene aldeles ødelagt, blev de nedbrudt, og Materialerne kørt til Ting-gaarden og oplagt der.⁸ I 1674 bestemte man sig dog til at bygge en ny Teglgård, bestaaende af Vaaningshus, Tegl-ovn og Tegllader.⁹

Udbedringen af Broerne tilkom Byen, der ganske vist hertil havde den Afgift af Kohold, som hver Borger maatte udrede, og som i hvert Fald 1683 udgjorde 1 Mk. pr. Hoved. Der fandtes da 152 Køer til Sønderport¹⁰ og velsagtens noget lignende til Nørreport, men i Tiden umiddelbart efter Svenskekrigen har Antallet sikkert kun været ringe, da baade Fjenderne og de Allierede havde taget godt for sig. Desuden holdt det haardt at inddrive saadanne Skat-ter, og 1667 maatte der tages Dom over en Række Per-soner til Betaling af 1—5 Mk. i Bøde for resterende Skat af Koholdet.

Magistraten var økonomisk haardt spændt for, og det hjalp naturligvis ikke paa Humøret, at den paa ubehagelig

Maade blev mindet om den gamle »Flensborgske Gæld«, idet Højesteret 1663 dømte den til Betaling. 30. Juli Aaret efter fik den dog Tilladelse til at bortsælge ved Auktion til de højstbydende saa mange af Byens Jorder, som skulde til for at skaffe Beløbet tilveje,¹¹ men da ingen Køber meldte sig, fik Magistraten Ret til at nyde det paagældende Aars Afgrøde af Engen Store Kobro for en Sum af 115 Rdr., som afgik i deres Tilgodehavende, medens de til Gengæld kvitterede hele Restbeløbet paa 2020 Rdr. mod at »nyde bemeldte Eng og sig den saa nyttig at gjøre, som de bedst kan og ved«. Dog skulde de være forpligtet til paa egne og Arvingers Vegne at tilbagesælge den til Byen for samme Beløb, naar Byen atter kom til Midler. Byen for samme Beløb, naar Byen atter kom til Midler. I 1673 afstod de to Raadmænd Niels Terpager og Jens Pedersen deres Parter i Store Kobro til Præsident Mathias Worm, Borgmester Jesper Hansen og Raadmændene Bagge Baggesen og Jørgen Hansen samt Jens Mortensens Arvinger, medens disse vedtog at beholde de Skifter i Engen, som nu ved Lod var tilfaldet dem.

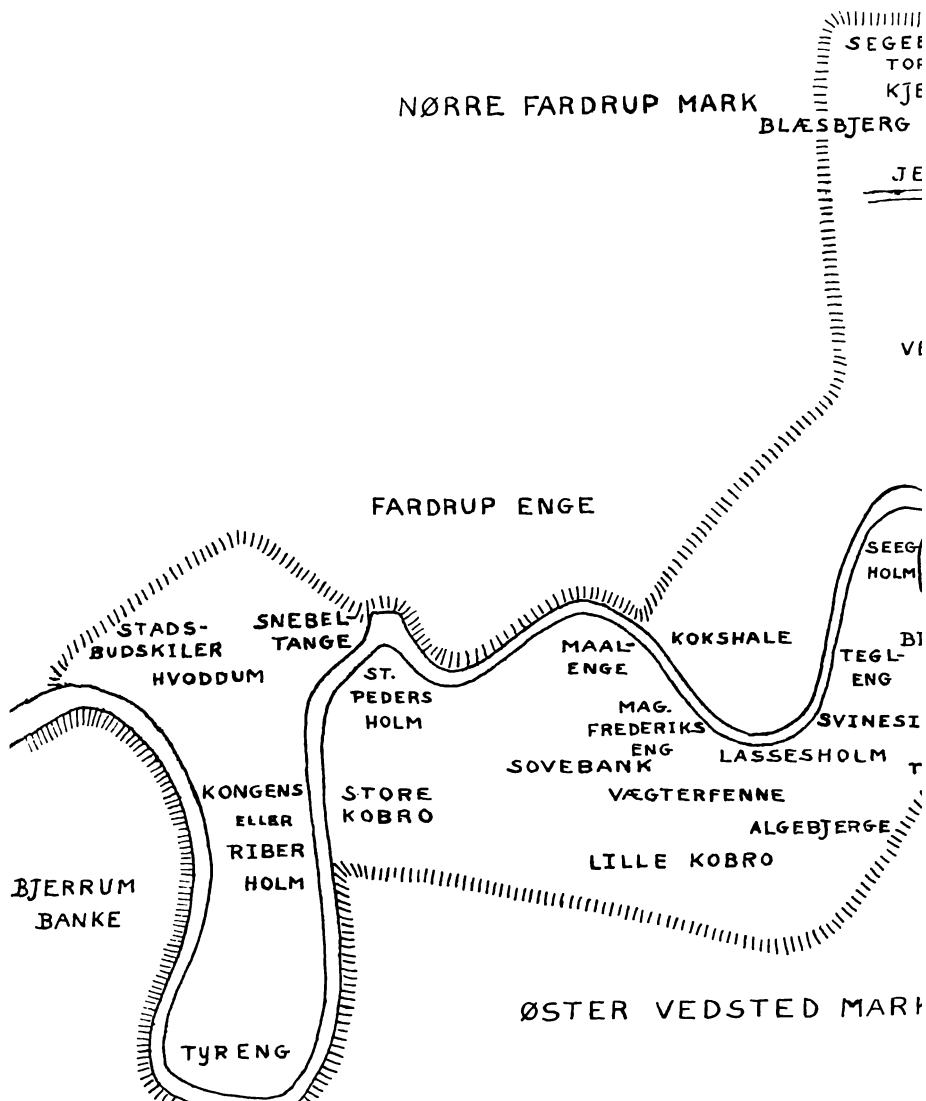
Ovennævnte er et Eksempel paa, hvor udviklede Ejendomsforholdene i Ribes Markjorder kunde være; thi det siger sig selv, at disse Forhold ikke blev lettere overskuelige eftersom Aarene gik, og Arveforhold og lignende traadte til. At der kunde herske Usikkerhed ogsaa paa Omraader, som skulde synes ganske klare og lige til, derom vidner en anden Sag fra samme Tid.

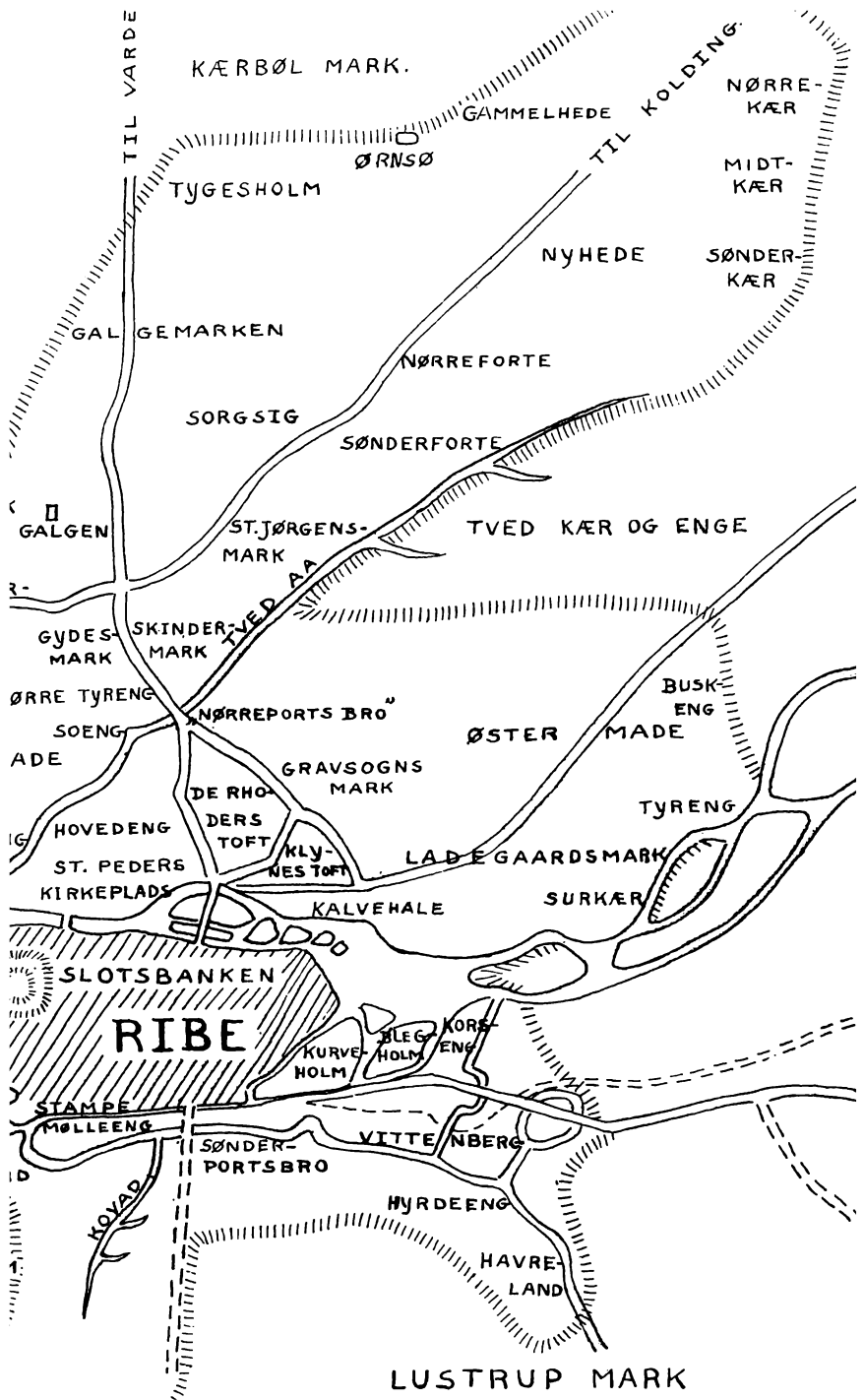
Som tidligere omtalt udskiftedes Engene paa Ribe Holm (Kongens Holm) i 1548 som Husenge. I 1667 hævdede imidlertid nogle af Byens Præster, at de havde personlig Ejendomsret til nogle af disse Enge, som de erklærede at have faaet ved Arv og ved Køb.¹² Der blev nedsat kongelige Kommissærer i Sagen, som henskød den til kgl. Afgørelse; men denne synes ikke at være blevet æsket, thi i 1671 genoptoges Sagen, og der faldt en Bytingsdom, hvorefter Præsterne *ikke* havde personlig Ret til Engene, med mindre de kunde faa det med Magistratens Minde og kongelig Benaadning.¹³

RIBE BYJORDER

c. 1700.

REKONSTRUKTION AF OTTO SMITH.

Heller ikke denne Gang kom der noget Resultat, thi Aaret efter faldt der en Raadstuedom i Sagen, der oplyser den lidt mere end de foregaaende: Det viser sig, at det var Præsterne Mag. Hans Rosenberg, Bernt Laugesen og Albert Jørgensen, der kæmpede for deres Rettigheder, men ogsaa denne Gang fradømtes de enhver Ret og skulde yderligere svare til Afgrøden af Engene med Fradrag af den

Udsigt fra Riberhus Voldsted over Marsken mod Vest.

Sum, de havde anvendt til Udbedring af de Damskifter, der hørte til Engskifterne. Kun Bernt Laugesen maatte beholde Huseng Nr. 14, som af Christian IV ved Mageskifte var blevet henlagt til Anders Sørensen Vedels Gaard; men hver Ejer af denne Gaard skulde fremtidig yde samme Afgifter som de øvrige Borgere af deres Husenge af samme Størrelse. Det havde Bernt Laugesen hidtil ikke gjort, men kun vedligeholdt Damskifterne.¹⁴ Der synes paa samme Tid paany at have været kongelige Kommissærer i Sagen, thi en Maaned efter kom der kongeligt aabent Brev, der konfirmerede Frederik II's Gavebrev til Byen.¹⁵ Alligevel lod Præsterne Raadstuedommen gaa til Prøvelse ved Høje-

steret, som den 9. August 1675 dømte, at det skulde forblive ved den Decission, som Kongen havde givet i sit aabne Brev. Naar altsaa Magister Rosenberg i god Tro havde købt to Holmskifter, vurderet til 100 Sletdaler af Chr. Friis's Arvinger, var det i Virkeligheden kun Brugsretten, han havde erhvervet, og sine Afgifter til den virkelige Ejer, Byen, maatte han udrede.

De Institutioner i Byen, som fra gammel Tid ejede Byjorder, drev naturligvis ikke selv disse, men udlejede dem paa samme Maade, som Magistraten udlejede sine Jorder. Men ogsaa disse Udlejningsforhold og Afgifternes Størrelse kunde give Anledning til Trætter og Retssager.

St. Cathrinekirken ejede forskellige af Vedstedengene (det maa vel have været Arealer, der grænsede op til Øster Vedsted Mark), men kunde ikke faa de Summer ind fra Lejerne, som Kirkeværgerne hævdede, at Kirken var berettiget til, nemlig godt 9 Rdr. De indstævnte paaberaabte sig en Regnskabsbog 1606—34, hvorefter Afgiften kun var 18 Skilling, samt et saakaldt »Glossarium«, hvorefter en saadan Afgift (Landskyld) ikke kunde forhøjes, men skulde forblive, som den fra Alders Tid havde været. Byfogden dømte dem til at betale efter den gamle Jordebog, som imidlertid i Øjeblikket var i København.¹⁶

Endnu en Aarsag til megen Uro var der i Damskifternes Vedligeholdelse. Blev Dæmningen gennembrudt, skete det jo sjældent paa et enkelt Damskifte, og Parterne deri skød da gensidig Skylden paa hinanden for slet Vedligeholdelse. I 1667 skete der et Gennembrud ved Damskifte Nr. 122 uden for Søderport, som hørte til Holmskiftet Nr. 8. Dette Holmskifte laa til et Hus, som Skomager Bernt Pedersen ejede, men han havde for en Række Aar siden givet Holmskiftet i Pant til en Raadmand for et Laan, han havde faaet af denne. Senere var det gaaet over til dennes Enke, som nu erklærede, at hun allerede i 1663 havde frasagt sig Brugen af Holmskiftet. Byen havde ogsaa efter den Tid solgt Afgrøden derfra og ladet Beløbet indgaa i Kæmnerkassen. Ved Bytingsdom blev hun dømt til at reparere Damskiftet, men ved Raadstuedom blev hun frikendt.¹⁷

Medens dette stod paa, var Hullet i Dæmningen blevet større og større. Magistraten besluttede sig nu til at reparere og at lade bygge en Bro for Færdsdens Skyld. Arbejdet udførtes af Claus Heldt for 80 Rdr., og Broen blev 24 Alen lang og 6 Alen bred.¹⁸ Den blev imidlertid revet væk af en Vandflod, og man nøjedes derefter med at anlægge en Spang, medens kørende og ridende maatte passere over Engen paa begge Sider. Imidlertid voksede Hullet i Dæmningen til det i Aaret 1700 var blevet 36 Alen langt. For atter at skaffe Vandet frit Gennemløb, saa at det ikke stadig hulede paa Dæmningen, var det nødvendigt at faa bygget en Bro, og Kæmneren Peder Eriksen Skonning paatog sig dette, mod at Wittenbergengen blev overdraget ham til Benyttelse. Han ofrede ialt 400 Rdlr. paa Broen og gav den følgende Indskrift:

Vor Konge, Frederich den fiende, Gud bevare
 fra hvad ham skade kand, fra Ont, Ulykke, Fare!
 Giv Sejer, Lykke, Raad! Giv Landefrugt og Fred!
 Og giv Hans Majestæt sidst hisset Salighed!
 Ved Landets Moder, Gud, hold og et vaagent Øje,
 og hvad som hende best kan være selv tilføje!
 For Kongens Sæd og Huus vær altid Skiold og Soel,
 at den ej savnes maa paa danske Konge-Stoel.

Vor Stifts Befalingsmand af gammel Schackes Stamme.
 O, Gud, du og bevar, lad intet ont ham ramme!
 Vor Byes Øvrighed i geistlig, verslig Stand,
 og fattig Borgerskab bevar til Land og Vand!
 Vor tvende Riger du med Fred og Fryd forlene!
 Omstyrt de ondes Raad, og dem, der ont vil meene
 mod Kongen, Kongens Sæd, mod Dannerkonnings Grund!
 Det er et Hierte-Suk af Peder Skaanings Mund.¹⁹

Den Bro, der paa denne Maade var blevet opbygget, var en Kørebro af 6 Alens Bredde, »saa at en Humlekasse med Føreren gaaende ved Siden af kunde passere den«. ²⁰ Et stort Savn var dermed udfyldt; thi Forholdene havde paa det sidste været saa slemme, at Byens Kapellaner havde

indberettet, at de ikke uden Livsfare kunde komme over i Embeds Medfør. Magistraten havde dog maattet afvise Klagen, der indkom i Januar 1699, da der ingen Arbejder kunde udføres paa den Aarstid, og da Byen desuden ingen Penge havde. Den hævdede desuden, at ridende kunde passere i fuld Sikkerhed, og at Kapellanerne hellere maatte formane deres Tilhørere til ikke at oprykke og stjæle de Vejvisere, som var blevet nedrammet!²¹

De idelige Vandfloder om Foraar og Efteraar var imidlertid lige saa haarde ved denne Bro, som ved Nybro uden for Nørreport, der hvert Øjeblik blev omtrent helt bortskyllet. 1718 var der efter en saadan Flod ikke stort tilbage af Peder Skonnings Bro, og under Claus Skonnings Forhandling med Magistraten (han havde efter Faderens Død overtaget Vedligeholdelsen) blev det besluttet, at han i Stedet for at udbedre Broen skulde opføre en Dæmning paa Stedet.²² Man naaede dog ikke til Enighed, rimeligvis fordi Magistraten ikke vilde yde den Godtgørelse, som Claus Skonning forlangte, og han nøjedes med en nødtørf-
tig Reparation af Faderens Bro.

To Aar senere greb imidlertid Elementerne ind i Sagen paa en temmelig haandfast Maade. Et Par store Vandfloder i November og December 1720 raserede Byen for alt, hvad der hed Broer. Nørreport havde paa Grund af sin Højde kun lidt ubetydeligt, medens Sønderport og dens Portnerbolig var meget medtaget. Derimod var Slusen foran Skonnings Bro helt ødelagt, og af Stampemøllen, Nybro uden for Nørreport og Skonnings Bro var der intet tilbage. Resterne kunde maaske ud paa Foraaret opsamles rundt om paa Engene! Der maatte nu nye Forhandlinger i Gang med Claus Skonning, thi selve Vittenberg Eng blev i de følgende Maaneder temmelig ødelagt, da de rejsende, paa Grund af at Dæmningen var helt gennemhullet og umuligt at passere, var nødt til at køre tværs over Engen i næsten hele dens Længde.²³

Det kunde imidlertid ikke skjules, at Hovedaarsagen til den store Misère ved det sydlige Aaløb skyldtes Borgernes manglende Vedligeholdelse af deres Damskifter. Magistra-

ten og de 16 Mænd foretog en nøje Undersøgelse af Forholdene, og skulde Retfærdigheden være sket Fyldest, vilde en Mængde af dem have mistet deres Husenge til Straf for Forsømmelsen. Imidlertid traf man den Foranstaltning, at Claus Skonning efter eget Forslag skulde vedligeholde hele Dæmningen, mod at hver Indehaver af et Damskifte aarlig betalte ham 2 Mark.²⁴

Dæmningsanlægget paa Skonningbroens Plads blev hilst med Glæde af Byens Møllere, der ofte havde lidt under, at Vandet, der løb under Broen, tog Drivkraften fra Møllerne, og Magistraten havde kort efter 1720 for at bøde herpaa med stor Bekostning maattet lægge en Overfaldssluse foran Broen.²⁵ Det varede dog ikke længe, før andre Interesser gjorde sig gældende overfor Dæmningen.

I 1726 indgav Byerne Lustrup, Seem, Skallebæk, Varming, Obbekær og Tange gennem Amtsforvalter Bruun en Ansøgning om, at der paany maatte blive bygget en Bro, da Dæmningen bevirkede, at Bøndernes Enge ødelagdes af Oversvømmelser. Stiftamtmand Gabell tilkaldte Generalmajor Hans Heinrich Scheel, der som Ingeniør var særlig sagkyndig paa Vandbygningsomraader. Han udarbejdede et Kort over Ribe Byjorder^{25a} (se Side 249) og kom i sine Undersøgelser til det Resultat, at Bønderne havde Ret. Disse foreslog nu, at opføre Broen og forsyne den med Overfaldssluse, hvis de maatte faa de fem sidste Aars Leje af Vittenbergeng og Hyrdeeng og fremtidig Brugsret af Engene mod at vedligeholde Broen. De lovede da, at Broen skulde staa færdig til Mortensdag.

Magistraten kom herved i en pinlig Situation. For det første var der ingen Tvivl om, at en Bro vilde være ubehagelig for Byens Møller og for Renholdelsen af Skibbroaen, der, naar der ikke var god Fart paa Vandet, efterhaanden vilde »gro til« af Sand og Affald, saa at den inden mange Aar vilde være umulig at besejle. Desuden havde Claus Skonning jo opført Dæmningen og som Betaling herfor for sig og Efterkommere faaet Rettigheden over Vittenberg Eng og Hyrdeeng. Magistraten kom derfor med det Forslag, at der ved Overmøllebroen, hvor tidligere

Kongens Mølle laa, skulde indrettes en Sluse med Stigborde ligesom ved de andre Møller i Stedet for den Dæmning, som Mølleren havde opbygget der. Naar der i Tide blev trukket for Vandet i de fire Møllestrømme, kunde Oversvømmelser let forhindres, og Bønderne maatte gerne føre Tilsyn med, at det skete. Hvis Stiftamtmanden modtog Bøndernes Tilbud, maatte Magistraten anmode om, at disse kom til at stille Kaution for den Skade, som Byen vilde komme til at lide derved.

Stiftamtmand Gabell svarede herpaa, at Magistraten, hvis man ikke imødekom Bøndernes Ønsker, maatte kunne indestaa disse for den Skade, som Dæmningen forvoldte dem. Da han imidlertid mente, at dette vilde medføre for store Ulemper for hele Forholdet, bad han Magistraten erklære sig om, hvorvidt den inden Mortensdag vilde paatage sig at slaa den Bro med Overfaldssluse, som Bønderne havde tilbudt at bygge.²⁰

Der er god Grund til at tro, at Magistraten nu paatog sig Brobygningen; thi dels *blev* der bygget en Bro, dels havde Familien Skonning de to Enge i deres Besiddelse lige til 1754, da Byen indløste dem for en Sum af 200 Rdlr. Af det omtalte Mellemværende med Landsbyerne synes det at fremgaa, at den Vedligeholdelse af Dæmningen, som Claus Skonning havde paataget sig i 1722 mod en bestemt Afgift af Damskifteindehaverne ikke stod længe ved Magt, men samtidig kan det ogsaa se ud, som om det atter var ham, der stod for den nye Brobygning, selv om det ikke med Bestemthed kan paavises. Han var i det hele taget meget interesseret i Vandløbene, og udvirkede f. Eks. i 1726 en almindelig Oprensning af Aaløbet.

Byens og Bøndernes modstridende Interesser i Brosagen var imidlertid ikke det eneste Mellemværende mellem disse Parter. De andre maa dog nærmest betegnes som »fælles Interesser«, set fra modsatte Synspunkter. I hele Perioden skete der fra de omboendes Side ret kraftige Indgreb i Borgernes Eneret til Byens Fæled og Enge, og der var ustandselig Retssager herom. I enkelte Tilfælde søgte Bønderne vel at hævde en gammel Ret til Græsning, men i de

fleste Sager fik de kun et Tilhold om at holde sig borte — og brød det lige saa hurtigt igen.

I 1677 tabte Lodsejerne til Sønderport Taalmodigheden og indsendte en længere Besværing til Magistraten. Der var f. Eks. Niels Bjerrum, der nok havde Ret til at holde saa mange Kreaturer paa Fælleden, som han om Vinteren kunde fodre ved egen Avl, men som holdt langt flere Køer paa Forten og desuden »en utallig Hob Gæs«, som for-dærvede Forten og Engene. Ogsaa Niels i Lustrup drev daglig en stor Hjord af forskelligt Fæ ind paa Forten og gjorde stor Skade, endnu inden Lodsejerne fik deres eget Kvæg ud. De Øster Vedstedmænd brugte Græsningen, som om det var deres egen, og tillige holdt de ikke Diger og Hegn vedlige, ligesom de havde gjort en hel Adelvej hen over den bedste Forte. Morten Slagter holdt Faar og Lam i hundredevis derude, skønt det var forbudt fra ældgammel Tid. Teglmesteren handlede ilde med Forten, og naar der var Marked satte de fremmede ganske roligt deres Heste derind.

Magistraten tog sig grundigt af disse Klager. To Mænd blev sendt ud for at kalde Niels Bjerrum og Teglmesteren til Orden, Morten Slagter stævnedes paa Raadstuen, og for de Øster Vedsted- og Lustrupmænd blev det fra Prædike-stolen og ved Opslag paa Sønderport kundgjort, at de havde at holde deres Kvægdrift fra Byens Omraader. For Markedsgæsterne anviste Magistraten et Terrain Øst for Vejlen, hvor de havde at sætte deres Heste og ingen andre Steder, og det tillodes Lodsejerne at ansætte Portneren ved Sønderport som Markmand med Station paa Algebjerge (kaldes her gentagende Gange Alchobjerge), for at han kunde tage Vare paa baade Holmen, Forten og Engene.²⁷

I 1690'erne nedsattes der gentagende Gange Kommissioner, der skulde dømme mellem Borgerne og Bønderne i Anledning af de sidstes paastaaede Græsningsrettigheder paa Byjorderne, Sager, der altid faldt ud til Byens Fordel. I 1717 stod der en heftig Strid med Inderbjerrums Mænd, hvis Stilling altid havde været en særlig, indeklemmt som deres Jorder laa af Købstadsjorderne. Borgerne erklærede, at deres Kvæg ofte maatte krepere af Mangel paa Græs,

fordi de mere nærboende Bønder lod Marken afgræsse, inden Byens Kvæg endnu var kommet ud. Bønderne fik i denne Sag en vis Støtte af Domkirkens Værger, der erklærede, at efter Frederik I's Privilegium og Vidisse paa Lavshævd paa Kapitelgaardens Huse og Jord inden for Ribe By og Byfred havde Inderbjerrums Mænd Ret til Fædrift. Borgerne tilbød da at lade Sagen falde, hvis Bønderne vilde holde sig til Græsning »i Byens Minde«; men da de ikke vilde det, gik Sagen til Doms ved Bytinget, og denne stadfæstede Forbudet mod Fædrift. Sagen førtes imidlertid videre til Højesterets Afgørelse, og denne gik 1721 Byen imod, saa at Udgifterne i den Anledning maatte paalignes Lodsejerne til Sønderport i Forhold til deres Kohold.²⁸

Aabenbart som Følge af den Tort, de her mente at have lidt, besluttede Borgerne at sætte en Stopper for de øvrige Bønders Indgreb i deres Rettigheder ved at grave en Grøft mellem Lustrup Møllemark og Byens Mærsk, og det hjalp ikke, at Mølleren syv Aar efter erklærede, at der aldrig før denne Grøftegravning havde været Skel paa dette Sted. Magistraten paaviste, at der ogsaa i Forvejen havde været en Grøft, og bad Lustrupmølleren holde sine Kreaturer fra Græsning paa Ribe Mark.²⁹

Var det saaledes galt med Søndermarken, gik det ikke stort bedre Nord for Byen. I 1693 holdt endog en Embedsmand som Amtsforvalter Christensen hele 80 Stk. Kvæg paa Byens Nørreforte. Magistraten bad ham i pæne Ord om at fremvise sin Hjemmel hertil, men det glemte han.³⁰ 1723 klagede tre Borgere over, at man fra de omliggende Landsbyer ikke blot drev Kvæg ind paa Fælleden, men endog ind i deres Korn.³¹ Særlig galt var det under de graserende Kvægsygdomme i 1700'ernes Begyndelse, og Stiftamtmanden maatte udstede Forbud mod at Landsbyernes sygdomsbefængte Kvæg dreves sammen med Købstadens.³² I 1725 maatte Byen ligefrem søge Dom over Hr. Jørgen Rafn for at faa ham til at holde sit Kvæg fra Ribe Bymarker, særlig fra Galgemarken, som han kaldte »Heerstrasse«. Til Trods for Dommen fortsatte han dermed, saa at Byen maatte klage til Kongen.³³

Ogsaa i Ribes Kær var det galt. Svankær, det senere Nørrekær, hørte oprindeligt ind under Ladegaarden, og Kristoffer Carstensen, der omkring 1687 havde Ladegaarden i Forpagtning, fik dette Aar udmeldt et Syn over Svankær, som Tange Mand skadede en Del paa. Synsmændene traf netop en Tange-Mand derude med en Del Vidieris, som han havde hugget i Buskene. Paa Forespørgsel om, hvorledes han turde gøre det, svarede han roligt, at han skulde bruge Risene til at lukke Gærderne med omkring sit Hus.³⁴

Oprindeligt havde Svankær været skovbevokset, men nu var der kun Buske tilbage, hvorfra Ribe Borgere forsynede sig med Ris til deres Gærder. Men saaledes som der blev hugget uden Kontrol af Bønderne, var det hele snart saa ødelagt, at man maatte standse enhver Hugning gennem en Række Aar.³⁵ Dette betød et direkte Tab for Byen, der ellers opkrævede en vis Afgift pr. Læs af Borgerne, naar de havde forsynet sig med Ris. Rovhugsten standsede heller ikke af den Grund, og i 1702 maatte Beboerne af Heegaard betale en Bøde paa 30 Rdlr. for ulovlig Risskæring med Paalæg om i Fremtiden at holde sig derfra.³⁶ Gang paa Gang blev Bønderne fra Tved grebet i og straffet for denne Rishugst.³⁷

M. Worm havde i nogle Aar haft Kærene tillagt, og 1703 og 1710 fik Præsident Carsten Worm dem overladt til Brug uden Afgift.³⁸ Dette gik dog ikke af uden Protest, idet Rasmus Roager i 1715 ved Auktionen over Byens Jorder fordrede Kærene opbudt, men blev tilbagevist med Præsidentens Kongebrev.

Byens Marker var saa udstrakte, at Uregelmæssigheder kunde finde Sted og kun nu og da blive paataalt, til Trods for at der til Markerne var knyttet en hel Stab af »Embedsmænd«, et Sæt til hver af »Portene«.

Forrest stod *Markmanden*, en Bestilling, som for Sønderports Vedkommende gennem lang Tid faldt sammen med Portnerembedet. Markmandslønningen sammensattes af en Række Afgifter, som det ikke er helt let at faa Overblik over. Den faste Løn beløb sig til omkring 8 Rdlr.

aarlig, men hertil kom Gudspenge paa 1 Mk. 4 Sk. samt Afgifter af forskellige Enge, navnlig af Tyrengene. Til andre Tider lønnedes han direkte af Lodsejerne. Omfanget af hans Forpligtelser kendes ikke, da der ikke er bevaret nogen Markvedtægt for Ribe mellem 1563 og 1794,³⁹ og den ældste af disse er saa primitiv, at man ikke kan tænke, at der er levet paa den i over tohundrede Aar. Der ses desuden i Kæmnerregnskaberne hyppige Spor af Særinstruktioner for ham, uden at disse anføres. Hans fornemste Opgave var naturligvis at paase, at intet fremmed Kvæg kom ind paa Markerne, at der paa disse ikke gik flere Kreaturer, end Borgerne havde Ret til, at de alle efter gammel Skik var mærket med Byens Brændejern, at Stude og Øksne ikke gik mellem Køerne og gjorde dem Skade, at Køernes Horn var afsavet i Spidsen, saa at de ikke saarede hinanden, og endelig, at der ikke fandtes sygt Kvæg blandt det, der var drevet ud paa Græsning.⁴⁰

Den sidstnævnte Opgave kunde ofte give ham mer end nok at bestille, men til Tider kunde en aarvaagen Markmand ogsaa have Held til at begrænse den uhyggelige Kvægpests Ødelæggelser. I 1722 opdagede en saadan Markmand, at Skarpretterens Karl ofte gjorde sig Ærinde paa Markerne, og da denne havde med Nedgravningen af de døde Kreaturer at gøre og tillige Indtægt ved Salget af Huderne af disse, var der Aarsag nok til at mistænke denne som Smittebærer, særlig da det kom for Dagen, at han ikke nedgravede Aadslerne dybt nok.

Til Markmandens Raadighed var der paa Marken et Hus, hvori han kunde opholde sig i daarligt Vejr, ja til Tider opslog han endog sin Bolig dér i »Sæsonen«. I hvert Fald var Markmandens Hus paa Galgemarken o. 1660 kun af Træ, tækket med Tørv og Sadder, og toges om Efteraaret ned sammen med Folden og kørtes ind til Tinghuset for at oplægges der om Vinteren. Senerè stod der paa begge Marker et muret Hus med Vinduer og Tegltag.

Næst i Rangen kom *Holmevogteren*, der egentlig var en Slags Markmand specielt for disse fjerntliggende Enge. Forholdene derude var ikke altid lette at klare, da Græn-

serne mellem de enkelte Enge var svære at erkende, saa at Borgerne undertiden slog Græs paa andres Engskifter. Til Slut blev man ogsaa nødt til at foretage en ny »Inddohling« ved Nedramning af »Dohler«, hvori der var indbrændt Numre.⁴¹ Holmevogterens Hovedarbejde faldt dog i Eftergræsningstiden, hvor hver Lodsejer havde Ret til paa Holmen at have $\frac{1}{2}$ Slagtenød for hvert Skifte. Heri bistodes han af to »Inspektører«, som Lodsejerne valgte af deres Midte. Som Regel laa Antallet af Slagtenød omkring 80. Heste maatte overhovedet ikke komme paa Holmen.

I Tiden April—Oktober opholdt Holmevogteren sig til Stadighed paa Holmen i et Hus, der var bygget til ham derude.⁴² Hans Hverv var ikke ganske farefrit. Dels husede Ulvene til Tider slemt derude, saa at der ofte kunde findes Kvæg, der laa dræbt om Morgenen, og Bønder og Borgere maatte tilsiges til Ulvejagt. Dels kunde Vandflo-derne komme saa pludseligt, at han svævede i Livsfare, saafremt han ikke i Tide naaede til den Baad, der laa optrukket paa Holmen til hans Brug. Var man klar over, at en Vandflod var i Anmarch, skete det, at Øvrigheden sendte en Karl ud med Advarsel til ham.⁴³ I 1697 fandtes Holmevogter Christen Closter, der havde været i denne Tjeneste i fem Aar, liggende død paa Holmen, uden at Dødsarsagen anføres. Hans Løn havde beløbet sig til 3 Mk. 8 Sk. pr. Maaned.

I næste Plan kom *Hyrden*. Ogsaa til ham var der et muret Hus paa et bekvemt Sted af Fælleden. Han stod direkte under Kæmneren, der sørgede for Husets Vedligeholdelse og for Udbetalingen af hans Løn, der dels bestod af Offerpenge, dels af de saakaldte Tøffelpenge eller Støvlepenge, der beløb sig til 1 Rdr. 2 Mk. Hertil kom en særlig Betaling for at vogte Tyrene. Tyreholdet paahvilede Kæmneren, for saa vidt som han foretog Indkøbet paa Byens Vegne, tilsaa deres Pasning og inddrev Pengene for deres Benyttelse. Hyrdens Bestilling var den direkte Pasning af Kvæget, der f. Eks. for Sønderports Vedkommende i 1722 beløb sig til 85 Køer, 12 Stk. Ungkvæg og 4 Stude.

Faar og Geder maatte efter ældgammel Sædvane ikke komme paa Byens Forter, derimod holdt Borgerne et ikke ringe Antal Svin, til hvis Vogtning der antoges en *Svine-dreng*. Tilsynet var dog ikke altid tilfredsstillende, og Borgerne lod ofte Svinene drive om paa hedste Beskub, saa at de gjorde stor Skade rundt om. I 1695 kom der et kraftigt Paabud om ikke at lade Svin gaa uringede paa Markerne og især paa Gaderne. At dette sidste ikke var ualmindeligt ses af idelige Klager over, at Svinene gjorde stor Skade paa Kirkegaarden, hvor de rodede Gravene op.⁴⁴ For Svinene betaltes der, saa vidt det kan ses, ingen Afgift til Byen. Derimod svaredes der »Græspenge« af Kørerne til Pengemesteren.

Byen havde selvfølgelig en Række Udgifter, som stod i Forbindelse med dens Markvæsen, først og fremmest Pligt til at reparere og vedligeholde Vejene,⁴⁵ dernæst maatte den stadig holde de mange Vaser over Aaerne ved Magt, saa at Kvæget kunde passere dem, og endelig var der foruden de større Broer en Række mindre, for at undgaa alt for store Omveje fra Mark til Mark. Naar det er sagt, at Vaserne var bestemt for Kvæget, var dette vel Hovedreglen, men der fandtes ogsaa Vaser, som kunde passeres af Vogne. I 1662 lavedes der en ny Vase af denne Art paa Vestermade,⁴⁶ men iøvrigt viser Kæmnerregnskaerne en Række baade store og smaa Reparationer af Kvægvaserne, bl. a. fra 1669, hvor 3 Mand arbejdede i 15 Dage paa Vasen mellem store og lille Kobro, som istandsattes med Ris, Jord og Halm. Saa godt som aarligt var der Udgift paa samtlige Broer.

Ejendomsforholdene i Byens Marker og Enge undergik naturligvis en Del Ændringer i den omhandlede Periode. Det var saaledes ikke saa faa Husenge, Byen overtog. Aarsagerne angives kun sjældent, men de synes at dele sig mellem Skatterestancer og Straf for at have forsømt Damskifterne. Byen udlejede dem i saa Fald paany, men maatte samtidig paatage sig Vedligeholdelsen af de tilsvarende Damskifter. Enkelte Borgere indløste vel atter deres Enge, men der er desværre ingen Angivelse af, hvorledes For-

holdet blev med saadanne, naar Husene, de hørte til, bortsolgtes. Juridisk set hørte Engene til Husene, og de ny Husejere maatte vel indløse Sælgerne Forpligtelser for at faa Brugsretten over Engene tilbage til Husene. Undertiden nøjedes Byen ved saadanne hjemfaldne Enge med at sælge Afgrøden, medens andre udlejedes sammen med de øvrige Byjorder ved den aarlige Auktion paa St. Pedersdag. Til Tider var det et ret betydeligt Antal Husenge, Byen maatte inddrage, i 1713 ikke mindre end 16 Agre i Galgemarkens Vester- og Midterrad, som udlejedes for ialt 11 Rdr. 1 Mk., og i 1697 var et lignende Antal undergaaet samme Skæbne.

Forøvrigt udlejedes de Marker og Enge, som Byen ejede, som Regel samlet paa forholdsvis faa Hænder. Tages et tilfældigt valgt Aar som 1699, havde Præsidenten Vester Jernskær Mark (Ingeborgs Mark), Borgmester Castensen Teglgaardsgang, Teglgaardsmarken og den tilhørende Bleggaard, Raadmand Niels Hansen Søeng, Jens Lauridsen de smaa Holme ved Tved, Andreas Feldbereder Hovedeng, P. C. Skonning Seegholm, Snebeltange og en Tyreng (foruden naturligvis Vittenberg). Lars Hansen havde hele Lille Kobro, som han betalte med 135 Rdr., Pengemesteren Jens Hansen Øster Jernskær Mark og Segeberg Toft og Gøde Hansen Kjelds Mark.

Byens Indtægt ved Udlejning androg det paagældende Aar 668 Rdlr., men det var ogsaa en særlig høj Indtægt. 1671 havde den kun været 518 Rdr. 4 Mk., 1674 504 Rdr. 3 Mk. og 1697 637 Rdr. Hvad de enkelte Jorder kunde indbringe, kan der fra 1704 gives Eksempel paa: Søeng, Hovedeng, Seegholm, Stormklokkeeng samt Sønder- og Nørkær gav paa een Haand, Præsidentens, en Indtægt af 199 Rdr. 2 Mk., Snebeltange 30 Rdr., Lille Kobro 111 Rdr. (medens den i 1715 betaltes med 230 Rdr., 1716 med 200 Rdr.), Lars Bonums Eng, Mag. Frederiks Eng og Teglgaardsjorderne 37 Rdlr. 1 Mk., Øster Jernskær Mark 82 Rdr., Segeberg Toft og Kjelds Mark 63 Rdr., Vester Jernskær Mark 49 Rdr., Hans Hegelunds Mark (Gravsogns Mark) 47 Rdr., Holmene i Nebsaa 10 Rdr., Tyrengene

(uden Angivelse af hvilke af de fire, det drejede sig om) 20 Rdr., 25 Husenge paa Holmen à 6 Rdr., Østermaaskifterne 22 Rdr.⁴⁷

Hvad de sidste angaar, førte de i denne Periode en omskiftende Tilværelse. I 1689 var man kommet til det Resultat, at disse fjerntliggende Skifter som Husenge betragtet var Borgerne til liden eller ingen Nytte. Magistraten og de 24 Mænd besluttede da og fik Borgernes Samtykke til at inddrage dem og at udleje dem samlet, hvorved deres Værdi steg betydeligt, da en enkelt Mand vilde faa langt mere ud af dem.⁴⁸ Dette gik ogsaa udmærket indtil 1726, da et nyt Slægtled af Borgere var vokset op og kom i Tanker om, at disse Enge jo oprindeligt tilhørte dem som Husenge, og gjorde Fordring paa dem. Men da Engbøgerne udviste, at de i sin Tid var blevet Byen frivilligt overdraget, vilde Magistraten ikke uden videre afgive dem paany. Der blev nu stille om Sagen i nogle Aar; men i 1731 rejste tyve Borgere Sagen paany, og den gik nu til nærmere Undersøgelse — først 1743 opnaaedes der dog Kongebrev paa, at de atter skulde tillægges Byens Huse.⁴⁹

Adskilligt mere indviklet viste Forholdene paa de Rhoders Toft sig at være. I 1723 rejste de fattiges Forstandere Spørgsmaalet om, hvorledes Fæsteren af Toften (Johanne sal. Anders Tarups) kunde lade Gæsteboderne forfalde i den Grad, som de nu var. Forstanderne pegede paa, at Fæsterne jo hidtil havde foretaget Vedligeholdelsen af Boderne og tillige de fattiges Begravelse, mod at de arvede de fattiges faa Ejendele. Men Johanne Tarups erklærede, at det aldrig var blevet hende bevist, at de Rhoders Toft hørte Gæsteboderne til. Hun vidste kun, at hun og For-gængerne havde haft den i Leje af Anders Rhode i København, og ganske vist havde hun efter hans Begæring haft Indsigt med Gæsteboderne, men noget egentlig Servitut havde hun ikke ment, at dette var. Selv besad hun, saa vidt det kan ses, intet Fæstebrev, der kunde løse Spørgsmaalet; men Fæsteren af den anden Halvdel af Toften, Chr. Teilmand til Skrumsager havde Fæstebreve af 1691 ¹⁶/₃ og 1719 ²³/₇. Disse synes dog heller ikke at have indeholdt

noget reelt til Sagens Løsning, thi i 1726 blev der nedsat Kommissærer i Sagen, og samme Aar kom det til Proces (se nærmere Kinch II, 226 f.).

Et andet Ejendomsspørgsmaal af Vigtighed var det, at Kongen i 1720 solgte Meldam, Odderdam (Odderholm?) og Kokshale til Borgmester P. M. Bang. Dermed var den sidste Rest af de kongelige Jorder ved Ribe gaaet ud af Kronens Hænder. Bangs Enke afhændede i 1733 Halvparten til Daniel Blichingberg i Gram og den anden Halvpart til Maturin Carstensen.

I 1721 opnaaede Calnein fast Skøde af Kongen paa Slotsjorderne med Grundejendomme, Blegdam og Fiskeri, samt Ladegaarden med Tilligende, og en Række Tvivlsspørgsmaal blev ved den Lejlighed klarede.

Hidtil havde Stiftamtmanden altid haft al den Jord og Eng, som laa umiddelbart omkring Slotspladsen, dernæst en Eng ved Inderbjerrum samt »den indelukte Mark mellem Ribe og Lustrup beliggende kaldet Hauermark eller Hauerlandet«. Dertil kom Slottets Blegdam, som var blevet anlagt af Calneins Formand i Embedet, og som strakte sig langs med Aaen »fra Pallisat-Porten indtil Slotsengen, ligesaa Slottets Fiskevand, som strækker sig fra Ribe 3 Møller gennem, Aaen op til Yderbjerrum i Bjerrum Bæk om til Stampemølle-Høllen, item i Nørreaa om til Vadstedet paa Soeng og endelig udi Bredvad Strøm til en Grob i Farup Nyeng.«⁵⁰

At det ikke var nogen let Sag for en Embedsmand at erhverve saa megen Jord, fik Calnein at føle. Han maatte laane en Del Penge, bl. a. af Kommerceraad Eenholm, og da han døde fem Aar efter, maatte hans Enke, der endnu blev boende i mange Aar paa Ladegaarden, pantsætte denne for at indfri den til Eenholm udstedte Obligation.

Til de sidst udnyttede af de fjernest liggende Dele af Byens Jorder hørte Thygesholm yderst mod Nord i Galgemarken. Indtil 1725 laa den helt unyttet hen, men bortfæstedes dette Aar til 2 Borgere paa deres og Hustruers Livstid for 24 Dr. i Indfæstning og 4 Dr. aarlig Afgift.⁵¹

De Jorder, der var tillagt Byens Embedsmænd eller i Tidens Løb paa en eller anden Maade inddraget under Embederne, er ikke omtalt i det foregaaende, da Oplysningerne er yderst sparsomme og undertiden synes modstridende. Deres Værdi vides dog at have andraget c. 270 Rdr. i aarlig Indtægt, men det blev den følgende Tid, som i særlig Grand kom til at beskæftige sig med disse, om hvilke der i 1743 rejstes en større Sag.

VICTOR HERMANSEN
KIRKER, SKOLE- OG FATTIGVÆSEN

DOMKIRKEN

I Slutningen af Maj Maaned 1659, paa Tamper Onsdag, var Domkapitlet i Ribe forsamlet og paalagde Kirkeværgerne ufortøvet at lade Domkirken istandsætte, da den var »flux bygfældig paa Render, Tag og Vinduer«. Der gik dog nogen Tid, før det skete, først og fremmest naturligvis paa Grund af Krigsbegivenhederne, men dernæst ogsaa fordi det ikke var muligt at faa inddrevet de Midler, som var nødvendige til Arbejdet. Til Domkirkens Byggefond havde Kongen nemlig henlagt den aarlige Tiende af Ansager, som af Kapitlet var givet et af dets Medlemmer, Christian Vind, i Fæste, men han havde i nogle Aar ikke udredet Afgiften — til ulidelig Skade for Kirken, som nu var helt bygfældig paa Tag, Vinduer, Mur og andet. Kapitlet besluttede da i Foraaret 1663, at Kirkeværgerne endnu en Gang ved Skrivelse skulde paamine »vor Collega Christian Vind venligen om Restancen og hvis han ikke gjorde Domkirken tilbørlig Satisfaktion inden Philippi et Jacobi Dag, som var 1. Maj, udtage Stævning til Pinse.« Det maa have hjulpet, thi det følgende Aar vedtog Kapitlet, at der straks skulde fortales med Kirkens Vinduers Reparation og anden fornøden Bygning,¹ og i 1665 lod man dette Aarstal male paa Hvælvingen i Kirkens Østerende som Vidnesbyrd om, at Istandsættelsen var afsluttet.² Kun to Aar senere var det imidlertid atter galt og man maatte paany lade Domkirkens Brøstfældighed besigtige af kyn-dige Haandværksfolk. Synsmændene fremstod paa Bytinget og sagde om Kirken, at i den maatte især mærkes, at de tre vestligste store Hvælvinger var revnede og truede med at styrte ned, og at paa det store Taarn var de Træ-

piller forraadnede, som var blevet sat i Stedet for Stenpillerne, der var blevet afskudt i den forrige svenske Fejde.³ Man har dog næppe faaet bødet meget paa Bygningen, da en Synsforretning fra 1682 ogsaa kalder Domkirken brøstfældig, og af nødvendige Materialer til dens Istand-sættelse nævner f. Eks., at der behøvedes 12,200 Mursten, foruden at den omtaler, at paa det store Taarn fandtes syv Piller at være afskudt.⁴ I 1688 blev der om Sommeren muret paa Taarnets søndre og vestre Side, og de tre store Hvælv, som var helt brøstfældige ovenpaa, blev forbedret.⁵ Meget har det dog ikke hjulpet, for i Februar 1695 maatte Kirkevægerne betale for af Kirken at faa udbaaret Is og Vand, »som var indkommet den forrige Nat og frossen paa Stenene.«⁶ Det lyder derfor meget mærkeligt, at Magistraten paa en Forespørgsel om Domkirkens Tilstand i 1697 kunde sige, at »saa vidt udvortes kunde ses, da var Kirken vel ved Magt,«⁷ men Forklaringen er sikkert, at Magistraten intet Ansvar havde for Vedligeholdelsen og af den Grund ikke kunde være pligtig at vide og give nøjagtig Besked. De følgende Aar modbeviste i hvert Fald kraftigt og utvetydigt, hvad Byens Øvrighed havde udtalt. Lørdag den 29. Januar 1701 om Aftenen Klokkeren 5, som Korsangen begyndtes, faldt i den store og svare S'orm et stort Stykke Mur af den søndre Korskirkes Vesterpart og slog Taget og Blyet i Stykker paa den søndre Lavkirke derunder, ligesom en Del af Hvælvingen over salig Hr. Albert Skeels Begravelse blev nedslaget og Hvælvet næst ved knust.⁸ I 1711 blev Domkirkens Omgang synet og den østre Gang ved Kathoveddøren tillige med en stor Del af Midtergangen befundet helt, og Vestergangen op til Kirken en Del brøstfældig; Pillerne i Lindegaarden op til Omgangen behøvede ogsaa en Del Hjælp ligesom den ene Pille paa »Palles Jord« op til østre Omgang.⁹ Aaret efter i Oktober Maaned faldt Kirkens Vestgavl ned og i det næstfølgende Aars November var dens sydvestre Hjørne (fra Hjørnet til Marietaarnet) nedfaldet eller brøstfældigt, det sydøstre, sydvestre og nordvestre Hjørne af det store Taarn revnet.⁹ Af Hensyn til Taarnets Brøstfæl-

dighed tillod Stiftsøvrigheden i April 1714, at der kun blev ringet een Gang om Ugen med Stormklokken ved Ringningen over Enkedronning Charlotte Amalie,¹⁰ og efterhaanden blev det saa farligt at opholde sig i Taarnets Nærhed, da en stor Del af den yderste Mur sad løs og befrygtedes at nedfalde, at der i 1717 af Kirkens Kasse maatte betales Husleje til Klokkeren, som ikke mere turde bo i Klokkerresidensen ved Taarnets Fod, men flyttede ud i Byen.⁶ Bedre stod det ikke til i det lille Taarn, Marietaarnet,¹¹ som Peder Terpager lod syne i Januar 1719. Vestsiden var beskadiget af Sol, Regn og Vind, saa at en Del Sten var forraadnede og udfaldne, og paa Sydsiden »moxen midt paa Taarnet var en meget stor Bug, som Muren, der var revnet og skiltes ud fra hinanden, forarsagede; den var saa udviget fra den inderste Mur, med hvilken den tilforn havde været samlet, at der var stor Fare for at den med det første vilde aldeles styrte ned og beskadige Bly og Hvælvinger derunder.« Den 15. Maj skete det, der var forudset, idet en Del af Marietaarnets Sydside løsnede sig og sank i Grus, og »mere stod for Fald,« men der anskaffedes straks Materialer til Istandsættelsen.¹² I 1722 nedfaldt yderligere den nordre Korsfløjs Vestsiden og i 1730 en stor Del af Murskallen paa Sydsiden af det store Taarn, saa at der maatte træffes meget alvorlige Forholdsregler til at afvende Kirkens fuldstændige Undergang. At Sagen kunde udvikle sig saa skæbnesvangert, hang sammen med, at Kirken havde bevaret sin selvstændige Administration og at den var i Hænderne paa to, ellers højtfortjente Oldinge. Mod denne Ordning rettede Stiftamtmand Gabel da ogsaa sin Kritik i et Forslag til Regeringen 1734 og den blev taget til Følge i det kongelige Reskript, som i November samme Aar udgik om Kirkens Bestyrelse og Istandsættelse.¹³

I Modsætning til Bygningen blev Kirkerummet og dets Inventar, som man kunde vente, bedre vedligeholdt i denne Tid, uden at der dog kom særlig mange nye eller værdifulde Stykker til.

Af det katolske Kirkeudstyr, som siden hen er helt for-

svundet eller ikke mere findes paa sit gamle Sted, er der — foruden den foran nævnte store Figur af den hellige Kristoffer — Grund til at omtale en Gruppe udskaaret i Eg i 1500'ernes Begyndelse og forestillende den hellige Jørgens Kamp med Dragen. Den var anbragt over Døren til S. Nicolai Kapel, men da fremmede, som besaa Domkirken, følte sig stødt over disse Figurer og fandt, at de vanhelligede Kirken, forespurgte de to Kirkeværger Seerup og Terpager i 1706 hos Stiftsøvrigheden, om ikke Gruppen skulde borttages fra sit Sted og henstilles paa Hvalvingerne, hvad den ogsaa blev.¹⁴ Desuden fandtes to meget store Krucifixer, det ene fra 1400'erne, det andet fra 1500'erne, en Korsfæstelsesgruppe fra 1300'erne og en udskaaret sengotisk Bænk. Ved den hellige Kristoffers Billede stod en Malmpande, skænket af Radke Bolken 1474,

hvori om Vintertid en Kulild tændes op
for arme Peblingers forfrossen Haand og Krop.¹⁵

Af den gamle kalkmalede Udsmykning var der ogsaa Rester, som endnu i 1792 stod ganske uforandret, men siden er blevet sørgeligt reduceret, og endelig var der i Domkapitlet bevaret adskillige Tekstiler.¹⁶ De sidste blev endnu brugt, men rigtignok paa en anden Maade end fra først af, idet Kirkens Graver udklædte sig i en gammel Bispedragt, bestaaende af en Gyldenstykkets Kaabe, Benklæder og Sko, tog en Kirkefane i Haanden og en udskaaret Træmaske med Glorie omkring for Ansigtet »paa det, at han kunde faa desto mere Anseelse«, og traadte saaledes frem for de Besøgende i Kapitelshuset. Han havde en god Fortjeneste deraf, og der opstod det Ordsprog: »Hvo der kommer til Ribe og ikke ser Munken paa Kapitlet, er som den, der kommer til Rom og ikke ser Paven.« »Dette skammelige Uvæsen«, blev først standset o. 1810, og den sønderlidte Bispekaabe med Tilbehør borttaget fra Kirken til den daværende Kløkkerdrengs store Ærgrelse.¹⁷

Det senere tilkomne Inventar, som var nødvendigt for Gudstjenesten, blev naturligvis først og fremmest vedlige-

holdt og fornyet. Svenskekrigene bragte ingen direkte Ødelæggelser heraf, men var dog Skyld i, at Domkirkens Orgel maatte istandsættes. Den 30. April 1660 forsamledes Biskop Kragelund, de to Kapitelsmedlemmer Dr. Pouch og Sognepræst Seerup tilligemed Borgmester og Raad i Kirkens Kor for sammen at drøfte, hvorledes man skulde forholde sig med Orgelværket, som var blevet helt fordærvet paa Ventilerne, fordi det ikke var blevet brugt

Sct. Jørgen og Dragen, udskåret Gruppe i Ribe Domkirke.
Efter Tegning i Resens Atlas.

i langsommelig Tid. Den forrige Organist Jacob Laurentz havde nemlig »i denne Fejdetid« ganske forladt dem og der havde ikke været nogen, som kunde bruge Orgelet og holde det vedlige. I hans Sted antog de nu Herman Arpius fra Föhr, som skulde lønnes af Domkirken, Cathrine Kirke og Byen i Fællesskab med henholdsvis 60, 30 og 70 Mark lybsk og i dette Aar lade sig nøje dermed »indtil videre Anordning i Fredstider«. Han lovede at forholde sig skikkeligt og opvarte flittigt i Kirkerne ligesom hans Formænd, saa at Værket ikke skulde lide nogen Skade for hans Forsømmelses Skyld, men da Domkirken i 1682 blev synet, var Orgelet alligevel saa brøstfældigt, at man det føl-

gende Aar maatte akkordere med Orgelbygger Hans Hendrik Cachman af Slesvig om dets Istandsættelse.¹⁸

Ved samme Lejlighed blev andre af Kirkens Mængler iagttagne og efterhaanden afhjulpne. Sejerværket, som havde baade Kvarter- og Fuldslag, var meget medtaget i 1682 og fik i 1689 en Urstang, som viste ud paa det store Taarn mod Torvet. Det var imidlertid ikke Urværket alene, der var noget i Vejen med, ogsaa Klokkeren, som skulde passe det, havde sin Del af Skylden for dets Unøjagtighed. I 1691 maatte Stiftamtmanden tage sig af Sagen og give den daværende Klokker et alvorligt Tilhold om at bringe Uret til at gaa rigtigt og ikke lade det blive ved den gamle Slendrian. Det maatte nemlig indrømmes, at den afgangne Klokker ofte havde faaet Paamindelse om at stille Domkirkens Sejerværk, »saa at Klokken saavel Sommer som Vinter kunde være og blive i sit rette Slag efter Solens Op- og Nedergang«, men at man havde set gennem Fingre med, at det forsømtes, da han var en gammel Mand. Den Undskyldning gjaldt ikke for hans Efterfølger, som imidlertid stadig lod Sejerværket gaa urigtigt, »hvorved stor Uordning i Hans kongelige Majestæts anordnede gode Politi foraarsagedes«, og han blev derfor, som sagt, alvorligt advaret mod at fremture i sin Efterladenhed.¹⁹

I 1704 blev Kirkens Træværk underkastet en større Istandsættelse, hvorom en Indskrift paa Latin, malet i Korret, og en Oversættelse paa Vers meldte:

I Herr Stifts Amtmand Schachs og Biskop Muuses Tid
da lode Seerup og Terpager med stor Flid
Dom-Kirken inden til staffere, at den staar
Langt bedre end den var forhen i mange Aar.

Gennem Kontrakterne kan vi følge Arbejdets Gang. Andreas Harkrouch forpligtede sig d. 7. Juni til straks at begynde Værket, og ikke paatage sig andet, før det var færdigt, hvad det skulde være inden Mikkelsdag For Arbejde og Materialer skulde han have 140 Rdl. og til Gen-gæld levere: Altertavle og Prædikestol fornyet med fint

Guld og Farver, som de tilforn havde været malet med; Korets Indhegning malet paa alle tre Sider ud- og indvendig og stafferet med fint Guld; begge Gejstlighedens Stole i Koret, Tralværket for Alteret, Kammeret bag Alteret og omkringstaaende Skabe ogsaa malet smukt, og endelig Tavler, som skulde gøres for de gejstliges Navne, paa-tegnet med Guld.

Da Altertavlen yderligere blev »ophøjet« og noget Løv-værk — skaaret af Peter Bilthugger fra Tønder — sat om Siderne; det over Koret ud til Kirken gjort større, to Billeder tilsat oventil samt to Hjørnestykker i Korsdøren og Billedværk opsat paa Korets to andre Sider, fik han i Maj 1705 tilstaaet endnu 50 Rdl.²⁰

Til Kirkerummets Prydelse tjente ogsaa de enkelte Epitafier, som i denne Tid blev anbragt, over Raadmand Jens Lauridsen Baggesen, død 1702, og over Præsident Matthias Worm med Hustru; han døde først i 1707, men havde allerede i 1679 ladet dette Epitaf lave og forsyne med et latinsk Vers af Niels Seerup. Dertil kom en Mængde Ligsten i Kirkens Gulv over kendte Ribeborgere: Rektor og Lektor Christian Aagaard (død 1664); Handelsmand Peder Jensen Terpager (død 1667); Toldforvalter Maturin du Pont (død 1672); Raadmand Jens Mortensen (død 1692, men Stenen dateret 1673); Borgmester Jesper Hansen (død 1677, men Stenen lagt to Aar senere), Dr. Ludvig Pouch (død 1681); Raadmand Jørgen Hansen Ostindiefarer (død 1689); Handelsmændene Jens Pedersen (død 1691) og Niels Terpager (død 1698), Biskop Ancher Anchersen (død 1701); Handelsmand Niels Knudsen (død 1706), Præsident Matthias Worm, og som et Vidnesbyrd om Slægtsfølelse, den Sten, som i 1663, da Kirken blev istandsat og Hans Tavsens Grav sank sammen, blev lagt over den danske Reformator af Dr. Ludvig Pouch og hans Hustru Dorothea Sørensdatter Vedel (en Datterdatters Datter af Hans Tavsens).²¹

I dette Kirkerum samledes Menigheden altsaa til Guds-tjeneste, men adskilligt oftere end en senere Tids Skik.²² Hver Morgen Klokkeren 4 begyndte det at ringe sammen

til den første Tjeneste, Korsangen, som forrettedes Kl. 4^{1/2} af de Disciple, der nød fri Kost i Hospitalet. Efter den fulgte Kl. 6, om Vinteren Kl. 7, en Prædiken, der to Gange om Ugen var forbundet med Messe, og Dagen sluttede igen med Korsang mellem Kl. 2 og 3. Om Søndagen og andre Helligdage holdtes der yderligere Froprædiken fra Kl. 5 til 6, Højmesse fra Kl. 7^{1/2} til 10, Tolvprædiken for Tjenestefolk, med paafølgende Katekismusundervisning for Børnene i den danske Skole og endelig Aftensangstjeneste fra Kl. 2. En tilfældig Efterretning i Tingbogen fra 1674 viser, at man endda er kommet til Kirken efter denne Tid, idet der Søndag d. 24. Nov. mellem Kl. 5 og 6 var en stor Forsamling af spadserende i Domkirken. Der nævnes flere simplere Folk, mellem hvilke det kom til Skænderi, som fortsattes uden for Kirken med Voldsomheder; men ogsaa Ritmester Devitz var blandt de tilstedeværende.

De mange Gudstjenester og andre kirkelige Handlinger blev varetaget af Domkirkens Sognepræst, Kapellan og Froprædikensprædikant efter en i 1657 nærmere fastsat Fordeling. Sognepræsten prædikede til Højmesse og holdt hver anden Uge de saakaldte Ugedagsprædikener samt forbeholdt sig Førsteretten til alle Trolovelser, Vielser, Skriftemaal, Daab og Begravelser med de dertil hørende Indtægter. Kapellanen holdt Tolvprædikenen og Ugedagsprædikenerne i de andre Uger, og var iøvrigt Sognepræstens Stedfortræder, naar Bortrejse eller Sygdom hindrede denne i at udføre sit Embede, men rigtignok uden at oppebære mere end den halve Indtægt herfor. Froprædikenen blev forrettet af Froprædikensprædikanten, som tillige, da Embedet var meget lille, var Hospitalspræst, og endelig blev Aftensangstjenesten holdt af S. Cathrine Kirkes Kapellan. Til Sognepræstens Underhold var henlagt et Kannedømme, forskellige Tiender, Offer, en lille Pengeløn af Byen og fri Residens i »Snagdalen«, paa Hjørnet af Skolegade. Kapellanen havde et Vikarie, Offer, forskellige Afgifter, en ret stor Løn af Byen og Fribolig i Præstegade, og Froprædikensprædikanten en ringe Løn af Byen og Kapitlet samt en lille Residens i Graabrødregade.²³ Efter Penge-

mesterens Reglement²⁴ for 1726 fik Præsterne følgende Beløb af Byen: Sognepræsten ved Domkirken 13 Dlr. 1 Mk., — ved S. Cathrine Kirke 23 Dlr. 1 Mk., Kapellanen ved Domkirken 100 Dlr., — ved S. Cathrine Kirke 75 Dlr., og Froprædikensprædikanten 15 Dlr. Selvom Kirkegængernes Offergaver ved Højtiderne og ellers, naar de særligt betjentes, hjalp paa Gejstlighedens Indkomster, var disse dog ikke store og tillod ikke deres Indehavere at træde synderligt frem. Men paa anden Maade var der til Gengæld sørget for, at de gejstlige Embedsmænd ikke blev set over Hovedet, men meget mere kom til særlig Ære, idet en kongelig Forordning fra November 1660 bestemte, at Byens Borgmester og Raad skulde have Gang og Sæde efter Sognepræsterne, saaledes at den ældste Borgmester gik efter den ældste Sognepræst, den anden Borgmester efter anden Præst og siden hveranden Raadmand og hveranden gejstlig Person. Ganske vist rykkede Byens højeste Øvrighed, Præsidenten, nogle Aar senere, i 1667, frem foran Sognepræsten, men Gejstligheden var dog ikke derved sat fra Førstepladsen, thi en ny Forordning sagde, at Præsidenten skulde have Rang, Gang og Sæde efter Biskoppen.²⁵

Domkirken havde i den her behandlede Periode kun to Sognepræster, Fader og Søn, som med lige Dygtighed beklædte Embedet.

Niels Jørgensen Seerup, der var en Præstesøn fra Aarhus Stift og som kaldte sig efter sit Fødesogn, havde i en Alder af toogtyve Aar, 1643, taget Magistergraden og var samme Aar blevet Rektor i Helsingør. Herfra blev han i 1646 forfremmet til Rektoratet i Sorø, men blev her kun i sex Aar, da han i 1652 efter Kongens Ønske blev valgt af Domkapitlet og Borgerne i Ribe til at være Sognepræst Søren Andersen Vedels Efterfølger. Aaret efter overtog han Embedet, giftede sig med Vedels Datter, Else, og købte Anders Sørensen Vedels gamle Ejendom Lilliebjærget, hvis lærde Traditioner han førte videre. Udover nogle Smaaskrifter har han imidlertid intet udgivet, men forskellige Bibelfortolkninger var rede til Trykning. Han var tillige Provst i Hvidding Herred og Procurator i Domkapitlet, og

førte med Held sin Sag, da de kgl. Kommissærer ved Ryttergodsets Udlæggelse i 1670 havde berøvet ham hans Embedsjord. Han døde i sit 65. Aar, den 18. Marts 1685 og blev begravet i Domkirken.²⁶

Hans Søn og Efterfølger, *Søren Seerup*, var født i Ribe 1654, havde gaaet i dens Latinskole, var derefter taget til Universitetet, hvor han studerede Teologi og i 1677 blev Magister, men vendte saa tilbage til sin Fødeby for bestandig. Han blev Faderens Kapellan, overtog Embedet som Sognepræst 1685 og blev det følgende Aar eenstemmigt valgt af Gejstligheden til Provst i Ribe, en Stilling som ved denne Lejlighed blev oprettet efter Biskoppens Befaling og senere fik kgl. Godkendelse.²⁷ Han boede paa sin egen Gaard, Lilliebjærg, og var en dygtig Administrator, som efterlod sig en betydelig Formue, men tog sig derimod med mindre Iver af sit Tilsyn med Domkirkens Bygning. Efter hans Død rejstes der da ogsaa Sag mod hans Arvinger for hans Forsømmelighed, men de blev frikendt af Højesteret²⁸ og »alle fornærmelige Expressioner og Beskyldninger«, som var fremkommet mod ham og Terpager under Sagen, burde »som utalte og uskrevne ikke komme dem til Vanære i deres Grave«. Hans udmærkede Helbred, — der satte ham i Stand til, da han var over 80 Aar gammel, efter et Væddemaal at løbe om Kap med sin gamle Ven og jævnaldrende Skolekammerat Peder Terpager,²⁹ — gjorde, at han i 51 Aar kunde varetage sit Embede og endnu prædike Søndagen før sin Død, den 9. Marts 1736. Efter Falsters Udsagn var han en Mand, der holdt fast ved den rene og sande Tro.³⁰

Gennem sin Faders og sin egen Livsgerning var Søren Seerup kommet i Forbindelse med alle sex Biskopper, som beklædte Ribe Bispestol fra Enevældens Begyndelse til Frederik IV.s Død.

Den første indenfor dette Tidsafsnit var *Peder Jensen Kragelund*, der var født i Norge 1602, og som blev Biskop over Ribe Stift 1650, og Doctor i Theologien tre Aar senere. Under Krigsbegivenhederne led han store økonomiske Tab, da hans Indtægter af Tienderne ikke blev betalt,

og mistede ved den samtidige Pest sin Søn, der havde søgt Tilflugt i Bispegaarden. Baade til Herredagen i København i December 1660 og til Arvehyldningen var han Befuldmægtiget for de fleste Præster i Stiftet og fik derfor Rejsepenge af dem, første Gang 105 Rdl., anden Gang 104 Rdl., men de sidste slog ikke til, og han bad derfor Præsterne om endnu 1 Rdl. af hver. Efter Regeringens Befaling blev der holdt et Provstemøde til at gøre Forslag om Forandringer i Kirkeordinansen i Anledning af Regeringsforandringen og d. 2. Sept. 1661 afgav Kragelund dets Betænkning. Han foreslog heri blandt andet, at alle, som afveg fra den augsburgske Bekendelse, blev vist ud af Landet, at Biskopperne skulde have Indflydelse paa Provstevælgene, og Præsterne ikke alene vælge efter Alderen. For Gudstjenestens Sømmelighed drog han Omsorg ved at sammenkalde Ribe Bys Gejstlighed til et Møde i Bispegaarden i Februar 1664 og dér faa vedtaget, at Præsterne vilde gøre sig Flid med at forekomme, at nogle Studiosi betjente Prædikestolen med adskillig Overflødighed og Unoder i Klædedragten, nemlig med Halsskjorter, lange Haandklapper, opskaarne Ærmer, ophægtede Trøjer og andre Phantasier; og ikke tilstede saadanne at betræde Prædikestolen, hvis de ikke vilde aflægge slig Guds Fortørnelse og Overflødighed paa det hellige Sted.³¹

Med Bispestolens Indtægter skete der senere i Kragelunds Tid forskellige Forandringer, væsentligt ved Mageskifter af Jordegodset, ligesom der blev sørget for Bisperesidens Vedligeholdelse ved at henlægge Eltang Sogn hertil.³²

Med Iver og Nidkærhed tog Kragelund sig af sit Embede og visiterede trods sin høje Alder, indtil Sygdommen tre Maaneder før hans Død tvang ham til at holde op. Han døde d. 13. September 1681 og blev begravet i Domkirken,³³ efter at Sognepræsten Mag. Niels Seerup havde holdt Talen over den Text, den afdøde selv havde valgt: Lad dig nøje med mine. (2. Cor. 12,9.)

Med *Christen Jensen Lodberg* kom en Mand af helt anden Støbning til at indtage den øverste gejstlige Stilling i Stiftet. Allerede hans Barndom var mærkelig, idet han

var Søn af en fattig Bonde Jens Christensen i Lodbjerg Sogn i Thy, som imidlertid af sine ringe Midler hjalp sin velbegavede Dreng frem til Studeringerne. Først fik han Undervisning af Stedets Præst, men kom derefter i Thisted Latinskole, senere i Katedralskolen i Viborg, og blev endelig i en Alder af 22 Aar Student fra Roskilde. En Tid havde han endog maattet opgive Læsningen, fordi hans Faders Kaar var blevet saa stærkt forringede ved Krigen, at han ingen Støtte kunde faa hjemmefra, men tilmed maatte vende tilbage og hjælpe til ved Landbruget. Da han havde sluttet sine theologiske Studier i København, drog han udenlands først med Hjælp af et Rejsestipendium, siden paa egen Haand, og skal derved have været nødt til i Italien at lade sig hverve som Soldat og have tjent i den spanske Garde i Neapel. Siden var han i Frankrig med ved Prinsen af Condes Belejring af Arras. I 1657 vendte han hjem, tog Magistergraden og holdt nogle stærkt besøgte Forelæsninger, men drog saa atter ud, denne Gang som Hovmester for den unge Adelsmand Jens Rosenkrants. Ved sin Hjemkomst 1663 blev han Professor ved Sorø Akademi, men allerede to Aar senere kaldet til at være Lærer for Prins Jørgen, og kom i denne Egenskab ud paa sin tredie store Udenlandsrejse. Da han kom hjem herfra, overtog han i 1670 Embedet som Domprovst i Roskilde, hvortil han var udnævnt allerede 1666, men han bevarede dog samtidig Forbindelsen med Hoffet ved stadig at være Konfessionarius for Prinsen. Det siges da ogsaa direkte af Kingo i hans Underskrift under Lodbergs Billede, at det ikke blot var »Dyd, Lærdom, Herrens Frygt og Forstand«, men ogsaa »Fyrsters Naade«, som i 1681 skaffede ham Bispestolen i Ribe. Aaret efter blev han Dr. theol. ved en kongelig Bulle. I de tolv Aar han beklædte Embedet mærkedes det, at han i sin Ungdom havde været under en strengere Disciplin, og derfor nu, da han skulde byde, blev »de uordentlige Præster en skarp Tugtemester.« I den Tid, han havde »Kirkens Skib i Ribe Stift at raade«, kunde det med Rette siges, at »han med Nidkærhed sad fast ved hendes Ror«.

Gennem de Formaninger, han rettede til Stiftets Præster ved de to aarlige Landemoder, gaar som en rød Traad det bestemte og klare Ønske om at hævde selve den gejstlige Stands Værdighed. Derfor indskærpede han, at Præ-

Biskop Christen Lodberg. Kobberstik af Schaten.

sterne ikke maatte indstævne hverandre for verdslig Ret, førend de havde ført Sagen ind for deres gejstlige Øvrighed; at de vilde sørge for at være »nogenledes i præstelig Dragt«, naar de rejste eller der kom Folk til dem; at de ikke maatte drikke dus paa Borgestuevis eller dutte hinanden i Samkvem, for at Ordenen ikke skulde komme i Foragt; at de vilde vogte sig for forargelig Sværgen og

Drukkenskab, med hvilke to Laster en Del Guds Ords Tjenere begik stor Forargelse; at de vilde afholde sig fra den Uskikkelighed, som nogle af dem var kommet i ondt Rygte for, nemlig at lade sig bruge til at bedrage Folk med Signeri, Igenvisning og indbildte Raad mod Forgørelse. Denne sidste Advarsel maatte endda gentages nogle Aar senere, da der atter var nogle Præster, som — Gud bedre det, desværre — spøgede med Troldkunst og forførte mange kristne Folk, der rejste lange Veje for at søge dem. I det hele skulde Præsterne foregaa med et godt Eksempel og leve i et kærligt og kristeligt Ægteskab med deres Hustruer. Der var ganske vist nogle faa, som handlede herimod, men Bispem vilde dog lade være at skride ind denne Gang i Haab om, at det vilde rette sig af sig selv.

Om Gudstjenesten bestemte han, at Præsterne ikke maatte bruge utidige Komplimenter og Ceremonier, men bevare den Herres Respekt, hvis Sted de betraadte; at de skulde formane deres Tilhørere til at komme betids til Kirken og blive dér indtil Tjenesten var forbi, men ikke, hvis nogen kom efter at Prædiken var begyndt, afbryde deres Prædiken og skælde paa dem, thi derved kunde de selv komme fra deres Koncepter og Tilhørernes Opmærksomhed blive forstyrret. Præsterne skulde bruge Enfoldighed i Katekisering, da det mere kom an paa at vise Kærlighed til Opbyggelse end paa Lyst til at gøre sig selv til Forundring, og paa Prædikestolen skulde de oplæse Luthers egen Forklaring og ikke Hr. Jørgen Aaschovs Bog, som han kaldte: Tyggemad. Menigheden skulde af Præsterne tilholdes om at falde paa Knæ, naar Bønnerne blev læst, ligesom Lærerne tilligemed Ungdommen skulde knæle, naar der holdtes Bøn i Latinskolerne. Og endelig vilde han fremme Kirkesangen, idet han paalagde Præsterne at gøre deres Bedste for, at de smaa Bønderdrenge kunde bringes til at staa i Koret foran Degnestolen og des bedre lære at sjunge.

Ogsaa i Domkirkens Tjeneste greb han reformerende ind. Her havde nogle »fornemme salige Guds Børn« forhen funderet tre Lysearme, hvorpaa der skulde tændes

Lys baade Morgen og Aften om Vinteren mellem 5 og 6, for at »andre Guds Børn ved den Anledning kunde samles i Guds Hus og udøse deres Bønner for Herrens Ansigt«, men da Misbrug begyndte at indsnige sig, forordnede han i 1684, at Korsangen, som hidtil havde været holdt mellem 2 og 3, herefter skulde holdes mellem 5 og 6, naar Lysene tændtes.

For Bispeembedets Økonomi blev der ogsaa sørget i hans Tid. I 1683 blev der tillagt Biskoppen 1 Sletdaler aarlig i Catedraticum af hver Kirke i Ribe Stift, og da Kongen solgte Eltang Kirke, som var henlagt til Bisperesidensens Vedligeholdelse, blev Lunde og Outrup Kirker givet i Stedet herfor 1687.

Da Biskop Lodberg var død den 12. Juni 1693 i Bispegaarden, blev han ikke begravet i Ribe, men ført til Roskilde og stedet til Hvile i Domkirken dér.³⁴

Hans Efterfølger *Ancher Anchersen* var en Præstesøn, som efter at være blevet Student fra Odense Gymnasium og have studeret Theologi ved Universitetet, drog til Tyskland for at uddannes videre i samme Fag og i de østerlandske Sprog. Ved sin Hjemkomst blev han Rektor i Kolding, tog Magistergraden, blev Sognepræst efter sin Fader i Kolding og kom ved at prædike paa Koldinghus, naar Hoffet opholdt sig her, i Forbindelse med Kongen. Saa godt syntes Christian V. om ham, at han sendte ham med paa Kronprins Frederiks Udenlandsrejse 1692 som Hofprædikant og udnævnte ham til Biskop, da han kom hjem Aaret efter, samt gjorde ham til Dr. theol.

Hans Monita til Præsterne gentager delvis, hvad allerede Lodberg havde ivret imod, nemlig at Gejstligheden ikke maatte give sig af med noget, »som lugter af nogen magisk Superstition, saasom Genvisen, Sværgeren om Salt og Brød og deslige«, langt mindre for Syns eller Vindings Skyld føde den ringeste Tanke hos nogen, at man virkelig formaaede noget i denne Henseende. Ejheller maatte Præsterne tage Del i Arbejde, som kunde være til Beskæmmelse for den hellige Orden. Det gjorde en Præst og Præstekone ved selv at drive deres Gaard, gaa fra Morgen til

Aften med deres Tjenestefolk og arbejde paa Marken, age ud eller ind, omhugge Græs eller høste Korn. »Thi gør man sig lige i Trællearbejde med den grove Almue, hvor skulde man blive hædret af den i sit Embede?« Foruden at man forsømte sit Embede og sine Studeringer. Noget andet var, at Præsterne skulde vise Hjælpsomhed og f. Eks. ikke lade Degnene løbe mellem Kirkerne, naar de havde Plads paa Vognen hos sig. Det siges om Anchersen, at han var en venlig og affabel Mand, men langt fra saa myndig som sin Forgænger, og med denne Karakteristik kan det ogsaa passe, at han efter nogle Aars Forløb udtalte, at der syntes at indbryde en slem Vane i Stiftet med at Provsterne udeblev fra Landemoderne. Han indskærpede dem, at de kunde idømmes Bøder for deres Forsømmelighed, ja vente at blive afsat. Og kort før sin Død, som indtraf den 19. Juni 1701 efter en Forkølelse paadraget paa en Visitatsrejse, maatte han advare hele Præsteskabet om at vise Paamindelserne og Vedtagelserne fra Landemoderne bedre Respekt og Lydighed.³⁵

Christian Muus var Søn af en Købmand i Kristiania og var efter at have taget Magistergraden blevet Stiftsprovst i sin Fødeby. Herfra sendte han den 2. Juli 1701 følgende Skrivelse til Kongen:

Stormægtigste Monarch, Bisp Ancher siges død
og Ribe Stift vacant; Eens Død en Andens Brød,
vil Gud, Kong Frederik, jeg bliver lykkelig,
indtil jeg ogsaa dør, jeg takker Ham og Dig.

og den 5. August blev han udnævnt til Biskop i Ribe. Hans Paamindelser ved Vardesynoden 1704 giver de vigtigste Træk i hans Karakter: hans Selvbevidsthed, hans Egenraadighed, hans Gridskhed. For første Gang anvendte Biskoppen her i sin Tiltale til Præsterne Jeg-fornem, han paalagde Provsterne, som udeblev fra Landemodet, en større Bøde end tidligere, og han gjorde dette egenmægtigt. Det varede da heller ikke længe, førend han skaffede sig mange Uvenner og laa i stadige Processer. Navnlig havde han mange Fortrædeligheder af Anders Har-

kroug, der var antaget som Tolderens Fuldmægtig. Biskoppens Tjenestepige og Kusk havde af sig selv flere Gange søgt at besvige Konsumptionen, hvad der imidlertid

Biskop Ancher Ancheren. Kobberstik af A. Reinholdt 1725.

havde givet Anledning til, at Harkroug og hans Principal fremsatte Injurier mod Bispen og hans Hustru. Skønt Biskoppen vandt Processerne og fik Modparten dømt til at betale Bøder herfor til de fattige, var det uheldigt alligevel, at han var indblandet i slige Sager, og da der ogsaa klage-

des over, at han vilde skaffe sig økonomisk Fordel af Præsterne, blev der 1711 nedsat en Kommission til at undersøge hans Forhold. Dens Resultat kendes ikke, men Aaret efter blev han udnævnt til Biskop i Odense, og i denne Stilling døde han 1717.³⁶

Valget af hans Efterfølger i Ribe faldt paa Slotspræsten paa Københavns Slot *Johannes Ocksen*, der som Søn af Storkøbmanden Thomas Ocksen havde faaet Adgang til Operahuset paa Amalienborg den 19. April 1689, men blev reddet, da det brændte, og derfor forandrede Studium og blev Theolog. Han fik Bestalling som Biskop den 19. Marts 1712, men mødtes først med sin Gejstlighed paa Ribe Landemode, der var blevet udsat til hans Ankomst. Det næste Landemode, i Varde, var han ikke tilstede ved, da han var syg, og da han i 1713 blev forflyttet til Aarhus, har han ikke kunnet øve nogen synderlig Indflydelse paa Præstestanden i Ribe Stift. Een Embedshandling kaster dog Glans over hans kortvarige Styre, idet det var ham, som tilbød Christian Falster Konrektoratet og den 1. Oktober 1712 ved sit Brev kaldede ham til Stillingen.³⁷

Baade Biskop Muus og Ocksen var blevet forflyttede fra Ribe, hvor de — efter Falsters Hentydning i en af Discusserne — levede i rigelig Velstand, men de havde ved disse Lejligheder »ikke alene tilrevet sig rundeligere Lykens Gaver, anseligere Bispesæder, da de tilbødes dem, men endog (med Skam at melde) afpint Hoffet dem ved at plage det med nedrige Bønner«. Deres Efterfølger i Ribe fandt sig derimod bedre til Rette i Byen, hvor han kom til at spille en betydelig Rolle, og blev her til sin Død. *Laurids Thura*, der var en Præstesøn fra Laaland, havde først gaaet i Køge Latinskole, men var blevet overført herfra til Vor Frue Skole i København og dimitteret fra denne. I 1680 vendte han tilbage til Køge som Hører ved Skolen, men forfremmedes det næste Aar til Rektor og blev i denne Stilling til 1690, da han som Hovmester kom paa en længere Udenlandsrejse. Her lærte han at tale Hollandsk saa godt, at han efter sin Hjemkomst en Tid blev Præst for den hollandske Menighed i København,

og nu viede sit Liv til den gejstlige Stand. Fra Stillingen som Stiftsprovst og Sognepræst ved Aarhus Domkirke blev han ved kongelig Bestalling af 10. November 1713 kaldet til at være Biskop i Ribe og samledes med sin Gejst-

Biskop Christian Muus. Kobberstik.

lighed ved Landemodet i April 1714. Hans Formaninger til Præsterne adskiller sig ikke synderligt fra de tidligere nævnte, men et Par fortjener dog at fremdrages.

Der klagedes over Sabbatens skammelige Misbrug, og Præsterne blev derfor anmodet om baade selv at forhin-

dre det og indstændigt og ærbødigt at henstille til høj- og velædle Herrer, som havde at sige over deres Tjenere, Bønderne, dels ikke at paalægge dem trælvet Arbejde paa de Tider, dels straffe dem, som frivilligt paatog sig det.

Da der var skikkelige Folk i Købstæderne, som tog Forargelse af at se Præsterne i en Dragt, som det var baade dem selv og deres Embede en Uhæder at vise sig i, skulde Provsterne erindre Præsterne om, naar de rejste til Købstæderne, ikke at vise sig i graa eller i andre af-farvede korte Rejseklæder, eller med lange nedhængende Halsklude, men være iført side, sorte Præstekjortler og enten rette Præstekraver eller for deres Mageligheds Skyld en lille glat Krave.

De saakaldte Skørgilder (d. v. s. Høstgilder) var til Vanhelligelse, naar de holdtes Lørdag eller Søndag. Gejstlig-heden skulde, om den ikke ganske kunde forhindre dem, se at faa dem afholdt paa andre Dage, og at de holdtes sømmeligere og uden Guds Fortørnelse, hvem man burde være taknemmelig for Høsten.

Saasom det var fornummet, at der i somme Kirker i Stedet for Vokslys var sat nogle lange, med gul Farve anstrøgne Stokke, som foroven havde en lille Blikbeholder, hvori der var Olie eller Tran og en Lysevæge, og da en slig utilbørlig Karrighed og Sparsomhed i Guds Hus maatte anses som om man vilde sætte den altingseende Gud selv — hvilket er haanligt baade at sige og tænke — en Voksnæse, saa skulde Provsterne undersøge, hvor saadanne fandtes og erindre vedkommende, at Kirkerne blev forsvarligt forsynet med rette Vokslys. Hjalp Provstens Formaning ikke, vilde Bispen foredrage Sagen for Kongen. Paa Ribe-Synoden 1727 indskærpede han først, at Præsterne maatte ikke besøge Vinhusene i Købstæderne, dernæst at Præsterne ikke maatte tilstede, at der holdtes foregivne gudelige Forsamlinger uden deres Nær-værelse, da der dels kunde forekomme noget, som var imod den sunde og sande Kristendom, dels en Øgle skjuler sig under Græsset, saa at saadanne Forsamlinger

kunde give Anledning til et og andet syndigt og forargeligt. Endelig paalagde han Præsterne, at Tvistigheder imellem dem om hellige og theologiske Sager burde de enten selv dæmpe i Kærlighed og Fredsommelighed indbyrdes eller ved et Par Medbrødres Mellemland, »men

Laurids Thura, Biskop i Ribe. Efter Maleri paa Frederiksborg.

ingenlunde rejse Hornene i Vejret og falde ned paa og støde hverandre med vidtløftige og edderfulde Stridsskrifter.« Den korteste Vej var ellers, at de straks gav ham Stridens Tilstand tilkende, saa vilde han meddele sit Betænkende og »om han derefter skulde formenes ej at have opvejet og fyldestgjort deres lærde Begrib og Skarpsindighed, vilde han skaffe det theologiske Fakultets Dom.«

Thura havde fra sin Rektortid en levende Interesse for Skolevæsenet og tog sig, da han blev Biskop, med Iver af den latinske Skoles Forbedring; sammen med Christian Falster ydede han en overmaade betydningsfuld Indsats paa dette Omraade, idet Skolen fik et eget Bibliotek og nye Bygninger baade til Hørerne og til Undervisningen. Skønt de to Mænd i et enkelt Spørgsmaal bekæmpede hinanden, virkede de dog, efter at dette var afgjort, stadig sammen i Skolesagen.

Som Digter havde Thura ogsaa et anset Navn. Fra sin Udenlandsrejse, hvor han var sammen med Frederik Rostgaard, havde han hjembragt Begyndelsen til en vidtløftig, versificeret Skildring af Hans Rostgaards Levned, bygget paa Sønnens Meddelelser, og senere afsluttet den, men først 1726 blev Værket trykt. Hvad han ellers havde skrevet og oversat, samlede han i et Bind »Adskillige poetiske Sager« (1721) og efter hans Død udkom hans Oversættelse af Jesuitten Hugos Digt: »Sjælens gudelige Attraa og Længsel«. Falster siger om ham, at han ubestrideligt var sin Tids Førstemand blandt de danske Digttere.

Han døde den 1. April 1731 og blev begravet i Domkirken.³⁸

DOMKAPITLET

Ved Reformationen var Domkapitlet i Ribe blevet bevaret ligesom Kapitlerne i de andre Stiftsstæder, men det havde ganske skiftet Karakter og mistet sin væsentligste Betydning, saa at det kun havde Navn og ydre Former fælles med den gamle Institution. I katolsk Tid havde det været en Forsamling af høje Gejstlige, som var knyttet til Stiftets Hovedkirke, og som sad inde med betydelig Magt, idet de ikke blot selv styrede det Gods, der var henlagt til deres Underhold, men ogsaa selv besatte de ledige Pladser og ydermere havde Ret til at vælge Biskoppen. Nu blev Godset Kongens Ejendom og dets Indtægter af ham anvendt som Lønninger eller Belønninger til Embedsmænd i Statens eller Kirkens Tjeneste, men i de fleste Tilfælde uden Residenspligt, det vil sige Pligt til at være bosat ved Domkirken eller tage Del i Gudstjenesten.

I Aarhundredet efter 1536 blev Kapitlets Virksomhed stadig indskrænket og Jordegodset, selve Grundlaget for dets Opretholdelse, formindsket ved Mageskifter og Inddragning, saa at det kun var et Spørgsmaal om Tid, naar dets Skintilværelse vilde slutte.

I en Sag, som i 1717 og de følgende Aar blev ført mellem Borgerskabet og Domkirkens Værger, havde Byens Deputerede fremsat den Paastand, at Kapitlet var blevet ophævet ved Suveræniteten og dets Gods og Præbender henlagt til visse Steder, men de blev heri kraftigt imødegaaet af Seerup og Terpager. »Man skulde ikke have tænkt,« svarede de to Medlemmer af Kapitlet, »at de kære Borgere skulde have indladt sig i det, hvorom de ej synes at have ret Underretning, thi hvorledes vil de sige, at Kapitlerne er ophævede, saasom Kapitelsretterne holdes dér

ligesom i forrige Tider, og hvorledes vil de understaa at sige, at Kapitlerne ved Suveræniteten er ophævede? Suveræniteten opkom den 23. Oktober 1660 og Frederik III døde den 7. Februar 1670, men i hans Regeringstid vides ikke at være sket nogen Forandring med Kapitlerne.« Hvad der havde fundet Sted i Christian V's Tid var, at en Del Kanonikater, hvis Indehavere ikke gjorde Tjeneste ved Domkirken, »derfor blev udlagt til Ryttergaard til Kongens Rigers og Landes Beskærmelse og til almindelig Gavn og Bedste. Dog viste Kongen den største Mildhed og Naade mod dem, som havde Kanonikaterne pro officio og særlig mod Sognepræsten til Domkirken, hvis Kannikedomme af de kongelige Kommissarier ogsaa blev udlagt, men som ved kongelig Fundats fik fuld Erstatning i Jordegods og Tiender.«¹

Skønt de to Standpunkter stod skarpt og uforligeligt overfor hinanden, havde begge Parter alligevel Ret. Kirkens Værger kunde henvise til, at de havde denne Stilling i deres Egenskab af Medlemmer af Kapitlet, — dette eksisterede altsaa endnu —, og det var ogsaa rigtigt, naar de hævdede, at Kapitlet ikke, som paastaaet, var blevet ophævet i 1660 eller senere. Men Borgerskabet havde paa sin Side ogsaa Ret, thi naar det betragtede de faktiske Forhold, havde Kapitlet virkelig i 1670 været Genstand for en saa kraftig Reduktion, som Kirkens Værger heller ikke kunde nægte, at man vel kunde tale om en Opløsning. Og betragtede man Stillingen i 1717, var der paa det Tidspunkt i hvert Fald kun et Medlem tilbage af Kapitlet foruden de to Værger.

Forklaringen, som oplyser og formidler begge Opfatelser, er imidlertid ikke vanskelig at give, den ligger i selve det sproglige Udtryk, som Borgerskabet anvendte i sit Indlæg. Kapitlet blev nemlig aldrig, saaledes som de Deputerede havde udtalt, ophævet ved en direkte Befaling, men det ophørte ved, at de ledige Pladser, som efterhaanden fremkom ved Dødsfald, ikke blev besat. I Formen havde Kirkeværgerne Ret, men Virkeligheden gav Borgerskabets Repræsentanter Medhold.

I 1660 optraadte Domkapitlet for sidste Gang som Korporation, idet det sendte to af sine Medlemmer som dets Fuldmægtige til det betydningsfulde Stændermøde, der i September samledes i København. Valget faldt paa Kapitlets Notar, Dr. Ludvig Pouch og Mag. Seerup, og under de Forhandlinger, som førtes i Hovedstaden, og som endte med, at Regeringsformen skiftede fra Valgrige til Arverige, spillede Dr. Pouch en ret vigtig Rolle.²

Kapitlet bestod iøvrigt paa denne Tid endnu i sin gamle Skikkelse. Foruden de fire Prælaturer: Ærkedegnedømmet, Degnedømmet, Domprovstiet og Kantordømmet samt Jelling Syssels Provsti, fandtes ti Kanonikater og forskellige Vikariater og Præbender. Tilsammen havde de et Godstilliggende paa 1536 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Hartkorn, som fordelte sig saaledes: i Riberhus Len 785 Tdr., i Lundenæs Len 532 Tdr., i Koldinghus Len 128 Tdr., i Bøvling Len 78 Tdr. og i Aalborg Len 12 Tdr.³

Af Arildstid fra Kapitlets første Begyndelse havde det været Skik, siges der i Jordebogen fra 1669, at naar nogen af Kapitlet afgik ved Døden, steg de Residerende (og de, som ved kongelig Anordning havde Privilegium som Residerende) op til et bedre Præbende, og den, som blev forordnet i den afdødes Sted, fik det nederste Præbende. Ved Option delte de Residerende deres afdøde Kollegas Tjenere mellem sig, hvorimod den nyudnævnte ikke deltog heri. Disse Friheder var »efter Religionens og Capitlernes Reformation« blevet konfirmeret af Christian III i 1552 og siden af de følgende Konger, sidst af Frederik III. I Overensstemmelse hermed blev Kapitelsgodset opført i Jordebøgerne »efter Senium«, det vil sige efter Kannikernes Anciennitet, eller, hvad der var det samme, efter Præbendernes Størrelse. Godset deltes mellem de ti Kanniker i Kapitlet saaledes, at enhver af dem beholdt Præbenderne og Smaa-afgifterne efter deres Jordebog, men af det saakaldte Kannikekorn fik de alle ligemeget, nemlig 32 Ørter Rug, 34 Ørter Byg, 2 Ørter 18 Skp. Havre og 1 Td. 1 Fjd. Smør, eller omregnet til Hartkorn 109 Tdr. Hvad der fandtes udover denne Del, lagde de ældre Kanniker fra sig til de

yngre. Hvad der yderligere blev til Rest, blev henlagt til Procuratoriet, det vil sige det Beløb, som Kapitlets Procurator havde at raade over til Lønninger af Kirkens og Skolens Betjente og til andre Formaal. Af de 139 Tdr. Hartkorn, som hørte til Procuratoriet, anvendtes de 103 Tdr. til aarligt at lønne den teologiske Læsemester, Skolens Rektor, Kapellanerne ved de to Kirker, Froprædikenspræsten, Klokkeren, Organisten og Instrumentisterne, medens det øvrige medgik til Korpunge, Papir, Skriverløn, Rejser, Almisser og deslige.

Paa denne Tid, ved 1660, opgiver en Fortegnelse, som er blevet sammenstillet i Danske Kancelli, over Kapitlets Beneficiarer,⁴ at Lave Bilde var Kapitlets Senior, medens de Jordebøger, som i Løbet af Tiaaret til 1670 blev indsendt fra Ribe, nævner Laurits Skinkel. Ganske vist havde *Lave Bilde* til Kærsgaard, »vor Mand, Tjener og Sekreterer«, allerede faaet et Kanonikat ved Kongebrev af 22. Marts 1629, hvorimod Laurits Skinkel, der ligeledes var Sekretær i Kancelliet, i 1629 kun havde faaet Ventebrev og først fem Aar senere, 1. November 1634, fik sit Kanikedømme.⁵ Havde Lave Bilde virkelig været Senior, vilde han i 1660'erne være rykket frem til at have det største Godstilliggende indenfor Kapitlet, men det var han langt fra, hans Præbende var kun det sjette største. *Laurits Skinkel* derimod havde det til Seniorstillingen svarende største Præbende, i 1666 paa 169 Tdr. Hartkorn, i 1669 forøget til 183 Tdr., mod Lave Bildes henholdsvis 123 og 124 Tdr. Ingen af de to Kapitelsmedlemmer⁶ synes at have spillet nogen Rolle; Laurits Skinkel døde den 27. November 1670, Lave Bilde den 15. Juni 1679.

Det næststørste Præbende, i 1666 paa 158 Tdr. Hartkorn, i 1669 paa 181 Tdr., tilhørte *Dr. Ludvig Pouch*,⁷ som ikke blot ved Slægt og Fødsel var knyttet til Byen, men som ogsaa selv fik sin Livsgerning her. I sin Ungdom havde han »flitteligt tracteret sine Studia baade i Skolerne i Ribe og Hamborg saavel som paa det kongelige Universitet i København, siden udenlands forsøgt sig« og var i en Alder af 26 Aar blevet promoveret til Doctor Medicinæ

i Padua 1646. Tre Aar senere fik han af Kongen det Præbende og Kannikedom, som allerede af Christian III i 1545 var henlagt »for at der i Ribe maatte bo og opholde sig en Doctor eller Licentiat i Medicinen, den menige Mand her i Riget til Gode og Bedste,« og »lod sig siden bruge in praxi medica her«. Med Stillingen som Medicus, der nødvendigvis medførte, at vedkommende boede i Ribe, var derfor ofte forbundet et andet Hverv, Embedet som Kapitlets Notar. Til Løn herfor og for Arbejde paa Tamperdage og hvad der ellers forefaldt at koncipere og protokollere paa menige Kapitels Vegne, var der særlig henlagt Indtægten af 5 Tdr. Hartkorn. Gennem sit første Ægteskab, med Dorothea Sørensdatter Vedel, en Datter af Sognepræst, Magister Søren Andersen Vedel, fik han Taarnborg, eller som den ogsaa kaldtes Blaagaard, og samlede sig her med stor Bekostning et velforsynet Bibliotek, ogsaa af Haandskrifter, vedrørende forskellige Sprog og Videnskaber. Desuden havde han et Kunstkammer med Skeletter af Mennesker, Dyr, Fugle og Fisk, Hvalfiskeknogler, Konkylie, Planter, Sten, Metaller, Mineralier, kunstfærdige Arbejder i Guld, Sølv, Malm, Jern, Træ, Elfenben og Rav, sjældne og værdifulde Mønter og Skuepenge, og meget andet, men hans Lærdom gav sig ikke Udtryk i litterær Virksomhed af større Omfang eller Betydning. Efter 23 Aars Ægteskab blev han Enkemand, men giftede sig igen og var ogsaa gennem dette Giftermaal stadig nær knyttet til den øverste Gejstligheds Kreds. Han havde selv staaet Fadder til sin anden Hustru, Elisabeth Kragelund, en Datter af Biskoppen, men trods den store Aldersforskel — han var 54 Aar, hun 22, da de blev gift — skal de have levet i et meget kærligt Ægteskab. Han døde i sit 61. Aar, den 18. April 1681.

Erik Krag nævnes som den tredie i Kapitlet og havde det dertil svarende trediestørste Gods (121 Tdr. Hartkorn i 1666, 157 Tdr. i 1669), men hans Udnævnelsesbrev var adskilligt yngre end Christian Vinds. I 1640 havde Christian IV bevilget af synderlig Gunst og Naade og for den Troskab og villige Tjeneste, som Iver Vind til Nørholm,

Øverstesekretær i Kancelliet og Embedsmand paa Lundenæs, havde vist, og som hans Søn Christian Vind herefter vilde vise, at *Christian Vind* maatte beholde det Kanonikat, som Iver Vind var forlenet med og nu havde opladt til Sønnen. Denne var da kun 10 Aar gammel og tiltraadte foreløbig ikke sit Præbende, da han blev sendt til Udlandet for at uddannes; 1653 vendte han tilbage og blev Hofjunker. I Kapitlets Jordebøger fra 1666 og 1669 opføres han med 147 Tdr. Hartkorn. Han havde desuden arvet flere Gaarde, deriblandt Nørholm, og gav sig især af med deres Drift, men spillede ingen Rolle i Kapitlet; han døde i 1677.⁸

Erik Krag var fra 1643 Sekretær i Kancelliet og fik den 20. Maj 1650 af Frederik III »for villig og tro Tjeneste, som han havde bevist og gjort vor elskelige kære Hr. Fader, salig Ihukommelse, saavel som os og Riget hid indtil« Degnedømmet (Dekanatet) eller Vardsyssels Provsti. Den hermed forbundne Pligt, at »høre Kirkeregnskaberne«, det vil sige føre Tilsyn med Regnskabet for de 64 Kirker, som hørte til Syslet, lod han sine Fuldmægtige varetage, optaget som han var dels af sine høje Stillinger i Centraladministrationen — til Embedet som øverste Sekretær i Danske Kancelli knyttedes Værdigheden som Assessor i Statskollegiet og Højesteret — dels af sine Godskøb. I Nærheden af Ribe erhvervede han sig tidligt Bramminge Hovedgaard, hvis Tilliggende han forøgede, ligesom han skal have opført en ny Bygning her, men iøvrigt bragte denne Side af hans Virksomhed ham kun Tab, saa at han ved sin Død 1672 var en forarmet Mand.⁹

De hidtil nævnte Medlemmer af Kapitlet havde alle været knyttet til Danske Kancelli og altsaa faaet Indtægterne af Kapitelsgodset for deres Virksomhed i Statens Tjeneste, men i Aarene omkring 1650 blev ogsaa en Del af Præbenderne tildelt Folk, som hørte til Gejstligheden.

I 1650 fik *Johan Monrad* faa Dage efter at hans Fader, Biskop, Dr. theol. Erik Monrad, var død, Lov til at beholde det Kannikdom, som denne havde haft i Ribe Kapitel, til

sit eget, sin Moders og sine Søskendes Underhold. Senere i 1654 og 1659, blev det fornyet for hans yngre Broder Christian Monrad, men i 1661 fik Moderen det, og det opføres i Jordebogen af 1666 med 119 Tdr. Hartkorn, som

Biskop Peder Jensen Kragelund. Maleri i Ribe Domkirke.

det næstmindste Præbende, under hendes, Margrethe, salig Doktor Eriks, Navn.¹⁰

I 1650 blev ogsaa Domprovstiet,¹¹ der af 98 Kirker i Harsyssel gav 148 Rdl. i Regnskabspenge og Gæsteri, ledigt efter Henrik Lange og derefter tillige med et Kannikedømme skænket til Sorø Akademi til Professorernes og

Exercitiemestrenes Underhold. I 1666 var det paa 134 Tdr. Hartkorn, i 1669 paa 115 Tdr.

Ærkedegnedømmet,¹² som var det ringeste Prælatur i Kapitlet og var Regnskabsprovsti for 36 Kirker i Tørning Len, i Lø og flere Herreder, blev den 10. November 1652 af Kongen bevilget Biskoppen Mag. *Peder Kragelund* og hans Efterfølgere, idet Peder Lange, som havde haft det siden 1649, fratraadte det og samtidig fik Kantordømmet efter sin Broder Gunde Lange. Det var uforandret, 109 Tdr. Hartkorn, i begge Jordebøger.

Det fjerdestørste Præbende,¹³ paa 153 Tdr., var efter kongelig Benaadning henlagt til Underhold for Sognepræsten ved Domkirken, fra 1653 Magister *Niels Jørgensen Seerup*. Han forbandt hermed i en Aarrække Stillingen som Kapitlets Procurator, det vil sige dets Økonom og Regnskabsfører, og nød herfor Indtægten af 7 Tdr. Hartkorn. Han skulde bestemme, til hvem de ældre Kanniker skulde udlægge deres overskydende Oppebørsel, saa at alle Kapitlets Medlemmer fik lige meget, og han skulde uddele og overfor Kapitlet gøre Regnskab for Anvendelsen af Procuratoriet.

Det sidste og mindste Præbende,¹⁴ paa 113 Tdr., var atter tildelt en Kancelli-Embedsmand, nemlig den senere saa bekendte Statsmand *Jens Juel*. I en Alder af 24 Aar var han 1655 blevet Kancellijunker og fik i denne Egenskab Kongebrev den 28. Februar 1657 paa et Kanonikat i Ribe.

Kun fire Aar senere, i 1661, begyndte Kapitlets Opløsning, idet et ledigt Prælatur for første Gang ikke blev besat. Da den sidste Kantor, Peder Lange til Kærgaard, var død i dette Aar, bevilgede Kongen nemlig d. 7. September 1661, at Biskoppen i det vakante Kantordømme skulde have Udlæg for nogle Kirker, som var skødede til Feltherren Hans Schack. Biskoppen havde senere, ved at Hans Schack havde faaet af Kapitlets Gods alt, hvad der laa ham belejligt, yderligere mistet 100 Rdl. i Indtægt, og fik derfor ved et nyt Kongebrev af 5. Januar 1664 igen Erstatning af Peder Langes efterladte Gods, og endelig blev Resten af Kantordømmet anvendt til Udligning af andre

Præbenders Tab ved Mageskifte, til Medicus, Hospitalet, Domkirken og Præsterne.¹⁵

I 1666 havde Kapitlet, som nævnt, maattet indsende sine Jordebøger, hvoraf det fremgik, at det beneficerede Gods, det vil sige det Gods, der var henlagt til Sorø Akademi, til Medicus, til Domkirkens Sognepræst, til Kapitlets Procurator og Notar, og til Procuratoriet, beløb sig til 570 Tdr. Hartkorn. Sammen med Tiendekornet var dette Gods ved et Kongebrev af 7. August 1666 blevet forskaanet, medens Resten af Kapitlets Tilliggende, 905 Tdr., skulde holde Rostjeneste.¹⁶ Men det varede ikke længe, før denne den største Del af Kapitelsgodset blev helt overtaget af Staten og Kapitlet dermed endnu mere føleligt reduceret. Christian V var næppe blevet Konge, før han resolverede »af sær kongelig Omsorg for sine kære tro Undersaatters Velstand og til sine Landes og Rigers bedre Defension og Sikkerhed af sine egne Intrader og Jordegods at udlægge en anselig Summa og Kvantitet til Rytteres Underhold«. Den 23. April 1670 blev der nedsat fire Kommissioner, og af dem fik Henrik Rantzau og Anders Sandberg overdraget at ordne det sydjydske Ryttergods. Til dette var der udlagt 8712 Tdr. Hartkorn, som de skulde tage efter nærmere Anvisning, blandt andet af Ribe Kapitelsgods 910 Tdr., eller »alt det under Amterne liggende Kannike- eller gejstligt Gods«. Men skønt de kongelige Kommissarier selv indrømmede overfor Niels Seerup, at de ikke havde Ordre til at udlægge til Ryttergaarde de Vikariater, som var henlagt til Kirkernes og Skolernes Betjente, men alene Kanonikaternes Tjenere, inddrog de alligevel ogsaa hans Gods. Han klagede da til Kommercekollegiet og til Schumacher over den Uret, han led, idet Kommissarierne paa hans Begæring om, at de vilde lade ham beholde det Gods, hvormed han beneficeret pro officio, havde svaret, at de vilde fortfare i deres Kommission. Vilde Kongen unde ham det, der laa til Embedet, kunde det nok derfor ske. Den 1. August 1670 fik han Svar paa sin Klage, idet Kongen gav ham Konfirmation paa at beholde det gejstlige Gods, som var henlagt pro officio, og

Løfte om, at hvad der heri kunde afgaa ved Udlæg til Ryttergaarde, skulde erstattes ham enten med et godt Præstekald, naar et saadant blev ledigt, laa belejligt og begæredes af ham, eller paa anden Maade. Noget Præstekald blev det ikke til, men den 22. Oktober fik han Skøde paa forskellige Gaarde og Kongetiender, ialt 139 Tdr. Hartkorn, til Vederlag for det udlagte Gods; dog klagede han senere over, at der havde været flere øde Gaarde herimellem, som ikke kunde svare Landgilde til ham de første Aar.¹⁷ I det hele taget var han en dygtig og paapasselig Administrator af Sognepræsteembedets Tilliggende, som gerne skulde give det størst mulige Udbytte. I en Ansøgning fra 1681 til Stiftamtmanden¹⁸ bad han saaledes om dennes Hjælp mod de Krav, der var blevet rejst om, at Gejstligheden skulde betale resterende Rostjenestehold og Kobberskat, idet han dels henviste til Frederik III's Brev af 7. August 1666, dels gav den mere almindelige og selvfølende Begrundelse, »at dersom det Gods, som var lagt ad Fabricam eller den udvortes Kirkens Bygning var eximeret fra Rostjeneste, saa vilde kgl. Majestæt langt mere have det eximeret, som var lagt ad spiritualem Fabricam, til den aandelige Bygning, som udkrævede langt større Besværlighed, langt større Møje og Arbejde«.

Efter denne omfattende Indskrænkning af Kapitlets Godsbestand — i Regnskabet for Prinsessestyr 1670—71 kaldes den ligefrem Kapitlets Destruktion¹⁹ — var kun enkelte af Prælaturerne tilbage, og ogsaa de led efterhaanden samme Skæbne. Succentoriet eller »Jellingsyssels Provsti under Ribe Kapitel« var i 1654 blevet forlenet til Jørgen Ernstsens Reitzer »tysk Kancelliforvandt« med Forpligtelse til aarlig at lade de derunder liggende Kirkers Regnskaber høre og i det hele sørge for deres Vedligeholdelse. Umiddelbart efter hans Død i Februar 1676 blev Provstiet foreløbig henlagt til Professor, Dr. Rasmus Bartholin, indtil han havde faaet en Kongetiende, som var ham lovet, men derefter skulde det for bestandig lægges til Observatoriet paa Rundetaarn. Det skete dog først ti Aar senere.²⁰

Tilbage var kun Degnedømmet eller Vardsyssel Provsti. Da Erik Krag var død, 1672, gik det over til hans Søn *Frederik Krag*, som beholdt det hele sin Levetid. Efter at have gjort Tjeneste ved Hoffet og i Diplomatiets blev han ved sit første Giftermaal udnævnt til Baron, fik med sin anden Hustru, Griffenfeldts Datter, Stensballegaard, som han tog sig meget af, men gik derpaa atter i Statstjeneste og varetog de høje Embeder som Stiftsbefalingsmand i Viborg og Vicesatholder i Norge. At han ogsaa skulde have passet Degnedømmet, er naturligvis ikke at vente, og de fleste af Kirkerne, som hørte hertil, blev da ogsaa bortsolgt i hans Tid. Da han den 24. September 1728 var død, blev der udnævnt Kommissarier til at sælge Degnedømmets Gods, og det sidste af Ribe Domkapitels Prælaturer havde dermed ophørt at eksistere.²¹

To Mænd kunde dog endnu gøre Krav paa at repræsentere Kapitlet og gjorde det ogsaa, som vi har set, overfor Borgerskabet i 1717. Det var Domkirkens Værger, Sognepræst og Stiftsprovst Søren Seerup og Lektor i Theologien Dr. Peder Terpager. Kapitlet havde beholdt sin gamle Ret til at føre Tilsyn med Domkirkens Bygning og bestyrelsen Formue, idet det blandt sine Medlemmer valgte de to Værger til at varetage disse Hverv. Da det nødvendigvis maatte være residerende Kanniker, som udtoges til denne Stilling, blev det Sædvane, at Sognepræsten var den ene Værge og et af de i Byen bosiddende Kapitelsmedlemmer, Biskoppen, Medicus eller Lektor, den anden. Kirkens Regnskaber blev ikke aflagt samlet af Værgerne i Forening, men hver af dem havde sin Del, eet Regnskab omfattede Domkirkens nordre Part og eet gjaldt dens søndre.²²

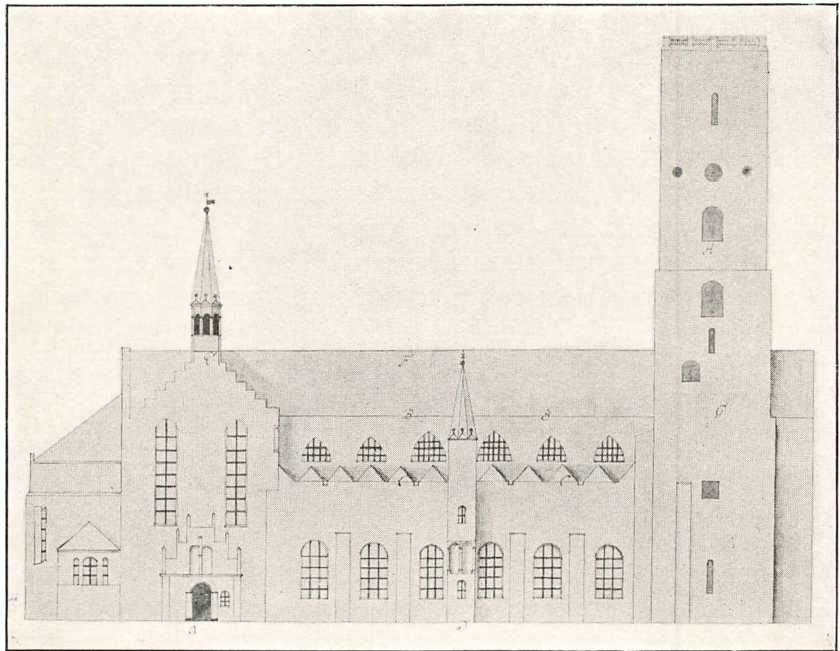
Søren Seerup havde straks ved sin Tiltrædelse som Sognepræst 1685 efter Faderen, Niels Seerup, ogsaa overtaget dennes Stilling som Værge, medens Terpager²³ ikke blev det samtidig med sin Ansættelse som Lektor 1687, men første Gang underskrev »Ribe Domkirkes Regnskab angaaende den søndre Part fra Pinsedag 1689 til Pinsedag 1690.« Baade Seerup og Terpager var født i Ribe, havde

sammen gaaet i dens Latinskoole og vedblev Livet igennem at være nøje knyttet til hinanden ved Venskab og Arbejde. Men desværre var de ogsaa fælles om at forsømme deres Pligter som Værger for Domkirken i den lange Tid de beklædte disse Stillinger. Det endte da ogsaa med, at Stiftsøvrigheden gjorde Forestillinger herom til Kongen og af denne i 1734 fik bevilget Ret til, naar de gamle Kirkeværger, som begge var højt oppe i Aarene, var afgaaet ved Døden, at kalde nye Kirkeværger, som skulde være ansvarlige overfor Stiftsøvrigheden.

Seerup døde i 1736, 82 Aar gammel, og samme Aar opgav Terpager frivilligt sit Hverv, men dermed var Sagen dog ikke endt. Stiftsøvrigheden anlagde Proces mod Seerups Arvinger og Terpager og fik den ført helt op til Højesteret, hvor den sluttede med Domsafsigelse d. 23. Juli 1738. Alle fornærmelige Beskyldninger, som var fremkommet mod de to Mænd, blev herved kendt døde og magtesløse, Arvingerne frifundne paa en ubetydelig Sum nær, og Processens Omkostninger ophævede.²⁴ Men medens den meget omfangsrige Sag stod paa, var Terpager, som selv havde ført sit Forsvar, imidlertid død den 5. Januar 1738, 84 Aar gammel, og det endelige Punktum dermed sat for Kapitlets Historie. Alle de andre Embeder indenfor Kapitlet var jo nemlig — som vi har set — efterhaanden blevet nedlagt, men saa længe Terpager var i Live og beklædte Stillingen som Lektor, kunde det gamle Domkapitel dog med en vis Ret siges at eksistere endnu.

Peder Terpager, der blev født i 1654, var som ganske ung i 1676 blevet Konrektor i sin Fødeby og forbandt hermed Stillingen som Vicelektor fra 1684, indtil han i 1687 blev Lektor og Sognepræst til Vester Vedsted. Lektoratet var blevet oprettet i 1543, idet der af Kapitelsgodset blev henlagt et Præbende og senere nogle andre Indtægter, deriblandt Vedsted Sognekald, til Lønning for en Læsemester, som fra først af skulde holde latinske Forelæsninger over Skriften for »Kanniker, Skoledegne og forstandige Borgere«, men senere blev Forelæsningerne, der fandt Sted tre Gange om Ugen i Sct. Barbaræ Kapel i Domkirken,

dog kun holdt for Latinskolens øverste Lektie. Kapitlet havde haft Ret til at besætte denne Post, men maatte fra 1664 finde sig i, at Kongen foretog Udnævnelser. Embedet kan ikke have krævet megen Tid, og vi ser da ogsaa Terpager udfolde en meget betydelig Virksomhed som Samler og Forfatter. I sit Hus paa Mellemdammen havde

Ribe Domkirke, set fra Nord før Istandsættelsen 1737.
Tilbygningen ved Korsarmens Østside er Kapitelshuset.
Tegning i Rigsarkivet af Cay Stallknecht 1737.

han skaffet sig et anseligt og værdifuldt Bibliotek, som efter Auktionskataloget indeholdt 233 Folianter, 1130 Bind i Kvart, 1265 Oktaver, 546 Duodez'er og over 150 Bind i andre Formater og uindbundne; men desuden var der mange Haandskrifter: 22 i Folio, 107 i Kvart, 27 i Oktav og herimellem adskillige vedrørende Ribe. Det var nemlig især hans egen Bys Historie og Mindesmærker, som havde hans Hjerter, og det blev derfor ogsaa paa disse Omraader, at hans Hovedværker blev skabt. I 1702 udgav

han Inscriptiões Ripenses, en Samling latinske, danske og tyske Indskrifter fra Ribe tilligemed en kort Beskrivelse af Byen, og tilegnede Bogen til Byens Magistrat og Borger­skab. Som Tak herfor skænkede de ham Holmeengen Nr. 48, og da han udtalte Ønsket herom, gav de tillige en skriftlig Tilstaaelse af Gaven; til Gengæld lovede han paa sin Side »at udvise, hvad der kunde være dem til Behag og hans kære Fædreneby til Ære og Renommé«. Det blev ikke tomme Ord, thi i 1704 udkom en Udgave af Ribes ældre Bispekrøniker, i 1714 et Tillæg til Inscriptiões, i 1718 hans Tale ved Reformationsjubilæet, med Emne fra Ribes Bispehistorie, og i 1736 hans betydeligste Arbejde: Ripæ Cimbricæ, det vil sige: Beskrivelse af Byen Ribe beliggende i Jylland. »Værket er,« hedder det i Indbydelsen til at tegne sig som Prænummerant, »ved mange Aars Flid udarbejdet, med mange autentique ældgamle Documenter og med nogle og 20 Kaaberstykker bilagt og illustreret til stor Oplysning i Fædrelandets Historie og Antiquiteter«. Teksten er paa Latin, og de danske Dokumenter forsynet med en latinsk Oversættelse. Allerede i 1702 havde han lovet denne udførlige Byhistorie, men større og mangfoldigere Vanskeligheder, end han havde forudset, trak Tiden ud, saa at Arbejdet først kunde sendes til Trykning i København 1726. Hovedstadens Brand d. 23. Oktober 1728 ødelagde imidlertid Værket, men paa sine Venners utrættede Bønner paatog han sig trods sin Alder, han var da 74 Aar gammel, igen at samle det. Og, som han selv siger i Fortalen, »drevet af Kærlighed til Fædrelandet og af Kærlighed til Fædrelandets Historie og Antiquiteter, som vi bør kende, før vi giver os til at studere fremmede og fjerne Ting«, lykkedes det ham virkelig paa otte Aar at faa Bogen skrevet paany og trykt i 1736. Med sine mange værdifulde Oplysninger er den stadig en overmaade vigtig Kilde til Byens Historie og derved et smukt Minde over dens Forfatter, eller som en senere Ribehistoriograf udtrykte sig: Endskiønt Dr. Terpager for længe siden er død, saa lever han dog i sine Skrifter, og hans Navn skal blomstre indtil de sildigste Slægter.«²⁵

Efter Reformationen var Kapitlets vigtigste Funktion at være Domstol i Ægteskabssager. Paa de fire Tamperdage skulde Kapitelsmedlemmerne samles i Ribe og dømme, men samtidig benyttede de, som rimeligt var, Lejligheden til at afgøre andre Fællessager. En bevaret Protokol over Kapitlets Forhandlinger fra 1622 til 1672 viser os, hvad der blev vedtaget, og hvem der deltog. Paa Tamperonsdag d. 19. Februar 1662 blev der — for at tage et Eksempel — først taget Bestemmelse om en Del udsatte Sager, andre blev udsat, hvorpaa de to Kirkeværgere, Biskop Kragelund og Sognepræst Niels Seerup, aflagde Regnskab for Tiden fra Pinse 1656 til Pinse 1658, og endelig fordrede Pouch at fratræde Procuratoriet. Tilstede var de tre residerende: Biskoppen, Sognepræsten og Medicus, men af udenbys kun Laurits Skinkel.²⁶

Da Stiftamtmand Schack havde begæret, at Biskop Muus skulde deltage i Administrationen af Tamperretten, indskød denne Sagen for Kongen. Vel havde Bisperne paa dette Sted af gammel Tid betjent og burdet betjene Retten, eftersom Christian IV havde paalagt dem det ved to Breve af 1621 og 1646, men da Danske Lov kom, skal Biskop Lodberg nogen Tid efter være begyndt at entholde sig fra Retten, idet han mente at have Hjemmel for det i Loven. Skønt Biskop Muus maatte indrømme, at Lodberg havde fortolket galt, vilde han dog ikke, da hans salige Formand havde fulgt Lodbergs Eksempel, betjene Retten, før han faaet Kongens Afgørelse. Han mente, at det maaske vilde være Retten til Bestyrkelse, om den — som da blev betjent uden Præsidio alene af tre Personer, Byens Medicus og tvende Sognepræster — atter blev betjent af flere af de fornemste Gejstlige især af Lector Theologiæ, som dertil skulde være særdeles bekvem.

Og Svaret blev da ogsaa overensstemmende hermed idet et ggl. Reskript af 16. Februar 1704 bestemte, at Lector Theologiæ for Fremtiden ogsaa skulde sidde i Tamperretten i Ægteskabssager.²⁷

Kapitlet havde sit særlige Samlingssted i Kapitelshuset ved Kirkens Nordside. Stallknechts Tegning fra 1737 af

Domkirken inden Ombygningen viser Kapitelshuset i sin gamle Skikkelse som en lille Tilbygning til Østsiden af nordre Korsfløj; den var opført af Tegl vistnok i Slutningen af det 14. Aarhundrede og forsvandt ved Istandsættelsen 1790—93. Her opbevaredes Resterne af Kapitlets gamle Ejendele eller som Rostock siger:

»her gamle Breve nok, her prægtig Bispedragt,
her Helgens Ben med mer af gammel Tid er lagt.«

Men da han selv tilstaar, at han

»ej kan i Stykkevis her alt optegne nu,
ja ej — fraværendes — ret komme udi Hu«,

er det heldigt, at en Inventarieliste fra 1662 beskriver det i det enkelte. Som det første og kostbareste Stykke nævnes Kapitlets store, forgyldte Sølvpokal, der vejede $238\frac{1}{2}$ Lod, og som senere fik en ret omtumlet Skæbne, idet den indgik i Søren Seerups Bo, hvorfra den ved Højesteretsdommen 1739 blev forlangt udleveret til Indlemmelse i Kongens Kunstkammer. Da Kunstkammersagerne i det 19. Aarhundrede kom til Nationalmuseet, maatte man antage, at Ribepokalen ogsaa var havnet her, men man vidste blot ikke, hvilket Stykke det var. Det er imidlertid nu lykkedes med fuldstændig Sikkerhed at bestemme en anonym Pokal (Museums Nummer D 75) i Museets Samlinger som den gamle Kapitelspokal, idet Vægten paa det allernærmeste svarer hertil, og en Del andre Forhold yderligere styrker Bestemmelsen. Pokalen er et smukt Guldsmedearbejde fra 1596, vejende nær ved 7 Pund, og interessant ikke alene som et Stykke Renæssancehaandværk, ganske vist indført fra Tyskland, men ogsaa ved at være det eneste, der er bevaret af Kapitlets Skatte.²⁸ Den gemtes i en jernbunden Kiste sammen med Resterne af katolske Messeklæder, hvoriblandt en biskoppelig Korkaabe af gyldent Fløjl, en lignende ringere, en hvid gammel ditto, en ditto med grønne Silkeviske og forgyldte Knapper, et Bælte af blaa Glassten med nogle smaa Roser paa med smaa Perler, de Munkers eller Langers Vaaben baldyret,

tillige »med adskilligt gammelt, som ikke er noget værd eller af Importance at antegne«. I en anden Kiste fandtes Kapitlets Arkiv, »adskillige gamle, skrevne Bøger, Protokoller, Akter, Foundationer, Statutter, Kongers og Hertugers Privilegier, Lavhævder, Testamenter, Mageskifter med andre Dokumenter og Breve, hvilke alle at specificere til den fastsatte Termin var fast umuligt, eftersom det var ganske vidtløftigt og Størstedelen hel gammel og ulæselig Skrift, som længere Tid og Dilation behøvede.« Desuden fandtes Kapitlets Bibliotek, »en Del gamle, mest ubrugelige Bøger« kaldes det, hvorover der findes en Fortegnelse. Efter denne omfattede det af trykte Værker 55 Folianter, 10 Kvarter, 57 Oktaver og nogle gamle Gradualer skrevet paa Pergament.²⁹

Men medens Kapitlets Arkiv er blevet bevaret dels i Originaler, dels i Terpagers og andres Afskrifter, er Biblioteket vistnok fuldstændigt gaaet til Grunde, ligesom der af det øvrige Inventar kun er reddet et enkelt Stykke, Pokalen. Muligvis hænger denne Ødelæggelse sammen med Kapitelshusets Omdannelse til anden Brug, idet der i 1716 og 1717 »til dem, der paa Tamperdagen sidder i Retten i Ægteskabssager, som hidtil havde sidder dér, og til Provstemodet, som tilforn ej uden største Uro og Besværing havde siddet midt i Køret«, blev anvendt en større Sum til Anskaffelse af Borde og Skranker. Da det var blevet midlertidigt indrettet, sad Provsterne for første Gang herinde ved Sct. Hans Dags Landsmøde 1716, men kun paa Stole langs Væggene, medens Stiftamtmanden, Biskoppen og Stiftsprovsten sad ved et lille Bord midt paa Gulvet. Senere blev der anskaffet Bænke, et Bord, seks Stole fra Hamborg, Bænkedyner, et lille Skab i Væggen til at sætte Blækhornene i, Hvælvingen prydet med malet Løvværk, og Biskoppernes Malerier, som »før havde været opslagne paa en Væg i Bispegaarden, hvor de sjældent kom noget Menneske for Øjne«, overflyttet hertil.³⁰

LATINSKOLEN

Domkapitlet havde efter Reformationen bevaret sit gamle Tilsyn med Latinskolen og udøvede endnu ved Enevældens Begyndelse sin Ret til at kalde Rektor og Konrektor. Den 25. Januar 1660 var Biskop Kragelund, Dr. Ludvig Pouch og Sognepræst Niels Seerup forsamlede paa Kapitlets Vegne og traf en Del Bestemmelser vedrørende Domskolens Forhold, efter at Krigen og Pesten havde raset. Skolebygningen var ganske bygfældig og den Lukkelse, som var for Gaarden ud mod Gaden, var nedblæst i den store Storm og helt borte, Vinduerne allesammen indslagne, Hørernes Kammerser ganske meget fordærvede og spolierede paa Vinduer, Loftskud og andet, hvad der for en Del skyldtes, at Hørerne en Tid lang havde absenteret sig derfra og opholdt sig andensteds i Byen om Natten. Kapitlet vedtog da, at det, som var endelig fornødent, skulde med det forderligste efter Tidens Lejlighed bygges og repareres, og Hørerne skulde herefter hver forblive i sit Kammers og forordnede Losement og ikke om Natten søge deres Leje andensteds i Byen uden skellig Aarsag. Hvis nogen forsaa' sig herimod, skulde han for hver Gang give $\frac{1}{2}$ Rdl. i Mulkt og Rektor uddele de derved indkomne Penge til fattige Skolebørn ved Examen før Jul. Hørerne skulde tilkendegive Rektor, hvilken Brøstfældighed der kunde være paa deres Kammerser og Skolen, for at sligt i Tide kunde forekommes uden Skade.

Naar nogen af Hørerne blev entlediget af sin Skoletjeneste, skulde han give sin Kammersnøgle til Rektor, som var pligtig at efterse, om noget kunde være fordærvet for vedkommendes Forsømmelses Skyld. Rektor

skulde indsætte en Kustode hver Uge, som skulde give Agt paa Vinduerne og underrette ham om, hvem der slog dem ud, for at de kunde blive straffet derfor. Selv skulde Rektor ogsaa have flittig Inspektion med Bygningens Mangel. Skolens Gade skulde holdes ren og fejes hver Lørdag, og hertil kunde Rektor forordne 3 eller 4 af de

(211) Puggaard set fra Nord. Efter ældre Fotografier.

fattige i Skolen, som hver skulde have 4 Skilling danske om Ugen af Kirkens Penge. Skarnet skulde udages hver Maaned og føres Kirken til Regnskab, indtil Tiderne forandrede sig.¹

Et halvt Aar senere, i Juni 1660, samledes de tre Kapitelsmedlemmer igen for at drøfte Skolens Forfald og Genrejsning. »Da den i langsommelig Tid havde staaet moxen øde formedelst denne besværlige Fejdetid og hastige store Død, som havde adspredt baade Hørerne og Disciplene,« overvejede de tre Tilsynsmænd, hvem de skulde forfremme til det ledige Rektorembede. Deres Valg

faldt paa Konrektoren i Viborg, Magister *Hans Rosenberg*, »eftersom han i Liv og Levned, Erudition og Lærdom befandtes skikkelig og allevegne havde et godt Navn og Rygte«. Biskoppen skulde underrette ham om Sagerne Stilling, for at han hurtigst muligt kunde komme til Ribe, hvad han ogsaa gjorde; den 30. August blev han introduceret som Rektor. Kort forinden var der af Kapitlet ogsaa blevet kaldet en Konrektor til Skolen, Magister *Poul Zoëga*, der aflagde sin Ed samme Dag som Rektor.

Rosenberg beklædte kun Stillingen i ganske faa Aar, men gjorde sig fortjent af dens Økonomi ved at faa bevilget, at Skolen, som paa Grund af adskillige besværlige Krigstider var ganske forringet, fik tillagt Ribe Stifts Tavlepenge, som før var gaaet til Helsingørs Skole og Hospital. Deraf skulde Konrektor have 100 Sletdaler, hver af de fem Hørere 20 Dlr. og Resten uddeles af Rektor til de flittigste Disciple. Rosenberg forlod dog ikke Byen, da han opgav Skolegerningen; som Lector Theologiæ blev han her til sin Død, 1687.² Hans Eftermand Magister *Gregers Fog* blev ikke udnævnt af Kapitlet, hvis Myn- dighed i det hele taget gradvis ophørte i disse Aar, men fik d. 7. Juli 1665 kongelig Bestalling paa Embedet. Han havde tidligere været Rektor i Horsens, men var blevet afsat fra Stillingen efter et Klammeri med Sognepræsten 1663. Det hindrede dog ikke, at han fik Embedet i Ribe og lagde heller ingen Dæmper paa hans hastige Sind. Et Par Aar efter, at han var tiltraadt, skulde han sammen med Konrektor Blymester hos Biskoppen dele Tavlepen- gene, men blev af en eller anden Grund opbragt paa sin Kollega, som han greb i Haaret. Sagen var saa alvorlig, at Kongen udnævnte Dr. Pouch og Sognepræst Seerup til som Kommissærer at undersøge ikke blot de to Mænds Tvistigheder, men Skolens Administration og Tilstand. Da det var sket, fik de to Skolemænd Sagen standset ved »indbyrdes venligen og vel at indgaa et Forlig«. De lovede »at omgaaas kærligt med hverandre, holde god Disciplin i og udenfor Skolen og gøre deres største Flid, at Ungdom-

men kunde forfremmes in pietate, lingvis et artibus« og bad Kongen bekræfte Forliget; med Guds Hjælp skulde det blive til Skolens Konservation, Renomé og Forfremmelse. Bispén havde desuden lovet dem til førstkommende S. Hans, naar der skulde holdes Eksamen, at hjælpe dem med at lægge en Plan for Skolens Administration, saa at alle deres hidtil passerede Tvistigheder maatte ophøre. Forliget var underskrevet den 3. Maj 1669, og blev godkendt af Kongen den 22. i samme Maaned.³

Om Skylden for Uenigheden alene var Rektors, kan iøvrigt være tvivlsomt, efter hvad der vides om Konrektor *Blymester*. Under Stridighederne greb han til at klage over en ganske uskyldig Sammenkomst, som Rektors yngre Broder Rasmus Fog havde arrangeret. Det saakaldte Øls-maal viste sig at have været et lidet Lag, som blev holdt i Karen salig Niels Jørgensens Hus en Aften i Februar; efter Begæring af Rasmus Fogs Moder havde den unge Student faaet overladt en Stue, hvori han — efter gammel Sædvane og Brug i Riber Skole — paa en Timestid havde trakteret sine gode Venner med Kringler, Kavringer og Øl. Der blev drukket lidt mere end en halv Tønde Øl og hver af de hæderlige Studentere og Degne bekom en Kringle, to Kavringer og to Jernkager og intet mere. Ingen skulde derfor med Sandhed kunne sige, at de som dør var tilstede, hæderlige Karle og godt Folks Børn, havde begaaet nogen Uskikkelighed i Ord eller Gerninger, som kunde være Øvrigheden til Fortræd, Skolen til Spot eller Karens Hus til noget Vanrygte.⁴

Helt det samme kunde man derimod ikke sige om Konrektors eget Gilde ved hans Bryllup et Par Aar senere. Han havde da serveret Vildt og skænket Vin uden at betale Konsumtion deraf, og han blev derfor ved en Skatkammerresolution paalagt at betale 20 Rdl. for hver af Delene.

Stridbar var han ogsaa, thi i Juni 1675 lod han udtage Stævning mod Raadmand Villum Knudsen for nogle Ord, denne skulde have sagt paa Tinge om hans Person og Stand. De otte Mænd benægtede at have hørt noget saa-

dant, og Villum Knudsen svarede ikke mindre skarpt, da han ogsaa benægtede Sagen. Hellere end at stævne ham skulde Magister Blymester, som var Konrektor i Ribe Skole, Inspector for Kommunitetet her i Byen og Expectant i Aalborg, passe sin Pligt med at læse for Skolens Kostgængere i Hospitalet, saaledes som Kongens Befaling tilholdt ham at gøre og som han fik ugentlig Løn for. Hvor faa Uger han havde vist sig her det foregaaende og dette Aar, vidste han bedst selv. I 1676 kom Blymester væk fra Ribe, idet Embedet i Aalborg, som han havde Ventebrev paa, blev ledigt og han endte sine Dage som Sognepræst i denne By.⁵

Hans Efterfølger som Konrektor blev den senere saa bekendte *Peder Terpager*, der to Aar i Forvejen var blevet Student fra Skolen. Han skal selv have tilstaaet, at da han fik Embedet, sad der Disciple i Mesterlektionen, som var lærdere end han, men det fik ham til at læse Nat og Dag, at der ikke skulde overgaa ham nogen Tort. I 1677 blev han Magister og rejste derefter to Aar i Udlandet, medens hans Konrektorstilling blev bestyret af en anden; i 1684 blev han Vicelektor og i 1687 Lector Theologiæ samt Sognepræst i Vester Vedsted. Han har derfor ikke været ret meget sammen med Rektor og har sandsynligvis ikke haft noget Sammenstød med ham.⁶ Det kan derimod ikke siges om Magister *Jens Olufsen Brasen*, som søgte og fik det ledige Konrektorat 1688. I de fem Aar, han var ansat under Rektor Fog, havde de mange Stridigheder indbyrdes.⁷

I Begyndelsen skal Rektor Fog have været en dygtig Skolemand, men siden hen opholdt han sig i halve Aar ad Gangen i København, optaget af Projekter til Regeringens Fremme, og lod Skolen skøtte sig selv. Han havde i 1669 faaet samlet Skolelovene og holdt i den første Tid streng Tugt. Mads Rostock, som havde gaaet i Skolen i Fogs Tid, fortæller herom, at der engang skal være blevet rettet det Spørgsmaal til en forfaren Mand, hvoraf det kom sig, at der udgik saa mange lærde Mænd fra Ribe Skole, og at denne skal have svaret, at

der gror i Riber Kjær en Urt
 hvormed vor Ungdom her forsynlig bliver smurt.
 Naar sammes Urtes Saft kun til de unge bliver
 i rette Tider brugt, alt ondt den fra dem driver
 og gør dem Appetit til Dyds og Lærdoms Pris —
 (han mente Tugt og Straf af snærten Birkeris).
 Og det er ogsaa vist: hvor man til Maade bruger
 en velment Skoletugt, og Ondskabs Ukrudt luger
 fra Børne-Planter bort ved Tugterisets Slag
 og ej for nænsom er ov'r Skolepogens Bag,
 dør lykkes alting vel . . .
 men derimod hvor sig de unge selv maa raade
 og man i Tide ej vil Vanarts Klinte hade,
 dør savnes Dyd og godt, al Ondskab tager til,
 som siden Aarsag er til mangt et daarligt Spil.

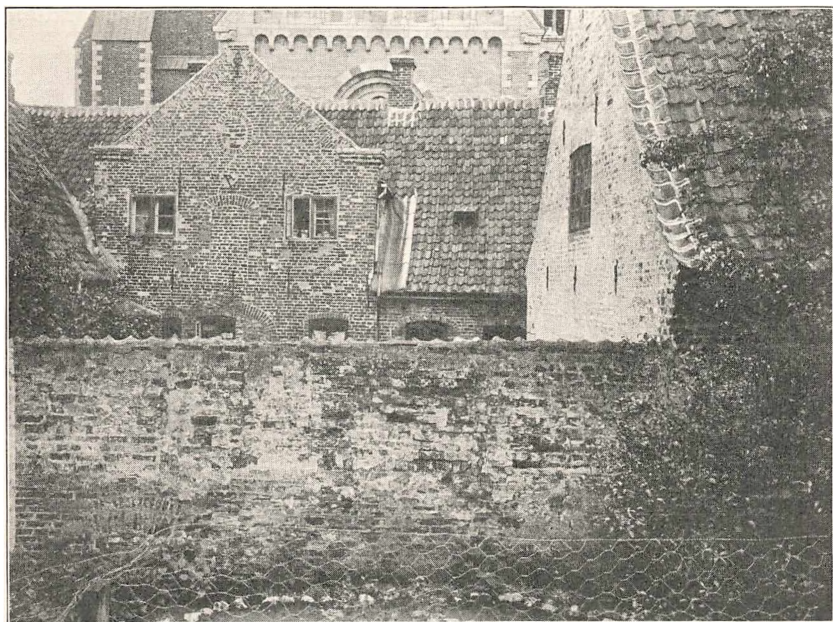
Et Par Eksempler paa Følgerne af en slappere Disciplin vilde Samtiden kunne anføre med en vis Ret som Beviser paa Rostochs Opfattelse, men de kan under alle Omstændigheder give os et Indblik i Skolelivet, som det kunde arte sig. I 1676 klagede Jøden Isaach til Biskoppen over, at de af Skolen, som gik med Diskanten Helligtrekongers Aften, havde gjort ham Gevalt i hans eget Hus og slaaet hans Vinduer ind. Biskoppen havde derfor kaldt Rektor og alle Hørerne for sig i Dr. Pouchs og Magister Niels Seerups Nærværelse, men det viste sig, at Hørerne var uskyldige, og hvem af Drengene, der havde gjort det, kunde ikke opdages. Rektor og Hørerne fik derfor Befaling til alvorligt at formane Disciplene til at afholde sig fra slig Insolence under Trudsel om haard Straf, og hermed var Jøden tilfreds. Det andet Eksempel er fra Slutningen af Fogs Rektortid, fra 1690. Da blev en Voldsag afgjort paa Bytinget og Hovedpersonerne i den var to af Skolens Mesterlektianere. De var om Natten Kl. 1½ kommet i Klammeri med nogle andre Personer, og den ene af dem blevet livsfarligt saaret, men var dog kommet sig. Gerningsmanden, en Glarmester, slap paa Grund af sin Fattigdom med at bøde 5 Rdl. til Kongen og 5 til

Byen; desuden var Ulykken rimeligvis sket ved, at han vilde vriste Kaarden fra sin Modstander, og derved var denne kommet til at saare sig selv. Begge havde nemlig været bevæbnede.

Aaret i Forvejen havde Rektor selv ogsaa været for Retten, omend ikke den verdslige. Paa Landemødet i Ribe 1689 var han indstævnet af Bispen og Provsten i Byen for Ukvemsord og usømmeligt Forhold mod dem og mod de hæderlige unge Mænd, som af Bispen havde været beskikkede til at betjene Hørernes Plads i Skolen. Fog bekendte sin Forseelse og afbad den for Retten, lovende at sligt ikke mere skulde fornemmes fra ham, men de følgende Aar bragte endnu værre Ting. Den 10. Januar 1693 fik Biskop Lodberg et Kongebrev om straks at afsætte Rektor Fog fra Embedet paa Grund af hans Forsømmelse og Forargelse i Liv og Levned samt andre hans slette Forhold. Det viste sig, at han havde Uorden i sine Regnskaber og skyldte Skolen 160 Sletdaler, for hvilket han gav den en Obligation, men da han ikke holdt et indgaaet Forlig, blev han dømt til at betale inden 15 Dage. Det kunde derfor med Rette siges, at det var »af sær kongelig Mildhed og Naade«, naar Kongen bevilgede en Ansøgning af Biskoppen og Stiftamtmanden til Fordel for forrige Rektor Fog. I Betragtning af hans daarlige økonomiske Tilstand blev det tilstaaet ham paa Livstid — eller rettere saa længe han forholdt sig skikkelig — at maatte nyde til Underhold for sig og sine en Discipels Portion af Kommunitetet ved Ribe Skole og to fattiges Portioner af Ribe Hospital samt, mod Afgift, Indtægten af en øde Bondegaard tilhørende Skolen. I 1696 fik han yderligere Anbefaling paa Ribelandemødet til Præsterne i Stiftet om at yde ham en Hjælp i Penge.⁸

I Rektorembedet fulgtes Fog af en af sine egne tidligere Disciple, Magister *Jørgen Seerup*, som var født i Ribe som Søn af Sognepræst Niels Seerup, havde gaaet i Latinskolen til 1676, da han 16 Aar gammel blev Student, derefter havde studeret, var bleven Femtelektiehører i København og i sin Fødeby i 1680, Rektor i Fredericia 1686. Han

havde baade studeret Lægekunsten og stadig siden med Held dyrket den, af hvilken Grund han blev kaldet af Christian V. i 1698 til at bistaa Hoflægerne; det følgende Aar udnævntes han til Professor og blev i 1700 Dr. med. Da han blev Rektor i Ribe, havde han tillige faaet Løfte om Konrektoratet, naar dette blev ledigt, men det skete

Latinskolen fra 1727. I Forgrunden Murværk af dens Forgænger.

ikke førend 1698, ved at Brasen fik et Præstekald. De forenede Embeder kunde Seerup imidlertid ikke passe, da hans nye Stillinger krævede hans Nærværelse i Hovedstaden, og han fik derfor Lov til at antage en Stedfortræder, en Subrektor, der skulde lønnes efter indbyrdes Overenskomst og faa Løfte om at blive hans Efterfølger. Han valgte sin Svoger, *Henrik Pedersen Bhie*, som tiltraadte Subrektorstillingen i 1699, for Aaret efter at blive Skolens Rektor.⁹

I Seerups Tid havde Embedets Økonomi lidt ikke ringe Skade, først ved, at han havde givet sit Samtykke til, at

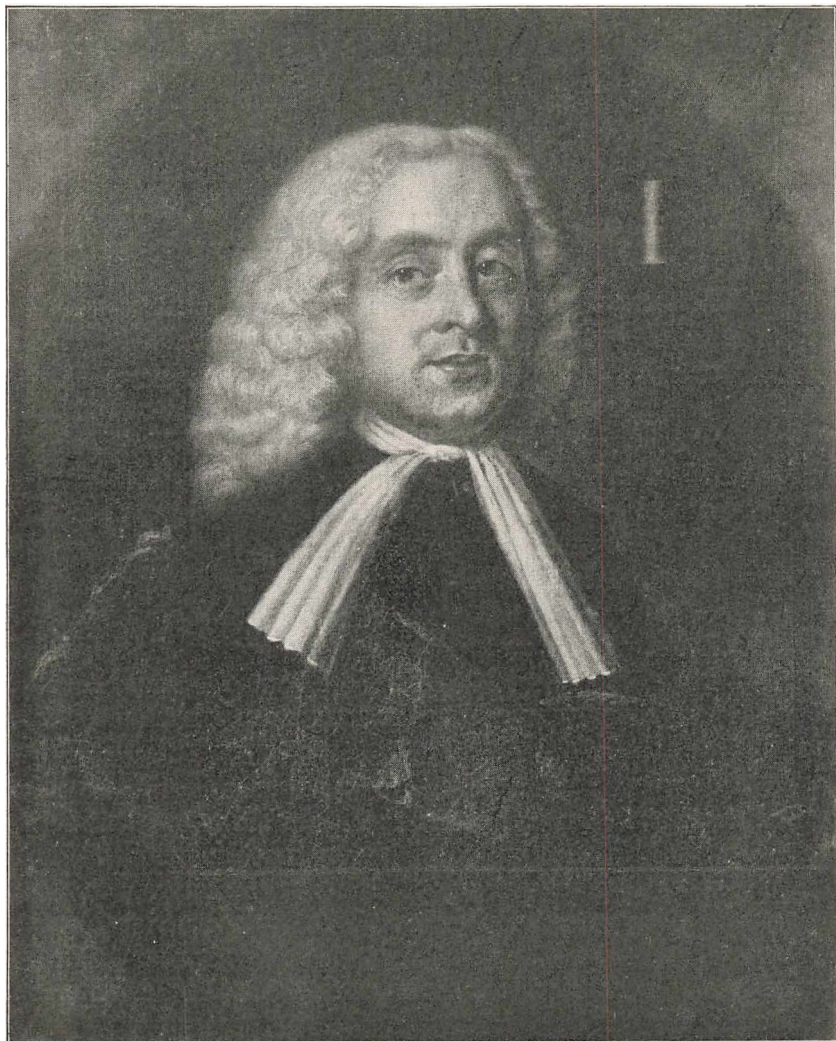
Darum Tiende blev henlagt til Sneumgaard, dernæst ved at Majfesten blev afskaffet, som havde givet Rektor og Hørerne store Penge. Hans langvarige Fraværelse og andre Interesser gavnede naturligvis ikke Skolen, og var medvirkende til dens Forfald. En enkelt Sag viser, hvor slette Forholdene var. I April 1696 anklagede Rektor en af sine Hørere, Peder Rosenberg, for en Dag, da der skulde gaaes for Lig, at have behandlet ham med Haan offentligt paa Skolen. De øvrige fire Hørere var Vidner, Det oplystes, at Peder Rosenberg havde været saa fuld, at han maatte gaa hjem fra Kirken og i Seng, hvad der passede med, at han selv intet vidste om, hvad der var sket. Anledningen til hans Vrede syntes at være, at Rektor to Dage i Forvejen privatim i sit Hus havde formanet ham dels om Aftensangstjenesten i Klosteret, som nu i lang Tid havde været forsømt, særlig paa 1. og 2. Paaske-dag, dels om at han dikterede sine Disciple mange Stile førend de gamle var korrigerede, og endelig om, at han maatte tage sig lige saa vel af de fattige som af de rige Disciple, særdeles med at rette deres Stile. Det oplystes ogsaa, at han nogle Gange i Skolegaarden havde slaaet Knep for Rektor med Fingrene. Da Peder Rosenberg bad om Naade, afgjordes Sagen saaledes, at han skulde være suspenderet en halv Snes Dage for saa i Provstens, Lektors, Konrektors og Hørernes Nærværelse publice i Skolens Forsamling at afbede Rektor sin Forseelse, og endelig til S. Thomæ Dag give 4 Rdl. til Uddeling til fattige Skolebørn.¹⁰

Rektor Bhies Tid fuldendte, hvad hans to Forgængere havde begyndt med at vanrøgte Skolen, saa at det ved hans Død i 1712 kunde siges, at Arbejdet dreves med den største Lunkenhed, Disciplene var opsætsige og tøjlesløse, Læseværelserne dækkede med Støv og Smuds, og i alle Klasser tilsammen kun 14 Disciple, ja, saa galt gik det, at en Discipel i Skolen døde som Følge af sine Kammeraters Mishandling.¹¹

Da Rektor Bhie var død, bestemte et kongeligt Reskript, at Dobbeltembedet atter skulde deles og at Biskoppen

under Kongens Godkendelse skulde udnævne en Rektor og en Konrektor. Valget faldt paa *Hans Sirich*, som blev

Rektor Christian Falster. Maleri paa Universitetsbiblioteket.

indsat som Rektor den 7. September 1712, og paa *Otto Clausen Svinning*, der fik Bestalling som Konrektor samtidig med at Sirich fik sin Ansættelse approberet, men som

ikke kom til at virke i sit Embede, da han i en Alder af 29 Aar døde i Ribe den 15. September 1712. Allerede medens han endnu levede, men uden Haab om at kunne vinde sit Helbred tilbage, var hans Eftermand blevet udpeget, den Mand som mere end nogen anden kom til at rejse Skolen af dens Forfald og blev det store Navn i dens Historie.¹²

Christian Falster var født i 1690 paa Laaland som Søn af en Præst og blev Student fra Nykøbing 1708, men vendte allerede Aaret efter tilbage til Skolen som Hører og Kantor.¹³ Samtidig med at passe sin Skolegerning, adlød han sin Moders Ønske om, at han skulde følge sin afdøde Fader i det theologiske Studium, og begyndte at uddanne sig i denne Retning, uden imidlertid at føre det til Ende.

Han fortæller selv herom i en af sine Diskurser: »Prøve paa Hukommelse og Veltalenhed havde jeg som ung Mand aflagt baade een og tvende Gange fra Prædikestolen, ej uden Held, om man tør tro Folkegunst, og jeg anvendte alle Fristunder fra mine Sysler, saa ofte jeg kunde stjæle lidt Tid, til at læse vexelvis i Guds højhellige Ord og i de dogmatiske Lærdomme Da jeg havde fuldendt mit Pensum, og alt var paa det Punkt, at jeg skulde godtgøre om min Fremgang kunde staa for en theologisk Prøve, faldt en uventet Lejlighed ned til mig fra Himmelen, som afbrød Studiernes paabegyndte Væv og gengav mig helt til de humane Videnskaber, til hvilke jeg droges af en forunderlig Sindets Magt.«

Da han havde faaet Løfte paa Konrektoratet efter Svinning, opgav han sit Embede i Nykøbing og tog til Universitetet for at dygtiggøre sig til den nye Stilling, men han opholdt sig kun en ganske kort Tid her, saa blev han af Biskop Ochsen kaldet til Ribe. Den 30. November 1712 af lagde han sin Embedsed, som han selv indførte i Stiftets Edsbog.¹⁴

Biskop Ochsen har tydeligt nok været interesseret i Skolens Trivsel, thi han indsendte en Ansøgning til Kongen om, at de Tavlepenge, der indsamledes i Kirkerne til at indrette et Hospital i Fredericia for, i Stedet maatte tilfalde Ribe Skole, som ved sin afdøde Rektors slette Tilstand var

kommet tilkort. Svaret blev imidlertid benægtende. Hvad Skade Skolen havde lidt, maatte den søge erstattet hos vedkommende, hellere end at de fattige skulde miste noget. Dog blev Ansøgningen ikke uden Virkning, idet Kongen, et Par Maaneder efter, henlagde de 100 Sletdaler, som Konrektor Svinning efterlod sig og som hjemfaldt til den

Hørernes Boliger opført 1724.

kongelig Kasse, da han var uden Arvinger, til fattige Disciple i Skolen.¹⁵

I 1714, samme Aar som Rektor Sirich, fik Falster Magistergraden, men allerede forinden havde han givet den første Prøve paa sine lærde filologiske Studier med et lille Skrift vedrørende den latinske Leksikografi. I 1717 fulgtes det af et større Værk med samme Emne, som indviklede ham i en bitter litterær Strid med en tysk Filolog Stübel. De følgende Aar bragte yderligere adskillige Arbejder fra hans Haand behandelende forskellige Sider af den klassiske

Litteratur, men Hovedværket: *Noctes Ripenses* (dvs. *Riber Nætter*), der var en Kommentar til den romerske Forfatter Gellius' *Noctes Atticæ*, fandt ingen Forlægger; Manuskriptet, der er 2 svære Foliobind, ligger nu i Universitetsbiblioteket. Hans videnskabelige Virksomhed vakte hos hans Venner i København et naturligt Ønske om at faa ham knyttet til Universitetet og i Begyndelsen af 1719 indgav de paa hans Vegne, men uden hans Vidende, en Ansøgning om et Professorat, men til deres Fortørnelse frabad han sig den tiltænkte Stilling. Ogsaa senere, i 1726, da han fik Tilbud om det anseligere og bedre aflagte Embede som Rektor i Roskilde, svarede han nej. Han var, sagde han, altid bekymret for en god Sjæls-Ro, i hvilken han satte sin højeste Lykke, og havde den gyldne Middelvej saa meget des kærere som den indeholdt større Sorgløshed, at han ikke vilde nytte denne Lykkens synderlige Velgerning.¹⁶ Ved sit Ægteskab med en Datter af Købmand Jens Baggesen, Margrethe, hvem han giftede sig med, »ikke for Faderens, ikke for Fædrenearevns, men for Kærligheds Skyld«, ved sin Omgangskreds og ved sit Arbejde i Skolen var han knyttet saaledes til Ribe, at hverken disse Tilbud eller en senere gentaget Henvendelse om Universitetsansættelse kunde friste ham. Han blev i Ribe til sin Død.¹⁷

Allerede som Konrektor var han den, der virksomst tog sig af Skolens Genrejsning, medens Rektor Sirich helt traadte i Skygge. Falster fik atter fra 1713 indført Disputereøvelser for Mesterlektianerne, som de fire første Dage i hver Uge drøftede filosofiske og theologiske Spørgsmaal under Ledelse af en af Hørerne. Skoletugten blev skærpet, og snart steg Skolens Ry igen og dermed dens Discipeltal.

Til Studiernes Fremme var et Bibliotek paakrævet, men da Skolens Midler ikke vel rakte til, udkastede Falster den Plan at skaffe det ved Gaver og fik Biskop Thuras Støtte til dens Gennemførelse. Fra Præsident Casten Worm, »en anselig Mand udstyret med Midler saa vel som med Lærdom«, med hvem Falster havde »et sjældent Venskab og

Fortrolighed« blev der skænket en omhyggeligt udvalgt, kostbar Samling klassisk Litteratur, og paa Vardesyndoden 1719 opfordrede Biskop Thura sin Gejstlighed til ved Lejlighed at indsende Bidrag, hvad der maaske engang kunde komme deres Børn og Børnebørn til Nytte. Resultatet blev, at Falster allerede i 1720 kunde indvie Skolens nye Bog-samling med en Tale paa Latin om forskellige Folkeslags Skolebiblioteker.¹⁸

Da Falster havde udgivet Ovids Sørgedigte og Breve i 1719, skrev Thura:

Tak have Falster da, hvis lærde Pen paa Danske
 Os skjænker dette Skrift foruden Bræk og Vanske
 Hvori Matroner selv og favre Jomfrutal
 Uskyldig Tidsfordriv med Nytte finde skal.
 At desforuden han er Riber Skoles Ære,
 Hvis Ungdom gaar med Frugt og Fryd hos ham til Lære
 Og er et Ærbarheds og Dyders Exemplar,
 Den Sag for alle Mand er kundbar nok og klar,
 Dog velforskyldte Ros og Sandheds Æretale
 Vil hannem i hans Kind en Purpurrose male;
 Thi tier jeg da nu og lægger Pennen hen
 Og bliver stedse hans Velyndere og Ven.¹⁹

I Arbejdet for at skaffe Skolen en ny Samling af Bøger havde Biskop Thura ladet Gerning svare til Ordene, men der kom snart den Tid, da Falster begyndte at tvivle, om han kunde regne Bispem blandt sine Venner. Rektor Sirich blev i 1722 kaldet til at være Sognepræst i Øse og Næsbjerg og Falster fik i hans Sted den 14. Januar 1723 (kgl. Bekræftelse den 22. Jan.) Kaldsbrev af Biskop Thura. Han udtalte heri, at Konrektoren i sit Embede havde udvist saa klare og kendelige Prøver paa sin berømmelige Lærdom og ved Guds Naade anvendt en saa priselig og til Disciplenes Glæde og Fornøjelse frugtbar Flid og Vindskibelighed paa den ham betroede Ungdoms Undervisning, at Bispem ventede, at han vilde forestaa og betjene sin nye Stilling til den studerende Ungdoms Gavn og Bedste. Allerede den 1. Januar, da Falster kun underhaanden havde faaet Med-

delelse om sin Udnævnelse, ansøgte han Kongen om at maatte forene sin gamle Stilling med den nye, da Rektoratet ikke »var tilstrækkelig til hans fattige Tarvs Underholdning«, og Biskoppen udtalte i sin Erklæring over denne Supplik det samme. Det varede imidlertid længe, inden der faldt en kongelig Resolution i Sagen, og det skal have haft sin Aarsag i, at Biskoppen trods sin Anbefaling af Falsters Ønske virkede for, at Konrektorstillingen blev bevaret og givet til hans Søn Albert Thura. Kongen blev vundet for denne Ordning, men alligevel lykkedes det Falster ved at skrive til Frederik Rostgaard og senere at rejse over til København og henvende sig til Storkansleren U. A. Holstein at faa disse Mænd til at udvirke hos Kongen, at den begærede Sammenlægning af de to Embeder blev bevilget. Den 2. April 1723 tilstod Frederik IV., at Rektorstillingen blev forbedret ved at samles med Konrektoratet, — dog kun saalænge Falster selv beklædte Embedet og kun mod at han selv holdt og lønnede en Subrektor, — fordi Falster »ikke saa fuldkommen havde lagt sig efter Studium theologicum, at han ligesom sine Formænd i Embedet derfra i sin Tid kunde vente sig allernaadigst Befordring til Præsteembede.«²⁰ Den 16. Juli 1723 blev han indsat af Biskop Thura og fremsagde ved denne Lejlighed: »Christian Falsters Brude-Vers til sit eget Brøllup, holdet med Riber Domschole ved sin Indtrædelse til Rectoratet.« Han aflagde her det Løfte til Skolen, at

»hvad Kræfter, Sundhed og Naturen giver mig,
dem skal jeg redelig igen levere dig,

og tøvede ikke med at opfylde det. Skønt han efter Biskop Thuras Modstand mod Embedssammenlægningen har næret nogen Bitterhed mod ham,²¹ gjorde den dog intet Skaar i de to Mænds Samarbejde til Bedste for Skolen. Efter Forestilling fra Rektor Sirich og Konrektor Falster havde Thura indgivet en Ansøgning til Kongen om at faa bevilget en Kollekt i de fire jydskes Stifter til Nyopførelse af Hørernes Boliger, og den 16. April 1723 udgik der et Kongebrev herom. Thura skrev til forskellige velstaaende

Folk om Sagen og vedlagde et af Falster forfattet Bøn-skrift paa Vers, som i de fem Høreres Navn skildrede Bygningens elendige Tilstand. Kollekten og en Række enkelte Gaver bragte en saa stor Sum, at de gamle Bindingsværkshuse kunde erstattes af en anselig grundmuret Bygning ud mod Domkirkepladsen; en Sandstensplade med Kongens Navnetræk og Aarstallet 1724 meldte om, hvornaar Ombygningen havde fundet Sted. Selve Skolens Brøstfældighed traadte ved Modsætningen saa meget stærkere frem — det var efter Thuras Ord »ikke anderledes end om en pjaltet og kludebødt Stodder var kommet til at staa en yndelig og pyntet Brud ved Siden« — at de to Mænd besluttede ogsaa at skaffe Midler til dens Istandsættelse. Den 15. Februar 1726 fik Thura Tilladelse til at anmode »de udi Fyens Stift boende om Hjælp til Skolens Opbygning«, fra Medlemmer af Kongehuset, Domkirken og private kom der større Gaver og endelig indestod Fru Harboe for Restbeløbet, »ihvor stor end Summen maatte være«. Saaledes sikret skred Ombygningen frem i Løbet af Aaret og den 13. Januar 1727 kunde Falster indvie den nye Skole. Med Rette deciderede han den Tale, han da holdt, til Fru Harboe, »hvis besynderlige og uskattelige Fortjenester imod Skolens Bygning, (som fornemmelig ved Hende blev begyndt og fuldendt)« aldrig burde glemmes, ligesom han fremhævede Biskoppens store Arbejde:

thi Riber Skole, til sin Skam
at skjule fik sin Klædning
næst Gud og Kongen jo ved Ham,
Hand var jo hendes Redning.²²

DEN DANSKE SKOLE

Fra Midten af det 16. Aarhundrede fandtes der foruden den latinske Skole en dansk Skole i Byen, eller rettere danske Skoleholdere. Børnene lærte her at læse, skrive og regne samt undervistes i deres Børnelærdom og kunde med disse Forkundskaber gaa over til den videre Uddannelse i Domskolen, men langt de fleste nøjedes hermed. Undervisningen var især beregnet for Borgerskabets Børn og derfor ikke underlagt det gejstlige Tilsyn. Det var Magistraten, som antog Skoleholderne og, da Forældrenes Betaling for Undervisningen ikke var tilstrækkelig, ydede den ogsaa et Tilskud til Skolemesterens Løn. Gennem et Par Menneskealdre tilhørte Skoleholderne Slægten Trellund, som ved deres Dygtighed gjorde Ribes danske Skole særlig anset og som forøvrigt af samme Grund senere blev kaldet over til Hovedstaden. Deres Undervisning bar — efter Rostocks Ord — rig Frugt, idet

»man mangt et fattigt Barn, som vel har lært at skrive og regne færdig her tit haver set at blive ved Pen og Regnekunst til en fuldherlig Mand højt opsat udaf Gud i Gods og Ære-Stand.

Den sidste af »de smukke Trellunds Mænd« *Hieronymus Trellund*¹ blev Byskriver 1659 og maatte derfor tage sig en Medhjælp til Skolen. Det blev *Poul Enevoldsen*,² som havde tjent ham to Aar for en Dreng og derpaa tre Aar for en Hører, som nu atter tjente ham i tre Aar, og altsaa ved sin Uddannelse og sit Samarbejde kunde føre Traditionen videre. Hans Tjeneste blev dog ikke af længere Varighed, thi efter at han var blevet selvstændig

og paa en fire Aars Tid havde holdt Skole for sig selv, begærede han, uden at Grunden hertil angives, i Juli 1666 af Borgmester og Raad at faa Skudsmaal og Vidnesbyrd om sin ærlige Fødsel, sit Levneds og Tjenestes og Skolebestillings Forhold. Tredive Borgere, hvis Børn havde gaaet i hans Skole, kundgjorde da, at han var barnefødt i Byen af ægte Forældre og altid havde skikket sig flittig og vel fra Ungdom op og til denne Dag, som det anstod en ærlig ung Person, og lært Børnene forsvarligt; han havde ikke kvitteret sin Skolebestilling for Forsømmelses eller andre Udyders Skyld og de havde derfor gerne set, at han havde forblevet længere for at lære deres Ungdom.

Allerede det foregaaende Aar var der sørget for en Afløser, idet Borgmester og Raad i April 1665 antog *Anders Verlohren*³ til eneste dansk og tysk Skoleholder i Byen, efter at de tidligere havde givet ham Bevilling paa at holde en saadan Skole og nu havde set og erfaret hans Flid. Han skulde undervise og lære Ungdommen og de Børn, som blev sat i Skole hos ham, i Børnelærdom, Læsning, Skrivning, Regning og gode Sæder, men da den Løn han fik af Forældrene ikke kunde være tilstrækkelig og da han kun fik ganske ringe Betaling for sin Forvaltning af Stempel-papiret, bevilgede de ham Frihed for al borgerlig Tyngde, saalænge han forholdt sig kristelig, flittig og tilbørlig i sin Bestilling. Desuden forbød de, at andre gik ham i Næringsen og holdt dansk eller tysk Skole, men tillod dog Undervisning af smaa Børn, som først skulde »lære at kende A B C og andre Bogstaver og at læse«. I de følgende Aar befæstede han sin Stilling, idet han i 1667 af Domskolens Patroner, Mag. Gregers Fog og Doktor Peder Jensen Kragelund købte det Hus, han boede i, tilhørende Domskolens, paa Hjørnet af Mester Mads Højnes Gade, i 1668 fik Borgerskab i Byen, og i 1670 fik sit Privilegium, der var givet ham af Frederik III, stadfæstet af Christian V. Han forblev i Embedet Resten af sin Levetid, til han 70 Aar gammel døde i 1710, men ikke uden at han i den Tid gentagne Gange maatte klage til Øvrigheden over, at hans Eneret blev krænket. I 1673 holdt Cort Mouritzen⁴

ulovlig Skole under Paaskud af at han kun »informerede fornemme Folks Børn i kunstig Ridsen og Himmelløb«. I 1680 blev Jacob Rasmussen og Las Mikkelsen⁵ anklaget af Magistraten som Kgl. Mandats Overtrædere og ulydige Borgere, fordi de havde holdt Skole, den første for 9 Børn, som læste A B C og i Katekismus, den anden for 33 Børn, hvoraf 8 skrev. Jacob Rasmussen undskyldte sig med Uvidenhed om Forbudet og med at hans Naboer havde bedt ham om at tage deres smaa Børn ind til Sikkerhed mod Vogne og Heste paa Gaden; han slap da ogsaa med en Advarsel. Las Mikkelsen beraabte sig paa, at han som Baadsmænd var fri for borgerlig Tynge, om han end drev en lille borgerlig Næring; men det hjalp ham ikke, han dømtes til at være i Øvrigheds Hænder og erstatte Verlohren den anvendte Omkostning. I 1693 dømtes Jens Clausen⁶ for at have holdt Skriveskole til foruden Sagens Omkostninger at betale 2 Rdl. til de Fattige og i 1701 maatte Anders Verlohren⁷ klage over, at medens han ved en ulykkelig Hændelse havde været sengeliggende i en 14 Dage, havde en anden imidlertid overtaget af hans Disciple og andre. Det syntes efterhaanden at være blevet umuligt at bekæmpe de ulovlige Skoler, men Magistraten havde paa den anden Side en Forpligtelse til at sørge for, at Anders Verlohren ikke derover led Afbræk i sine Indtægter, hvorfor den i 1707 paa hans Andragende tillagde ham 20 Rdl. i aarlig Løn. Efter hans Død fik Enken i April 1711 anvist 10 Rdl., dels fordi et halvt Aar omtrent var forløbet og dels af Hensyn til hendes Mands langvarige og flittige Tjeneste.⁷

Embedet var derefter ikke let at faa besat. Magistraten meddelte Kancelliet, at den ikke havde kunnet finde nogen fattig Student til at overtage Pladsen, og fik derfor Til-ladelse til at besætte den med en Illitteratus, der dog forinden Ansættelsen skulde prøves af Sognepræsten.⁸ I August 1711 blev Studiosus *Oluf Zachariassen*,⁹ barnefødt i Ribe, indtil videre antaget til dansk Skoleholder efter at han i Nærværelse af Magistraten var blevet examineret af Stiftsprovsten og efter at han ogsaa var blevet befundet

dygtig i Regning og Skrivning. At denne Prøve imidlertid ikke synes at have været tilstrækkelig, viste de følgende Begivenheder. I Oktober 1718 rejste Morten Lauridsen Klage over, at Oluf Zachariassen tilligemed begge Byens Tjenere havde taget en Del Bøger, Regnebrædter, Linealer m. m. fra nogle Børn, som gik til Information hos ham, og i December tog Børnenes Forældre Sagen op. En Fader fortalte, at han en Tid lang havde sendt sin Søn til Oluf Zachariassen for at lære Regning og Skrivning og fra Tid til anden havde straffet Sønnen, fordi han intet lærte og ikke kom hjem fra Skole i rette Tid. Aarsagen til det sidste var, at Sønnen blev sat til at gøre Skolemesterens Stuen hver Lørdag Aften, og den manglende Undervisning skyldtes, at Zachariassen og hans Hustru mere tog deres andre Forretninger i Agt end Skolegerningen, saa at Drengen kun blev undervist af de andre Disciple. En anden Fader klagede over, at Oluf Zachariassen var baade efterladende og udygtig og ikke rettelig forstod at give Undervisning i Skrivning og især ikke i Regning, saa at hans Søn, der havde været i Skolen i et Par Aar, kun havde gjort ganske liden eller ingen Fremgang. Og en Dreng, der var kommet fra Ringkøbing, for hos Skoleholderen i Ribe at lære noget videre i Skrivning og Regning, var efter Aar og Dag langt værre end da han kom. Forældrene tog derfor deres Børn ud af Skolen og sendte dem til Lærere i Landsbyerne eller til »en ung Karl her i Byen ved Navn Morten Lauridsen«. Anklagen udvidedes til ogsaa at gælde Oluf Zachariassens Karakter, som de to Fædre, der ledede Aktionerne mod ham, ikke fandt »stod i Parallel med uberygtet ærlige Folk«. Da de imidlertid ikke ventede at vinde noget synderligt ved en saadan uvederhæftig Person, hvis Ære desforuden forhen var læderet, lod de Sagen bero, indtil Magistraten havde fældet Resolution paa den derom indgivne Supplik.

Oluf Zachariassen synes imidlertid at have redet Stormen af og blev i Bestillingen til 1742, da Morten Lauridsen kom i hans Sted.¹⁰

SCT. CATHRINE KIRKE

I den østlige Del af Staden laa Sortebrødrenes gamle Kloster, hvis Kirke ved Reformationen var gaaet over til at blive Byens anden protestantiske Sognekirke, men som alligevel stadig vedblev at kaldes efter den Helgeninde, den var indviet til. Hertil hjalp naturligvis, at hendes Billede i lange Tider blev ved at sidde paa Bygningen, thi rettede man Blikket mod Korgavlen, saa' man her et Spir,

»hvor St. Karen selv i Vejerhanens Sted
sad med sin Krone paa og Hjul i Haanden med.«

Men hvem den hellige Cathrine var og hvad hendes Tegn betød, havde man selvsagt ikke mere nogen klar Forestilling ; »den gemene Mand indbildte sig, at det Hjul, som hun førte Haanden, var hendes Spinderok«. Da Mads Rostock skrev sit Digt, undrede han sig over, at den østre Gavl paa Kirken var ganske kullet og Spiret forsvundet, men en Ven gav ham det Svar,

»at Storme-Blæst har slaget
det ned for nogle Aar, og det saa ilde maget;
og mærkeligt det var, at just Sct. Karens Nat
blev Karen med sin Stol udkast i Vandet plat«.

»Det skete 1685, den 25, November, Sct. Cathrines Dag,«
oplyser han yderligere.¹

Kirken hørte under Ærkedegnedømmet og havde som Kapitelskirke formedelst sin Fattigdom faaet overladt Domkirkens gamle Ur og Orgel² uden at dog disse Gaver bedrede dens Økonomi synderligt. I 1617 havde Kir-

ken nemlig, da Vesttaarnet blev opført, stiftet en betydelig Gæld, som den ikke kunde komme ud af og som med paaløbne Renter stadig voxede.³ Saaledes lod Søster, salig Mag. Erik Olufsens, i 1690 tinglæse en Fordring paa Kirken rejsende sig af en Kapital paa 500 Rdl., som den i sin Tid havde laant af Bertel Struch til Taarnets Opførelse, og som nu var blevet til 1250 Rdl.⁴ Det virker derfor ikke overraskende, at Enken efter Kirkens Sognepræst, Magister David Foss, som var død i 1659 af Pesten, sex Aar senere maatte klage til Kongen over, at hun ikke — som Præsteenker ellers plejede — havde faaet fri Bolig, eller at Kongens derefter følgende Paabud om, at Kirken skulde skaffe hende frit Hus eller betale hendes Husleje, heller ikke blev opfyldt. Kirken havde intet. Men da hendes Krav maatte anerkendes som rimelige, blev Byrden ved et senere Kongebrev i 1670 fordelt saaledes, at hun af hver Kirke i Stiftet fik 1 Rigsort aarlig »til hendes Husværelse«.⁵ Den samme Fattigdom, som udtrykkelig er Motiveringen for denne Ordning, bevirkede ogsaa, at Bygningens Vedligeholdelse blev forsømt. Et Syn,⁶ som efter Begæring af Biskop Kragelund i hans Egenskab af Ærkedegn, af Sognepræst, Borgmester og Raad, blev optaget i Februar 1665 viste Kirkens Brøstfældighed. To smaa Hvælvinger udenfor den søndre Kirkedør var revnede, Hvælvingen indenfor Døren faldet ned og Hullet dækket med Brædder, og det samme gjaldt Hvælvingen over Fonten; to Piller ved den sydøstre Kant tilligemed hele den søndre Ydermur indtil Klosteret var ganske fordærvet og meget brøstfældig; den søndre Side af Taarent var helt, den vestre Side en Del revnet, medens den nordre og den østre Side behøvede Hjælp, og Spiret paa Kirkens Østende hældede ind over Kirken og truede med at falde ned. Ogsaa Taget var brøstfældigt, og Kirkegaardsmuren fra Klokkerens Hus til Husene i Badstuegade, omtrent 200 Alen, var for Størstedelen nedfaldet og det andet ganske bygfældigt. Paa Tømmer var Kirken ligeledes meget brøstfældig: »paa den østre og vestre Ende op i Taarnet«, det store Loft i Kirken, ny Lofter i Taarnet,

og 80 Fag Planker med en Port for Neder-Kirkegaarden, som i denne forleden Fejdetid er opbrændt og ruineret af Fjenden og helt borte.« Alene til Sten, Kalk, Lægter og Søm vilde der til at reparere dette behøves 1000 Rdl., medens der til Tømmer- og Snedkerværk vilde medgaa 360 Rdl., og til Smed og Glarmester 100 Rdl. hver. Med en Arbejdsløn paa 800 Rdl. vilde hele Reparationen komme op paa 2360 Rdl.

Da Kirkens Tilstand var saa slet og arm, at Bygningen ikke kunde istandsættes af dens egne Midler, ansøgte Præsident, Borgmester og Raad nogle Aar senere Kongen om Tilladelse til at nedbryde den gamle Sct. Peders Kirke og anvende dens Materialier til Cathrine Kirkes Reparation. I *Sct. Peders Kirke*, der var »en liden øde Kirke uden for Byen«, bestaaende af nogle forfaldne Mure, Tagsten og Bjælker og til ingen Ting bekvem, havde der nemlig i Mandsminde ikke været Gudstjeneste, hvorfor Kongen i Juli 1673 underskrev dens Dødsdom og bevilgede den foreslaaede Ordning. Men endnu i 1697 var der dog bevaret saa mange Rester af Grundvolden til det gamle Gudshus, at Terpager⁸ kunde foretage en Opmaaling, og efter den skulde Kirken have været 43 Alen og 14 Alen bred.

Sct. Cathrine Kirkes Økonomi vedblev alligevel tiltrods for denne maaske ikke særlige Gave at være i en haabløs Forfatning — som et betegnende Eksempel⁹ kan nævnes, at Kirken endnu i 1691 ikke havde tilbagebetalt et lille Laan paa 50 Rdl., den havde stiftet hos Gilden i 1618, da Taarnet skulde bygges, eller svaret Renter heraf siden 1657 — og en direkte Følge heraf var, at Bygningen stadig trængte til Udbedring. I 1683 maatte der optages et nyt Syn over Kirken,¹⁰ som blandt andet skulde have nye Stolestader, nye Vinduer og Orgelet repareret, og to Aar senere faldt Østgavlens Spir for en Efteraarstorm. Bedre skulde Stillingen naturligvis ikke blive, naar Kirkeværgen ikke var til at formaa til at aflægge Regnskab. I 1681 var Kirkens Værge Ib Nielsen blevet dømt til at aflægge Regnskab inden seks Uger, men havde intet gjort i den Anled-

ning, hvorfor han i 1683 paany blev dømt, denne Gang til inden tre Uger at gøre Rede for sit Værgemaal fra 1664 og til Domsafs sigelsen, udbetale hvad han var skyldig eller stille Kaution, og hvis han ikke kunde det, lide Delemaals Forfølgning. Og i 1726 blev der nedsat en Kommission i Anledning af Misrøgt af Kirkens Midler og fordi den afgangne Kirkeværge Lars Hansen Maler stod i Gæld til Kirken.¹¹ Først mange Aar senere, i 1743, blev Hovedreparationen endelig iværksat, og da den efter Overslaget vilde komme til at koste 4437 Rdl., medens Kirken kun havde 1056, gik man kraftigt til Værks, idet der dels blev bevilget 1 eller 2 Dlr. hertil af hver Landsbykirke i Jylland, dels truffet den Bestemmelse, at Kirkens Jorder skulde bortsælges.¹²

I Modsætning til Bygningen, som blev mere og mere forsømt, blev Kirkens Inventar i denne Periode forbedret og forøget med adskillige Gaver. De kostbareste og fornemste blev skænket af Grev Otto Diederick Schack, »Kirkens store Velgiører«, som i 1678 forærede en Sølvkande til Altervinen, forsynet med en dansk Indskrift paa Vers, vistnok i 1683 en Alterskranke af Smedejærn, foruden at han i 1683 lod det gamle Orgel helt istandsætte. Et paamalet Mindevers fremhævede hans Fortjenester i den Anledning:

Guds Huus Guds Alter her er prydet ud og inde
Ved rund Haand gjorde det Gref Schack med sin Grefinde
Oc dette Orgelværck paa ny udblæser nu
At deris Gafmildhed skal kommes tit ihu.

Præsident Matthias Worm fulgte efter, idet han i 1694 skænkede et stort Maleri af den korsfæstede, med hebræisk, græsk og latinsk Indskrift. Men derefter kom de borgerlige Givere med deres mindre Gaver, afpassede efter deres Midler, men tillige af et mere nøgternt Præg først og fremmest til Nytte.

Jacob Lavridsen bekostede i 1677 en ny Messehagel, Tolderen Maturin du Pont og Hustru skænkede i 1670 to Alterstager med tysk Dedikationsindskrift, Raadmand

Villum Knudsen Grove forærede en Lysestage til Prædikestolen, »den Tid hans Hustru salig Anne Hansdatters Lig blev hæderligen nedsat dér udi Koret den 12. November 1682«, Maleren Jacob Adriansen Mølengraf og hans Svigersøn Kandestøberen Henrick Jacobsen Pinie gav 1684 hver en Lysearm, som blev opsat i Kirkens Østende.

Desuden fik Kirken tre Lysekroner, den første i 1703 af Engel Lavrentz, Enke efter Delefoged Jens Hansen, den anden i 1705 af Jngeborg Mulvad, Enke efter Farver Christen Christensen, og den tredie i 1722 af Johanne Pedersdatter Schade, Enke efter Farver Peder Christensen.

Til Kirkerummets Prydelse — foruden til eget rosværdigt Eftermæle og andre til et godt Exempel — tjente ogsaa de Epitafier og Ligsten, som i denne Periode kom til.

Et smukt Vidnesbyrd om Slægtfølelse viste Epitafiet over Borgmester Søren Jacobsen Stage, som var død i 1577, idet en Efterkommer i tredie Led, Jens Andersen Klyne bekostede dets Istandsættelse. Af Indskriften fremgik, at han var en »kunsterfaren Jubilerer« (dvs. Guldsmed), som var født i Ribe og død dér 1700, og at han havde testamenteret 100 Rdl. til denne Kirke, 50 Rdl. til de fattige, og 40 Rdl. til denne Tavles Reparation, »af de Midler han i Enlighed med Møje havde samlet«. »Og ved dette sit gudelige og prisværdige Exempel førte han andre Pauli Ord til Tanke Gal. 6,10: Den Stund vi have Tid, da lader os gøre Godt«.¹³

I 1703 ansøgte Regimentskvartermester Knud Jørgensen Hauch om Tilladelse, som han ogsaa fik, til at opsætte det Epitafium med Portrætter, som han havde ladet gøre i Rensborg for sig og sin salige Hustru Sofie Brun. Men desuden lod han »efter Jacobs Exempel, som over sin Rachels Grav lod opsætte et Kendetegn«, lægge en Ligsten over hende, med hvem han havde været gift i kun 16 Uger og 6 Dage.¹⁴

Et tredie Epitafium blev opsat over Kirkens gamle Sognepræst, Magister *Jørgen Lauridsen Fog*, der efter 51 Aars Tjeneste døde i 1710. Et Digt paa Mindetavlen,

underskrevet Lars Fog, skildrer hans Levnedsløb saaledes:

Magister Jørgen Larsen Fogs livløse Legem gemmes
Under hans egen Skriftestol, hvis Pris bør ikke glemmes,
Som holdtes til fra Ungdom op at være Herrens Tolk,
Og føre frem Guds Villie for hans udvalgte Folk.

Tre Aar han rejste udenlands sig vidre at forfremme,
Sin Lærdoms Gaver lod han se for lærde læge hjemme;
Magistergrad med Ære tog paa vort Academie
Bekom og i Belejringen for Troskab Renomie.

Et og halvtredsindstyve Aar som Sognepræst han tjente,
For Provste og i tredive Aar ham Herredsbrødre kendte;
Udi Capitelet han sad ved fem og tyve Aar,
Hans Navn hos de Retdømmende i Æreminde staar.

Den salig Magdalene Foss, Magister Davids Datter,
Hans Hustru var i atten Aar, saa døde hun, og atter
Her levet med Elisabeth af Tilnav'n Heggelund
I ni og tyve samfuld Aar, fornøjelig, frisk og sund.

Den første fødte otte Børn, de fir' i Glæden svæver;
Den sidste havde to ved ham, men Sønnen ene lever.
Ni og halvfjerdindstyve Aar han vandrede med Gud
Fra evig Fryd hans salig Sjæl kan aldrig stødes ud.

Ogsaa Epitafiet over den »fordum kunstnerfane og privilegerede« Farver Peder Christensen, der døde 1723, og hans Hustru, død 1734, endte med et længere Ærevers, hvori det blandt andet siges, at

indtil Liv og Aand af deres Bryst var flyttet,
Har Dyderne med faste Baand her været sammen knyttet,
Thi Gudsfrygt, Kærlighed og Tro de havde Hjertet inde
Og styrede dem begge to, at de til evig Minde
Lod se en kristen Gavmildhed med andre Dyder blandet
Saa Avindsmanden selv er vred at sige om dem andet
Fordi man af den Kapital, de gav til denne Kirke
Med Skolen og to Enker skal det evig kende mærke.
Følg disse Fodspor, Læsere, da tør du ikke frygte,
At du jo faar saavel som de et ærligt Navn og Rygte.

Verset¹⁵ var en var en Omskrivning for den Fundats af 1731, ved hvilken Johanne Pedersdatter skænkede en Bondegaard til Kirken, saaledes at Gaardens aarlige Rente 300 Rdl. skulde uddeles med en Trediedel til fattige Enker i Ribe, en Trediedel til fattige Skolebørn og en Trediedel til at købe Lys for til den Lysekroner, hun selv havde givet og som hang ved hendes Epitafium.¹⁶

HOSPITALET

Samtidig med at Sortebrødrenes Kirke var blevet Sognekirke, blev det egentlige Klosteranlæg af Christian III i 1543 omdannet til et Almindeligt Hospital, »som de fattige, saare og syge Mennesker kunde og skulde have deres Værelse, Vaaning og Ophold i,« og dets Styrelse overdraget til to Kapitelsherrer, valgt af Lensmand, Biskop, Borgmester og Raad i Forening. Dog varede det ikke længe, førend Hospitalsforstanderne blev taget blandt Borgerne og da gerne mellem de mere ansete.¹

Om *Peder Eriksen*, der i 1669 fik Kvittering og Rigtighed for sin Bestilling som Hospitalsforstander (fra 1661), véd vi ikke stort mere, end at der i hans Tid skete ret omfattende Mageskifter, men meget tyder paa, at han har været en dygtig Administrator.² Hans Efterfølger *Frederik Roland* fik d. 2. Marts 1669 kgl. Bestalling paa at være Hospitalsforstander og Spisemester, men synes ikke at have egnet sig til Hvervet. At han senere paa Aaret 1669 fik Bevilling paa at maatte vies i Huset uden foregaaende Trolovelse og Lysning af Prædikestolen og at fritages for aabenbar Skrifte for sit begangne Lejermaal, regnedes ham ikke til Last og hindrede ikke, at Christian V. godkendte hans Ansættelse, men da han i 1672 gentagne Gange var blevet tiltalt paa Bytinget for Gæld og var ganske forarmet, saa at han ikke længere kunde forestaa Spisningen, og Skolens Betjente havde klaget over den daarlige Kost,³ fik *Mathias Hansen Lydtsen* Bestallingen i hans Sted. Han beklædte Embedet til sin Død i Efteraaret 1686 og havde da aflagt Regnskab for Aarene

1674—1683, men skønt det derved viste sig, at Hospitalet var kommet i en anelig Gæld paa 3880 Rdl., rettedes der ingen Anke mod hans Administration, udover at Restancerne skulde indkræves og Regnskab for Fremtiden aflægges hvert Aar, saa at Tilstanden altid kunde kendes og Gæld undgaas. Hans Enke fik Lov til at forestaa og nyde Embedet Regnskabsaaret ud og fik samtidig Løfte om senere Hjælp, men har næppe gjort Brug af det, da hun giftede sig med Efterfølgeren.⁴ *Morten Evendrup (Evendorph)* havde allerede i December 1684 faaet Ventebrev paa Stillingen, som han derefter tiltraadte i 1687. Giftermaalet havde han indgaaet mod at give Stedsønnen, Christian Matthiassen Lydtz, 1000 Rdl. og 2 Aars Ophold paa Akademiet, men da det faldt ham for haardt at udrede, ansøgte han i 1693 om at faa sit Bidrag nedsat, da den unge Mand brugte for meget. Vedkommende har vist i det hele taget haft et livligt Gemyt, thi da Stadskirurg Johan Frederik Henckel en Dag i Efteraaret 1694 kom hen i Hospitalet for efter Opfordring af Peder Hof, Evendorphs Broder, at klippe denne Haar, traf han dér et større Selskab. Der opstod da Strid mellem Christian Lydtz og Gæsterne. Glas, et Fyrfad og et Krus fløj mellem dem, og Henckel, som vilde mægle, blev stukket med en Kniv i højre Skulder. Byfogden mente dog, at Skaden var sket uforsætlig og frikendte derfor Lydtz for Voldsbøder, men dømte ham til for Saaremaal at bøde 54 Lod Sølv. Evendorph selv var ogsaa indviklet i Stridigheder med Biskop Muus, og en Kommission blev nedsat til at dømme dem imellem. En Tid var han ganske velstaaende, ejede et Hus paa Nederdammen i 1695, var blandt de højere Skatteydere i 1714, og blev i 1707 udnævnt til Raadmand, men døde i Fattigdom i Foraaret 1719.⁵ De to Inspektører for Hospitalet, Stiftamtmand Calnein og Biskop Thura, beskikkede derefter Bispens Amanuensis *Johan Christopher Steenstrup* til Forstander, men han kom kun til at virke ganske kort Tid, idet han døde i December samme Aar. Efter ham blev Stillingen betroet til Fuldmægtig paa Amtsstuen, *Christian Terkel Hansen*, som beklædte den

til sin Død i 1737 og som roses meget for sin Retskaffenhed og Fortjenester af Hospitalets Økonomi.⁶

Bygningerne blev flere Gange synet og befundet brøstfældige. I 1662 var det galt med Degnekammerset; Stalden, som Porten gik igennem ud til Gaden; Plankerne, sønden i Gaarden, fra Vognhuset til Vandet; og i Sygestuen var 28 gamle Sengesteder i Behold, men de øvrige næstendels borte. Otte Aar senere siges det, at Taget var alle Vegne meget brøstfældigt, Murene var det paa adskillige Steder højt fornødent at reparere, Bagerovnen burde opsættes af nyt, alle Plankeværker var ganske medtagne, Tagene over Tørvehus, Kornlade og Hestestald og Hølade, Saltkammer, Klynehus og Skriverkammer trængte til Istandsættelse, »in Summa over ganske Hospitalet fandtes en stor Brøstfældighed alle Vegne baade uden og inden, paa Tømmer, Tag, Mur og alt andet, som endelig i Tide maatte repareres, saafremt Hospitalet ikke skulde ruineres.« Meget kan der imidlertid ikke være sket for at bøde paa Bygfældigheden, thi da Morten Evendorph tiltraadte Stillingen, lod han i 1687 tage Syn over Hospitalets forfaldne Tilstand, over dets »mange og store Brøstfældigheder«. Der nævnes: Stenstuen og Taget over den, i hvilket der var store Huller; de fattiges store Stue, over hvilken Loftet var ganske forfaldet; Dørns, Stegers og Bryggers, de fattiges Smalgang og Værelse, hvorover Taget ligeledes var brøstfældigt; et Skærværk mellem sidstnævnte Hus og Omgangene; og 13 Fag Plankeværk ud til Hundegade forfaldet og tildels borte. Fire Aar senere blev det endelig bestemt, at Hospitalet skulde istandsættes, efter at der havde været taget et nyt Syn over dets forfaldne Tilstand. Heri forekommer en Del Lokaliteter, som nærmere bestemmes: over de fattiges Storstue var en Kølle paa Loftet; et lille Kammer laa op til Stenstuen; Svinestihuset; Skriver-, Svende- og Klynehuset stod i Gaarden; over Bagerovnen var et Hus eller Skur, og over Gaarddøren var en gammel Svale, der kunde borttages som unyttig. Sammen med et gammelt Lillehus (Sekret) blev den nedbrudt og anvendt til det nye Skur over Bager-

ovnen. Og i senere afholdte Synsforretninger nævnes dertil: Stenstuen og et Hvælvkammer ved den, over hvilket Hvælvingen stod for Fald; Rugloftet og det søndre Loft fra Stenstuen, som kaldtes Bygloftet; Fattigstuen, som havde 23 Senge; Lindgaarden; Fattigstuen paa Kirkegaarden; en Kælder, hvis Dør var tilmuret, osv.⁷ Efter kongelig Befaling i 1709 blev der »for saadanne fattige Folk, som af Vanvittighed og Sindets Forstyrrelse var blevet hjem-søgt« indrettet to Værelser, som skulde være saa solide, at de sindssyge ikke let kunde bryde ud deraf, og i 1721—22 blev Hospitalet istandsat ved Biskop Thuras Forsorg.⁸

Hospitalet havde som Grundlag for sin Virksomhed navnlig Indtægterne af sit Jordegods. I Tiden 1663—1673 var det Genstand for adskillige Magelæg, men blev dog ikke formindsket derved; derimod fik Hospitalet i 1729, da dets Bondegods blev opgjort til 737 Tdr. Hartkorn, Lov til at bortsælge de 90 Tdr. som laa ved Lemvig, 20—30 Mil fra Ribe, og sætte de derved indvundne Penge paa Rente.⁹ Dertil kom forskellige Tiender, som var skænket allerede i Christian III.s Tid, og 100 Rdl. aarlig af Byens Konsumption. Mere uvis var den Indtægt, Hospitalet kunde vente sig af et Forbud, som Magistraten udstedte d. 1. September 1696 mod løse Svins Omløben i Byen. De gjorde endog Fortræd i Husene, og det blev derfor paa-budt. at Folk herefter skulde holde deres Svin hjemme eller lade dem ringe; skete det ikke, skulde Svinene være forbrudt til Hospitalet og Ejermændene tiltales for Ulydighed mod Øvrighedens Befalinger.¹⁰

Antallet af Hospitalslemmerne var stærkt skiftende, i 1652 skulde der skaffes Bispising »til firsindstyve Personer af de fattige, som var i Hospitalet, de sytten Skolespersoner, som fik deres Kost her, iberegnet«, i 1708 var der 32 Portioner og i 1719 kun 15. Det var et broget Selskab, som her fik deres Underhold; en saaret Soldat fik i 1686 Kongebrev paa at optages i Hospitalet, Jørgen Lauritsen, der forud var en af Byens største og bedste Skatteborgere, men var blevet gammel og arm, blev i 1699

bevilget efter Ansøgning en fuld Portion, Anna Hermansdatter, der led af en Bensitygdom, fik i 1729 Bevilling paa at maatte nyde endnu en halv Portion af Hospitalskassen mod at levere Attest for, at Benet var sat af — er spredte Eksempler paa de Menneskeskæbner, som fik deres Afslutning her.¹¹

Hospitalets Indkomster anvendtes dels til Lønninger og til Bygningens Vedligeholdelse, dels og navnlig til Bespisning af Lemmerne og de sytten Skolepersoner, nemlig de fem Hørere og tolv Disciple. Mads Rostock, som gik i Skolen i 1660'erne og blev Student 1672, mindedes senere

hvor mangan Gang har jeg vel her nedtrinet
 med vaad og frossen Fod, naar Kuld i Næsen hvinet,
 dog gik jeg glædelig, for Bordet det stod bred
 og Kakkelovnen var med Varme vel tilred.
 Da ufornoden var mig Appetit at gøre
 med Apotekerkost, jeg fuld vel kunde røre
 min Klosterkniv og Ske, og vel fornøjet var
 saa vel som andre med hvad man for os frembar.

Tilfredsheden vedblev dog ikke, thi i 1672 klagede Skolens Kostgængere, som nævnt, over den daarlige Bespisning, og i 1682 ordnedes Forholdene helt om. For at opbjælpe Hospitalets daarlige økonomiske Tilstand inddrog man Bespisningen og udbetalte i Stedet for Kostpenge, saaledes at en Hører fik 7 Skilling om Dagen, en Discipel 5 Sk. og et Hospitalslem 3 Sk. (i 1698 dog forhøjet til 4 Sk.). Imidlertid hjalp denne Ordning ikke paa Finanserne, men ødelagde tværtimod Skolen, som tog ganske betydeligt af, saa at der kun var faa Disciple i 3. og 2. Lektie og næsten ingen i øverste. I 1709 gik man derfor tilbage til den gamle Ordning og tilskrev Hospitalsforstander Evendrup, at han atter skulde indtræde i sit Embede som Spisemester fra førstkommende Oktober, hvad man saa meget lettere forlangte gennemført, som Bestemmelsen i 1682 aldrig var blevet konfirmeret af Kongen og derved

tydeligt havde Præg af kun at være en midlertidig Foranstaltning.¹²

Endelig var der til Hospitalet knyttet endnu en Embedsmand foruden de allerede nævnte, nemlig Hospitalspræsten. »Den meget kristelige Konge« Christian III havde, da han oprettede denne Stiftelse, ikke blot sørget for de syges legemlige Pleje, men ogsaa for den aandelige, og derfor tillige indrettet Hospitalet som et Gudshus. Midt i Bygningen var Kirken med en gammel, i 1721 istandsat Altertavle, med Prædikestol, Skriftestol, lukket Stol for Forstanderen, og »med indelukte Senge til 20 Personer, saa at de Syge endog paa deres Seng kunde høre Prædiken.« Til at holde Gudstjeneste her hver Fredag og Søndag var der ansat en egen Præst, som dog, da Embedet ikke var ret stort, tillige havde Stillingen som Fropædikensprædikant ved Domkirken.¹³

FATTIGVÆSEN

Paa forskellig Maade stræbte man at komme sine Medborgere til Hjælp, naar Ulykkerne brød ind over dem og de ikke længere kunde klare sig selv. Hvad Slægtninge og Venner, Naboer og Bysbørn har ydet de nødstedte af Understøttelse med Gaver. Henstand med Gælds Betaling, Hjælp i Arbejde, unddrager sig Eftertidens Iagttagelse, men har sikkert spillet en ikke ringe Rolle. Naar den imidlertid ikke slog til, var der endnu nogle Steder, hvor den, der var i Trang, kunde vente at blive hjulpet, selvom Hjælpen var meget beskeden. Tre Institutioner: Gilden, Gæsteboderne og Almisseboderne havde til Formaal at komme fattige Borgere i Ribe til Undsætning, men usikre og skiftende som deres Indtægter var, havde de bestandig Vanskeligheder ved at løse deres Opgaver.

Gilden var opstaaet ved, at de mange middelalderlige Gilder, som havde været i Byen, efter Reformationen var blevet samlet under eet og Indtægterne af deres Enge og Jorder, som var skænket til at holde Messer og anden Tjeneste for, var henlagt »til fattige husarme Menneskers Ophold, Klæde, Føde, Begravelse og anden Nødtørft«. Foruden Jordegodset havde Gilden ogsaa en Kapital, som var laant ud i mindre Summer og hvis Renter indgik i det aarlige Regnskab. Som Gildens Forstander var en anset og velstaaende Borger beskikket af Magistraten til at indkræve Gildens Tilgodehavender, men til Udbetaling krævedes der i hvert enkelt Tilfælde en Borgmesters Anvisning. Skønt der derved var en Kontrol med Pengenes Anvendelse, var der dog i flere Tilfælde Vanskeligheder med at faa Gildens Regnskaber klarede, og Aar gik efter Aar, uden

at der blev gjort Rede for dem. Forklaringen er vistnok, at der dels er sket en Sammenblanding af Forstanderens private og Gildens Regnskaber, idet han har staaet i Forskud med Udbetalinger, medens Indtægterne var langsommere til at komme ind, dels at man af den Grund lod staa til og ikke fremsatte et klart Krav om Regnskabsafleggelse hvert Aar.¹

I 1660 var Købmand *Mathis Jepsen Vilslev* blevet Gildens Forstander efter sin Fader, Raadmand Jep Povel-sen, og optraadte i denne Egenskab paa Bytinget i September 1661, hvor han krævede 7 Personer for resterende Renter til Gilden. Da der imidlertid var mange flere, der havde Restancer, besluttede Borgmester, Raad og de 24 Mænd lige før Jul samme Aar, at Pengene skulde indfordres tre Gange ved Byens Tjenere og derefter straks søges ved Nam efter Stadsretten for at spare de fattige for Udgifterne ved Proces og det forseglede Papir. En af dem, det gik ud over, var selve Forstanderen, som i Juni 1662 blev tiltalt paa Borgmester og Raads samt Gildens og de fattiges Vegne for 686 Sletdaler, som han var blevet Gilden skyldig fra sin Faders og sin egen Forvaltning. Selv mente han, at hans Gæld til Gilden var mindre og angav Restancerne til Gilden af Jordskyld og Renter for Aarene 1651—1661 til 474 Sletdaler, men maatte alligevel i December pantsætte sit iboende Hus paa Hjørnet af Skibbroen til Gilden (*Niels Jacobsen*) for 556 Dlr. Og da han i Marts 1671 var død, fik hans Enke tilstaaet 8 Sletdaler af Gildens Penge til hans Begravelse »for hendes store Skrøbeligheds og Armods Skyld«.²

Stort bedre gik det ikke *Hans Jessen Kiergaard*, kongelig Majestæts Foged, som i 1667 og 1668 havde optraadt paa Gildens Vegne og faaet Indførsel i Raadmand *Ib Friis's* Mølle, Midtmøllen, for en Gæld paa 264 Sletdaler til Gilden. I August 1670 blev han selv dømt til at betale 521 Dlr., som han efter sine Regnskaber var Gilden skyldig, og i Oktober fragik hans Enke og Datter Arv og Gæld efter ham.³ *Hans Hansen Roager* blev, umiddelbart før Dommen faldt over *Hans Jessen*, af Borgmester og Raad,

udnævnt til Gildens og de fattiges Forstander og beklædte Stillingen til 1674, saa vidt man skønne uden Kritik, thi Aaret efter blev han Overformynder.⁴ *Søren Andersen* derimod, som i Marts 1674 blev beskikket til Forstander og var det i 17 Aar, aflagde i hele denne Tid kun mangelfulde Regnskaber. Allerede i 1680 havde Magistraten afordret ham Oplysninger om en Række Mangelsposter, men han undlod ganske at besvare de stillede Spørgsmaal og forblev uantastet i sit Embede. I 1691 brast endelig Magistratens Taalmodighed, da han endnu resterede med en Del uklarerede Regnskaber, da der stadig manglede Tilsyn med de fattiges Huse og Gildens Midler aarlig blev formindsket. I Februar fik han derfor Besked om at indlevere sine manglende Regnskaber og besvare de gamle Anker til den 1. Maj, »saa skulde han blive kvitteret og entlediget fra sin Besværing«, men han døde imidlertid forinden.⁵ I Efterfølgeren, Overformynder *Andreas Andreasen Bruun*, som blev udnævnt i August 1691, fandt Magistraten den rette Mand til at bringe Orden i de forvirrede Forhold. Kyndig i at føre Regnskaber udviste han stor Virksomhed og Fasthed som Gildens Forstander.

Allerede i September indsendte han en Memorial om Gildens Anliggender: 6 af dens Huse eller Boder var øde; af 5 andre havde man ingen Leje faaet, væsentlig fordi Magistraten havde tilladt Folk midlertidigt at bo frit dér; S. Cathrine Kirke havde i 1618 laant 50 Rdl., hvoraf der ikke var betalt Rente siden 1657; Byen skyldte 500 Sletdaler for Matthis Jepsens Hus, der blev solgt 1681, foruden at den ikke havde betalt Renterne siden da; og endelig havde den heller ikke tilbagebetalt eller svaret Rente af 50 Rdl., som den havde laant i 1630. Magistraten mente, at Istandsættelsen maatte udsættes til Foraaret, dels fordi det var for sent paa Aaret, dels fordi der ingen Penge var i Kassen. Vinteren benyttede Bruun til at faa sin Forgængers Bo gjort op, hvorefter Gilden skulde have 1090 Sletdaler til Gode, og fik virkelig det meste ind, idet *Søren Andersens* Enke og Datter afstod tre Huse i Sønderportsgade, vurderet til 870 Sletdaler, foruden 80 Dlr., for hvilke der

før var gjort Udlæg. Han lod derefter tage Syn over Brøstfældighederne ved 20 Huse og Boder tilhørende Gilden, men sørgede ogsaa for at faa dem afhjulpne samme Aar; en Indskrift paa Gildens Huse sagde, at Forstanderen havde ladet dem reparere Anno 1692. Det følgende Aar fik han ordnet Byens og Gildens Mellemværende, idet Byens Obligation af 1681 med paaløbne Renter i 10 Aar, 6 % om Aaret, blev omskrevet til en ny Obligation paa 800 Daler. Det kan derfor ikke undre, at Magistraten paa hans Begæring ved Nytaar 1697 om at blive fritaget for Forstanderskabet, bad ham om at vedblive, hvad han ogsaa gjorde et Aar endnu. Men da han saa gentog sin Anmodning, blev den denne Gang opfyldt,⁶ og *Anders Poulsen* i Juli 1698 udnævnt til Gildens og de fattiges Forstander i hans Sted.⁷ Han var det kun nogle faa Aar og blev fra S. Andreae Dag 1701 afløst af Konsumptionsforpagter og Viceborgmester *Peder Bangh*, der havde Stillingen til sin Død i 1725. I sidstnævnte Aar blev Byens Gæld til Gilden atter ordnet, ved at Magistraten og de 16 Mænd udstedte en ny Obligation paa 1000 Rigsdaler til de fattige i Stedet for to ældre Forskrivninger, en fra 1630 paa 75 Sletdaler og den fra 1681. Som Underpant fik de fattige en Mark tilhørende Byen, kaldet Øster Jernkær Mark.⁸

I Bredeslippe, fra Grønnegade til Fiskergade, laa *Gæsteboderne*, som oprindelig var 39 Friboliger stiftet ca. 1495 af Borgmester Iver Nielsen, »arme og syge Riberbys Indbyggere til Bedste og gudfrygtige Kristne til et gudeligt Eftersyn.« I 1598 var de blevet forbedrede og genopbyggede af en Efterkommer af Stifteren, Anders Olufsen, som havde overtaget Forstanderskabet for Boderne og som sammen med denne Pligt havde Fordelen af at have Kjeldstoft i Fæste. Toften kaldtes senere »de Rhoders Toft«, efter en Gren af Slægten, som gik ind i Fæstet og Bodernes Bestyrelse.⁹ Ved denne Periodes Begyndelse havde *Anders Rhode*, som var bosiddende i København, udlejet Toften til Jørgen Hansen, Raadmand i Ribe, og bedt ham om at have Indsigt med Gæsteboderne. Jørgen

Hansen optraadte i 1672 som Forstander for Boderne, omend paa en lidt uheldig Maade, idet der var opstaaet Strid mellem ham og en Borger Niels Hansen om en i Boderne afdød Kones Efterladenskaber. Niels Hansen havde ladet Konen begrave, da Jørgen Hansen paa tredie Dag ingen Anstalt havde gjort herfor. Sagen blev paadømt ved Bytinget saaledes, at Niels Hansen skulde udlevere, hvad han havde faaet af den afdødes Gods (hans Kone var Arving), men til Gengæld have af Jørgen Hansen, hvad en anden Gæstebodkvindes Begravelse vilde koste.¹⁰ Efter Jørgen Hansen havde *Hans Terkelsen*, *Hans* og *Christen Teilmand* haft Toften i Leje af Anders Rhode og ført Tilsyn med Gæsteboderne. Anders Rhode havde engang været i Byen og set, hvor ødelagte Boderne var, og bestemt 100 Rdl. til deres Reparation, som ogsaa havde fundet Sted. Det har antagelig været efter at de to Brødre Teilmand i 1682 havde ladet taget Syn over Bygningerne og faaet dem beskrevet som meget forfaldne og een helt borte.¹¹

I 1684 døde Anders Rhode og Tilsynet med Gæsteboderne gik dermed ud af Stifterens Slægt til Skade for deres Bevaring og Istandsættelse. Brødrene Teilmann beholdt Fæstet, men viste mindre Interesse for Boderne, hvad man dog ikke kan bebrejde dem stærkt, da det samme var Tilfældet med Anders Rhodes Arvinger. Det kom frem ved et Andragende, som Christen Teilmand og Anders Hansen en halv Snes Aar senere fremkom med, i hvilket de ønskede, at Beboerne af Gæsteboderne aarligt maatte bidrage noget til Bodernes Vedligeholdelse. De 4 Sletdaler, 12 Skilling, som enhver betalte ved Indtrædelsen, foreslog nemlig ikke hertil, de afdødes Efterladenskaber, som tilfaldt Boderne, var ubetydelige, da Lemmerne før deres Død bortgav af deres Ejendele til Slægtninge og andre, og endelig vilde Etatsraad, Landsdommer Bartholin, som paa sin Kones Vegne var Arving efter Anders Rhode, intet give. De to Indehavere af Fæstet stod allerede i Forskud med 37 Dlr., men Sagen blev afvist af Magistraten, da den aldrig havde haft noget med Gæsteboderne at gøre.¹² Nogle Aar

efter maa Magistraten imidlertid være kommet paa andre Tanker, thi i 1702 lod den, da Gæsteboderne ikke var blevet reparerede efter Anders Rhodes Død og enten var helt nedfaldne eller ganske brøstfældige, hans Arvinger spørge, om Inspektionen over Boderne var blevet overdraget til nogen og om hvorledes de vilde have, at der skulde forholdes med Boderne. Arvingerne svarede, at der skulde blive draget Omsorg for Gæstebodernes Istandsættelse, saa snart Tiden tillod det. Men derved synes det ogsaa at være blevet, thi i 1708 blev deres Tilstand beskrevet som ganske ruineret og i 1736 var efter Terpagers Udsagn af de 39 Boder de 16 faldet sammen og jævnet med Jorden, medens Resten stod for Fald.¹³

I Klostergade, overfor Cathrine Kirke, laa *Almisseboderne*, syv Boliger, som Dorethe Bertel Strucks og hendes Mand i 1602, da hun blev berettet, havde skænket og stiftet saaledes, at fattige, hjælpeløse og ærlige Danemænd og Danekvinder, som var kommet i Armod og Elendighed, maatte have deres Bolig her uden al Husleje eller Afgift i nogen Maade. Bestyrelsen blev i Stifterindens Slægt. — i 1687 overtog Raadmand Peder Lauridsen Baggesen dem efter Bagge Baggesen, dog kun efter lovligt Syn til nødvendig Reparation — men derefter forfaldt de, saa at de i 1708 var helt brøstfældige. I 1716 blev de dog istandsat, idet S. Cathrine Kirkes Sognepræst, Mag. Laurits Fog bevægede sin Menighed til at yde Hjælpen hertil.¹⁴

Foruden disse Stiftelser fandtes der ogsaa forskellige *Legater*, som havde til Formaal at hjælpe de fattige, og flere kom til i denne Periode.

I 1706 testamenterede Storkøbmanden *Niels Knudsen* »af sin Hjertens gode Villie, Gud til Ære og de fattige til Hjælp« 200 Rdl., hvis Renter skulde udbetales otte Dage før Sct. Hans Dag og otte Dage før Juleaften i Portioner paa to Mark dansk og komme fattige, sengeliggende til Gode.¹⁵ De samme blev ogsaa betænkt af *Cathrine Mortensdatter Riber*, som i mange Aar havde tjent Fru Anne Cecilia Bøyke, salig Etatsraad Otto Hansens, og som havde testamenteret 100 Rdl. til dem; da hun var død, viste det

sig imidlertid, at hun ikke efterlod sig saa meget, at det kunde blive til denne Sum, men Fruen tilskød da Resten. Renterne skulde uddeles til 3 fattige Almisse- og senge-
liggende Lemmer i Ribe hver 11. Juni og 11. December.¹⁶ Endelig blev i 1722 det største Legat stiftet, idet Arvingerne efter *Else Luxdorff*, Professor Willum Worms Enke, stadfæstede den Ordning, hun selv i levende Live havde truffet. Hun var under Pesten i 1711 flygtet til Ribe og havde, som Tak for at hun og hendes var blevet skaa-
net, henlagt en Kapital paa 1000 Rdl. Kroner til de nødlidende i Byen og selv uddelt Renterne heraf, Nu overgik Bestyrelsen af Midlerne til Biskoppen, Byens Præsident og Domkirkens Sognepræst. Den aarlige Rente, 50 Rdl. Kroner, skulde fordeles saaledes, at 10 Rdl. blev givet til tre eller flere fattige og nødlidende Barselkvinder, »som i deres Barselseng kunde have Trang og mangle noget til deres Vederkvægelse«. Skulde der et Aar ikke findes saadanne, som behøvede Hjælp af de 10 Rdl., skulde Pengene gemmes til følgende Aaringer, naar deslige fattige Kvinder kunde udfindes. De øvrige 40 Rdl. skulde gives til fattige husarme, særdeles til dem og Enker efter dem, som havde skattet og skyldet og baaret Byens Tyngde, men hvem der skulde hjælpes og hvor stor Understøttelsen skulde være i hvert Tilfælde, overlodes til Bestyrelsens Afgørelse. Dog formodede Udstederne, at Bestyrelsen udvalgte »de mest nødlidende og mest gudfrygtige, saa vidt den kunde skønne,« og paalagde den indstændigt, at ingen maatte faa Almisse, »fordi han eller hun af en eller anden dertil blev recommanderet, men aleneste for Guds og deres Trangs Skyld.«¹⁷ To Aar senere skænkede *Anders Hansen Mahler* og Hustru en Helgaard i Raager By til de fattige i Ribe, paa det Vilkaar, at Giverne selv, medens de levede, uddelte den aarlige Rente, men at Fordelingen derefter skulde ske ved de fattiges Forstandere. Pengene skulde ikke gives til »algemene fattige, men saadanne husarme, som formedelst ulykkelig Hændelse var blevet fattige.«¹⁸

Baade Gilden, Gæsteboderne, Almisseboderne og Legaterne var Udtryk for det gamle System¹⁹ i Fattigplejen, idet

de skyldtes Enkeltmands frivillige Gaver, men denne Periode bragte dog Tilløb til en Ordning af Fattigforsorgen i moderne Forstand.

Kort efter Danske Lov udkom Christian V.s Ordning af Fattigvæsenet i Købstæderne, hvis Hovedpunkt dog var det samme som tidligere, nemlig at værdige trængende skulde have Eneret paa, at tigge i den Købstad, hvor de hørte hjemme. Ved Tildeling af et bestemt Tiggertegn kunde de godtgøre deres Berettigelse til at samle milde Gaver, medens særlige Stodderfogeder passede paa, at udenbys Betlere ikke gjorde dem Indpas i Næringen. En vis Kontrol var dermed blevet skabt, men selve Grundlaget for de fattiges Underhold vedblev dog at være det gamle. Nogle Aar gik, saa maatte Stiftamtmanden i 1698 erkende, at Forordningen ikke mere blev overholdt i Amtets Købstæder, idet de blev overrendt af Tiggere fra Landet. Han indskærpede derfor paany, at Købstædernes egne fattige og skrøbelige fik Tiggertegn efter Forordningen, at alle andre Betlere blev udjaget, og at Forældrene fik Tilhold om at ernære deres Børn og ikke lade dem løbe rundt og tigge, samt naar de var kommet i passende Alder hensatte dem til et ærligt Haandværk. Aaret efter²⁰ gentog Magistraten Paabuddet, idet Portneren fik Ordre til ikke at lade fremmede Betlere komme ind i Byen.

Et Skridt videre betegnede Frederik IV.s Forordning af 24. September 1708 om Fattigvæsenets Indretning, thi selvom der stadig henvistes til de frivillige Gaver, havde man dog ogsaa draget Omsorg for, at der blev et vist System i dem, og desuden sørget for visse faste Indtægter.

Da der behøvedes tilstrækkelige Midler til de fattiges Underhold, paabød Forordningen nemlig, at alle gejstlige og civile Betjente skulde give 1 % aarlig af deres Gage til de fattiges Kasse, medens det forventedes, at andre Borgere efter deres Evne og Vilkaar vilde tegne sig for en frivillig aarlig Gave. De fattiges Inspektører, som var Hovedkirkens Sognepræst, en af Magistraten, og to eller flere »fornuftige og redelige Borgere«, skulde føre et effektivt Tilsyn med, at alle Pengene indkom, og naar der var Bryl-

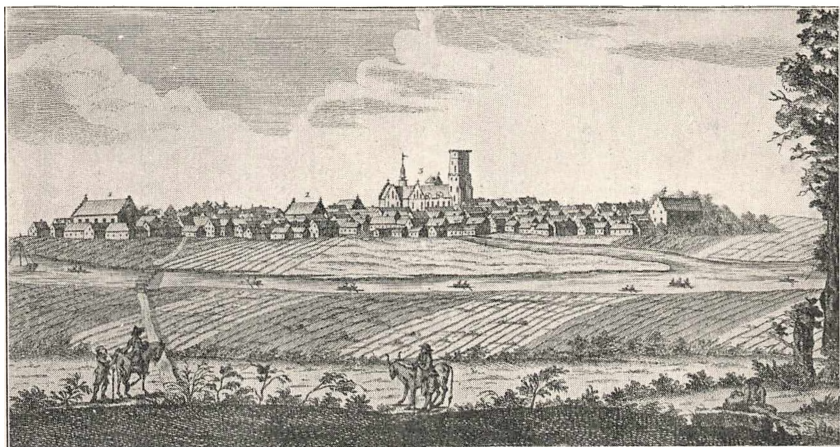
lup eller Barsel hos fornemme Folk selv gaa om med de fattiges Bøsse »for at Gæsterne til des større Gavmildhed kunde opmuntres«. Ogsaa i hvert Værtshus skulde der være en Bøsse til de fattige. Hver Mandag, som ikke var Helligdag, skulde Almisen uddeles af Inspektørerne til de fattige, men alle, som kunde arbejde, skulde — enten de vilde eller ej — sendes til de Byer, hvor der var indrettet Manufakturer. Var der blandt de fattige Drengbørn nogle, som havde stor Lyst til Bogen og var begavet med et meget godt Nemme, skulde Inspektørerne sætte dem i Latinskolen, hvor de skulde hjælpes af Skolens Indkomster fremfor nogen anden; de andre skulde sættes til Haandværksmænd. Naar nogen vilde indskrives i de fattiges Tal, skulde Inspektørerne forinden undersøge hans Forhold, og havde han selv ved Drukkenskab eller andre Laster forarsaget sin Armod, skulde han sendes til København, for at han kunde komme i Pesthuset, om han var udygtig til at arbejde. Iøvrigt indskærpedes det Inspektørerne ikke at antage nogen for Gunst og Venskabs Skyld og ikke at udelukke nogen af Had og Vrede. Ved hvert Aars Udgang skulde Regnskaberne aflægges af Inspektørerne, attesteres af Stiftamtmand og Biskop og indsendes til Direktionen i København. For at Menighederne ikke skulde besvære sig over det Overløb, de hidtil havde haft af fremmede Omløbere, blev det forbudt, at fremmede uden speciel kongelig Tilladelse gik omkring for at søge Almisser, og alle Færgemænd, Fiskere og andre, som boede ved Søkanten, fik alvorligt Tilhold om ikke at føre nogen fremmed Betler til Landet. Paa de fattiges Levned skulde Inspektørerne vel give Agt, og hvis der blandt dem fandtes nogen, som »elskede Drik og Fylder, sloges og klamredes, var letfærdige i deres Munde med Banden og Sværgeren eller anden uterlig Snak,« først alvorligt paaminde dem og i Prædiken straffe dem skarpt af Guds Ord. Kunde det ikke hjælpe, skulde de i nogen Tid lade dem miste deres Almisser, for at deres onde Natur kunde spæges ved Sult og Faste, men var det ogsaa forgæves, skulde de sendes til København og sættes i Pest- eller Spindelhuset. Dem, der

var lemlæstede, skulde Præsten formane til, naar de gik paa Gaden eller kom i Kirken, at skjule deres »Bræk og Fejl« det mest mulige; fremviste de alligevel deres lemlæstede Lemmer for at faa Almisse, skulde de sættes i Hullet nogle Dage paa Vand og Brød. De, som var ilde tilredt i Ansigtet af Flod eller Kræft, maatte overhovedet ikke komme i andre Kirker end Hospitalskirken eller lade sig se offentligt, »paa det saadanne beskadigede Mennesker ikke maatte forekomme frug'sommelige Quinder, og de derover forskrækkes og fange Skade.« For at man kunde være bedre forsikret om de fattiges Kirkegang, skulde der indrømmes dem et særligt Sted i Kirken, og Klokkeren føre Tilsyn med, hvem der udeblev. Hver Søndag fra Kl. 12 til det ringede sammen til Aftensang skulde de danske Skolemestre møde i Kirkerne og informere Ungdommen i deres Katekismus, men samtidig skulde alle, som nød Almisse og som havde Helbred til at komme, være til Stede, for at de af Ungdommens Undervisning kunde blive mindet om det, de havde glemt, og lære af nyt det, de ikke før havde vidst. Naar de fattige døde, skulde de have Frijord og gratis gejstlig Betjening, medens Kisten skulde bekos'es af deres Efterladenskaber eller, hvis disse var utilstrækkelige, af Fattiggassen.

Foranlediget ved en Bestemmelse i Forordningen bad de fattiges Inspektører: Cars'ten Worm, Søren Seerup, Anders Hansen Tarup og Anders Hansen Mahler, Magistraten og Hospitalsforstanderen om at skaffe dem oplyst, hvilke aarlige Indtæg'er de fattige havde og hvorledes de blev uddelt. Derefter indberettede de den 24. Oktober 1708 til Kongen Resultatet af Magistratens Hussøgning om de fattiges Antal og Lejlighed. Fremmede Betlere opholdt sig ikke til Stadighed i Byen. I Hospitalet var der 32 Portioner, hvoraf den mindste Del dog nødes af Lemmer, som boede der, nogle endogsaa af Folk, som hverken var i Hospitalet eller i Byen. Inspektørerne foreslog derfor, at Portionerne kun skulde tildeles indenbys, at Lemmerne skulde bo i Hospitalet, nøjes med deres Portioner og ikke tigge i Byen.

En Del Børn af fattige Forældre gav sig kun af med Betleri og det var derfor ønskeligt, at der kunde anvendes noget af de fattiges Kasse til at holde dem til Skole eller Haandværk for. En Del var galsindede og vildsindede, men man manglede Plads til at forvare dem. Gæste- og Almisseboderne var ganske forfaldne og Fundatserne manglede eller fordulgetes; kunde de komme i Stand, vilde det være til stort Gavn for de fattige. Endelig spurgte In-

Ribe set fra Nord. Efter Stik i Danske Atlas.

spektørerne om, hvor ofte Uddelingerne til de fattige skulde finde Sted og om ikke alle de fattiges Indtægter, være sig af Legater eller andet, burde uddeles paa samme Maade.²¹ Aart efter ønskedes der atter Oplysninger om de fattige²² og i 1715 fordrede Stiftamtmand Calnein Klarlægelse af Gildens Forhold.²³ Da han imidlertid ikke kunde faa oplyst Byens Tilstand, indberettede han Sagen, og i 1717 blev der da nedsat en Kommission, som blandt andet skulde undersøge den store Uorden, som var med de fattiges Kapitaler. De blev mindre og mindre, fordi de Huse og Gaarde, hvori Pengene var anbragt, forfaldt og nedbrødes, og fordi det ene Magistratsmedlem efter det andet, som enten selv sad inde med disse Kapitaler eller burde være ansvarlig derfor, døde, og Regnskabet ikke

blev ført til Rigtighed, førend deres efterladte Midler blev adspredt.²⁴

Endelig traf i August 1724 Stiftsøvrigheden, Magistraten og de fattiges Direktører (Søren Seerup, Anders Hansen Mahler og Niels Brasen) en Række Bestemmelser²⁵ om Byens Fattigvæsen, som dog i det væsentligste kun var en Indskærpelse af Bestemmelserne i 1708-Forordningen eller Udredning af Forhold, som i det foregaaende er blevet belyst.

KILDER OG BEVISSTEDER

INDLEDNING

Side 11—17.

¹) J. Kinch: Ribe Bys Historie, II, 412 ff.; Ribe Skattebøger og Skattemønstre for de paag. Aar; jfr. Indberetn. 1735. — ²) Kinch anf. St. — ³) Kinch, II, 608 f. — ⁴) P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark 1619—1848, I, 1900, p. 195. — ⁵) Tingbog ¹⁰/₂ 1661; Kinch, II, 414. — ⁶) Johs Lindbæk: Aktstykker og Oplysn. til Statskollegiets Historie 1660—76, I, 1903, p. 65—67. — ⁷) Privilegier for Frederiksdode af ⁹/₁₁ 1661. — ⁸) Hugo Matthiessen: Fredericia 1650—1760, 1911, passim. — ⁹) Danske Atlas, V, 652; Kæmnerregnskab til Sønderporten, ²/₆ 1668. — ¹⁰) 1690 nævnes: »til Stampe-møllelusen forfærdiget en ny Stigbord i Stedet for en, som bortkom i den Tid Folket stod her for Byen, som kom til England«, Kæmnerregnskab til Sønderport 1690. — ¹¹) 1687 omtales Chr. Jørgensen Faarkroeg, boende i Amsterdam i »Gammel Skippergade«, »som den Stad Ribe udhænger«, Tingbog ²⁰/₁₁ 1687. — ¹²) Mads Pedersen Rostocks Digt om Ribe.

BYENS STYRELSE

Side 18—40.

¹) Kinch, II, 411 f. — ²) Jydske Registre, ²⁰/₁₁ 1660. — ³) Jydske Reg., ²/₁₀ 1660. 1665 paalægges det Borgmestrene at udrede Matrikelskat, smstds. ¹³/₆ 1665, jfr. ³⁰/₁₁ 1665. — ⁴) Jydske Registre, ²⁰/₁ 1681; ¹/₃ 1701. — ⁵) Om Mathias Worm, den 1707 forfattede Nekrolog over ham, trykt i C. P. Rothes »Brave danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle«, I, 1753, p. 447—67. — ⁶) N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie, III, 604. — ⁷) Kinch, II, 434; Ny kgl. Saml., 8vo, Nr. 192. — ⁸) P. Terpger: Inscriptiones Ripenses, 1702, p. 156 f. — ⁹) P. Terpger anf. St. — ¹⁰) Carl Christiansen: Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger, II, 1922, p. 436. — ¹¹) Raadstue Kopibog ²⁰/₇ 1695. — ¹²) J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmand i Danmark 1660—1848, 1895, p. 129. — ¹³) Rothe, anf. St., I 449. — ¹⁴) Skifteprotokol 1726. — ¹⁵) Jydske Registre ¹³/₂ 1700; Mag. Kopibog 1695—1701, ¹³/₂ 1700. — ¹⁶) Rahbek og Nyerup: Bidrag til den danske Digtekunsts Historie, IV Del, 1808, p. 130—135. — ¹⁷) Ribe Stiftamt. Kopibog, ¹⁰/₂ 1703; Jydske Registre, ¹²/₄ 1710. — ¹⁸) Tingbog ²⁰/₆ 1703. — ¹⁹) Kop- og Hesteskat af ⁹/₁₁ 1711. — ²⁰) Chr. Falster: Lærdoms Lystgaard, oversat af Jørgen Olrik, I, 12, 264 a; I, 53, 290 a; II, 9, 204 a, o. a. St. — ²¹) P. Terpger: Inscript. Rip., Appendix, 1714, p. 30. — ²²) P. Munch: Købstadstyrelsen i

Danmark 1619—1848, I, 1900, p. 104 ff. — ²³⁾ Om ham og de flg. Stiftamtmand, jfr. I. Bloch: Stiftamtmand og Amtmand i Danmark 1660—1848, 128 ff. — ²⁴⁾ Emil Marquard: Kgl. Kammerregnskaber fra Fred. III's og Chr. V's Tid, 1918, 201, 229. — ²⁵⁾ P. Terpger: Inscript. Rip., Appendix, 1714, p. 37. — ²⁶⁾ P. Terpger: Inscript. Rip., 1702, p. 87 f. — ²⁷⁾ R. A. Rentekammerets Deliberationsprotokol, XIV, 296, ^{16—17/12} 1687. — ²⁸⁾ Specifick. over Kopskatten for Ribe 1684. — ²⁹⁾ E. Marquard, anf. St., 368. — ³⁰⁾ Raadstueprotokol 18. Nov. 1715. — ³¹⁾ Raadstueprotokol ^{4/5} 1718; Jydske Tegn. ^{9/1} 1719. — ³²⁾ Raadstuebog ^{1/12} 1663. — ³³⁾ do. ^{7/1} og ^{7/2} 1664; jfr. om denne Strid, P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark 1619—1848, I, 1900, p. 80 f. — ³⁴⁾ Raadstuebog ^{10/5} 1664. — ³⁵⁾ Skattebog, Jan. 1665; Jydske Registre ^{13/6} 1665. — ³⁶⁾ Raadstuebog ^{5/1} 1667. — ³⁷⁾ Skattebog 1668; Johs. Lindbæk: Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—76, I, p. 324 f.; P. Munch anf. St., I, p. 81; Raadstuebog ^{5/1} 1667, ^{2/1} 1669. — ³⁸⁾ Magistr. Kopibog 1695—1701, ^{12/1} 1699. — ³⁹⁾ Skatteligning ^{3/1} 1704; Raadstuebog ^{5/1} 1719. — ⁴⁰⁾ Carl Christiansen: Bidrag til dansk Statshusholdning, II, 310. — ⁴¹⁾ P. Terpger: Inscriptiones Ripens., 1702, 162 f. — ⁴²⁾ Raadstue Kopibog 1695—99, ^{1/4} 1698. — ⁴³⁾ Raadstue Kopibog 1695—99, ^{9/1} 1698, samt bag i Bogen Tilførsler af ^{3/2} 1701, ^{11/2} 1701 og ^{10/3} 1701. C. C. Castensens Søn Mag. Mathurin Caspersen stillede dog Krav om, at der maatte udfærdiges ham en Afskrift af alle de i Tingbogen anulerede Indførseler om Striden, hvilket bevilgedes (Stiftamtmandens Kopibog ^{11/2} 1701.) — ⁴⁴⁾ Jydske Tegnelser ^{15/8} 1718, samt ^{9/1} 1719, Nr. 5 og 6, med Indlæg. Blandt disse især Calneins Skrivelse til Kongen af ^{5/7} 1718 med alle Anklagepunkter. — ⁴⁵⁾ Magistr. Kopibog 1711—24, ^{20/1} og ^{1/2} 1719. — ⁴⁶⁾ Raadstuebog ^{3/2}, ^{23/2} og ^{13/5} 1719.

SKATTETRYK OG FORFALD

Side 41—64.

¹⁾ R. A. Reviderede Regnskaber. Ribe Købstad. — ²⁾ Mag. Befal. og Forordn. (Raadstuebog), 14. Apr. 1665, 21. Apr. 1665. — ³⁾ Raadstue Kopibog 1660 ff., Brev af 16. Okt. 1666. — ⁴⁾ Pengemesterregnskab 1666. — ⁵⁾ Pengemesterregnskab 1665. — ⁶⁾ Regnskabsbog 1667. — ⁷⁾ Pengemesterregnskab 1668. — ⁸⁾ Disse og de følgende Tal er, naar ingen anden Kilde citeres, hentede fra Ribes Skattebøger og Skatteligninger for de paagældende Aar. — ⁹⁾ Skriv. af ^{27/1} 1675, Kopier af Magistr. Breve. — ¹⁰⁾ P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark 1619—1848, I, 1900, p. 195. — ¹¹⁾ Tingbog ^{1/6} 1691. — ¹²⁾ Samlinger til jydsk Hist. og Top., I, 111 f. — ¹³⁾ R. A. Revid. Regnsk. Ribe 1672—73. — ¹⁴⁾ Carl Christiansen: Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie etc., I, 1908, 354—72, II, 1922, 650—90. — ¹⁵⁾ Raadstue Kopib. for kgl. og Kollegiebreve 1679—89, ^{3/12} 1688; Rentek. Skr. ^{25/7} 1696. Kopib. 1695—1701. — ¹⁶⁾ Kopibog 1689—96, ^{9/5}, ^{10/5} 1693. ¹⁷⁾ Raadstue-Kopib. 1695—99, Jan. 1698. — ¹⁸⁾ do. 1695—1701, ^{11/12}, ^{18/12} 1700. — ¹⁹⁾ Dokumenter for Aarene 1661—1779, Breve af ^{20/1} 1700, ^{25/1} 1701. — ²⁰⁾ Tingbog ^{10/1} 1675. — ²¹⁾ Tingbog ^{10/11} 1675. — ²²⁾ Tingbog ^{15/1} 1704; Edv. Holm: Danmark-Norges indre Historie 1660—1720, II, 1886, p. 227. 1720 var Konsumtionen af Ribe 4200 Rdr. (Edv. Holm, II, 377), 1730 derimod kun 3033 (Magistr. Kopibog 1724—35, ^{30/12} 1730). — ²³⁾ Ribe Bys Grundtaxt

1682; Kopier af kgl. og Kancelliskr. til Ribe Mag. 1679—89, Skr. af $\frac{28}{1}$ 1682, $\frac{23}{12}$ 1682. — ²⁴) Raadets Forhandlingsprotokol 1658—71, $\frac{20}{1}$ 1665. — ²⁵) Raadstue Dombog $\frac{10}{1}$ 1680. — ²⁶) Kammerkoll. Resolution af $\frac{5}{3}$ 1690 (Kopibog for Regeringsskr. etc. 1689—96). — ²⁷) Pengemesterregnskab Nov. 1667. — ²⁸) Kopibog for kgl. og Kollegieskrivelser 1679—89, $\frac{1}{7}$ 1681. — ²⁹) Kopier af Magistratens Ordre, Aug. 1681. — ³⁰) Kopier af Mag. Ordre, $\frac{13}{12}$ 1685. — ³¹) Pengemesterregnskab 1699, Kæmnerregnsk. til Sønderport 1699. I Oktober 1693 var »efter Magistratens Befaling betalt de Folk, som ringede med Stormklokken udi 14 Dage for hendes Majestæt højlovlig Ihu-kommelse Dronningen af Sverige, 8 Rdr.« (Pengemesterregnskab Okt. 1693). — ³²) 1714 en Krigsskat paa 2159 Rdr. 1717 var Krigs- og Kopskatten tilsammen 5415 Rdr., men nedsattes til 5305. 1718 løb Restancerne op til 341 Rdr. Skatten s. A. er omtrent den samme som 1717, hvorpaa Restancerne voksede til 529 Rdr. 1719 androg Krigs- og Kopskatten tilsammen 3802 Rdr., men hertil kom en Transportskat paa 720; Restancerne 345. 1720 Krigsstyr 2778 Rdr., Kopskat 595, Restancer 310. 1721 Krigsskat 1965 Rdr., Restancer 107. — ³³) Mag. Kopibog 1711—24, $\frac{24}{5}$ 1712, $\frac{17}{6}$ 1712. — ³⁴) Danske Atlas, V, 616; Mag. Kopibog 1711—24, Jan. 1713. — ³⁵) Indberetning om Ribe 1735. — ³⁶) Edvard Holm, anf. St., II, 376, 378. — ³⁷) Edv. Holm, II, 373 f., 376 f. — ³⁸) Tingbog $\frac{5}{2}$ 1661. — ³⁹) Tingbog $\frac{19}{2}$ 1661. — ⁴⁰) Tingbog $\frac{8}{8}$ 1661. Vurderingen af Huse og Grunde androg da ialt lidt over 41,500 Sldr. — ⁴¹) Raadstuebog $\frac{21}{4}$ 1665. — ⁴²) Johs. Lindbæk: Aktstykker og Oplysn. til Statskollegiets Historie 1660—76, I, 1903, p. 323 f.; Jydske Tegn. $\frac{10}{7}$ 1668, Jydske Registre $\frac{22}{6}$ 1669. — ⁴³) Tingbog $\frac{15}{2}$ 1677. — ⁴⁴) Tingb. $\frac{23}{11}$, $\frac{14}{12}$ 1678. — ⁴⁵) Tingb. $\frac{15}{6}$ 1682. — ⁴⁶) Kæmnerregnsk. til Sønderport 1693. — ⁴⁷) Tingb. $\frac{2}{8}$ 1670. — ⁴⁸) Kopibog for Regeringsskrivelser m.m. 1689—96, $\frac{24}{6}$ 1690. — ⁴⁹) Tingbog $\frac{20}{7}$ 1692. — ⁵⁰) Tingbog $\frac{2}{11}$, $\frac{8}{11}$ 1692. — ⁵¹) R. A. Jydske Tegn. $\frac{10}{2}$ 1695. — ⁵²) Raadstue-Kopibog $\frac{10}{7}$ 1695. — ⁵³) Dokumenter vedk. Aarene 1661—1779, Ansøgn. af $\frac{10}{6}$ 1699. — ⁵⁴) Dok. vedk. 1661—1779, Skr. fra P. Bangh, Juli 1712. — ⁵⁵) Tingbog $\frac{22}{8}$ 1713. — ⁵⁶) Tingbog $\frac{19}{5}$ 1716. — ⁵⁷) Tingbog $\frac{4}{8}$ 1722. — ⁵⁸) Indberetning om Ribe 1735. — ⁵⁹) Kæmnerregnskab til Nørreport $\frac{20}{2}$ 1660. — ⁶⁰) Pengemesterregnskab $\frac{5}{7}$ 1667. — ⁶¹) Terpager: Rip. Cimbr., 379, 380 f.; R. A. Jydske Registre $\frac{28}{7}$ 1673. — ⁶²) Falsters Digt i Anledn. af Oldenborgernes Jubilæum. — ⁶³) Kæmnerregnskab til Nørreport, $\frac{2}{11}$ 1687; Pengemesterregnskab, Dec. 1692; Kæmnerregnskab til Nørreport, Nov. 1693. — ⁶⁴) Terpager, 379; Kæmnerregnskab til begge Porte, $\frac{4}{11}$ 1701. — ⁶⁵) Tingbog $\frac{17}{11}$ 1670, $\frac{2}{3}$ 1671; Raadstue Dombog $\frac{25}{8}$ 1671; Tingbog $\frac{4}{11}$ 1680. — ⁶⁶) Om Møntens Beliggenhed, Kinch, I, 524. — ⁶⁷) Tingbog $\frac{7}{12}$ 1675, $\frac{11}{6}$ 1682. — ⁶⁸) Thorup: Histor. Efterretn. om Ribarhus, Program 1835, p. 28. — ⁶⁹) Tingbog $\frac{25}{6}$ 1684; Stiftamtmandens Kopibog $\frac{15}{6}$ 1684. — ⁷⁰) Stiftamtmandens Kopibog, $\frac{4}{12}$ 1684, $\frac{19}{3}$ 1685, $\frac{1}{12}$ 1685, $\frac{20}{12}$ 1685; Tingbog $\frac{21}{3}$ 1685. — ⁷¹) Missive af $\frac{15}{12}$ 1685; Stiftamt. Kopibog $\frac{13}{3}$ 1686. — ⁷²) Stiftamt. Kopibog, $\frac{8}{3}$ 1687; Thorup anf. St., Bilag, S. 12. — ⁷³) Grønlands Notitser til Terpager. — ⁷⁴) Magistr. Kopibog 1830—37, $\frac{22}{6}$ 1832. — ⁷⁵) St. St. Blicher: Vestlig Profil af den cimbriske Halvø etc., Kbh. 1839, Side 37.

KOMMUNALE BEKYMRINGER

Side 65—86.

¹⁾ Raadstuebog, ¹⁶/₂ 1666. — ²⁾ Johs. Lindbæk: Aktstykker til Statskollegiets Historie etc., I, 320 ff. — ³⁾ Kæmneren til Nørreport havde saaledes en samlet Udgift paa 60 Sldr. i Aaret 1672, medens den 1671 havde været paa 290; 1682 havde Kæmneren til Sønderport en Udgift paa 55 Rdr., men 1681 havde den (paa Grund af Stampemøllens Istandsættelse, som alene kostede 729 Rdr.) ialt været 1012 Rdr. o. s. fr. — ⁴⁾ Kopier af Magistr. Ordre, ¹⁸/₂ 1687; Raadstue-Kopibog 1695—99, ²⁵/₆ 1696, jfr. Regnskaberne. — ⁵⁾ Delefoged-Regnskaber; Instrux af ⁹/₆ 1692 (Magistr. Kopibog). — ⁶⁾ Pengemesterregnskaberne; Reglement for Pengemesteren af ²³/₃ 1726 (Magistr. Kopibog 1724—35). — ⁷⁾ Pengemesterregnskaberne for de paag. Aar. — ⁸⁾ Kinch: Ribe Bys Historie, II, 391 f. — ⁹⁾ R. A. Jydske Tegn., ³⁰/₇ 1664, ²¹/₆ 1671. — ¹⁰⁾ Tingbog, ¹/₄ 1671, ²¹/₁₁ 1672. — ¹¹⁾ Jfr. Pengemester-Regnskab 1698. — ¹²⁾ Raadstuebog, ²⁵/₁, ²²/₂ 1703. — ¹³⁾ Magistr. Kopibog 1699—1707, ¹/₇ 1702. — ¹⁴⁾ Pengemester-Regnskaber 1725 ff. — ¹⁵⁾ do. 1726, 1727. — ¹⁶⁾ Chr. Falster: Lærdoms Lystgaard, oversat af Jørgen Olrik, I, 135; Saml. til jydsk Hist. og Topogr., VIII, 79. Sofie Dorothea Andersdatter Bruun, der var en Datter af Delefoged Anders Bruun i Ribe, havde først været gift med Raadmand Mads Pedersen Fridsch, derefter med Peder Jensen Baggesen (ikke Jens Baggesen som anført i »Danske Saml.«, 2 R., IV, 147). — ¹⁷⁾ Skattebogen 1728. — ¹⁸⁾ Jydske Tegnelser, ³¹/₁ 1727, ¹⁰/₄ 1728; Magistratens Kopibog 1724—35, ¹⁰/₁₂ 1728 o. a. St. — ¹⁹⁾ Præsident Worm indbetaler til Pengemesteren 100 Rdr. Lotteripenge (Raadstuebog, ²¹/₁₂ 1729). 1729 indkommer fra Ribe 150 Sldr., 1730 fra Randers m. m. 78 Sldr. (Pengemesterregnskaber). Samme Aar nærer man Haab om et Overskud paa 500 Sldr.. — ²⁰⁾ Kinch, I, 213, 257 f.; II, 600 ff. 1695 repareres Svale-Loftet ud mod Grønnegade; hertil, samt til Billederne over Raadstuekammerdøren brugtes 6 Spiger (Kæmnerregnskab til Nørreporten 1695). 1690 nedbrydes Pulpituret i Raadhussalen, som Musikanterne i forrige Tider havde musiceret paa (do. 1690). — ²¹⁾ Kæmnerregnskaberne. — ²²⁾ Kæmnerregnskab til begge Porte 1703; Kr. til Nørreport ¹¹/₁₁ 1691. — ²³⁾ Raadstuedombog, ¹⁰/₁ 1666. — ²⁴⁾ Tingbog, ¹⁵/₅ 1679; Stiftamtmandens Kopibog, ¹³/₆, ¹⁵/₆ 1685. — ²⁵⁾ De forplejedes for 9 Skill. daglig. Efter Dømmen blev de »stuppet til Kagen«, hvorfor Skarpretteren fik 1 Rdr. 4 Mark. samt 4 M. til Knægten og 2 M. til en Kande Vin (Pengemesterregnskab 1704). — ²⁶⁾ P. Terpager: Ripæ Cimbricæ, p. 461. — ²⁷⁾ Jydske Tegn., ²⁷/₆ 1707. — ²⁸⁾ Kinch, I, 521 ff. — ²⁹⁾ Gaden udenfor dette midlertidige Raadhus omlagdes i Juli 1708 for at se sømmelig ud (Kæmnerregnskab, ²⁰/₇ 1708); Raadstuebog ¹/₃ 1708, jfr. Samlinger til jydsk Hist. og Topogr., VIII, 71. Anvist Bagge Baggesens Arvinger ¹/₂ Aars Leje, 30 Rdr. (Raadstuebog, ²³/₁ 1710). — ³⁰⁾ Raadstuebog, ¹⁵/₃ 1708, Kæmnerregnskaberne. — ³¹⁾ Chr. Andersen Snedikers Specialregnskab 1709. — ³²⁾ Pengemesterregnskab, ²¹/₁₂ 1709. ²⁰/₁₁ 1710 bekom Jørgen Hansen Byskriver en Stol til at bruge paa Raadskammeret, 3 M. 4 Skill. (Kæmnerregnsk. til Sønderporten, ²⁰/₁₁ 1710). — ³³⁾ P. Terpager: Ripæ Cimbricæ, p. 461. — ³⁴⁾ Kæmnerregnsk. til Sønderport, 1727; Tingbog, ³/₁₁ 1728. 1713 fik Byfogeden Til-ladelse til at afholde Tinget i Raadhusets Forstue (Raadstuebog, ³⁰/₃ 1713).

— ³⁵) Raadstuebog, $\frac{7}{6}$ 1666. — ³⁶) Jfr. Kæmnerregnskaberne passim; Magistratens Kopibog 1695—99, $\frac{23}{7}$ 1697. En stor Mængde Sten var falden ned ved Skibbroen, og man skyndede paa for at faa dem bjergede i Land, idet fiskende Folk viste Tilbøjelighed til om Natten at slæbe dem af Vejen og bortføre dem til Ølænderne (do., $\frac{25}{6}$ 1696). — ³⁷) Kæmnerregnskab til Nørreporten 1725. — ³⁸) Fra Ribe Amt, Bind II, p. 172 ff. — ³⁹) Pengemesterregnskab, $\frac{5}{1}$ 1676. — ⁴⁰) Kæmnerregnskab til Sønderporten, $\frac{23}{1}$ 1699; Kæmnerregnsk. til Nørreporten, $\frac{20}{10}$ 1717. 1696 plantedes der 11 Pæle som Afvisere langs Vejen Nord for Byen (do. $\frac{12}{6}$ 1696). — ⁴¹) Magistr. Kopibog 1695—1701, $\frac{20}{1}$ 1699. — ⁴²) Calneins Indlæg af $\frac{5}{7}$ 1718 (Inkl. til Jydske Tegn., $\frac{5}{1}$ 1719, Nr. 5—6). — ⁴³) E. Tang Kristensen: Almanak-Optegnelser af Præsterne Niels Rømer og Peder Fanøe, Vejle 1918, p. 98; Raadstue-Kopib. $\frac{9}{10}$ — $\frac{10}{10}$ 1697. — ⁴⁴) Raadstue Kopibog 1695—99, $\frac{25}{6}$ 1696. — ⁴⁵) Kæmnerregnskab til Nørreporten 1687. — ⁴⁶) Istands. 1676 (Kæmnerregnsk. til Sønderport 1676), do. 1681 (smtsds. 1681). — ⁴⁷) Kæmnerregnskab til Nørreport, f. Eks. 1713, 1716, 1719, 1723. — ⁴⁸) Kæmnerregnsk. til Sønderport, 1684, 1692 o. a. St. — ⁴⁹) Do. 1692. — ⁵⁰) Do. Aug.—Septb. 1716. — ⁵¹) Raadstuebog, $\frac{7}{6}$ 1666. — ⁵²) Kopier af Magistr. Ordre, $\frac{1}{4}$ 1674. — ⁵³) Raadstuebog, $\frac{7}{3}$ 1715. — ⁵⁴) Fra Ribe Amt, 1918, 655 f.; Kæmnerregnsk. til Sønderporten 1680. — ⁵⁵) Samlinger til jydsk Historie og Topografi, I, 133 — ⁵⁶) Kæmnerregnskab til Sønderporten 1674; Pengemesterregnskab 1672. — ⁵⁷) Kæmnerregnsk. til Nørreporten 1669. — ⁵⁸) Pengemesterregnskab 1681. 1726 udstyres en ny antagen Vægter med en ny *Morgensljerne*, beslaaet med Jern foroven og fornedet og forsynet med Jernpig (Kæmnerregnsk. til Sønderporten, $\frac{3}{6}$ 1726). — ⁵⁹) Raadstuebog, $\frac{24}{7}$ 1704. — ⁶⁰) 1714 forøges de faste Vægtre, som en Tid lang havde været 2, med en 3dje (Pengemesterregnskab 1714). I 1720erne var Tallet 2 (jfr. Magistr. Kopibog 1724—35, $\frac{10}{6}$ 1726). — ⁶¹) Tingbog, $\frac{18}{4}$ 1682. — ⁶²) Stiftamtmandens Kopibog, $\frac{13}{6}$ 1685; Magistr. Kopibog 1699—1707, $\frac{1}{3}$ 1701. — ⁶³) Stiftamtmandens Kopibog, $\frac{14}{11}$ 1685, $\frac{1}{3}$ 1688, $\frac{20}{7}$ 1688, $\frac{21}{11}$ 1693, $\frac{5}{4}$ 1698. Stadsmusikanten *Jacob Witzig* afløstes 1702 af *Garlef Kinast* (Jydske Registre, $\frac{17}{12}$ 1701, Stiftamt. Kopibog, $\frac{17}{5}$ 1702). 1726 fik *Joh. Frid. Krosp* kgl. Konfirmation (Jydske Registre, $\frac{18}{6}$ 1726).

FRA DET DAGLIGE LIV

Side 87—116.

¹) P. Terpager: Inscript. Ripens., 1702, 163 f. — ²) Ribe Delefogeds Regnskab 1692; Raadstue-Kopibog 1690—95, $\frac{10}{8}$ 1692, $\frac{9}{4}$ 1693. Biskop Brorson siger bl. a. 1743 om V. Vedsted Sogn, at det gøres fattigt af Stormflod, Kvægpest og Overlast af en Mængde Ulve (Fra Ribe Amt, V, 578). — ³) P. Terpager: Inscript. Ripens. Appendix, 1714, p. 69. — ⁴) Henrik Bruun: Forsøg til en fysisk oekon. Beskrivelse over Ejlandet Mandøe, Haderslev 1806, p. 28. — ⁵) Tingbog $\frac{5}{12}$ 1682. — ⁶) Tingbog $\frac{28}{1}$ 1696. — ⁷) Terpager: Ripæ Cimbricæ descriptio, Flensb. 1736, p. 741. — ⁸) Tingbog $\frac{24}{1}$, $\frac{23}{1}$ 1721. Jfr. om disse Vandfloder desuden Kæmnerregnskaberne for de paagældende Aar. — ⁹) Terpager: Inscript. Rip., 1702, 165. — ¹⁰) Terpager: Ripæ Cimbricæ, 1736, p. 733. — ¹¹) Pengemesterregnskab $\frac{5}{4}$ 1716. — ¹²) Chr. Bruun: Falsteriana, Kbh. 1869, 71 f. — ¹³) Terpager: Ripæ Cimbricæ, p. 734.

— ¹⁴) Magistr. Kopibog 1699—1707, ²²/₃ 1703; Kæmnerregnskab 1705. — ¹⁵) Kæmnerregnskab til Nørreport ²/₇ 1684. — ¹⁶) Kæmnerregnsk. til Nørreport ²/₇ 1684, do. til Sønderport ²⁸/₉ 1689, do. til Nørreport ²/₅ 1690; Terpager, 733. — ¹⁷) Skrivelse fra Calnein til Kongen, ⁵/₇ 1718, Indlæg til Jydske Tegn. 1719, Nr. 5—6. — ¹⁸) Johs. Lindbæk: Aktstykker og Oplysn til Statskollegiets Historie 1660—76, II, 303—06; Fra Ribe Amt, III, 773—77. — ¹⁹) Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 2. R., II, 41—45. — ²⁰) Tingbog ¹⁰/₂ 1680. — ²¹) Magistr. Kopibog. Udg. Breve, ⁴/₁₂ 1704. — ²²) Tingbog ²/₁₂ 1704, ²⁴/₂ 1705 — ²³) Tingbog ³/₁₁ 1705, ³/₂ 1706, ⁹/₁₂ 1707, ²⁴/₁ 1708. — ²⁴) Rahbek og Nyerup: Bidrag til den danske Digtekunsts Historie. IV, 1808. p. 258. — ²⁵) C. Molbech: Uddrag af Biskop Bircherods Dagbøger, 1846, 484. — ²⁶) Tingbog ¹⁹/₂, ¹⁷/₈ 1706. — ²⁷) Jydske Tegn. ⁴/₁ 1707, ¹⁸/₇ 1707. — ²⁸) Kæmnerregnskab til Sønderport, Marts—April 1726; Tingbog ²⁴/₁₀ 1727; Kæmnerr. til Sønderport, Marts 1752; Hugo Matthiessen: Tønder Kagmand, »Illustreret Tidende«, 64. Aarg., 1923, p. 512; om Kagen i det hele taget, samme: De Kagstrøgne, 1919, 48 ff. — ²⁹) Tingbog ³/₉ 1660. — ³⁰) Tingbog ¹⁰/₁ 1720. — ³¹) Kæmnerregnskab til Sønderporten, ⁴/₁₀ 1700. — ³²) Kæmnerr. til Nørreporten, ⁴/₁₁ 1692; do. til Sønderporten, ²³/₄ 1699, ⁸/₁ 1700, ²/₉ 1700. 1720 repareres Træhesten igen og dens Hals befæstes med Jernskinner paa begge Sider. Ny Træhest 1747 (Kæmnerr. til Sønderporten, ²²/₇ 1720; Raadstuebog ⁹/₄ 1747). — ³³) Kæmnerregnskab til Nørreporten, ¹⁰/₁₂ 1675; do. til Sønderporten, ¹³/₉ 1700. Om »Pælen« som militær Straf, P. Fr. Rist: Fra Støvlet-Tiden, 1884, 187 f. — ³⁴) Kæmnerregnskab 1702; C. N. Termansen: Galgebakken i Ribe Plantage, Ripenser-Bladet, I, 236 ff. — ³⁵) Kæmnerregnskab til begge Porte 1703; do. til Nørreporten, ²³/₅ 1726. 1735 fornyedes de 3 Tværbjælker og Galgedøren, 4 Murmestre, 2 Kalkslagere og 3 Tømmermænd var i Arbejde og 3300 Mursten, ialt 33 Læs, samt yderligere 500 Mursten førtes ud til Byggeriet (Raadstuebog ²⁸/₇ 1735, Kæmnerregnskab til Nørreport, Aug. 1735). Ny Istandsættelse 1742 (do. 1742). — ³⁶) Samlinger til jydsk Historie og Topogr., I, 134. — ³⁷) Pengemesterregnskab ²⁸/₈ 1663, jfr. 1664; Kopier af Magistratens Ordre, ²³/₆ 1673. — ³⁸) Ribe Raadstuedombog, ¹/₁₀ 1678. Jfr. ældre Instrux for Natmanden Hans Rasmussen af ³⁰/₁₁ 1666 (Raadstuebog), samt Instrux for Vitus Wagner af ¹⁷/₂ 1724 (Magistr. Kopibog 1722—44). — ³⁹) Magistr. Kopibog, ¹⁰/₂ 1693. — ⁴⁰) Tingbog, ¹¹/₁₂, ²⁵/₁₂ 1690; ¹/₁₂ 1716, ²³/₂ 1717. — ⁴¹) Saml. til jydsk Hist. og Topogr., I, 134. — ⁴²) Pengemesterregnskab 1705. — ⁴³) do. 1672; Raadstuebog ²⁷/₆ 1720. — ⁴⁴) Magistr. Kopibog 1722—44, ¹⁷/₂ 1724. — ⁴⁵) Kæmnerregnskab til Nørreport, ²⁸/₉ 1692; Raadstue Kopibog, ²⁰/₈ 1695. — ⁴⁶) do. ¹/₉, ²⁵/₉ 1696; Kæmnerregnskab til Nørreport, ³⁰/₄ 1700. — ⁴⁷) Plakat ³⁰/₉ 1718 (Raadstuebog); Pengemesterregnskab 1676; Magistr. Kopibog 1699—1707, ¹⁰/₁₁ 1703. — ⁴⁸) Raadstuebog ¹³/₁ 1724; Skarpretters-Instrux af ¹⁷/₂ 1724, Magistr. Kopibog 1722—44. — ⁴⁹) Magistr. Kopibog ⁵/₉ 1691. — ⁵⁰) Kopier af Magistr. Ordre ²⁷/₁₀ 1682; Magistr. Kopibog ²³/₉ 1696. — ⁵¹) Raadstuebog, ²⁸/₇ 1660; Kopier af Magistr. Ordre, 3. Aug. 1683. — ⁵²) Tingbog ²⁴/₈ 1680. — ⁵³) Terpager: Ripæ Cimbricæ, 709. — ⁵⁴) Pengemesterregnskaber for de paagældende Aar; Kæmnerregnskab til Nørreporten, ¹/₈ 1712. — ⁵⁵) Kæmnerregnskab til Nørreporten, ¹⁴/₅ 1663. — ⁵⁶) Johs. Knudsen: Søkortdirektør Jens Sørensen, Kbh. 1918, 144 f. — ⁵⁷) Werlauff: Historiske Antegnelser til Holbergs 18 første Lystspil, 1858, p. 292. W's Formodning om, at denne Opførelse har fundet Sted i Ribe, bekræftes af

en Notits i en af Byens Protokoller om, at der dette Aar, 1697, havde været Komedianter i Byen (Raadstue-Kopibog 1695—99, $\frac{2}{6}$ 1697).—⁵⁸) Kopibog mærket F. 15, $\frac{10}{11}$ 1719 (Kinchs Exc. IX, p. 300). — ⁵⁹) Chr. Falsters Lærdoms Lystgaard, oversat af Jørgen Olrik, I, 116. — ⁶⁰) P. Terpager: Inscript. Ripens., 1702, 157. — ⁶¹) Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml., 8°, Nr. 190. — ⁶²) Tingbog $\frac{2}{12}$ 1721; $\frac{12}{12}$ 1716; $\frac{5}{6}$ 1708, Raadstuebog, $\frac{20}{3}$ 1708. — ⁶³) Kæmnerregnskab til Sønderport, $\frac{19}{6}$ 1730. — ⁶⁴) Pengemesterregnskab, Dec. 1685. — ⁶⁵) Pengemesterregnsk. 1669, 1704. — ⁶⁶) do., 1701. — ⁶⁷) do. 1719. — ⁶⁸) Tingbog, $\frac{4}{6}$ 1682. — ⁶⁹) Raadstuebog, $\frac{1}{7}$ 1660. — ⁷⁰) Raadstuebog, $\frac{17}{7}$ 1666; do. $\frac{9}{7}$ 1660. — ⁷¹) Tingbog, $\frac{9}{3}$ 1709, $\frac{20}{6}$ 1710. — ⁷²) Tingbog $\frac{1}{2}$ 1672. — ⁷³) Tingbog, $\frac{28}{10}$ 1727. — ⁷⁴) P. Terpager: Inscript. Ripens. Appendix, 1714, p. 69. — ⁷⁵) P. Terpager: Ripæ Cimbricæ, p. 713 ff.; samme: Inscript., 160 f.; Fra Ribe Amt, VI B., 547 f. — ⁷⁶) Plan i »Danske Atlas«, V. — ⁷⁷) Terpager: Inscript. Ripens., 1702, p. 160 ff. — ⁷⁸) Terpager: Inscript. Ripens. Appendix, 1714, p. 69.

VANDRINGER I RIBE

Side 117—140.

¹) Thorup: Blandede Efterretninger ang. Ribe Cathedralskole, V, 1828, Bilag, S. 7 og 16. — ²) Kopier af Magistr. Ordre $\frac{11}{6}$ 1686. Hans Nielsen Teilmand blev tiltalt af Naboen, fordi han havde opsat et Skur foran sin Dør og Krambod, der hindrede Udsigten og Oplukkelsen af Slagvindet hos Klageren. Magistraten gav dog Hans Nielsen Medhold, men paalagde ham at flytte »Opstængerne« indenfor Rendestenen (Raadstue-Dombog, $\frac{21}{11}$ 1684). — ³) Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 8°, Nr. 190; Kæmnerregnskab til Sønderporten $\frac{21}{11}$ 1752; Knægten for at feje Raadhusskorstenen og nedkaste Storkereden 4 Skilling. — ⁴) Fra Ribe Amt, 1918, 654 f. — ⁵) Tingbog, $\frac{20}{10}$ 1722. — ⁶) Peder Terpagers Hustru Maren Friis solgte det 1750 til sin Datter Vibeke, salig Borgmester Andr. Frausings (Raadstuebog, $\frac{3}{7}$ 1750). — ⁷) Kinch, II, 582. — ⁸) P. Terpager: Inscriptiones Rip., 1702, 6; Blandede Efterretn. ang. Ribe Cathedralskole 1827, 26; 1828, 38. — ⁹) N. M. Petersen: Bidr. til den danske Literaturs Historie, IV, p. 279. — ¹⁰) Kancelliets Brevbøger, $\frac{21}{3}$ 1620, p. 816 f.; Tingbog, $\frac{10}{8}$ 1669. — ¹¹) Terpager: Inscript. Appendix, 1714, p. 68. — ¹²) Terpager: Inscript. Rip., 1702, p. 155. — ¹³) Kinch, II, 586. — ¹⁴) Kæmnerregnskab til Sønderporten, $\frac{18}{4}$ ff., $\frac{28}{5}$ 1676. — ¹⁵) Tingbog, $\frac{4}{8}$ 1685. — ¹⁶) Tingbog, $\frac{9}{4}$ 1695. — ¹⁷) Terpager: Inscr. Rip., 1702, p. 160. — ¹⁸) Joh. Monrads Selvbiografi, udg. af S. Birket-Smith, 1888, p. 12; Tingbog, $\frac{11}{3}$ 1667. — ¹⁹) Falsters Indvielsesdigt 1727. — ²⁰) F. Eks. Plakat af $\frac{30}{6}$ 1718 (Raadstuebog). — ²¹) Kopier af Magistratens Ordre, $\frac{17}{6}$ 1681. — ²²) Kæmnerregnskab til Sønderporten, 1742; Galthen: Beskriv. over Kjøbstaden Ribe, 1792, 64. — ²³) Kæmnerregnskab til Sønderporten, 1745, 1746. — ²⁴) Kinch, II, 575 ff. — ²⁵) Tingbog, $\frac{29}{2}$ 1676. — ²⁶) Saml. til jydsk Hist. og Topografi, VIII, 68, 75 f. — ²⁷) Tingbog, $\frac{29}{6}$ 1703. — ²⁸) Kæmnerregnskab 1703; Tingbog, $\frac{21}{10}$ 1727; Grønlunds Notitser til Terpager. — ²⁹) Tingbog, $\frac{9}{7}$ 1669, jfr. Grundtaxt 1682; om Apotekets Ydre se Skødet 1732, hvorved Apoteker Neuman afhænder Huset til Kirurgen H. H. Schiøtte (Tingbog, $\frac{21}{10}$ 1732). — ³⁰) Kopier af Magistratens Ordre, $\frac{29}{3}$ 1688, Tingbog, $\frac{22}{10}$ 1689. — ³¹) Om Ribe Apotek og dets Indehavere henvises

iøvrigt til E. Dam og A. Schæffer: De danske Apotekers Historie, I, p. 217—25. — ³²⁾ Fra Ribe Amt, Aarb. 1908, p. 166. — ³³⁾ 1652 pantsatte Morten Lassen for 1000 Rdr. det Adelhus, han selv beoer, i Storegade ved Torvet paa den nørre Side af Gaden mellem M. Kristen Friis' Hus, som hans Søn Laurits Friis beoer, paa den østre Side og Tingslippen paa den vestre, samt en Stald Norden for Domkirken (Tingbog, ²⁹/₁₀ 1652). Morten Lassens Enke Ingeborg, Datter af Mag. Kristen Friis, ægtede siden Tolderen Mathurin du Pont. Laurits Mortensen Friis købte Huset 1689 (Tingbog, ³/₁₀ 1689), og efter hans Død (1718) beholdt hans Enke det. 1711 fik Byfoged L. M. Friis mod aarlig Jordskyld overladt en lille Plads ved det gl. Raadhus (Raadstuebog ¹³/₈ 1711). — Stenhuset med Aarstal 1634 paa det vestre Hjørne af Torv og Tingslippe, *Matr. Nr. 447*, ejedes i 1680erne af Niels Hansen Tønding. Renden i Slippen mellem de 2 Ejendomme omtales f. Eks. i Kæmnerregnskaberne til Nørreporten 1689 og 1695. 1709 solgte Niels Tønding til Peder Hansen Buntmager sit iboende Hus i Storegade mellem Nikolaj Thim Kobbersmed [*Matr. Nr. 446*, »Weis' Hus«] og Tingslippen (Tingbog, ¹⁹/₁ 1709). — ³⁴⁾ Kinch, II, 312 f.; H. de Hoffman: *Fundationes*, T. IV, p. 495; Kinch, II, 323. — ³⁵⁾ 1695 havde David Brügmans faet Tilladelse til at holde Herberg og Værtshus (Raadstue Kopibog, ²/₈ 1695). Da han ønskede at fralytte Byen, blev Barchmann Herbergerer (do., ²⁰/₈ 1698), i hvilken Anledning han fritoges for Skillingstaxt (Skatte-register 1699). 1728 blev Mathias Tornborg Herbergerer i Ribe (Jydske Registre, ¹²/₃ 1728, Nr. 39). — ³⁶⁾ Terpager: *Inscript. Ripens.*, 1702, p. 164 f. — ³⁷⁾ Raadstue-Kopibog 1695—99, ⁵/₃ 1696. — ³⁸⁾ Skifteprotokol 1727; Tingbog, ²³/₁ 1729. 1711 vurderes et Stykke af den forrige Raadhusgaards Grund, som Ingeborg, salig Ant. Barchmanns, ønskede at købe (Raadstuebog, ¹⁰/₁ 1711). — ³⁹⁾ Den gamle Gaard ejedes da af Madam Lang. Jfr. Dam og Schæffer: De danske Apotekers Historie, I, p. 229. — ⁴⁰⁾ Akter vedrørende Raadstueretten, ¹⁶/₁₂ 1675. — ⁴¹⁾ Kopier af Magistr. Ordre, ²⁰/₁₀ 1681; Tingbog, ²²/₁₁ 1681; Tingbog, ¹⁰/₂ 1686 — ⁴²⁾ Ribe Tingbog, ¹⁸/₁₀ 1687; Fra Ribe Amt, IV B., p. 670 f. — ⁴³⁾ 1695 køber Sr. Niels Knudsen Borgmester Brochmans Hus paa Storegade (Raadstue Kopibog, ⁴/₁₀ 1695); Fra Ribe Amt, IV B., p. 675 f. — ⁴⁴⁾ Kinch, II, 342. — ⁴⁵⁾ Tingbog, ¹³/₅ 1721 — ⁴⁶⁾ Fra Ribe Amt, IV B., p. 663 f.; Tingbog, ¹²/₁ 1734. — ⁴⁷⁾ Stiftamtmandens Kopibog, ⁷/₁₀ 1684, ¹³/₂ 1685, ⁷/₁₁ 1685. — ⁴⁸⁾ Do., ²⁷/₄ 1686, ²⁴/₁ 1698. Jfr. Dec. 1692. — ⁴⁹⁾ Fra Ribe Amt, IV B., 668 f. — ⁵⁰⁾ Annike, salig Johan Engels (Engelke), skøder til Raadmand Hans Vandel sit Hus paa Mellemdammens Østside mellem Niels Pedersen Terpagers Hus paa den ene og Nis Andersen Closters paa den anden (Tingbog, ¹⁰/₁₀ 1681). Apoteket maa have ligget paa en Del af Matr. 12; thi 1667 sælger Else, salig Borgm. And. Svanes, til sin Broder, Dr. Ludv. Pouch, et Hus paa Mellemdammen, som tidligere havde tilhørt sal. Engelbrekt Andersen, siden deres Fader og Broder, Mag. Joh. Pouch, mellem deres Faders Adelhus paa Østsiden og Lydik Andersens Hus paa Vestsiden (Tingbog, ¹⁰/₁₂ 1667). 1669 skøder Peder Pouch til Johan Engelke sine Oldefædres Hus paa Mellemdam mellem Engelbrekt Andersens forrige Hus, da Dr. Pouchs, paa vestre Side og Niels Pedersen Terpagers paa østre Side (Tingb., ¹³/₃ 1669). — ⁵¹⁾ Saml. til jydske Hist. og Topografi, VIII, p. 73 f. I Huset ud mod Møllestrømmen boede Jørgen Hansens Svigermoder, Marine Lauridsdatter, salig Peder Baggesens. 1696 solgte Jørgen Hansens Søn, Joen Jørgensen Korporal ved Prinsen af Wür-

tembergs Kompagni, »nu bestaaende i Flandern«, $\frac{2}{3}$ af Faders Gaard mellem Niels Jakobsen Byfogeds og Niels Pedersen Terpagers Huse til Købmand David Brüggman (Tingb., $\frac{21}{1}$ 1696). — ⁵²) Frost: Optegnelser om Ribe, 1842, 3 f.; Overenskomst af $\frac{9}{10}$ 1716 (Tingbog, $\frac{24}{5}$ 1718). — ⁵³) Jydske Tegnelser, $\frac{23}{4}$ 1722; Kommissionsakter 1722—26 (Ribe Stiftamts Arkiv). — ⁵⁴) $\frac{1}{10}$ 1670 skoder M. Worm til Chr. Christiansen Farver sin Gaard mod Nørreport mellem Peder Jensen Brøndums Hus og Ib Friis's Hus inden Porten, som Vibeke Jensdatter iboer, strækkende sig til Nibsaa (Tingbog, $\frac{1}{10}$ 1670). $\frac{21}{12}$ 1717 pantsætter Vilh. Brochmann til Margrethe de Hemmer, salig M. Worms, sin Gaard i Nørreportsgade mellem hendes egen Gaard paa den østre og Mag. Peder Terpagers Hus paa vestre Side (Tingb., $\frac{21}{12}$ 1717). — ⁵⁵) P. Terpager: Inscriptiones, 1702, p. 163; do. Appendix, 1714, p. 34; Kinch, II, 323 f. — ⁵⁶) Tingbog, $\frac{9}{2}$ 1685; do. $\frac{10}{3}$ 1711; $\frac{9}{11}$ 1716. Aaret efter solgte Jep Dideriksen Matr. Nr. 2 til Farver Peter Christiansen (Tingbog, $\frac{9}{4}$ 1717). — ⁵⁷) Tingb., $\frac{25}{8}$ 1690. — ⁵⁸) Jens Brasen: Discurs om Stædernes Forandring med Tiderne, i Anledning af den uden Riber Byes Nørre Port forandrede Kgl. Ladegaard til en Kgl. Stift-Amtmands Residentze og Herregaard. Skrevet 1725, trykt i Københ. 1729. Jfr. om Ladegaarden og Slotsjorderne: Thorups Efterretn. om Riberhus, Program 1835, Bilag, p. 13 ff. Tingb., $\frac{2}{12}$ 1721, Raadstuebog, $\frac{12}{6}$ 1720, $\frac{7}{10}$ 1723, $\frac{3}{5}$ 1725, $\frac{10}{2}$ 1730. En Dom fastslog 1724, at Beboerne af Ladegaarden var fri for Konsumtion, saa længe de ikke drev borgerlig Næring (Raadstuebog, $\frac{29}{10}$, $\frac{9}{11}$ 1724). — ⁵⁹) P. Terpager: Inscriptiones Ripenses, 1702, p. 167.

HANDEL

Side 143—175.

¹) Kinch, II, 47 f. (1550). — ²) Secher: Corpus constitutionum danicæ, V, 49 ff., 83, 94. — ³) Smstds., VI, 30. — ⁴) Ribe Tingbog, $\frac{20}{6}$ 1677. — ⁵) Raadets Forhandlingsprotokol. — ⁶) Secher: Corpus, V, 94. — ⁷) Secher: Corpus, VI, 253 f. — ⁸) Sager og Tosch: Bergens Beskrivelse, p. 165. — ⁹) Skoleprogram, 1842, p. 59 ff. — ¹⁰) Kinchs ekscp., III, p. 170. — ¹¹) Secher: Corpus, VI, 303 f. — ¹²) Jyske Registranter, 1673, Nr. 82. — Endnu saa sent som 1708 forelagde Borgerne Ekstrakter af deres ældre Privilegier, der tillod dem Købmandsskab overalt i Jylland, og de fik Paategning om, at der ikke maatte gøres dem Forhindring heri. (Landsark. Viborg, Ribe Stiftamts Kopibog $\frac{24}{6}$ 1708). — ¹³) Kopibog 1679—1689, under $\frac{25}{2}$ 1681. — ¹⁴) Kopibog 1679—1689, under $\frac{25}{2}$ 1682. — ¹⁵) Dokumenter 1661—1779, under $\frac{21}{6}$ 1686. — ¹⁶) Kopibog 1689—1696, under $\frac{27}{6}$, $\frac{10}{7}$, $\frac{18}{5}$ 1690. — ¹⁷) Fra Ribe Amt, 5. Bd., p. 83 n. — ¹⁸) Jyske Tegnelser, XV, 19, 56. — ¹⁹) Raadstuens Kopibog 1695—1699, under $\frac{12}{2}$ og $\frac{21}{7}$ 1636; Kopibog 1689—1696, under $\frac{11}{6}$ 1696. — ²⁰) Jyske Registre. — ²¹) Tingbog, $\frac{24}{10}$ 1681. — ²²) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamts Kopibog, $\frac{14}{1}$ 1687. — ²³) Kopibog 1699—1707, under $\frac{20}{7}$, 1700. — ²⁴) Skifteprotokol, $\frac{27}{5}$ 1693. — ²⁵) Ribe Byark. Kgl. Maj.s og Rentekammerskr., $\frac{23}{11}$ 1693. — ²⁶) Tingbog, $\frac{25}{6}$ 1666. — ²⁷) Raadstueprotokol, $\frac{31}{7}$ 1663. — ²⁸) De fremmede betalte 2 Sk. i Bropenge af hver Øksen, medens Byens Borgere nøjedes med det halve. — I 1713 var der fra 6. April til 7. Maj 102 hollandske Øksenskibe paa Riber Red, medens Ribe, Tønder og Husum tilsammen kun mønstrede 7. (Ny kgl. Saml., 8vo, Nr. 190). — ²⁹) Byens Indtægt af Bropenge var dette Aar alene af Øksne 218 Rdr. — ³⁰) Lands-

ark. Viborg. Ribe Stiftamtets Kopibog, $\frac{5}{10}$ 1685. — ³¹) Tingbog, $\frac{18}{7}$ 1693. — ³²) Kopibog 1690—1695, under $\frac{11}{4}$ 1694, $\frac{5}{4}$ 1695. — ³³) Tingbog, $\frac{15}{11}$ 1692. — ³⁴) Tingbog, $\frac{23}{7}$ og $\frac{2}{8}$ 1695. — ³⁵) Raadstuenes Kopibog 1695—1699, under $\frac{15}{10}$ 1697. — ³⁶) Fra Ribe Amt 1927 (Ribe Borgere). ³⁷) Saml. til jysk Hist. og Top., VIII, 75. — ³⁸) Kinch: Ribe, I, 536. — ³⁹) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamtets Kopibog, $\frac{13}{6}$ 1685. — ⁴⁰) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamtets Kopibog, $\frac{5}{2}$ 1687. — Jyske Tegnelser, 1697, Nr. 57. — ⁴²) Kopier af Magistratens Ordre (F. 5), $\frac{8}{4}$ 1684. — ⁴³) Ribe Byarkiv. Kgl. Maj.s og Rentekammerskrivelser, $\frac{3}{4}$ 1688. — ⁴⁴) Kopibog 1679—1689, under $\frac{22}{6}$ 1688. — ⁴⁵) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamtets Kopibog, $\frac{30}{8}$ 1688. — ⁴⁶) Jyske Reg., 1688, Nr. 13. — ⁴⁷) Tingbog, $\frac{18}{7}$ 1688. — ⁴⁸) Jyske Reg., 1688, Nr. 2. — ⁴⁹) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamtets Kopibog, $\frac{2}{10}$ 1690. — ⁵⁰) Kopibog 1679—1689, under $\frac{21}{7}$ 1685. — ⁵¹) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamtets Kopibog, $\frac{6}{10}$ 1688. — ⁵²) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamtets Kopibog, $\frac{19}{12}$ 1684. — ⁵³) Kopibog 1695—1701, under $\frac{2}{4}$ 1695. — ⁵⁴) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamtets Kopibog, $\frac{20}{11}$ 1699 (Kopibog 1700—01, p. 94). Jyske Tegn. 1699, Nr. 68. — ⁵⁵) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamtets Kopibog, $\frac{28}{12}$ 1697. — ⁵⁶) Tingbog, $\frac{3}{12}$ 1676. — ⁵⁷) Kopier af Magistratens Ordre, $\frac{23}{6}$ 1680. — ⁵⁸) Diverse Kæmnerregnskaber. F. Eks. $\frac{20}{6}$ 1664, $\frac{22}{6}$ 1667, $\frac{11}{6}$ 1667. — ⁵⁹) Jyske Reg., 1669, Nr. 155. — ⁶⁰) Befalinger og Forordninger, $\frac{18}{6}$ 1669. (Instruktioner af denne Art er af Byraadet indført i Protokoller med denne Titel). — ⁶¹) Kopier af Magistratens Ordre, $\frac{17}{6}$ 1681. — ⁶²) Kæmnerregnskab, 1692. — ⁶³) Rigsarkivet. — ⁶⁴) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamtets Kopibøger, $\frac{7}{6}$ 1685. — ⁶⁵) Kæmnerregnskaber, f. Eks. $\frac{3}{6}$ 1681. — ⁶⁶) Kæmnerregnskaber 1693. — ⁶⁷) Under Dato $\frac{8}{6}$. — ⁶⁸) Eksc. 16, p. 201. — ⁶⁹) Kopibog 1679—1689, under $\frac{9}{4}$ 1688. — ⁷⁰) Ribe Byarkiv. Kgl. Maj.s og Rentekammerskrivelser, $\frac{17}{3}$ 1704. — ⁷¹) Ribe Byarkiv. Kgl. Maj.s og Rentekammerskrivelser, $\frac{7}{4}$ 1704. — ⁷²) Kopibog 1701—1710, under $\frac{17}{4}$ 1704. — ⁷³) Jyske Tegn., 1709, Nr. 51 og 56. — ⁷⁴) Tingbog $\frac{15}{10}$ 1710. — ⁷⁵) Tingbog, $\frac{23}{8}$ 1712. — ⁷⁶) Kopibog 1724—1735, under $\frac{21}{6}$ 1726. — ⁷⁷) Kopibog 1724—1735, under $\frac{9}{6}$ 1731. — ⁷⁸) I 1704 klagede Komsumtionsforpagterne over, at Byen var saa daarligt indhegnet, og over, at Borgerne havde smaa Baade liggende i Aaen, som de sandsynligvis om Natten brugte til at indføre Varer fra omliggende Byer. (Ribe Byarkiv. Kgl. Maj.s og Rentekammerskrivelser under $\frac{21}{4}$).

HAVNEN

Side 176—186.

¹) Skoleprogram 1842, p. 46 f. — ²) Kinch, II, 851. — P. Adler ser (i Skoleprogram 1842, p. 19) mere nøgternt end tidligere Forfattere paa dette Forhold og udtaler, at tidligere Dages Skuder næppe har været stort større «end de Bøtter, som dog endnu, skønt ikke uden Besvær, kunne flyde ind til Byen». — ³) Skoleprogram 1842, p. 24. — ⁴) Skoleprogram 1842, p. 13 ff. — ⁵) Secher: Corpus constitutionum daniæ, V, 12. — ⁶) Fra Ribe Amt, IV, 597 ff, V, 65 ff. — ⁷) Kopibog 1701—1710, under $\frac{22}{4}$ 1705. — ⁸) Jyske Reg. 1661, Nr. 24. — ⁹) Kæmnerregnskab 1661. — ¹⁰) Kæmnerregnskab 1664. — ¹¹) Diverse Kæmnerregnskaber. — ¹²) Skoleprogram 1842, p. 5 f. — ¹³) «Af Arilds Tid» havde Ripenserne haft Ejendomsret over

Riber Dyb, noget som Kronen ellers altid forbeholdt sig. Saa sent som 1482 fik Byen Bekræftelse paa denne Ret. — ¹⁴) Allerede 1630 havde man dog overdraget en Mand fra Sønderho dette Arbejde paa et begrænset Af-snit, som Byen Aaret før havde haft særlige Bryderier med (Skolepro-gram 1842 p. 10). — ¹⁵) Diverse Kæmnerregnskaber. 1674 modtog han til Sõtønderne 26 Rdr. 4 Mk. i Løn. Opsætningen af Kaber fandt Sted baade i Aaen, paa Riber Red og ved Romø og Mandø. — ¹⁶) Div. Kæmnerregn-skaber. — ¹⁷) Tingbog $16\frac{1}{2}$ 1680. — ¹⁸) Kæmnerregnskaber. — ¹⁹) Saml. til jysk Hist. og Top., IV, 199 f. — ²⁰) Kæmnerregnskab. Udgifter til Sõtønder og Kaber var samme Aar 61 Rdr. og dækkedes langt fra af Skibenes direkte Afgifter til dette Formaal. — ²¹) Pengemesterregnskab 1707. — ²²) Sõtønderregnskab 1708. — ²³) Ribe Byarkiv. Kgl. Maj.'s og Rentekamme-skrivelser $7\frac{1}{11}$ 1696. — ²⁴) Ribe Byarkiv. Kgl. Maj.'s og Rentekammerskri-velser $11\frac{1}{5}$ 1701. — ²⁵) Bytingsprotokol $22\frac{1}{4}$ 1696. — ²⁶) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamts Kopibog $18\frac{1}{6}$ 1700. — ²⁷) Kgl. Maj.'s og Rentekammerskri-velser $27\frac{1}{6}$ 1704.

TOLDERE OG SYNDERE

Side 187—194.

^{1a}) I 1664 fik Rentemester Henrik Müller Assignment i Ribe Toldsted for Forstrækning af rede Penge. (R A. Afregninger III, 88, 10 f). — ^{1b}) Al-kjærsig i »Fra Ribe Amt« 1905, p. 90 ff. Angaaende Toldgrænser se Søren Alkærsig: Toldgrænser mellem Nørre- og Sønderjylland i Saml. til jysk Hist. og Top. 3Rk., IV, 97 ff. — ²) Om Optrækkingerne 1594—11 se W. Christensen: Dansk Statsforvaltning i 15. Aarhundrede«, p. 18. — ³) Ting-bog $11\frac{1}{6}$ 1661. — ⁴) Bytingsprotokol $5\frac{1}{8}$ 1661 og Skoleprogram 1831, p. 13. — ⁵) Tingbog $8\frac{1}{11}$ 1661. — ⁶) Raadstuedombog $3\frac{1}{11}$ 1662. — ⁷) Jyske Reg. 1663, Nr. 56. — ⁸) Raadstuedomprotokol $2\frac{1}{12}$ 1663. — ⁹) Forhandlingsprotokol $8\frac{1}{2}$ 1668. — ¹⁰) Tingbog $22\frac{1}{4}$ 1684. — ¹¹) Landark. Viborg. Ribe Stiftsamts Kopi-bog $1\frac{1}{5}$ 1684. — ¹²) »Fra Ribe Amt« V 98 f. — ¹³) Landsark. Viborg. Ribe Stiftsamts Kopibog $1\frac{1}{4}$ 1685. — ¹⁴) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamts Kopi-bog $31\frac{1}{12}$ 1688. — ¹⁵) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamts Kopibog $16\frac{1}{4}$ 1689. — ¹⁶) Domsprotokol $23\frac{1}{6}$ 1691. — ¹⁷) Tingbog $14\frac{1}{5}$ 1709. — ¹⁸) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamts Kopibog $17\frac{1}{6}$ 1696. — ¹⁹) Dokumenter 1661—1779, $1\frac{1}{8}$ 1705. Blandt Smuglerne nævnes ved denne Lejlighed Købmand Anders Mahler og Jens Lauridsens Enke, Susanne, der havde saavel større Baade og »Stauer« liggende i Aaen til samme Formaal. — ²⁰) Tingbog $9\frac{1}{6}$ 1709. — ^{21a}) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamts Kopibog $21\frac{1}{7}$ 1701. — ^{21b}) Jyske Tegn. 1712, Nr. 123. Kommissionsakten kendes desværre ikke, og Omfanget af Sagen kan saaledes ikke angives. — ²²) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamts Kopibog 1685, diverse Datoer Februar. — ²³) Landsark. Viborg. Ribe Stift-amts Kopibog $28\frac{1}{6}$ 1692. — ²⁴) Landsark. Viborg. Ribe Stiftsamts Kopibog $10\frac{1}{7}$ og $1\frac{1}{8}$ 1696.

HAANDVÆRKERE OG LAUG

Side 195—235.

¹) Kinch, II, 196. — ²) Kinch, II, 324. — ³) Kinch, II, 396 f. — ⁴) Se C. Nyrop: Danske Gilde- og Laugsskraer, II, 1, 44, 114, 183, 393. — ⁵) Fra

snart sagt hver dansk Provinsby er der blevet opbevaret større eller mindre Partier af Lauges Arkiver, selv om meget er gaaet til Grunde efter Næringslovens Indførelse 1857. Fra Ribe er *alt* forsvundet, og forskellige Opfindringer i Bladene til at finde det frem, der muligvis kunde findes hos private, har vist sig resultatløse. — 6) Kæmnerregnskab. — 7) Kopibog 1701—1710, under $2\frac{2}{1}$ 1705. — 8) Raadstuens Kopibog 1695—1699, under $1\frac{3}{6}$ 1696. — 9) Dokumenter 1661—1779, Februar 1703. — 10) Domkapitlets Forhandlingsprotokol, $2\frac{1}{3}$ 1663. — 11) Forholdet er desværre ikke belyst ved Eksempler fra andre Provinsbyer; thi en Sammenligning med københavnske Forhold kan naturligvis ikke anvendes. Se iøvrigt Nielsen og Berg: »Danmarks Bogbindere«, p. 20 ff. — 12) Kopibog 1690—1695, under $2\frac{8}{4}$ 1693. — 13) Kæmnerregnskab 1667 og 1672. — 14) Kæmnerregnskab 1687. — 15) Kgl. Maj.'s og Rentekammerskrivelser. — 16) Kopibog 1679—1689, under $2\frac{4}{1}$ 1688. — 17) Raadstuens Kopibog 1695—1699, under $7\frac{1}{1}$ 1698. — 18) Jyske Registre 1660. — 19) Raadstuedombog, $1\frac{7}{3}$ 1671. — 20) Tingbog $27-29\frac{6}{6}$ 1683. — 21) Jyske Registre, $23\frac{7}{7}$ 1675. — 22) $17\frac{10}{10}$ 1731 oprettede Johanne Pedersdatter Schade et Legat »Fabero Schadeanum«. — 23) Raadstueprotokol $20\frac{7}{7}$ 1666. — 24) Kinch, II, 184 f. — 25) Domsprotokol, $29\frac{11}{11}$ 1695. — 26) Magistratens Kopibog, $25\frac{2}{2}$ 1694. — 27) Kgl. Maj.'s og Rentekammerskrivelser $13\frac{6}{6}$ 1705. — 28) Tidligere var Forholdet mellem den meget spændt, og i 1581 maatte der saaledes sluttes Forlig mellem dem, saaledes at Skomagerne maatte forpligte sig til ikke at lave Tøfler, Tøffel-magerne til ikke at lave Sko og Støvler (Skoleprogram 1844, p. 62). 29) Kopier af Magistratens Ordre, $22\frac{2}{2}$ 1683. — 30) Kgl. Maj.'s og Rentekammerskrivelser, $29\frac{12}{12}$ 1705. — 31) Jyske Tegnelser 1705, Nr. 124. I Modsætning hertil gaves der i 1716 (Jyske Tegnelser, Nr. 19) en tidligere svensk Fange, Hans Michel Sabath, der intet Lærebrev havde, Tilladelse til at drive Skræderhaandværket i Ribe, men kun paa Betingelse af, at han vandt Borger-skab, gjorde Mesterstykke og indtraadte i Lauget. — 32) Tingbog $15\frac{6}{6}$ 1663. — 33) Tingbog, $25\frac{5}{5}$ 1717. — 34) Tingbog, $2\frac{1}{2}$ 1728. — 35) Allerede i Folkevisen om Dronning Bengerd omtales det, at der i Ribe var mange Smede, men det vides ikke, om der var særlige Aarsager hertil, eller om de har været særlig kunstfærdige og derved faaet Ry fremfor andre Byers. Efter Reformationen kendes der ikke særlige Egenskaber hos dem. — 36) Skoleprogram 1844, p. 30. — 37) Kopibog for Magistratens Udfærdigelser 1699—1707, under $29\frac{5}{5}$ 1701. — 38) Jyske Registre 1715, Nr. 150, 1716, Nr. 10 og 59. — 39) Jyske Registre 1729, Nr. 235. — 40) Kopier af Magistratens Ordre, $1\frac{1}{8}$ 1685. — 41) Jyske Registre 1667, Nr. 39. — 42) Kopier af Magistratens Ordre, $23\frac{12}{12}$ 1683. Kopibog 1711—1724, under $17\frac{2}{2}$ 1716. — 43) Raadstuens Hovedprotokol, under $19\frac{6}{6}$ 1726. — 44) Tingbog, $17\frac{3}{3}$ 1733. — 45) Ribe Byarkiv. Befalinger og Fordringer, $7\frac{3}{3}$ 1659. — 46) Kopier af Magistratens Ordre, $19\frac{2}{2}$ 1687. — 47) Kopibog 1711—1724, under $13\frac{3}{3}$ 1719. — 48) Dokumenter 1661—1779, under $3\frac{10}{10}$ 1724. — 49) Kopibog 1679—1689, under $5\frac{8}{8}$ 1687. — 50) Kopibog 1695—1701, under $28\frac{4}{4}$ 1699. — 51) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamt's Kopibog, $21\frac{3}{3}$ 1700. — 52) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamt's Kopibog $18\frac{2}{2}$ 1707. — 53) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamt's Kopibog, $12\frac{4}{4}$ 1708. — 54) Falster: Lærdoms Lystgaard (oversat af J. Olrik), I, 92, 307. — 55) Kopibog 1690—1695, under $3\frac{3}{3}$ 1693. — 56) Kopibog 1679—1689, under $31\frac{3}{3}$, $23\frac{4}{4}$ 1688. — 57) Kopibog 1690—1695, under $19\frac{4}{4}$ 1692. — 58) Tingbog, $3\frac{12}{12}$ 1689. — 59) Landsark. Viborg. Ribe Stiftamt's Kopibog, $8\frac{12}{12}$, $10\frac{12}{12}$ 1684. — 60) Smstds., $29\frac{1}{1}$ 1685. — 61) Smstds.

¹³/₄ 1685. — ⁶²) Domsprotokol, ²⁷/₁₁ 1691. — ⁶³) Kopibog 1690—1695, under ³/₃, ²¹/₇, ²⁵/₈ 1693. — ⁶⁴) Kopibog 1690—1695, under ²¹/₆ 1693. — ⁶⁵) Saml. til Jysk Historie og Topografi, I, 106 ff. Nye Artikler konfirmeredes ²⁷/₁ 1708 (jyske Reg., 1708, Nr. 9). — ⁶⁶) Fra Ribe Amt 1928. — ⁶⁷) Tingbog, ⁵/₁₀ 1658. — ⁶⁸) Skoleprogram, 1844, p. 62. — ⁶⁹) Befalinger og Forordninger, ⁹/₃ 1666. — ⁷⁰) Skolens Samlinger til Ripæ cimbricæ. — ⁷¹) Ribe Stiftamts Kopibog, ¹/₁₀ 1684. — ⁷²) Tingbog, ⁹/₈ 1689. — ⁷³) Tingbog, ⁹/₈ 1689. — ⁷⁴) Domprotokol, ⁹/₇ 1689. — ⁷⁵) Ribe Stiftamts Kopibog, ¹⁷/₆ 1690. — ⁷⁶) Kopibog 1690—1695, under ²²/₁₂ 1692. I Skifteprotokollen kaldes han Braun. — ⁷⁷) Kopibog 1690—1695, under ¹⁰/₂ 1693. — ⁷⁸) Saml. til Jysk Hist. og Top., II, 16 ff. — ⁷⁹) Tingbog, ³/₁₂ 1690. — ⁸⁰) Kopibog 1699—1707, under ¹⁸/₁₁ 1700. — ⁸¹) Tingbog, ¹/₁₂ 1716. — ⁸²) Tingbog, ²⁹/₁₀ 1717. — ⁸³) Raadstueprotokol 1708—1723, under ²⁶/₁ 1730. — ⁸⁴) Henckel maatte adskillige Gange betale Lejermaals Bøder for dem, og den ene af dem, Katrine Elisabeth, indlod sig med en forældrig Person, der dog var af god Familie, Johannes Becker, som efter at have besvangret hende dræbte hende med nogle fosterfordrivende Midler. Derefter forsvandt han med Henckels faa Kostbarheder af Guld og Sølv og vides tilslut at have slaet sig paa gement Landeveysrøveri. — ⁸⁵) Forordning om Medicin og Apoteker af ¹/₁₂ 1672, Punkt 4 og 28. — ⁸⁶) Jyske Reg., ⁹/₅ 1681. — ⁸⁷) Kinch, II, 434. — ⁸⁸) Jyske Reg., ²⁷/₁₀ 1729. — ⁸⁹) Kopibog 1724—1735, under ²⁵/₁ 1725. — ⁹⁰) Ribe Stiftamts Kopibog, ¹⁸/₃ 1687. — ⁹¹) Smstds., ¹⁶/₈ 1695. — ⁹²) Befalinger og Forordninger, ³⁰/₁₁ 1666.

MILITÆR OG BORGERVÆBNING

Side 236—246.

1) Danske Kanc. Mønstringsruller, 1535—63. — 2) To unge Mænd overfaldt »Byens Vagt« med blanke Vaaben (Skoleprogram 1844, pag. 61). — 3) Skoleprogram, 1843, pag. 70. — 4) Adler: Efterretninger ang. Ribe, 1836, pag. 8. — 5) Div. Kæmnerregnskaber. — 6) Kæmnerregnskab, ²/₆ 1668. 7) Tingbog 1679. — 8) Kopier af Magistratens Ordre, ²²/₆ 1681. — 9) Kæmnerregnskab, ²/₆ 1700. — ¹⁰) Dokumenter 1661—1779, ²¹/₁₂ 1709. — ¹¹) Ribe Stiftamts Kopibog, ¹⁵/₃ 1710. — ¹²) Smstds., ²²/₃ 1710. — ¹³) Tingbog, ⁹/₈ 1712. — ¹⁴) Tingbog, ³⁰/₆ 1722. — ¹⁵) Becher: Samlinger, I, pag. 234. — ¹⁶) Kæmnerregnskab, 1664. Pengemestrenes Regnskaber. — ¹⁷) Magistratens Kopibog, ⁹/₆ 1675. — ¹⁸) Magistratens Kopibog 1673—1678, under ²⁵/₁₂ 1677. — ¹⁹) 1. jyske nationale Regiment. Det hørte hjemme i Vendsyssel men forlagdes i Aarene 1683—89 ofte til Sønderjylland og Holsten. Ogsaa de senere omtalte Regimenter var hjemmehørende i andre Dele af Landet og kun midlertidigt forlagt hertil. — ²⁰) Skattelister. — ²¹) Ribe Stiftamts Kopibog, 1684, Sept. — ²²) Tingbog, ¹⁸/₆ 1677. — ²³) Ribe Stiftamts Kopibog, 1686, Juli. — ²⁴) Kopier af Magistratens Ordre, ⁹/₁₀ 1686. — ²⁵) Kæmnerregnskab 1678. — ²⁶) Ribe Stiftamts Kopibog, ⁹/₁₁ og ¹⁵/₁₁ 1624. — ²⁷) Kæmnerregnskab, ¹⁸/₂ 1687. — ²⁸) Ribe Stiftamts Kopibog, ¹²/₂ 1687. — ²⁹) Kæmnerregnskab, ³⁰/₄ 1689 m. fl. — ³⁰) R. A. Reviderede Regnskaber. Ribe Købstad, 1691—98. — ³¹) Kgl. Maj. og Rentekammerskrivelser, ¹⁸/₃ 1693. — ³²) Smstds., ³/₈ 1695. — ³³) Ribe Stiftamts Kopibog, ⁹/₅ 1696. — ³⁴) Kopibog 1689—1696, under ¹⁰/₁, ⁹/₁₀, ¹⁰/₅. — ³⁵) Kgl. Maj. og Rentekammerskrivelser, 1700. — ³⁶) Kopibog 1695—1701, under ²⁷/₁₀ 1700. — ³⁷) Kopibog 1695—1701,

under ¹³/₄ 1701. Jyske Tegnelser, 1701, Nr. 30 og 36. — ³⁸) Kgl. Maj. og Rentekammerskrivelser, ¹⁴/₄ 1701. — ³⁹) Tingbog, Jan. 1710. — ⁴⁰) Holbech: Odensebogen, pag. 205. — ⁴¹) Jyske Tegnelser, 1712, Nr. 25. — ⁴²) Dokumenter 1661—1779, ¹/₆ 1712. Jyske Tegn., 1712, Nr. 113. — ⁴³) »Skatteligninger«. Ligning lagt ¹⁴/₁₂ 1728, Skillingskatten for 1734.

RIBE BYJORDER

Side 247—272.

¹) Ribe Byarkiv. Akter vedrørende Raadstueretten, 1646 f. — ²) Adler i Skoleprogram, 1847. Kinch, II, Kapitlet Markjorderne. — ³) Adler omtaler en Jordebog, som han daterer til ca. 1750, men Kinch har ikke kendt denne, og den synes ikke i Øjeblikket at befinde sig i Byarkivet. — ⁴) Kortet er rekonstrueret efter en gammel Plan over Ribes Jorder i »Den Weckerske Samling« i Tøjhusmuseets Tegnearkiv. Denne Plan er vel ikke helt nøjagtig, men den viser den topografiske Opfattelse af Markjorderne i 1700'erne, og Misvisningerne er ikke saa store, at det forrykker Helhedsindtrykket. Paa dette Kort er Marknavne indtegnet, uden at der er gjort Forsøg paa at vise Markernes Grænser og Arealernes Udstrækning, hvilket er en næsten uløselig Opgave. Hertil er for en stor Del benyttet et Kort, som de to Mænd, der har skabt Jordebogen, har udarbejdet til Stednavneudvalget, og som findes i dettes Arkiv. Desuden er benyttet et Kort over Vester Vedsteds Marker 1743 i Rigsarkivets Kortsamling (Nr. 172) og en Plan over Ribe 1824 (sammesteds Nr. 331), samt Kortet i Trap: Danmark, 1. Udgave, 1859. Det maa erindres, at det Vejnet, der vises her, er det gamle, som ikke falder sammen med det nuværende. Til Orientering kan tjene, at Jernbanen nordpaa omtrent følger den gamle Landevej til Varde. — ⁵) Min Opfattelse af Jernskærmarkernes Topografi falder — modsat alle de øvrige Jorder — ikke helt sammen med Forfatterne af Jordebogens Opfattelse; men alle Formodninger desangaaende bygger paa meget vage Oplysninger i Byens gamle Dokumenter, og min Antagelse maa staa for min egen Regning. Hvis Jordebogens Forfattere her tillige bygger paa Overleveringer, vil jeg dog med Eksempler fra andre Steder anføre, at der udmærket gennem Tiderne kan ske Forskydninger i Markers Benævnelse. — ⁶) 1773 gaves der kgl. Konfirmation paa de af Frederik II til Byen skænkede Engstrækninger. Ingen af disse Engparceller maatte sælges til udenbys (Jyske Reg., 1668, Nr. 56, og 1673, Nr. 84, 85). — ⁷) Ribe Byarkiv. Akter vedrørende Raadstueretten, ¹⁰/₂ 1661. — ⁸) Tingbog, ³¹/₅ 1666. — ⁹) Kopibog over Magistratens Ordre, ⁴/₄ 1674. — ¹⁰) Magistratens Kopibog, ¹³/₄ 1683. — ¹¹) Akter vedrørende Raadstueretten, ³/₄ 1673. ¹²) Tingbog, Marts 1667. — ¹³) Smstds. ¹⁷/₅ 1673. — ¹⁴) Raadstueprotokol ²⁸/₆ 1672. — ¹⁵) Jyske Registre, ³⁰/₇ 1673. — ¹⁶) Tingbog, ¹³/₃ 1667. — ¹⁷) Akter vedrørende Raadstueretten, ¹⁷/₇ 1668. — ^{17a}) Grønlands Tilføjelser til Terpager: Ripæ cimbricæ. — ¹⁸) Terpager: Appendix ..... 1714 pag. 70—71. — ¹⁹) Magistratens Kopibog, ¹²/₂ 1700. — ²⁰) Smstds., ¹¹/₁ 1699. — ²¹) Raadstuens Hovedprotokol, ¹/₆ 1718. — ²²) Tingbog, ²¹/₁ 1721. — ²³) Raadstuens Hovedbog, ⁵/₇ 1721, samt Raadstuen, Diverse Dokumenter, ²⁰/₆ 1726. Til Dæmningen skal han ifølge Grønlund have benyttet en Bakke ved Vittenberg Eng, der havde givet denne Navn. — ²⁴) Auktionsprotokol for Byens Jorder,

1704—92, under Aar 1722. — ²⁵) Raadstuen. Diverse Dokumenter, ²⁰/₁₀ og ²⁵/₁₀ 1726. — ^{25a}) Kortet er fornylig paany havnet i Hærens Arkiv, hvorfra det i 1852 blev afgivet sammen med en Del andre Kort fra H. H. Scheels Haand. — ²⁶) Magistratens Kopibog, ²²/₂ 1677. — ²⁷) Tingbog, ²⁷/₄ 1717 og Magistratens Kopibog, ¹⁷/₁₀ 1722. — ²⁸) Magistratens Kopibog, 1727. — ²⁹) Smdsts., ²⁴/₁₀ 1693. — ³⁰) Raadstuens Hovedprotokol, ⁴/₁₁ 1723. — ³¹) Landsarkivet Viborg. Ribe Stiftamts Kopibog, ¹⁰/₁₀ 1704. — ³²) Magistratens Kopibog, ¹⁵/₁ 1689. — ³³) Tingbog, ³/₄ 1687. — ³⁴) Magistratens Kopibog, ¹⁵/₁ 1689. — ³⁵) Raadstuedombog, ²⁰/₇ 1702. — ³⁶) Tingbog, ²¹/₄ 1703, ³/₄ 1705, ⁹/₄ 1709. — ³⁷) Raadstuedombog, ¹⁷/₂ 1703, ²²/₂ 1715, Magistratens Kopibog, ¹²/₄ 1710 og Auktionsprotokol over Byens Jorder, 1704—92, under 1710 og 1711. — ³⁸) Danske Vider og Vedtægter, II. — ³⁹) Diverse Kæmnerregnskaber samt Magistratens Kopibog, ⁹/₁ 1691, ¹⁸/₁₀ 1695, ¹⁵/₁₀ 1697, ²⁰/₃ 1700, ¹¹/₄ 1722. — ⁴⁰) Delefogdens Regnskab, 1695. — ⁴¹) Til Tider havde det dog ingen permanent Karakter, thi i 1692 anskaffedes der et Hus paa 4 Hjul. — ⁴²) Kæmnerregnskab, September 1727. — ⁴³) Raadstueplakat af ²⁰/₁₀ 1695. — ⁴⁴) Jyske Tegnelser, 1688, Nr. 84 og 85. — ⁴⁵) Kæmnerregnskab, ⁴/₄ 1662. — ⁴⁶) Auktionsprotokol over Byens Jorder diverse Aar. — ⁴⁷) Magistratens Kopibog, ¹⁹/₄ 1689. — ⁴⁸) Auktionsprotokol 1726, Magistratens Kopibog, ¹⁹/₄ 1689 og ¹/₂ 1731 samt kgl. Reskript til Stiftamtmanden af ²⁰/₃ 1743. — ⁴⁹) Tingbog, ²/₁₂ 1721. — ⁵⁰) Raadstue Dombog, ¹¹/₅ 1725 og Auktionsprotokol for Byens Jorder, 1704—92, under samme Dato.

DOMKIRKEN.

Side 275—296.

¹) Thott, 4to, 2030, fol. 33v, 43, 47r. — ²) J. Helms: Ribe Domkirke, Sp. 169. — ³) Tingbog 14. Marts 1667. — ⁴) Tingbog 4. September 1682. Ad Reg. 7. Kapsa 31. Pk. 15. Nr 11. — ⁵) RA. Ribe Stifts Regnskaber, 1669,—1682—93. — ⁶) J. Helms, anf. Arb. Sp. 170 — ⁷) D. Kanc. C. II, ³⁰/₄ 1697. Indberetninger om Købstadskirkernes Tilstand. — ⁸) Ad Reg. 7 Kapsa 32. Pk. 9 Div. Dok. 1683—1728. 14. April 1711. — ⁹) Tingbog 14. November 1713. — ¹⁰) Kopibog 1711—1724, 6. April 1714. — ¹¹) Ad Reg. 7 Kapsa 31. Pk. Nr. 12. — ¹²) J. Helms anf. Arb. Sp. 12. — ¹³) J. Helms, anf. Arb. Sp. 170. Jy. Tegn. 1734, 12. Nov., Nr. 100; — 1737 11. Jan. Nr. 4 med Indlæg (Stallknechts Tegninger). — ¹⁴) Terpager: Ripæ Cimbr. 335 Ad Reg. 7. Kapsa 32 Pk. 9. 4. Marts 1706. Helms, inf. Arb. Sp. 162f. Frost: Ribe Domkirke, S. 19. — ¹⁵) Rostocks Beskrivelse. Sml. Raadstuens Kopibog 1695—1699, under 25. Nov. 1698: Kul til Kobberpanden i Domkirken til Skolebørns Varme. — ¹⁶) J. Helms Arb. Sp. 162, Galthen: Beskrivelse om Ribe, 1792, S. 125. Terpager: Ripæ Cimbr. S. 215. — ¹⁷) Terpager S. 198. Grønlunds Anmærkninger og Tillæg hertil (i Latinskolens Bibliotek) P. T. Hansen: Efterretninger om Byen Ribe, 1. Saml., 1831, S. 18. ¹⁸) Thott, 4to, 2030 fol. 34v—35r. Sml. Raadstuens Kopibog 1658—71, under 16. Nov. 1667: Organisten antages og lønnes af Magistraten og Kapitlet i Forening. — ¹⁹) Domkirkens Regnskab 1688/89. Stiftamtmandens Kopibog 28. Nov. 1691. — ²⁰) Terpager: Inscript. Rip. App. 4—5. Domkirkens Regnskab 1704/05. Ad Reg. 7. Kapsa 32. Pk. 9. 7. Juni 1704, 11 Maj 1705. — ²¹) Terpager: Inscript. Rip. — Hans

Tavsens Sten, tegnet af Abildgaard 1774 (Nationalmuseet). — ²²⁾ Terpager Ripæ Cimbr. 578—80; Kinch II, 546. — ²³⁾ Kinch II, 537—48. — ²⁴⁾ Kopibog 1724—1735, under 28. Marts 1726. — ²⁵⁾ Jy. Reg. 24. Nov. 1660, Jy. Tegn. 26. Okt. 1667. — ²⁶⁾ Terpager: Ripæ Cimbr. 642f.; —: Inscript. Rip. Nr. 106. — ²⁷⁾ Grønlunds Anmærkninger til Terpager Ripæ Cimbr. Jy. Reg. 19. Febr. 1689. — ²⁸⁾ Frost S. 55ff, 76ff. — ²⁹⁾ Galthen S. 214. — ³⁰⁾ Lærdoms Lystgaard III, 10. — ³¹⁾ Kragelunds Betænkning 2. Sept. 1661, tidl. Gl. Kgl. Saml. 4to, 3236, nu i RA, Gjessing: Jubellærere I, 316ff. — ³²⁾ Jy. Reg. 14. Juni 1670; — 2. September 1674: der bevilges 300 Rdl, af Domkirkens Midler til Bisperesidensens Reparation, da der først kommer Penge hertil fra Eltang Præstekald, naar den nuværende Præst er død. — ³³⁾ Frost: Ribe Domkirke, 1841, 48—52. Kinchs Excerpter Nr. 8, S. 355. Terpager: Inscript Rip. Nr. 100. — ³⁴⁾ Frost, S. 57—60. Synodalakter: Ledreborg Hs. 4to, Nr. 399—400 (Gejstlig Ret: $\frac{9}{16}$ 1683, $\frac{28}{10}$ 1687. Præstedragt: $\frac{29}{10}$ 1685. DUSDRIKNING $\frac{9}{16}$ 1684. Sværgen og Drukkenskab $\frac{10}{10}$ 1683, $\frac{22}{10}$ 1685, Troldkunst $\frac{10}{10}$ 1683, $\frac{20}{10}$ 1690. Ægteskab $\frac{29}{10}$ 1690. Gudstjenesten $\frac{22}{16}$ 1685, $\frac{21}{16}$ 1686, $\frac{28}{10}$ 1687, $\frac{9}{16}$ 1683, $\frac{28}{10}$ 1685). Domkirkens Tjeneste: Ad Reg. 7. Kapsa 31. Pk. Nr. 14. Bispeembedets Økonomi: Synodalakter $\frac{9}{16}$ 1684, Kronens Skøder II, 617. Terpager: Inscript. Rip. Nr. 102. — ³⁵⁾ Frost, 60—62. Synodalakter $\frac{21}{16}$ 1695 (Overtro), $\frac{30}{10}$ 1695 (Præsters Agerbrug), $\frac{23}{10}$ 1696 (Degne), $\frac{23}{16}$ 1697, $\frac{27}{10}$ 1700 (Landemoderne). Terpager: Inscr. Rip. Nr. 103. — ³⁶⁾ Frost, 62—64. H. Ehrencron-Müller: Forfatterleksikon, 1927, V. Synodalakter $\frac{22}{10}$ 1704. Tingbog $\frac{19}{16}$ 1710; $\frac{10}{16}$, $\frac{18}{16}$ 1711. Bloch: Fynske Gejstlighed I, 181. — ³⁷⁾ Frost, 64f. Jy. Tegn. 8. Juni 1712 Nr. 65. Synodalakter $\frac{21}{16}$ 1712 (Ribe Landemode); $\frac{19}{10}$ 1712 (Varde Landemode). Fra Ribe Amt, V, 451. — ³⁸⁾ Frost, 65—70. Lærdoms Lystgaard I, 235 g. Synodalakter $\frac{20}{16}$ 1714 (Sabbatens Misbrug), $\frac{15}{16}$ 1718 (Præstedragt); $\frac{14}{16}$ 1721 (Skørgilder); $\frac{19}{16}$ 1727 (Vokslis m. v.). Fra Ribe Amt, V, 451—58.

DOMKAPITLET.

Side 297—313.

4) Kinch II, 492—519. Ad Reg. 7. Kapsa 32. Pk. 1. Nr. 1—4. Ribe Raadstuerets Justitsprotokol 1708—1723, fol. 342 r, 348 v—349 r. — 2) Geh.arch. Aarsberetn. II, 129. Biogr. Lex. XIII, 239 f. 3) Jordebogen af 1666. 4) D. Kanc. B. I, 2. J. (1572—1660). Diverse sagligt ordnet, XII, 2. d., 7. b. Kapitllets Jordebøger: 1661 (RA, RKB, 1660—79. Jordebøger. IV. Jylland, 21. Ribe); 1666 (Ad Reg. 7. Kapsa 31. Pk. Nr. 22.); 1669 (RA, VA, II, 41). — 5) Jy. Reg. — 6) Thiset: Stamtavler IX, 155. Danm. Adels Aarvog VII, 81. — 7) Kinch II, 415 f., Jy. Reg. 3. Apr. 1649. Terpager: Inscr. Rip. Nr. 104. Terpager: Ripæ Cimbr. 637 f. Paa Vardelandemodet $\frac{15}{10}$ 1673 indbød Biskop Kragelund alle Provsterne til sin Datters Bryllup $\frac{10}{5}$ 1674. — 8) Danm. Adels Aarvog III, 395 f. Jy. Reg. 8. Jan. 1640. — 9) Jy. Reg. 20. Maj 1650. Biogr. Lex. IX, 428 ff. — 10) Jy. Reg. 5. Sept. 1650; 22. Sept. 1661. Saml. Kinch II, 442 f. Præsident Matthias Worm fik 2. Juni 1669 (Jy. Reg.) det efter afdøde Dr. Monrads Enke ledige Præbende paa Livstid. — 11) Jy. Reg. 13. Dec. 1650. Kinch II, 513 ff. — 12) Ad Reg. 7. Kapsa 31. Pk. 15. Nr. 24. — 13) Præbende VI, Kinch II, 537 ff. 14) Biogr. Lex. VIII, 572—580. Jy. Reg. 28. Febr. 1657. Civ. Centraladm. 72. — 15) Jy. Reg. 23.

Febr. 1661, Nr. 10. Thiset: Stamtavler V, 342 Kronens Skøder II, 143. — ¹⁶) Jy. Reg. 7. Aug. 1666. R. K. B. 1660—1679. Div. Jordebøger over Kapitels- og Hospitalsgods . . . (1658)—1675. 5 b. Extrakt af Ribe Kapitels Gods. — ¹⁷) Sjæll. Tegn. 23. April 1670. Rockstroh: Den nationale Hær II, 10 f. Jy. Reg. 1. Aug., 22. Okt. 1670. Kronens Skøder II, 321, 406 f., 437 f., Frost, S. 53. Ad Reg. 7. Kapsa 32. Pk. 17. 9. Juli 1678. — ¹⁸) Ad Reg. 7. Kapsa 32 Pk. 17. 5. Marts 1681 — ¹⁹) R. A. Gejstl. Kontributions- og Skatteregnskaber VI. Ribe Stift, 1661—1680. — ²⁰) Jy. Reg. 15. April 1654. Univ. Retshist. II, 251. Kronens Skøder II, 439. — ²¹) Biskop Tønne Blochs Forestilling om Ribe Bispestols Adkomst til Jerved Kirke. Uldall 193. Biogr. Lex. IX, 430. — ²²) Erklæring 27. Sept. 1734. Bilag til Jy. Tegn, om Domkirken Reparation, 12. Nov 1734. — ²³) Regnskab i L. A. Viborg. — ²⁴) Frost, S. 76 ff. Ribe Bisparkiv. Kommissionsdomsakt 15. Febr. 1738 i Sagen Ribe Stiftsovrighed ctr. Seerups Arvinger og P. Terpager ang. Værgemaalet for Ribe Domkirke. 1 Bd., 1697 Sider i Fol. — ²⁵) Galthen, S. 212—15. Kinch II, 548 f. Terpager: Ripæ Cimbr. 218 ff. Thott 2030, 4to, under 1658, 1664. Fra Ribe Amt, V, 549 ff. — ²⁶) Thott 2030, 4to. — ²⁷) Jy. Tegn. 16. Febr. 1704, Nr. 18, med Indlæg. — ²⁸) J. Olrik: Drikkehorn og Sølvstøj, 62. Højesterets Voteringsprotokol 1739, fol. 64. — ²⁹) Ribe Kapitels Jordebog 1662, 80—83. (V A II, 30). Terpager: Ripæ Cimbr. 215 f. — ³⁰) Ad Reg. 7. Kapsa 31. Pk. 7. Nr. 4.

LATINSKOLEN.

Side 314—329.

¹) Thott 2030, 4to, fol. 34. Tingbog 20. Febr. 1660. — ²) Smst. 35 r. Jy. Reg. 14. Juli 163 Nr. 39. — ³) Jy. Reg. 7. Juli 1665, 22. Maj 1669, Nr. 64. — ⁴) Skoleprogr. 1827, S. 63. — ⁵) Skatkammerresolution 15. Jan. 1673. Tingbog 8. Juni 1675. Jy. Reg. 1667, 18. Aug., Nr. 118. — ⁶) Skoleprogr. 1827, S. 70 f. — ⁷) Skoleprogr. 1827, 72 f. Fra Ribe Amt VII: Ribe Borgere. 1660 til o. 1860, I (J. O. Brasen). — ⁸) H. Ehrencron Müller: Forfatterlexikon (Gregers Fog). Terpager: Inscr. Rip. Nr. 168. Synodalakter 11. Jan. 1676 (Soml. t. jy. Hist. og Top. 2. R IV, 459) Tingbog 4. Febr. 1690. Synodalakter 21. Juni 1689. Jy. Tegn. 1693, 10. Jan. Nr. 1; 14. Febr. Nr. 5. Tingbog 7. Marts 1693. Synodalakter 19. Juni 1696. — ⁹) Skoleprogr. 1827, 64 f. Jy. Reg. 4. Marts 1693; 3. Febr. 1700 Nr. 13. — ¹⁰) Ribe Landemodes Protokol 1694—1711, 19. April 1696. — ¹¹) Jy. Tegn. 22. Juni 1712, Nr. 75. — ¹²) Jy. Tegn. 19. Juli 1712, Nr. 80. Jy. Reg. 30. Juli 1712. — ¹³) Litteratur om Chr. Falster: Biogr. Lex. V, 72—79. Vilh. Andersen: Tider og Typer. Erasmus. II, 7. Skoleprogr. 1828. C. Bruun: Falsteriana. 1869 Indledningerne til Thaarups Udgave af Falsters Satirer 1840 og til J. Olriks Oversættelse af Lærdoms Lystgaard 1919—20. H. Ehrencron Müller: Forfatterlexikon. (Fra Ribe Amt VII, 260 ff.) C. Frank Christensen: Billeder af Christian Falster. — ¹⁴) Ribe Stifts Edsbog 1682—1768, fol. 125. — ¹⁵) Marius Kristensen: Fra Ribe og Omegn paa Christian Falsters Tid. (Fra Ribe Amt, V, 441—81). — ¹⁶) Lærdoms Lystgaard, III, 180, I, 233. — ¹⁷) Lærdoms Lystgaard, II, 154. — ¹⁸) Skoleprogr. 1828, S. 7. Lærdoms Lystgaard, I, 12; II, 42. — ¹⁹) Adskillige poetiske Sager, 1721. — ²⁰) Bruun: Falsteriana, 3—9. Lærdoms Lystgaard, I, 88 l., 305 sml. 180, 342. — ²¹) Skole-

program 1828, Bilag. Thaarups Indledn. XV. — ²²⁾ Jy. Reg. 15. Febr. 1726, Nr. 34, Skoleprogr. 1856. C. Frank Christensen: Et 200 Aars Jubilæum. (Fra Ribe Amt, VII, 248—55). V. Bloch: Af Ribe Katedralskoles Historie, 1910, 61—73.

DEN DANSKE SKOLE

Side 330—333.

¹⁾ Kinch II, 765—772. — ²⁾ Raadstue Dombog 1665—1668, 20. Juli 1666. — ³⁾ Magistratens Kopibog 1658—1671, 21. April 1665. Jy. Reg. 20. Maj 1665, Nr. 23. Tingbog, 16. Juli 1667. Borgerskabsprot. 12. Aug. 1668. Terpager: Inscr. Rip. App. S. 51. — ⁴⁾ Kopier af Magistratens Ordre (Gl. Sign. F. 5), 4. April 1673. — ⁵⁾ Tingbog, 28. Sept. 1680. — ⁶⁾ Tingbog, 6. Juni 1693. — ⁷⁾ Kopibog 1701—1710, 24. Marts 1707. Kopibog 1699—1707, 21. Jan. 1701. Raadstuens Hovedprot. 1708—1723, 16. April 1711. — ⁸⁾ Kopibog 1711—1724, 25. Juni 1711. — ⁹⁾ Raadstuens Hovedprot. 1708—1723, 26. Aug. 1711. 27. Okt., 1. Dec. 1718, Tingbog, 6, 20. Dec. 1718. — ¹⁰⁾ Kinchs Excerpter IX, B, 157.

S. CATHRINE KIRKE

Side 334—340.

¹⁾ Rostocks Digt. — ²⁾ Kinch II, 525 f. — ³⁾ Kinch II, 282—87. — ⁴⁾ Tingbog, 11. Marts 1690. — ⁵⁾ Kinch II, 452 f. Jy. Tegn. 4. Dec. 1665. Jy. Reg. 20. Okt. 1670. — ⁶⁾ Tingbog, 9. Marts 1665. — ⁷⁾ Terpager: Ripæ Cimbr. 381. Rostocks Digt, Jy. Reg. 28. Juli 1673, Nr. 83. — ⁸⁾ Terpager: Ripæ Cimbr. 380. — ⁹⁾ Kopibog 1690—1695, 29. Sept. 1691. — En Indberetning (DKanc. C. II, ³⁰⁾₁ 1697, Indberetn. om Købstadkirkerne) siger: Kirken har altid Hjælp behov, thi dens Indkomst er kun ringe. — ¹⁰⁾ Tingbog, 1. Maj 1683. — ¹¹⁾ Jy. Tegn., 18. Jan. 1726, Nr. 10. — ¹²⁾ Kopibog 1741 ff. (Gl. Sign. F. 15), 20. Aug. 1743. — ¹³⁾ Terpager: Inscr. Rip. 120 ff., — App. 53 f. Galthen, 150 ff. — ¹⁴⁾ RA. Supplikprot. 1703, 4. Kvartal, Nr. 578. Terpager: Inscr. Rip. App. — ¹⁵⁾ Terpager: Inscr. Rip. App. 52. Fra Ribe Amt 1918, 672 f. — ¹⁶⁾ Hofm. Fund. IV, 512.

HOSPITALET

Side 341—346.

¹⁾ Kinch II, 789—814. — ²⁾ Ad Reg. 7. Kapsa 35. Pk. 3. Nr. 19. Kronens Skøder II. — ³⁾ Jy. Reg. 2. Marts, 8. Juni 1669, 18. Dec. 1670. Jy. Tegn. 5. Aug. 1669, 9. Aug. 1672, Nr. 62. — ⁴⁾ Jy. Tegn. 2. Sept. 1672. Ribe Stiftamtmands Kopibog, 18. Sept. 1685, 11. Dec. 1686. — ⁵⁾ Jy. Reg. 4. Dec. 1684. Ribe Stiftamtmands Kopibog 31. Aug. 1693. Tingbog, 2. Okt. 1694. — ⁶⁾ Jy. Reg. 14. April, 22. Dec. 1719. — Kommissionsdom 12. Dec. 1712. Ad Reg. 7. Kapsa 35, Pk. 6, Nr. 2. — ⁷⁾ Tingbog 20. Febr. 1662, 31. Maj 1687. — Ad Reg. 7. Kapsa 35, Pk. 3, Nr. 33, ²⁸⁾₆ 1670. — Tingbog, 25. Aug. 1691, 4. Aug. 1716, 3. April 1717, 11. Juli 1719. — ⁸⁾ Ribe Stiftamtmands Kopibog, 17. Aug. 1709. — ⁹⁾ Jy. Tegn. 30. Dec. 1729, Nr. 116. — ¹⁰⁾ Raadstuens

Kopibog 1695—1699, 1. Sept. 1696. — ¹¹⁾ Ribe Stiftamtmands Kopibog, 15. Jan. 1686, 2. April 1699. Jy. Tegn. 22. April 1729, Nr. 35. — ¹²⁾ Ribe Stiftamtmands Kopibog, 1. Juli 1686, 28. Maj 1709. Ad Reg. 7. Kapsa 35, Pk. 8, Nr. 4 (1698). — ¹³⁾ Galthen, S. 156. Hofm. Fund. IV, 545. Terpager: Ripæ Cimbr. 528.

FATTIGVÆSEN

Side 347—357.

¹⁾ Kinch II, 773—778. Terpager: Ripæ Cimbr. 455. — ²⁾ Tingbog 24. Sept., 16. Dec. 1661, 30. Juni, 18. Dec. 1662. Kinchs Excerpter IX, A, 59. — ³⁾ Tingbog, 30. Aug., 13. Okt. 1670, 3. Jan. 1667, 14. Dec. 1668. — ⁴⁾ Tingbog, 9. Okt. 1671. — ⁵⁾ Kopier af Magistratens Ordre (Gl. Sign. F. 5), 6. Marts 1674. Kopibog 1690—95, 20. Febr. 1691. — ⁶⁾ Kopibog 1690—1695, 7. Aug., 29. Sept. 1691, 11. Marts 1692. Tingbog, 26. April, 9. Aug. 1692. Terpager: Inscr. Rip. Nr. 174. Kopibog 1695—99, Nytaar 1697, 8. Juli 1698. — ⁷⁾ Kopibog 1695—1699, 8. Juli 1698. — ⁸⁾ Kopibog 1699—1707, 18. Nov. 1701. Hofm. Fund. IV, 515 f. — ⁹⁾ Kinch II, 223—27. Stiftamtmandens Kopibog, 7. Aug. 1709. Terpager: Inscr. Rip. Nr. 173. — ¹⁰⁾ Tingbog, 6. Aug. 1672. — ¹¹⁾ Tingbog, 19. Juni 1682. — ¹²⁾ Kopibog 1695—99, 6. Nov. 1696. — ¹³⁾ Kopibog 1701—10, 14. Febr. 1702. Tingbog 12. Jan. 1723. Terpager: Ripæ Cimbr. 538. — ¹⁴⁾ Kinch II, 251. — ¹⁵⁾ Hofm. Fund. IV, 509 ff. — ¹⁶⁾ Hofm. Fund. IV, 511. — ¹⁷⁾ Hofm. Fund. IV, 499—502. — ¹⁸⁾ Hofm. Fund. IV, 511 f. — ¹⁹⁾ E. Holm: Danm.-Norges indre Historie 1660—1720, I, 328—40. — ²⁰⁾ Ribe Stiftamtmands Kopibog, 23. Juni 1698. Kopibog 1695—1699, 28. April 1699. — ²¹⁾ Kopibog 1701—10, 15. Okt., 24. Okt. 1708. Dokumenter 1661—1779, 24. Okt. 1708. — ²²⁾ Stiftamtmandens Kopibog, 7. Aug. 1709. — ²³⁾ Hovedprotokol 1708—1723, 17. Nov. 1715. — ²⁴⁾ Jy. Tegn. 1717, 3. Dec., Nr. 82. — ²⁵⁾ Hovedprotokol 1708—1723, 30. Aug. 1724.

EMBEDSLISTER 1660—1730.

Præsidenter.

Mathias Worm, $18/7$ 1667, konfirm. $25/8$ 1671, $13/12$ 1682, afg. 1700, d. 1707. — Casten Worm, $13/2$ 1700, d. $7/11$ 1750.

Borgmestere.

Carsten Tønnesen, 1657, d. 1667. — Jesper Hansen, 1660, konf. $10/6$ 1670, d. 1677. — Vilh. Brochman, $23/5$ 1676, konf. $13/12$ 1682, d. $25/10$ 1687. — Caspar Christopher Castensen, $20/10$ 1687, begravet $12/2$ 1715. — Peder Bang, konstitueret $1/3$ 1701, afløser foran nævnte, d. 1725. — Anders Frausing, $10/10$ 1725, d. $27/12$ 1749.

Raadmænd.

Bagge Baggesen, 1655, konf. $12/10$ 1670, d. $8/5$ 1681. — Jørgen Hansen Ostindiefarer, 1657, konf. $12/10$ 1670, afg. 1682, d. 1689. — Jens Mortensen, 1659, konf. $12/10$ 1670, d. $6/3$ 1672. — Ib Friis, 1662, d. 1668. — Jens Pedersen, 1662, d. 1691. — Niels Pedersen Terpager, 1662, konf. $12/10$ 1670, d. 1698. — Tobias Franch (Apoteker), $20/10$ 1669, konf. $1/10$ 1670, d. $3/2$ 1684. — Hans Vandel, $28/8$ 1672, konf. $13/12$ 1682, d. $1/5$ 1686. — Niels Hansen, $25/6$ 1677, konf. $13/12$ 1682. — Jens Lauridsen Baggesen, $20/1$ 1681, konf. $13/12$ 1682, d. $10/13$ 1702. — Peder Lauridsen Baggesen, $13/7$ 1686, d. 1707. — Oluf Christian Engelstoft, $18/3$ 1702, d. $19/11$ 1712. — Morten Henriksen Eventorph, $11/7$ 1707, d. 1719. — Johan Joachim Neumann (Apoteker), $28/6$ 1709, afg. $15/1$ 1724, d. 1741. — Nicolaj Riis, $7/3$ 1716, d. 1751. — Mads Pedersen Fridsch, $20/1$ 1719, d. 1720. — Peder Christiansen Farber, $8/7$ 1720, d. 1723. — Anders Frausing, $5/10$ 1723, Borgmester 1725, d. $27/12$ 1749. — Henrik Bötticher (Bøtcher), $15/1$ 1724, d. 1739(?).

Byfogeder.

(tillige Birkeskrivere i Riberhus' Birk).

Carsten Sørensen, $17/6$ 1659, konf. $28/6$ 1670, d. 1672. — Niels Jacobsen, $12/8$ 1672, konf. $13/12$ 1682, d. Okt. 1683. — Laurids Mortensen Friis, $28/10$ 1683, konf. $27/7$ 1700, d. 1718. — Vesti Thomsen Lund, $16/1$ 1719, d. 1743.

Byskrivere

(tillige Birkeskriver i Riberhus' Birk).

Hieronymus Trellund, 1659, afskediget 1665, d. 1674. — Niels Jacobsen, 1665. — Ib Pedersen, 1665, konf. $30/8$ 1670, d. $3/4$ 1676. — Svend Pedersen,

$\frac{1}{3}$ 1676. — Terkel Madsen, $\frac{29}{11}$ 1677. — Jørgen Lauersen Stub, $\frac{19}{3}$ 1678. — Søren Nielsen (Lund), $\frac{10}{6}$ 1712, d. $\frac{29}{5}$ 1734.

Sognepræster ved Domkirken.

Mag. Niels Jørgensen Seerup, ord. $\frac{5}{2}$ 1653, død $\frac{18}{3}$ 1685. — Mag. Søren Nielsen Seerup, Kapellan hos Faderen 1675, ord. 1681, Efterfølger 1685, Provst 1686, død $\frac{9}{3}$ 1736.

Kapellaner ved Domkirken.

Bernt Laugesen Wedel, ord. $\frac{21}{5}$ 1660, ved Reskr. $\frac{21}{6}$ 1683 tillige Kom-pastor til Sem, fratraadt 1693, død $\frac{1}{6}$ 1695. — Mag. Claus Hansen Gosmann, Hører i Ribe, beskikket $\frac{24}{10}$ 1691 til Wedels Efterfølger, ord. $\frac{6}{1}$ 1693, død $\frac{13}{2}$ 1732.

Froprædikenspræster og Hospitalspræster.

Albert Jørgensen Thiim, 1653 (1654?), død 1676. — Jacob Christensen, Aarhus, Hører, $\frac{29}{11}$ 1676, død el. forflyttet 1681. — Hans Olsen Gamstrup, 1681—1682. — Anders Jensen Sahl, $\frac{10}{6}$ 1682, død $\frac{12}{10}$ 1691. — Mads Thom-sen Knap, Hører, ord. $\frac{14}{1}$ 1691, kaldet $\frac{24}{10}$ 1691, død $\frac{18}{6}$ 1719. — Thor-kild Nielsen Jedsted, Student, Klokker 1693 (1694?), kaldet $\frac{19}{11}$ 1719, 1731 Kapellan ved S. Cathrine Kirke, død 1743.

Sognepræster ved S. Cathrine Kirke.

Mag. Jørgen Lauritsen Fog, kaldet $\frac{20}{10}$ 1659, død $\frac{29}{10}$ 1710. — Mag. Laurids Jørgensen Fog, Hører 1689, adjungeret Faderen 1692, Efterfølger 1710, død 1747.

Kapellaner ved S. Cathrine Kirke.

Thorkild Andersen, 1655—1675. — Niels Nielsen Galthen, 1675 adjun-geret, afstaar kaldet p. Gr. af Sygdom 1680. — Mag. Laurids Christen-sen Aagaard, kaldet $\frac{20}{10}$ 1680, forflyttet og død 1690. — Mag. Christopher Christensen Wallekilde, kaldet $\frac{5}{8}$ 1690, død (Dec. 1710), begr. $\frac{2}{1}$ 1711. — Laurids Lund, kaldet $\frac{10}{6}$ 1711, forflyttet 1731.

Rektorer.

Mag. Hans Frandsen Rosenberg, introduceret $\frac{30}{8}$ 1660, 1664 Lektor Theologiæ. — Mag. Gregers Lauridsen Fog, kgl. Bestalling $\frac{1}{1}$ 1665, afsat $\frac{10}{1}$ 1693. — Mag. Jørgen Nielsen Seerup, kgl. Konfirmation $\frac{1}{3}$ 1693, Pro-fessor ved Universitetet 1699, død $\frac{22}{5}$ 1701. — Mag. Henrik Pedersen Bhie, Subrektor 1699, Rektor og Konrektor 1700, død $\frac{10}{5}$ 1712. — Mag. Hans Sirich, Bestalling $\frac{13}{6}$ (kgl. Konf. $\frac{30}{6}$), indsat $\frac{7}{6}$ 1712, kaldet til Præst $\frac{22}{12}$ 1722. — Mag. Christian Falster, Konrektor, kaldet $\frac{11}{1}$ 1723 (kgl. Konf. $\frac{23}{1}$), død $\frac{21}{10}$ 1752.

Konrektorere.

Mag. Poul Zoëga, indsat $\frac{28}{8}$ 1660, kaldet til Præst $\frac{27}{3}$ 1661. — Villads Lauridsen Rindom, indsat $\frac{25}{8}$ 1664, afsat $\frac{18}{3}$ 1666. — Mag. Christen Christophersen Blymester, beskikket $\frac{27}{2}$ 1666, kaldet til Sognepræst i Aalborg 1676, død 1680. — Peder Nielsen Terpager, kaldet $\frac{12}{5}$ 1676, Vicelektor 1684. Lektor Theologiæ 1687. — Mag. Jens Olsen Brasen, beskikket $\frac{12}{3}$ 1688, $\frac{2}{6}$ 1698 kaldet til Sognepræst. — Mag. Otto Clausen Svinning, Bestalling $\frac{13}{8}$, kgl. Konf. $\frac{30}{6}$ 1712, død $\frac{1}{6}$ 1712. — Mag. Christian Falster, tiltraadte $\frac{30}{11}$ 1712, blev Rektor $\frac{14}{1}$ 1723.

REGISTER

- Aaen 38, 182, 262
 Aabenraa 190
 Aagaard, Christian, Rektor og
   Lektor 281
 — Laurids Christensen, Kapellan 381
 Aalborg 148, 192
 Aalemænd 165
 Aarhus ..... 148, 219 f., 222
 — Jacob Christensen, Froprædi-
   kenspræst 381
 Abildgaard 56
 Accise 68
 — boderne 83
 — - og Kranmester 84
 Afviser-Pæle ..... 38, 78 f., 365
 Algebjerge (Alcho-, Alpe-) .. 253, 263
 Almisseboderne 156, 352
 Amsterdam   149, 158, 171, 221,
                   223, 361
 Amtshus 28
 Anckersen, Ancker, Dr. med.,
   Stadsfysikus 34, 234; — Bi-
   skop, ... 281, 289 ff.
 Andersen, Engelbrekt 368
 — Johan, Guldarbejder 212
 — Søren, Gildens Forstander .. 349
 — Thorkild, Kapellan 381
 Andreas, Feldbereder 269
 Ansager, Horne Hrd. 275
 Apoteket 20, 129 ff., 132, 136, 169,
                   234 f., 367 f.
 Arentsen, Peder 98
 Arndt, Bogbinder 199
 Arpius, Herman, Organist 279
 Assens 166
 Baadsmandsudskrivning 44, 241
 Badskærerne 229
 Badstue ..... 232 f.
 Badstuegade 57, 62, 110, 152, 335
 Bagerne 198
 Baggesen, Bagge, Raadmand 20,
                   137, 150, 242, 256, 352, 380.
   — Bagge Baggesens Gaard,
                   29, 76, 92, 122, 135
 — Jens Lauridsen, Raadmand,
   20, 35, 71, 111, 133, 152, 163,
   170 f., 269, 281, 380; g. m. Su-
   sanne Pedersdatter Vedel 71,
                   133, 170 f. 371
 — Lambert 127
 — Laurids, Købmand 128
 — Peder, Raadmand 127
 — Peder, d. y., Raadmand, 368;
   g. m. Marine Lauridsdatter
 — Margrete Jensdatter, g. m. Chr.
   Falster, s. d.
 — Peder Jensen, Pengemester 72,
   134, 364; g. m. Sofie Dorothea
   Bruun.
 — Peder Lauridsen, Raadmand
   g. m. Karen Pedersdatter
   20, 26, 128, 152, 155 f., 171,
                   183, 220, 352, 380
 Ballum 198
 Barbererne ..... 230 f.
 Barchmann, Anton, Regiments-
   skriver, Herbergerer, g. m.
   Ingeborg Friis, ... 132, 368
 Bartholin, Christoffer, Landsdom-
   mer 351

- Bartholin, Rasmus, Professor 306
 Bartskeerere ..... 230 f.
 Basse, Simon, Strandinspektør .. 233
 Becker, Johannes 373
 Bedemand 225, 227
 Bendsen, Jacob, Præst 172
 — Kjeld, Købmand 171
 Bergen 156
 Bernstorff, Oberst 240
 Bezoar 42
 Bhie, Henrik Pedersen, Rektor
 321 f, 381.
 Biblioteker 23, 109, 301, 309, 326
 Bibouske Regiment 242
 Bilde, Lave til Kærgaard, Kannik, 300
 Birkeskrivere 380
 Bisgaardsgade 57
 Biskopper ..... 284—296, 313
 Bispeengen 253
 Bispegården ..... 114, 123 ff., 376
 Bispegade 127
 Bissekræmmeri 175
 Bjerrum, Niels 263
 Bjerrumbæk (nuv. Stampemølle-
 aa) 168
 Bjørnson Niels, Organist, ... 132
 Blaagaarden 120, 301
 Blegdamme 110
 Bleggaard ..... 217 f, 269
 Bluhme, Didrick, Oberstløjtnant.. 203
 Blymester, Christen, Konrektor
 316 ff, 382
 Blæsbjerg 251
 Bogbinderne 199
 Boghandlerne 109
 Boinenberg, Oberst 244
 Bolken, Radke 278
 Bommen 180, 182
 Bomslutteren 84
 Bording, Christen Dr. 75
 Borgerlauget (Borgerskabslauget)
 224, 227
 Borgerskab 68, 196
 Borgervæbning .... 167, 236, 238 f.
 Borgmestre 18 f., 31 f., 42, 146,
 252, 380
 Bramminge, Hovedgaard, ... 302
 Brande ..... 92 f.
 Brandskat 53, 242
 Brandskatter 52
 Brandvæsenet 38
 Brasen, Jens Olufsen, Mag., Hører
 senere Præst, 139 f, 318, 321, 382
 — Niels Købmand 114, 358
 Braun, se Brun.
 Brejninggaard, Herregaard 72
 Bredebro 202
 Bredeslippe 350
 Brehmer (Bremmer), Peter Jan-
 sen, Tobaksspinder 223, 238
 Brochmann, Vilhelm, Borgmester
 28, 34, 48, 62, 128, 150 ff, 368,
 380.
 Brockmann, Vilhelm, Handels-
 mand 369
 Brockdorff, Jægermester 222
 Broerne .. 13, 76 ff, 90, 104, 255,
 259, 262, 268
 Bropenge 69, 78, 178, 369
 Bruer, Henrik, Hestegilder 235
 Brun (Braun), Herman Theodorus
 Bartskaar ..... 231 f, 373
 Brun, Sofie, se Hauch.
 Bruun, Andreas Andreasen, Over-
 formynder, Gildens Forstan-
 der ..... 349 f, 364
 — Jørgen, Amsforvalter 261
 — Sofie Dorothea, se P. J. Bag-
 gesen.
 Bryggerlaug 195, 200
 Brügman, David, Købmand Her-
 bergerer ..... 368 f.
 Brændeved 147
 Brændevisnbrænding .. 160, 170, 201
 Brød, -mænd..... 38, 165
 Brønde 100, 110
 Brøndum, Peder Jensen 369
 Buch, Johan, Guldsmed; g. m.
 Margrethe Jensdatter 212
 Bundsen, Nikolaj, Musikanter-
 svend 98

- Buntmagerne 203, 205
 Buskeng 252
 Byarkiv 30
 Byfogden 84, 146, 380
 Byhyrder 107
 Byjorder .... 17, 30, 68, 70, 247—272
 Bülow, Kaptajn 244
 Byporte 80
 »Bysens Stene« 100
 Byskat 41
 Byskriver 84
 Bysvendene 83
 Bytinget 131
 Bytjenere 84
 Bødkerne 213
 Bøddelbolig (Bøddeli) .. 83, 102,
 104, 126 f, 230.
 Bøddelgade 126
 Bødtker, Elisabeth 130
 — Johan, Apoteker 130
 »Bønhaser« 213
 Børlos 176
 Bøsemagere 200
 Bötcher, (Bötticher), Henrik, Guld-
 smed, Raadmand 114, 212 ff., 380
 — Jochum, Guldsmed 213
 Bøvke, Anna, Cecilia, Enke efter
 Otto Hansen 352
- Cachman, Hans Hendrik, Orgel-
 bygger 280
 Calnein, Henrik Ernst, Stiftamt-
 mand 28, 36, 38 ff, 60, 71, 79,
 93, 106, 139 f, 342, 357
 Carlsen, Christopher, Købmand .. 155
 Carsten, Bøsemager 237
 Carstensen, (Castensen), Caspar
 Christoffer, Borgmester 22,
 24, 34 ff, 52, 134 137 f, 265,
 269, 362, 380
 Caspersen Maturin, Præst 62
 S. Cathrine Kirke 61, 63, 127, 258,
 282 f., 334—340, 349, 378, 381
 Choppie, Paul, Konsumtionsfor-
 pagter 47
- Christensen, Christen, se Farber
 — Jens, Amtsforvalter .. 160, 241, 264
 — Jes, Handelsmand 152, 159
 — Jes, Værtshusholder 95
 — Jørgen, Stadsbud 100
 — Niels, Vadridder 99
 — Peder, se Farber
 Christian den Femte 15, 27 f., 61, 237
 Christian, Vægter 85
 Christiansen, Christian, — Peder,
 se Farber
 Christianshavn 219
 Clausen, Anders, Feldbereder 204
 — Chr., Toldforpagter 193
 — Jens, Skoleholder 332
 Closter, Christen, Holmevogter
 267; — Nis Andersen..... 368
 Corps-de-guarde, se Kortegal 100, 128
- Dammen, se Dæmningen 248
 Damskifter 248, 258, 260
 Damvejen 82
 Danske Skole ..... 330—333
 — Skolemestre 356
 Darum 154, 161, 322
 Degnedømmet 302, 307
 Delefoged .... . 67 f, 84, 165, 253
 Dideriksen, Jep 369
 Domkapitlet 199, 251, 275, 283,
 297—314, 316
 Domkirken 22, 24, 49, 51, 102,
 108 f, 131, 134, 163, 191, 242,
 264, 275, 305, 307 ff, 334
 Domkirkegaarden 126
 Domprovsti 303
 Domskolen se Latinskolen.
 Donop Brigader 246
 Dragerne 195
 Drejl 217
 Duche, Jens, Amtsforvalter 128
 Dupont, Marturin, Tolder 187 ff,
 281, 337
 Dünkirchen 155
 Dæmningen (Dammen) 13, 248,
 255, 261 f, 374

- Eenholm, (Enholm), Christen
Siegfred, Pengemester 72, 134, 234
— Jep, Tolder ..... 193 f., 205, 246
Egetømmer 147
Eichstedt, Oberst 245
Eilschou, A. M., Apoteker 132
Ejdersted 189
Eksekverryttere ..... 41 f.
Eksercerplads 252
Elben 152
Eltang Præstekald 285, 289, 376
Endorph, Catharina Nielsdatter,
se Carsten Worm.
Enevoldsen, Poul, Skoleholder .. 330
Enge .... 60, 79, 229, 247—272, 374
Engel(ke), Johan, 368 g. m. Anni-
ke.
Engelstoft, Oluf Christian, Raad-
mand 380
Eriksen, Peder, Hospitalsforstan-
der 341
Evendrup (Evendorph), Morten,
Hospitalsforstander, Raadmand
342 f., 345, 380

Faarkroeg, Chr. Jørgensen 361
Faber, se Farber.
Falster, Christian, Rektor 26, 61,
72, 98, 109, 117, 122, 133 f.,
218, 284, 292, 296, 323—329,
381 f, g. m. Margrethe Bagge-
sen.
Fanø (Fanøskippere) 155, 174,
189 220 f.
Farber (Faber, Farver), Christian
Christiansen 201 f., 338,
369. — Peder Christiansen,
202, 338 f., 369, 372, 380; g. m.
Johanne Pedersdatter Schade 340
Farveri ..... 201 f.
Farup 247
Fattigvæsen ..... 226, 347—58
Feldberedere ..... 203 ff.
»Finkeburet« ..... 74 f., 103, 107
Fischer, Johan, Stadsfysikus .. 234 f.
Fisk, Fiskere, Fiskemænd 160 f.,
165, 191
Fiskergade 176
Fjerdingsinddeling 56, 85
Flensborg, Flensborgere 165,
167 f., 192, 217
Flensborgske Gæld .. 31, 70 f., 256
Fog, Gregers, Rektor 316—320,
331, 381
— Jørgen Lauridsen, Sognepræst
338 f., 381. g. m. 1. Magda-
lene Foss, 2. Elisabeth Hegge-
lund.
— Lars (Laurits), Sognepræst
339, 352, 381
— Rasmus, Student 317
Foldingbro 189
Forprang 148
Forten 263, 268
Fortifikationsskat 44, 54
Foss, Christiane Marie, se C.
Worm.
— David, Sognepræst 335, 339, g.
m. Anne Jensdatter
— Magdalene, se J. L. Fog.
Franck, Tobias, Apoteker, Raad-
mand 20, 130, 234, 237, 380
Frandsen, Jørgen, Guldsmed 42
Frausing, Andreas, Postmester,
Raadmand 109, 367, 380, g.
m. Vibeke Terpager.
Fredericia 14 f., 19, 148, 165 f.,
168, 174, 198, 219, 222, 244 f.; 324
Frederik den Fjerde 28, 52, 107, 238
Frederiksodde ..... 14 f.
Frederiksstad 201
»Friderichs Gave« 140
Fridsch, Mads Pedersen, Storkeb-
mand, Raadmand 111, 128,
172, 380
— Peder Madsen, Toldinspektør
132, 152, 171 f.
»Friheden« 161
»Friheds-Kvæg« 69
Friis, Christen, Magister, 131, 258, 368
— Hans Nielsen, Borgmester 131, 200

- Friis, Ib, Raadmand, 138 f., 348, 369, 380
 — Ingeborg, se Barchmann.
 — Ingeborg, se Morten Lassen.
 — Laurids, Købmand 131, 368
 — Laurits Kristensen, g. m. Vi-
   beke Jensdatter 87
 — Laurits Mortensen, Byfoged
   112, 131, 183, 221, 237 f., 368, 380
 — Rasmus Lauridsen, Søkadet 246
 Fløjl 146
 Froprædikenspræst 83, 282 f., 300,
   346, 381
 Frøs Herred 161
 Fyn, Hans 242
 Fængselet ..... 74 f., 103
 Føhr 171

 Gaarenspil 170
 Gaaseholm 250
 Gabel, Christian Carl, Stiftamt-
   mand .. 28, 37, 53, 135, 261, 277
 Gabestokken 100
 Galge ..... 101 f., 366
 Galgemarken .. 67, 251, 264, 266, 269
 Galmsbøl (Garmsbøl) 161, 188
 Gammelhede 251
 Gammel Skippergade, Amsterdam 16
 Gamstrup, Hans Olsen, Froprædi-
   kenspræst 381
 Geistler, Kaptajn 244
 Gellesen, Peder, Fisker 220
 Georg (Jørgen), Prins .. 15, 237, 244
 »Gilden« .. 30, 37, 39, 347—350, 357
 Gjeldebø (Geldsbro) ..... 203 f.
 Glückstadt 150, 170, 191
 Gosmann, Claus Hansen, Kapellan 381
 Gotfridsen, Vitus, Skarpretter .. 102
 Gotfrø Mestermænd 102
 Graabrødregade 120, 126, 165
 Graabrødrekilde 110
 Graabrødre Kloster 51
 Grave, Mogens, Raadmand 76, 134—136
 Graven 165
 Gravsgade 119
 Gravsgaards Mark 252, 269
 Gredstedbro 189

 Grevens Mur 165
 Grisbæk, Niels, Raadmand 131
 Groeningen 74
 Grove, se Willum Knudsen
 Grundtakst ..... 47 f., 57
 Grydergade ..... 125 f.
 Græspenge 196, 268
 Grønnegade 73
 Gudes Mark 251
 Gudspenge 266
 Gudstjeneste ..... 281 f., 285, 288
 Guldager, Claus Nielsen, Købmand 153
 Guldsmidene 195, 212
 Gundersen, Henrik, Farver 202
 Gæsteboderne ..... 250, 350 ff.

 Haandværkere ..... 175, 195—235
 Hack'ske Testamente 71
 Haderslev 165, 167 f., 216, 245.
   — Haderslevhusiske Bønder 149
 Hamborg .... 150, 152 f., 155 f., 174
 Hald, Niels Larsen 99
 Hamp 146
 Handel ..... 143—175
 Hans Bøssemager ..... 236 f.
 Hans Hegelunds Mark 252, 269
 Hans Klynnes Toft 252
 Hansdatter, Anne, se Villum Knud-
   sen
   — Dorthe 168
   — Mette 149
 Hansen, Anders, se Mahler
   — Christian Terkel, Hospitalsfor-
     stander ..... 342 f.
   — Gøde 269
   — Jens, Delefoged 63, 154, 218,
     269, 338, g. m. Engel Laurentz
   — Jep, Brolægger 179
   — Jesper, Borgmester 84, 256,
     281, 380
   — Jørgen, Ostindiefarer, Raad-
     mand 42, 124, 136, 256, 281,
     350 f., 368, 380
   — Jørgen, Byskriver 364
   — Knud 96
   — Lars, se Mahler

- Hansen, Mathias, se Lydtsen
 — Niels, Raadmand, Konsumtionsforpagter 35, 149, 190, 223, 269, 380. — Niels, fhv. Skipper 181, 351(?). — Niels, se Tønding.
 — Otto, Etatsraad 352
 — Peder, Buntmager 368
 — Peter, Skipper 184
 Handskemagere 205
 Harboe, Kirstine, til Støvringgaard, Gehejmeraadinde 329
 Harkrouch (Harkroug), Andreas, Maler, Toldvisitør, Prokurator .. 96 f., 193, 245 f., 280, 290 f.
 Hartvig, Simon, Tobaksspinder 219 f., 222
 Hauch, Knud Jørgensen, Regimentskvartermester 338; g. m. Sofie Brun
 Haver ..... 26, 113—116, 124, 127
 Havn ..... 38, 80, 176—186
 Havremark 253
 Heegaard, Hjortlund Sogn 265
 »Heerstrasse« 264
 Heggelund, Elisabeth, se Jørgen Fog
 Heldt, Claus 259
 Helligbrøde 112
 Hemmer, Christoffer Carstensen, de, Stadsmedikus 25, 88, 114, 116, 234
 — Margrethe de, se M. Worm
 Henckel, Johan Friederick, Stadskirurg 104 (Henrik, læs Friederich) 231, 233, 342, 373
 Herbergeskilt 132
 Hermansdatter, Anna, Hospitalslem 345
 Hestehandel .. 149, 154, 158, 187, 192
 Hestegildere 235
 Hillerup, Jop Didriksen, Kroholder 138
 »Himmerig« 124
 Hjerting 155, 183
 Hjulmændene 165
 Ho 183
 Hof, Peder 342
 Holengen 241
 Holland, Hollændere, Nederlændere, 16, 69, 114, 146, 148, 150, 153, 155 f., 170, f., 173 f., 183, 186, 188, 220, 223
 Holm, Hans, Toldfuldmægtig 193
 Holmene (Holmeenge, Holmskifter) 67, 178, 229, 247—272, 310
 — i Nipsaa 269
 »Holmesyge« 253
 Holmevogteren ..... 266 f.
 Holstebro 246
 Honning 150
 Horsefold 119
 Horsens 148, 165
 Horstov 158
 Hospitalet .... 91, 305, 318, 341—346
 Hospitalspræst 282, 346, 381
 »Hotel Dagmar« ..... 25 f., 114, 128
 Hovedeng 250, 269
 Hovedvagten 83
 Humle, Humleførere, 146, 160, 164, 174, 190
 Hundegade 57, 110, 165
 — Bleggaard 218
 Hunderup Sogn 154
 Hurchis, Oberst 241
 Husengene 248, 250 ff., 254, 256 f., 268 f.
 Husman, Ritmester 242
 Husummer-Øl 188
 Hvidding Nak 149, 161, 178
 »Hvide Lam, Det«, Skib 155
 Hvoddumskifter 252
 Hyrder 83, 267 — Hyrdeng 253, 261
 Højbjergning 107, 112, 148, 216
 Højvande 1682 90
 Hør 146
 Ibsen, Jes, Købmand 150
 Ildstedskat 44, 58
 Indbyggertallet 12
 Inderbjerrum ..... 82, 252 f., 263 f.
 Indkvartering 35, 45, 52, 79, 199, 232, 236, 239—246, 253

- Ingeborgs Mark 251, 269
 Isaach, Jøde (sml. Joseph) 319
 Italiaender, Abraham, Købmand i
 Amsterdam 221
 Jacobsen, Skomager 207
 — Henrik, Kandestøber 225
 — Niels, Byfoged 348, 369, 380
 Jawt, Baltzer, i Amsterdam 153
 Jedsted, Thorkild Nielsen, Fro-
 prædikenspræst 381
 Jelling, Jørgen, Toldforpagter .. 193
 Jellingsyssels Provsti 306
 Jens, Naadler 99
 — Vægter 180
 Jensdatter, Margrethe, se Johan
 Buch
 Jensen, Anders, Købmand i Aal-
 borg 154, 192
 — Anders, Købmand 171
 — Christian, Købmand 171
 — Hans, Skipper 183
 — Iver, Stadsbud 84
 — Peder, Farver 202
 — Peder, Rebslager 213
 — Peder, Skarpretter 102
 — Søren, Skriver 207
 — Thomas i Haarlem 57
 Jepsen, Mathias, se Vilslev
 Jernskærmarken 251, 374
 Johansen, Anders, Guldsmed 212
 Joseph, Isach, Tobaksspinder
 (sml. Isaach) 222
 Juel, Jens, Statsmand 304
 Julestuer 112
 Juriansen, Jurian, se Jørgen Jør-
 gensen
 Justesen, Oluf, Forpagter paa
 Skodborghus 223
 Jydepotter 165
 Jyske nationale Regiment 217
 244 f., 373
 Jøder ..... 150, 219 ff.
 Jørgen, Prins, se Georg
 Jørgensen, Albert, se Thiim
 — Anders, Fæster af Teglgården 82 f.
 — Jep, Feldbereder 232
 Jørgensen, Joen, Korporal 368
 — Jørgen (Jurian Juriansen), i
 hollandsk Tjeneste ..... 149 f.
 — Knud, se Hauch.
 Kaber, Kabepenge 16, 67, 178,
 180 ff., 371
 Kag, Kagstrygning .. 93 f., 190, 364
 Kagkilden 100, 110, 128
 Kalk 146
 Kalslunds Herred 161
 Kalvehaleeng 252
 Kanalforbinding 178
 Kantordømmet 304
 Kapellanerne 81, 83, 282 f., 300, 381
 Kaperi 153, 155, 186
 Kapitelshuset ..... 309, 311 ff.
 Kapitelsretterne 297, 311
 Karosser ..... 51 f.
 Kasselaug 228
 Kathaleeng 252
 Kathrine Kirke, se Cathrine Kirke.
 Kiergaard, Hans Jessen, Gildens
 Forstander 348
 Kimerne, dvs. Bødkerne 213
 Kinast, Garlef, Stadsmusikant 96, 365
 Kirkeby, Claus Nielsen, Grundejer 138
 Kirkeriste 126
 Kjeldsen, Christen, Tolder 188
 Kjelds Mark 251, 269
 Kjeldstoft 350
 Kjærgaard, Hovedgaard, Hunde-
 rup Sogn 158
 Kjølholt, Jens, Guldsmed .... 212 f.
 Klokkerresidens 277
 Klostergade 165, 352
 »Klubbens Hotel« 120, 124
 Klyne, Jens Andersen, Guldsmed 338
 Klæde 146
 Knap, Mads Thomsen, Froprædi-
 kenspræst 381
 Knipper, Johan 187; — Johan
 Dirchsen 150; — Magnus 187
 Knudsen, Niels, Storkøbmand,
 Pengemester 75, 134, 139, 152,
 155, 168, 171, 186, 281, 352,
 368; g. m. Anna Terpager.

- Knudsen (Grove) Willum, Delefoged 47, 181 f., 220, 230, 237, 317 f., 338; g. m. Anne Hansdatter.
- Kobberskat 306
- Kobberpande, se Malmpande
- Kock, Habakuk, Parykmager 238
- Kolding 108, 160, 165, 168, 198
- Komedianter 108, 113, 367
- Kompagnilaugget ..... 224, 227 f.
- »Kong Salomon«, Skib 156
- Kongeaen 187
- Kongens Have 56
- Kongens Holm 247, 256
- Kongens Mølle 135, 261
- Kongens Pakhus 189
- Konsumtion 45 ff., 54, 58, 170, 190, 193, 201, 317, 344, 370
- Kopskat ..... 43 f., 52, 363
- Kopulationspenge 45
- Kornavl, Kornhandel 144, 156, 171, 183, 189, 222 f., 227, 253
- Korsbrødregaard 27 ff., 62, 92, 115, 119, 122, 218, 243. — Blegeplads ..... 217 f.
- Korseng 82, 240, 253
- Korskapelengen 253
- Kortegal, Kortegar, Corps de garde (s. d.) 111, 236, 239, 243
- Krag, Erik, Øverstesekretær, Dekan ..... 301 f., 307
- Frederik, Baron, Dekan 307
- Kragelund, Elisabeth, se Ludv. Pouch
- Peder Jensen, Biskop 279, 284 f., 304, 311, 314, 331, 335, 376
- Kran .. 68, 83, 91, 134, 172, 178, 182
- Krigsskat, Krigsstyr .. 43, 52, 54, 363
- Kristoffer, den hellige, Figur i Domkirken 98, 105, 278
- Krohøldere 160
- Krosp, Joh. Frid., Stadsmusikant 365
- Kruse, Justitsraad, Tolder 223
- Mogens, Major 240
- Krydderier 146
- Kunstammer 301
- Kvæg, Kvæghold 107, 144, 148, 178, 192, 254 f. — Kvægpest 39, 266
- Kæmnere 65 f., 76, 79, 83, 102 f., 111, 164, 168, 179, 266 ff., 364
- København 53, 145, 158
- Købmænd 132 f., 146 f., 150, 152 ff., 156, 159, 162, 171 ff., 178, 183, 369
- Køhlholtslippe 34, 110, 134
- Kønig, Bastian, Toldkontrollør .. 188
- Ladegaarden 28, 54, 139, 265, 369.
— Ladegaardsmarken 252
- Laffrentz, se Volquart Lauritsen
- Lambdorfske Regiment 243
- Lange, Christen Henriksen 61
- Gunde, Kantor 304
- Henrik, Domprovst 303
- Peder, Ærkedegn, Kantor 304
- Langvedel 78
- Lars Bonums Eng 269
- Larsen, Jens, Landsdommer paa Fyn 153
- Lassen, Morten, Borgmester, g. m. Ingeborg Friis 131, 138, 368
- N., Toldforvalter 192
- Lassesholm 253
- Latinskole (Domskole) 117, 125 f., 300, 309, 314—329, 331, 341, 344 f. — Rektorer 122, 126, 381; Konrektor 382
- Laug ..... 195—235
- Laugesen, Bernt, se Wedel
- Lavrentz, Engel, g. m. Jens Hansen
- Jacob, Organist 279
- Lauridsdatter, Lene, Luepige 168
- Lavridsen, Jacob 337
- Jens, se Baggesen.
- Jørgen, Hospitalslem 344
- Morten, Skoleholder 333
- Peder, se Baggesen
- (Laffrentz), Volquart, Farver 201
- Legater ..... 352 f.
- Lektor, Theologiæ (Læsemester) 300, 308, 311, 316

- Lemvig 246
 Ligbærerlaug ..... 224 ff.
 »Liljebjerget« ..... 114, 124, 283 f.
 Lille Bispeeng 168
 Lille Kobro ..... 38, 229, 253, 268 f.
 Lister Dyb 173, 198
 Lodberg, Christen Jensen, Biskop
     285—89, 311, 320
 Lodspenge ..... 152 f.
 Lotteri ..... 72 f., 364
 Lund, Laurids Johansen, Bogbin-
     der 131, 199
 — Søren Nielsen, Byskriver 381
 — Vesti Thomsen, Byfoged 135,
     229 (W. T. læs: V. T.) 380
 Lunde Præstekald 289
 Lunderupgaard, Varde Landsogn 156
 Lustrup 261
 — Bæk 253
 — Møllemark 264
 Luxdorph, Else, g. m. Willum
     Worm (s. d.)
 Lybeck 146, 150, 152
 Lydtsen, Mathias Hansen, Hospi-
     talsforstander ..... 341 f.
 — Christian Matthiassen 342
 Lykkepotte 165
 Læger ..... 130, 230—35
 Lærredsvævning, Lærredshandel
     110, 216 ff.
 Maal (Riberkande, -pund, -tønde)
     144, 201
 Maalenge 253
 Madsen, Peder, Inspektør 220
 — Terkel, Byskriver 381
 Maes, Willum, hollandsk Køb-
     mand 188
 Magister Frederiks Eng 253, 269
 Magistrat 19, 24, 26 f., 30, 32—
     35 f., 38 f., 42, 46, 48, 52, 228,
     248, 256, 276
 Magshus / 133
 Mahler, Anders Hansen, Købmand
     171, 351, 353, 356, 358, 371
 Mahler, Lars Hansen, Raadmand,
     Kirkeværgе 152, 269, 337
 Majfesten 322
 Malmpande (Kobberpande), i Dom-
     kirken 278, 375
 Manufakturur ..... 216 f.
 Manø 63, 90, 161, 174, 189, 221, 371
 Mariager 222
 Markeder 67 f., 109, 162, 164,
     166 f., 192, 198, 216, 237, 239, 263
 Markmanden ..... 265 f.
 Matrikelskatter 32, 41, 47, 242
 Medicus, sml. Læger 130, 301
 »De Meilvang Pigers Hus« 57
 Mellemdammen 59, 76, 91, 136,
     151, 309, 368 f.
 Mellemslippe 215
 Mestermannen 85, 104, 107
 Midtmøllen ..... 48 f., 136 ff.
 Midtmøllebro ..... 77 f.
 Midtrendebroen 182
 Mikkelsen, Las, Skoleholder 332
 Militær ..... 158, 217, 236—246
 Minden, Eleazar Samuel v., Jøde
     fra Amsterdam 150
 Monrad, Erik, Biskop 302 f., 376;
     g. m. Margrethe Bang; Søn-
     ner: Johan, Christian .... 302 f.
 Morgenstjerne 365
 Morten, Slagter 263
 Mortensen, Skomager 207
 — Jens, Raadmand 183, 256, 281, 380
 — Terman, Købmand 172
 Moses, Isach 219
 — Levin 219
 — Nathan, Tobaksspindere 219, 222
 Mouritzen, Cort, Skoleholder .. 331 f.
 Mulvad, Ingeborg, g. m. C. C. Far-
     ber (s. d.)
 Munde, Lorentz, lybsk Klæde-
     kræmmer 152
 Munken paa Kapitlet 278
 Museum 109
 Muus, Christian, Biskop 245 f.,
     280, 290 ff., 311, 342
 — Ulrich Frederik, Fændrik .. 246

- Müller, Henrik, Rentemester 371
 — Johan, Amtinspektør 26
 24 Mænd . . 20, 24, 30 ff., 34, 37, 39
 16 Mænd 39
 Mølengraf, Jacob Adriansen, Maler 338
 Møller, Lorens Sørensen, Barber 231 f.
 — Niels Christensen 139
 Møllerne 261. — Møllebroerne 69
 Mønthygning 62
- Natmand . . . . . 83, 103 f., 106, 126
 Natvægttere 86
 Nederdammen 22, 25, 80, 91, 138, 152, 342
 Neder-Kirkegaarden 335
 Neumann, Johan Joachim, Apoteker, Raadmand 20, 130, 212, 234, 239, 367, 380
 Niels, i Lustrup 263
 Niels Teglmænd 96
 — Vægter . . . . . 179 f.
 Nielsen, Hans, paa Endrupholm 62
 — Ib, Købmand, Kirkeværg 150, 336
 Nielsen, Iver, Borgmester 350
 — Søren, se Lund.
 — Thorkild, se Jedsted
 Nissen, Ulrich, Skipper 184
 Notterkram 165
 Numphius, Oberst 240
 Nyborg 152
 Nybro 13, 64, 77—70, 91, 260; — Dæmning 61
 Nyhede 251
 Nymarken 247
 Nysted 222
 Nøring 251
 Nørholm 302
 Nørreforte 251, 264
 Nørre-Kjær 24, 26, 252, 265, 269
 Nørremark 247, 250
 Nørreport 61, 65, 77, 80, 108, 138, 260
 Nørreportsgade 138, 369
 Nørre-Soeng 250
 Nørre Tyreng 252
- Obbekær 261
 Ocksen, Johannes, Biskop . . 292, 324
 Odense . . . . . 165 f.
 Oldenborg 150
 Olsen, Carsten, Raadmand 187
 Olufsen, Anders, Forstander for Gæsteboderne 350; — Anders, Markedshandlende 165
 — Erik, Mag. 335
 Omeis, Bernhard, Læge 59, 114, 231, 234; g. m. Elisabet Kragelund, Enke efter Ludv. Pouch
 Omphalius, Peter, hollandsk Købmand 188
 Organist . . . . . 83 f., 279, 300, 375
 Orulf, Johannes Petersen, Hestsnider 238
 — Peder Pedersen, Hestegilder 235
 Osten, v., Kaptajn 244
 Ostermann, Johan Heinrich, Apoteker . . . . . 130 f., 234 f.
 Ostindiefarer, se Jørgen Hansen
 Outrup Præstekald 289
 Overdrev 247
 Overmøllen 48, 91, 135, 188
 — bro . . . . . 77 f., 261
- »Palles Jord« (»Paladsjord«) . . 276
 Palisadeporten 217
 Parykskat 51
 Peaumeau, Pierre, Konsumtionsforpagter 47
 Peder Skonnings Bro 260 f., se Skonning
 Peder Larsens Mur, paa Torvet 165
 Pedersdatter, Johanne, g. m. P. C. Farber, s. d.
 — Karen, g. m. P. L. Baggesen, s. d.
 Pedersen, Bernt, Skomager 258
 — Claus, Skomager 207
 — Ib, Byskriver 380
 — Jens, Raadmand 256, 380
 — Niels, se Terpager

- Pedersen, Rasmus, Rentemester,
   Odense 165
 — Staphen, Raadmand i Varde 156
 — Svend, Byskriver 380
 Pelsnere 205
 Pengemestere 68, 72, 84, 111
 Pesten 1659: 18, 61; — 1711: 246
 Peter, Bilthugger fra Tønder .. 281
 Pinie, Henrick Jacobsen, Kande-
   støber 338
 Pokal, Kapitlets 312
 Porsborg ..... 92, 127 f., 152
 Portnereng 253
 Porttolden 166
 Posthuset ..... 108 f.
 Postvæsen ..... 162, 215 f.
 Pouch, Johan, Apoteker 130, 136
 — Ludvig, Dr. Medikus, Kapitels-
   notar 59, 84, 122, 230 f., 234,
   279, 281, 299 f., 301, 311,
   314, 316, 368, 376; g. m. 1.
   Dorothea Sørensdatter Vedel,
   2. Elisabeth Kragelund (se
   Omeis)
 — Peder 368
 Poulsen, Anders, Gildens Forstan-
   der 350
 Povelsen, Jep, Raadmand 348
 Prakkerfogeden 75
 Pramlejepenge (sml. 176) .. 178, 182
 Privilegier 148
 Procuratoriet (under Domkapitlet)
   300, 304, 311
 Prokuratorer 212
 Provst i Ribe 284
 Provstemoder 313
 Præsident 19, 26, 30, 36, 43, 45,
   50, 129, 269, 380
 Præsteboligerne 83, 127
 Præstegade 60, 81, 83
 Præstegades Kilde 110
 Puggaard 119, 122, 315
 Puggaardsgade ..... 120 f.
 Puggaards Kilde 110
 Puggaardsstræde 57
 Pælen 101
 Raadhús 38, 43, 73—76, 83, 106,
   118, 127, 135, 364, 367
 — kælderen ..... 74 f.
 Raadhusets Tintøj 50
 Raadmænd .... 18 f., 31, 35, 146, 380
 Raadstuen 73
 Raadstuefængsel 99
 Raadstueprokurator 19
 Raager (Roager) 353
 Radtlev, Johan, Raadmand 187
 Rafn, Jørgen, Præst 264
 Rahr (Roager, s. d.) 120, — Køb-
   mandsgaard 157
 Rakkeren 85, 104, 106
 Rakkergade 127
 Rantzow, Ritmester 240
 Rasch, Politimester 161
 Rasmussen, Jacob, Skoleholder.. 332
 — Rasmus, Købmand 186
 Raun, Ivar, Amskriver 190, 202
 Rebslagere 165, 213
 Reitzer, Jørgen Ernstsén, Succen-
   tor 306
 Revisions-Kommission 30, 71
 Rhode, Anders, Forstander for
   Gæsteboderne ..... 350 f.
 Rhoders Toft ..... 110, 252, 350 f.
 Ribe, Skilt i Amsterdam 361
 Ribe Byjorder ..... 38, 247—72
 — Landbrug 107, 254
 Ribe-Diget 89
 Riberdyb 178, 371
 Ribe. Ejendomme: Matr. Nr. 2,
   369 — Nr. 11—12, 136 — Nr.
   15, 132 f. — Nr. 233 a, 120
   — Nr. 303, 120 — Nr. 446—
   447, 368 — Nr. 466, 135 —
   Nr. 474 a, 22, 138.
 Riberholm 247, 252, 256
 Riberhus (Slottet) 27, 48, 59, 63 f.,
   82, 119, 135, 139, 217
 — Amts Landregiment 245
 Ribe Kær 251, 265
 Ribermarked ..... 164—168

- Ribes Opmaaling 108
 Riber Red 371
 — Toldsted ..... 190—94, 371
 Riber, Cathrine Mortensdatter,
 Legatsfifterinde 352
 Riis, Nicolai, Raadmand 380
 Rindom, Villads Lauridsen, Kon-
 rektor 382
 Ringkøbing 148, 216, 244, 246
 — Thomas Jensen, i Amsterdam 149
 Roager, Slægt, se Rahr
 — Hans Hansen, Gildens For-
 stander, Overformynder 62,
 155, 341
 — Rasmus Hansen, Købmand,
 Overformynder ..... 171 f., 265
 Roland, Frederik, Hospitalsfor-
 stander 341
 Rosenberg, Hans, Rektor 120,
 257 f., 316, 381
 Rosenberg, Peder, Hører 322
 Rostock, Mads Pedersen, Digt om
 Ribe 116, 63, 88, 120, 318,
 330, 334
 Rundetaarn 306
 Rykind 127
 Ry Marked 164
 Ryttere, Ryttergods 41, 214, 240, 305
 Rømø 161, 171, 178, 186, 371
- Saaby, Andreas Nielsen, Herreds-
 foged, Sættedommer 159, 191, 221
 Sabath, Hans Michel, Skrædder 372
 Sahl, Anders Jensen, Froprædi-
 kenspræst 381
 Salt 149, 156, 161, 174, 188
 Saltegade 139
 Samkvemslauget 228
 Sct. Jørgen og Dragen, Figurgrup-
 pe i Domkirken ..... 278 f.
 St. Jørgensmark 251
 Sct. Nikolaj Nonnekloster 139
 St. Peders Holm 253
 Sct. Peders Ødekirke 60 f., 82, 176,
 250, 336
 Sass, Købmand 171
- Schack, Hans, Feltherre, Stifts-
 befalingsmand 27—29, 42, 48,
 70, 139, 304
 — Hans, den Yngre, Stiftamt-
 mand 24, 36, 108, 110, 113,
 280, 311
 — Otto Didrich, Stiftamtmand
 27 f., 33, 337
 Schade, Johanne Pedersdatter, g.
 m. P. C. Farber, s. d.
 — Sidsel Pedersdatter, Ejer af
 Farveriet 202
 Scheel, Hans Heinrich, General-
 major 261
 Schiøtt, Conrad Pedersen 218
 Schiøtte, se Schütte
 Schorn, Oberstløjtnant 244
 Schotz, se Schütte
 Schütte (Schütz, Schotz, Schiøtte),
 Hans Henrich, Kirurg 233 f., 367
 Schøtte, Niels Pedersen, Vadridder 99
 Seegaard, Christian, Dr., Læge .. 231
 Seegholm 253, 269
 Seem 261, 381
 Seerup, Jørgen, Rektor .. 320 f., 381
 — Niels Jørgensen, Mag., Sogne-
 præst 124, 279, 281, 283 ff.,
 299, 304—307, 311, 314, 316,
 320, 381, g. m. Else Vedel.
 — Søren Nielsen, Mag., Sogne-
 præst, Provst 25, 114 f., 124,
 138, 278, 280, 284, 297, 307 f.,
 312, 356, 358, 381, g. m. Su-
 sanne Worm
- Segeberg Toft 251, 269
 Silke, -handel, -væveri 146, 156,
 158 f., 191 f.
 Siltman, Carin, priv. Farver 202
 Sirich, Hans, Rektor 323,
 325—328, 381
 Skallebæk 261
 Skarpretteren 84, 126, 232 f., 266, 364
 »Skatkammer« 41
 Skatter 12, 30 ff., 41—54, 245;
 Skattefrihed ..... 31 f., 65
 Skeel, Albert, Begravelse i Dom-
 kirken 276

- Skibbroen 13, 64, 84, 91, 103, 107,
     110, 132, 134, 136, 164 ff., 176,
     179, 182, 185, 348, 365
 Skibe (Skuder) 145, 153 ff., 170,
     176, 178, 186, 369
 Skiddenhjørne 182
 Skilte ..... 131 f., 361
 Skilteflytning 211
 Skindermark 251
 Skinkel, Laurits, Kannik .. 300, 311
 Skjøgum 176, 182
 Skolegade ..... 114, 123 f.
 Skomagerne 104, 203, 205 f., 372.
     — Skomagervende 195, 209
 Skonning, Claus Pedersen, Køb-
     mand, Delefoged 172, 260 ff., 269
 — Peder Eriksen, Købmand,
     Kæmner ..... 156, 253, 259 f.
 Skonningsbro (Skaaningebro)
     77, 91, 260 ff.
 Skorstensfejere 103, 235
 Skraaer 198, 207
 Skræderne ..... 195, 203, 209 ff.
 Skyttelaugget 229
 Slagelse 168
 Slagterboden 83
 Slottet, se Riberhus
 — Blegdam 110; — Slotsjorderne
     139; — Slotsmøllen 48, 135
 Slusen 204, 260
 Smaaholmene 252
 Smede .. 195, 200, 209, 211, 213, 372
 Smedegade 127
 Smuglerier 149, 153, 158, 189,
     192 f., 202, 220
 Smør 150
 Snagdalen 120, 124
 Snebeltange 252, 269
 Snedkerne ..... 213 f.
 — Christen Andersen 66, 76
 — Hans 101
 Sneumgaard 322
 Soengen 241, 250
 Sognepræsterne 19, 83, 124, 282,
     298, 304, 307, 381
 Soholm 250
 Sorgsigmarken 251
 Sortebrødregade ..... 34, 132 ff., 234
 Sortebrødrestræde 57
 Sorø Akademi 303
 Sovebank 253
 Spang 229, 259
 Speckhan, Frans Eberhard v.,
     Stiftamtmand .. 28, 50, 190, 243
 Stabelret (-stad) 14, 147
 Stadenpenge ..... 164 ff., 168
 Stadsbudene 75, 84
 Stadsbudskilernerne 252
 Stadskirurg ..... 232 f.
 Stadsmedikus 130
 Stadsmusikant 83 f., 86, 95 f., 98, 300
 Stadstjenere 42
 Stage, Søren Jacobsen, Borgme-
     ster 338
 Stampemøllen 68, 73, 80, 91, 119,
     203 f., 229, 248, 260, 364. —
     aa, 168. — eng, 253. — slusen, 361
 Steenstrup, Johan Christopher,
     Hospitalsforstander 342
 Stempelpapir 212, 331
 Stenbogade 57, 75, 127, 129
 »Stenset« 75, 127
 Stentzel, Christian, Skomager .. 206
 Stentøj 146
 Stiftamtmand ..... 26—30
 Stodderfoged 354. — -konge 111
 Storegade 129—134, 136, 152, 168 f.
 Store Kobro 38, 70 f., 229, 253,
     256, 268
 Storkereder 118, 367
 Stormfloder .. 78, 80, 90 f., 102, 185
 Stormklokke 51, 363
 Stormklokkeeng 269
 Struck, Bertel, Raadmand 352, g.
     m. Dorothe, Enke efter Peder
     Bagesen
 Stub, Jørgen Laursen, Byskriver
     76, 381
 Studehandel (Kvægmarkeder) 69,
     107, 139, 149, 154 f., 158, 187
 Stücks, Oberst 241
 Støvlpenge 267

- Succentoriet 306
- Surkær 252
- Svane, Anders, Borgmester 368,
g. m. Else Pouch
- Svankær 265
- Svanvedel, Frands, Oberst .... 240 ff.
- Svendsen, Michel, Korporal 238
- Svigade 108, 120, 157
- Sviepæl 108
- Svin ..... 104,—107, 126, 268, 344
- Svinesig 253
- Svinkrog 105
- Svinning, Otto Clausen, Konrektor
tor ..... 323 ff., 382
- Sygehus 61
- Sværdfejer 200
- Sæbe 149
- Søeng 269
- Sønderhoved 189
- Sønder Hovedeng 250
- Sønderbro ..... 13, 77 f.
- Sønderdammen 243
- Sønderforte 251
- Sønderho ..... 161, 174, 220 f.
- Sønder-Kjær 24, 26, 252, 269
- Søndermark 247, 252, 264
- Søndernæs Ovre 161
- Sønderport 13, 64 f., 82, 91, 108,
110, 119, 248, 260, 263, 265, 267
- Sønderportsgade 75 f., 120, 123,
127, 152, 157, 197, 221, 349
- Sønder Soeng 250
- Sønnichsen, Bastian, Toldbetjent 188
- Sørensen, Carsten, Byfoged .. 65, 380
- Jens, Søkortdirektør 108
- Poul, Bagermester 238
- Søtønder .. 16, 178, 180 ff., 186, 371
- Taarnborg ..... 119 ff., 124, 301
- Takserborgere 31—34. Taksering 56
- Talkes Vandbro 110, 134
- Tamperretten 311
- Tange Landsby paa Ribe Købstads
Markjorder .. 238, 261, 265
- »Tartarer« 75
- Tarup, Anders Hansen, Pengeme-
ster 171, 356
- Tavsen, Hans, Biskop .... 281, 375 f.
- Teglmann (Teilmand), Christen
Nielsen, Handelsmand 155,
158, 351
- Hans Nielsen, Købmand 158,
351, 367
- Terkelsen, Eilert, Vadrider 99
- Hans, Forstander for Gæstebod-
derne 351
- Jacob, Kæmner 66
- Terpager, Niels Pedersen, Storkøb-
mand, Raadmand 47, 75, 136,
150 f., 155, 179, 183, 188, 256,
281, 368 f., 380
- Peder, Dr., Konrektor, Lektor
52, 92, 109, 114 f., 120, 138,
277 f., 280, 284, 297, 307 f.,
310, 318, 336, 367, 369, 381;
g. m. Maren Friis
- Peder Jensen, Handelsmand 281
- Thiim, Albert Jørgensen, Fropræ-
dikenspræst 257, 381
- Thim, Nikolaj, Kobbersmed 368
- Thomas Bomslutter 180
- Thomsen, Mads, se Knap
- Thura, Albert, Skolemand 328
- Laurids, Biskop 292, 296, 326
—329, 342
- Thygesholm 251
- Tidepenge 208
- Tiggere 110 f., — Tiggertegn 111, 354
- Tinggaarden .. 74, 90, 102, 106, 255
- Tinghus 74, 266
- Tingslippen 74, 131
- Tjæreborg Strand 161
- Tobak 149 f., 156, 219—223, 226, 245
- Tobias Raadmand 124, se Franck.
- Todeseng 250
- Tofteengen 250
- »Toften«, Markedsplads 164
- Toldvæsen 166, 170, 181, 187—94,
217, 223, 245 f., 371
- Toldkarle 98

- Torvet 25, 84, 99 f., 103, 107, 127 f.,
160, 187, 236, 238
- Trellund, Hieronymus, Byskriver
84, 330, 380
- Jens, Raadmand 92
- Willum, Skoleholder 132
- Trolldom ..... 96, 288 f.
- Træhesten ..... 100 f., 366
- Træværer 165
- Tved 238, 251, 265, 269
- Tvedelhorde 251
- Tyrehold 267
- Tyreg 252, 266, 269
- Tækker, Herman, Lærredshandler 218
- Tøffelmagere 205, 372
- Tøffelpenge 267
- Tømmerby, Sneum Sogn 154
- Tømmermænd 213
- Tøndepenge 67, 178
- Tønder, Købstad 166, 240
- Tønding, Niels Hansen 368
- Tønnesen, Carsten, Borgmester 20,
22, 31 f., 61, 138, 380
- Udførsel 144, 149, 153
- Udridere 188
- Ulovlige Havne 188
- Ulovlig Ølbrygning og Brænde-
vinsbrænding 159
- Ulve 88, 267, 365
- Urenlighed ..... 104—107
- Urne, Major 244
- Ussing, Peder, Præsident 128
- Vaaben ..... 200, 236 ff.
- Vadesteder ..... 78 f.
- Vadestedsridere 98
- Vadmel 171
- Vagner, Vitus, Skarpretter 104,
106, 232 f.
- Vagt ..... 167, 236 f., 239, 373
- Wallekilde, Christopher Christen-
sen, Mag., Kapellan 381
- Vandbroer 110
- Vandel, Hans Hansen, Raadmand
132, 136, 156, 368, 380
- Vandel, Nicolai, Bedemand 228
- Vandmøller ..... 48 f.
- Vandsprude 93
- Varde 148, 165, 216, 244, 246
- Varde Syssel 62. — Provsti 302, 307
- Varming 261
- Vaser 268
- Wassenberg, Oberstløjtnant 240, 242
- Vedel, Anders Sørensen 257
- Berendt Laugesen, Kapellan
124, 257, 381
- Dorothea Sørensdatter 281,
301, g. m. Ludv. Pouch
- Else 283, g. m. Niels Seerup,
s. d.
- Jørgen Laugesen, stud. theol. 94
- Susanne Pedersdatter 71, 133,
g. m. J. L. Baggesen
- Søren Andersen, Mag., Sogne-
præst 283, 301
- Verlohren, Anders, Skoleholder 331 f.
- Vedstedengene 258
- Ved Graven 57
- Veje 268
- Vejerbod 134, 183. — Vejerpenge
68, 178
- Vejle Købstad 165, 168
- Vejlen 64, 78
- Vejlev 158
- Vejrmøllen 139
- Vester Jernskær Mark 269
- Vestermade 250, 252, 268
- Vester Vedsted 161, 365, 374
- Viborg 53, 147
- Wicker, James, Tolder paa Kra-
gerø 184
- Wiesmann, Johan Jacob, Opera-
tør 231
- Willer, Jacob, Stadsfysikus 234
- Willum, Bader 230
- Vilslev Sogn 154
- Vilslev, Matthis Jepsen, Købmand,
Gildens Forstander 153, 348
- Vind, Christian, til Nørholm, Kan-
nik 275, 302
- Iver, Øverstesekretær, Kannik 301 f.

- Vindfeld, Jep Hansen, i Kjærbøl 232
 Winert, Anthony, Handelsmand 168
 Wineygel, Oberstløjtnant 245
 Vittenberg Eng 79, 253, 259 ff.,
     269, 374
 Wittroch, Jesper, Toldskriver .. 95
 Witzig, Jacob, Stadsmusikant 95, 365
 Voldborg Marked 167
 Vognmandsjorderne 250
 Vognmandslauget ..... 214 ff.
 Worm, Casten (Carsten), Præsident 24 ff., 36, 109, 112,
     114, 128 f., 237, 265, 326, 356,
     364, 380; g. m. 1. Catharina
     Nielsdatter Endorph, 2. Chri-
     stiane Marie Foss
 — Mathias Olesen, Præsident 20
     —24, 33, 35 f., 46 f., 97, 109,
     138, 207, 223, 256, 265, 281,
     337, 369, 376, 380; g. m. Mar-
     grethe de Hemmer 223, 369
 — Ole, Oldgransker 20
 — Ole, Lector i Aarhus 25
 Worm, Willum, Konferensraad
     353; g. m. Else Luxdorff
 Vragret 23
 Wulff, Ernst Ditrich, Regiments-
     kvartermester 95
 Vægt 167
 Vægtene ..... 61, 84 f., 104, 179
 Vægterfenne 253
 Vægtergade 165
 Yderbjerrum 15, 220, 237
 Ydermøllen 48, 138. — bro 77, 107
 Zachariassen, Oluf, Skoleholder 332 f.
 Zidscher, Frederik, Toldbetjent .. 188
 Zoëga, Poul, Konrektor 316, 382
 Ærkedegnedømmet 304, 334
 Øksenhandel 153 f., 158, 171, 183, 369
 Øl 146
 Øls-maal 317
 Øster Jernskær Mark 269, 350
 Østermade 247, 250, 252
 Øster Vedstedmænd 263